

9 – 1959

BOREC

BOREC

VSEBINA 9. ŠTEVILKE

Deset let (J. V.)	409
Revija »Borec« in zgodovina NOB (dr. Metod Mikuž)	411
Postavili bomo spomenik ljudski revoluciji	411
Nekaj želja za prihodnjih deset let »Borca«	413
Beseda o naših ilustracijah (dr. Stane Mikuž)	414
Nekaj podatkov o reviji »Borec« (Mile Pavlin)	416
Beseda o literaturi z vojno tematiko	417
Razbili smo okove preteklosti	419
Pohod (Ivan Minatti)	420
Kurirček Ludvik (Franjo Godec)	420
V krempljih mučilcev (F. Novak)	422
Iz cikla Pomlad (France Kosmač)	423
V poldnevu (Igo Gruden)	423
Nekega dne v Polju (Tone Sušteršič-Tine)	424
Požgana vas (Jože Smit)	425
Kako je Hitler sprožil drugo svetovno vojno?	426
Nemiroljubni pojavi (J. P.)	429
Most na Sredozemlju (Miran Ogrin)	431
Nenavadne zgodbe (Polde Štrukelj)	433
Tragedija na Pedrovem (Alojz Ravbar)	434
Slutnja (Tone Svetina)	435
Senca na grobu (Karel Leskovec)	438
Spomini na SVP »C« (dr. V. Krasnik-Sveto)	439
Devetinštirideset domov je zahtelo (Jože Janež)	441

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Sence na naših spomenikih (F. Š.)	444
Izrečeno in zapisano (L. V.)	445
Kaj sem videl v počitniških kolonijah? (France Sušteršič)	446
Pojasnilo	449
Se ena priložnost	450
»Zato smo tu — da jim pomagamo!« (C. D.)	450
Franc Talany-Očka (J. J.)	450
Novi spomeniki v okraju Murska Sobota (J. J.)	451
Avgust Kregar — 70-letnik	451
Pionirski tabor »Sutjeska« (A. Č.)	452
Spomenik na Pohorju (France Filipič)	453
Kratke novice	454

VOJNE ZANIMIVOSTI:

Metalci min — udarna pest sodobne pehote (M. Jankovič)	458
--	-----

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Jarjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70 3—1195, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišeeji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Založba »Borec« sporoča vsem naročnikom knjižne zbirke in »Dokazov«, da sta doslej izšli od zbirke dve knjigi: »Viharni časi« in »Čudežna pomlad«. Konec avgusta je izšla še Veljka Kovačevića »V okopih Španijec«. Vsi naročniki so prejeli te tri knjige. Cena je označena na predzadnji strani platnic, priložene pa so tudi poštne položnice. Prosimo naročnike, naj poravnajo naročnino tako, kakor so navedli v naročilnicah.

Zaradi zanimive vsebine in lepe opreme vlada za te tri knjige veliko zanimanje, zato naj ljubitelji partizanske knjige pohite z naročili, ker drugače ne bodo dobili popolne zbirke.

kupuje in prodaja kože vsch vrst, kože divjačine, strojila, lubje in ruj, odpadke kož in volne po najugodnejših pogojih

Odkupne postaje v vseh večjih krajih Slovenije in Srbije

Predilnica in tkalnica Maribor

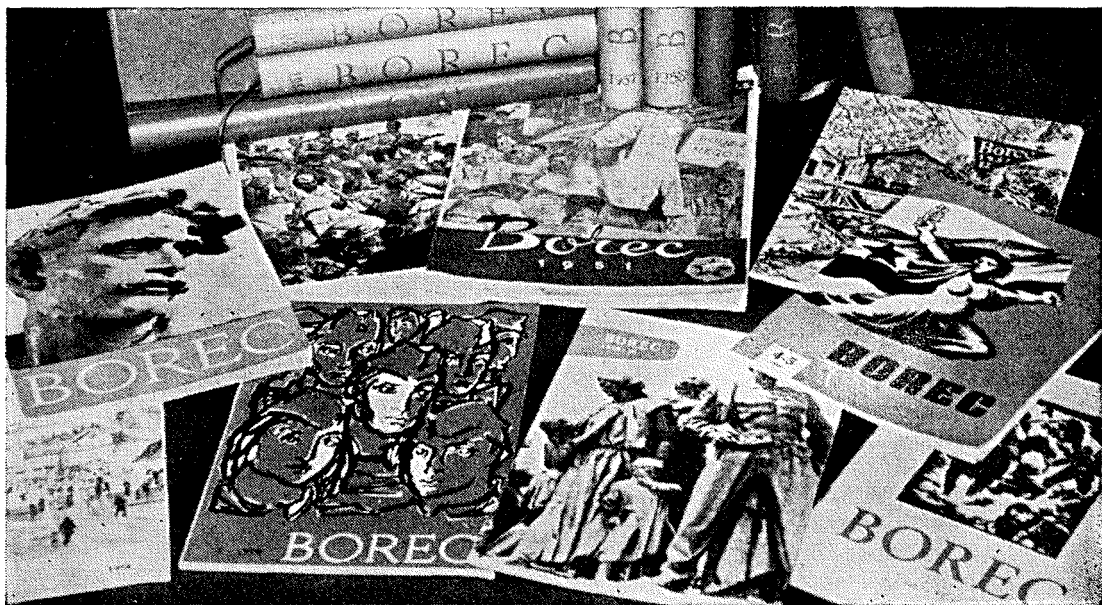
proizvaja bombažno in stanično prejo vseh vrst — bombažne in stanične tkanine za ženske obleke, posteljno perilo, kanafas, flanelo itd.

Lastna predilnica, tkalnica in oplemenitilnica

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 9 — Letnik XI — September 1959

DESET LET

NA I. PLENARNEM zasedanju Centralnega odbora Zveze borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije, ki je bilo meseca maja 1949. leta, je bil sprejet sklep, naj republiški odbori ZB začno tiskati svoja republiška glasila, ki »bodo krepila organizacijo Zveze borcev in njihovo vsestransko vlogo v družbenem in političnem življenju naše države«. V začetku septembra 1949. leta pa je bila dotiskana 1. številka revije »Borec«.

Od tedaj je torej preteklo že deset let. Domalega sto števil »Borca« je na svojih straneh krepilo in utrjevalo množično organizacijo Zveze borcev in poudarjalo njeno mesto in vlogo v družbenem in političnem življenju dežele. Oživljanje tradicij in spominov iz najbolj junaške dobe naših narodov se je v glasilu Glavnega odbora ZB NOV Slovenije bolj ali manj srečno prepletalo z nalogami Zveze in njenih članov, z življenjem

in razvojem organizacije, z važnimi svetovnimi vprašanji, z osvobodilnimi gibanji drugod po svetu, predvsem pa z našim notranjepolitičnim dogajanjem; z zmagovitim bojem nad birokratizmom in uveljavljanjem delavskega in družbenega upravljanja kot osnove, na kateri se naj razvijajo socialistični odnosi med ljudmi v času, ki je pred nami. Naj ne izgleda neskromno, če ugotovimo, da »Borec« nosi na svojih straneh pečat tistega razvoja, ki se je začel že pred desetletji, ko se je v naši deželi oblikovalo organizirano delavsko gibanje s Komunistično partijo na čelu. Povojna leta so uresničevanje tistih hotenj, o katerih so dolgo časa lahko samo sanjali delovni ljudje naše dežele.

Zelo pomembno vlogo je doslej glasilo Zveze borcev odigralo pri prenašanju tradicij narodnoosvobodilnega boja na mladi rod, na generacijo, ki raste in dozoreva v novih, socialističnih pogojih. Če si je »Borec« pridobil številne bralce med vsemi sloji našega prebivalstva, velja to še posebno za mladino. Dragocene moralne vrednote partizanov in njihov pogum, s katerim so prežeti sestavki v »Borcu«, pomenijo zakladnico, iz katere se lahko nenehno črpa za vzgojo socialističnega patriotizma. Iz vseh, tudi najbolj tež-

kih zgodb vojne vihre ali obdobja pred njo, neprestano vznika vera v boljšo prihodnost in zaupanje v cilj, za katerega je vredno žrtvovati tudi najdragocenejše pri človeku.

Zvest načelom političnega delovanja Zveze borcev, je »Borec« vedno poudarjal, da organizacija Zveze borcev ni in ne more biti nekakšna skupnost ljudi, ki živijo samo od spominov na slavno preteklost. Pod vodstvom Partije se je narodnoosvobodilni boj neprestano prepletal s socialistično revolucijo, kar je prilivalo vedno novih sil borbениm množicam, vse do končne zmage nad fašizmom in izkoriščevalci. Sestavni del našega boja je bilo tudi stremljenje po spremembi družbenih odnosov, po socialistični družbeni ureditvi, po modernizaciji gospodarstva. Zatorej je bilo treba po končani vojni dobro zavihati rokave. Zaostala dežela, ki so jo tuji in domači izkoriščevalci temeljito izrabljali, je zahtevala in še danes zahteva veliko število pridnih rok v boju za napredek. Dohiteti življenjsko raven najnaprednejših dežel na svetu, toda s svojimi močmi, brez izkoriščanja s katerekoli strani — to je naš cilj.

In nekdanji borci ne bi ostali zvesti svojim načelom, zaradi katerih so odšli v boj, če se ne bi z enako požrtvovalnostjo kot nekoč, bojevali danes za uresničevanje socialističnih smotrov, zlasti pa proti trdovratnemu nasprotniku, proti zaostalosti. Vedno naprej, neumorno in neizprosno — kakor med vojno — to naj bo naše napotilo tudi danes.

Kakor doslej bo tudi vnaprej »Borec« neprestano spodbujal, dajal navodila in po napotkih Glavnega odbora usmerjal Zvezo borcev pri graditvi lepšega življenja. In četudi bo včasih kritično opozarjal na napake, iz njegovih strani bo vedno odsevala skrb za človeka, za tistega človeka, ki je trpel v stari državi, med narodnoosvobodilno borbo zgrabil za puško, ali se kako drugače upiral okupatorju, ali pa po vojni stoji brez zamenjave in oddiha v prvih vrstah ustvarjalcev lepše prihodnosti. Saj ni bila kritika nikoli izrečena ali zapisana zaradi česa drugega, kakor iz hotenja: pomagati človeku, da najde v svojem življenju pravo pot.

Končno naj bo izrečena »Borcu« ob njegovi desetletnici še želja, ki je običajna ob podobnih jubilejih, da bi namreč v prihodnosti opravljal svojo nalogo še bolje kot jo je doslej.

J. V.

KO PRELISTAVAMO ob jubilejnem letu našega »Borca« vseh njegovih deset letnikov, moremo priti do zaključka, da je storil »Borec« zgodovino-pisju NOB zelo velike usluge. Je v njem že nekaj precej natančno izdelanih člankov in razprav, ki jih moremo šteti med »Doneske za zgodovino NOB«, še več pa je v njem raznih spominov, opisov in doživljajev borb in iz borb itd. In prav to zadnje ima svojo posebno ceno in vrednost.

Ne dolgo tega sem bral zelo dobro misel, ki jo je zapisal tov. Sergej Vošnjak v »Delu« ob spominu na ustanovitev Tomšičeve brigade. Vošnjakova misel je približno tale: zgodovinar more sicer zbrati, opisati in napisati nekaj o tem ali onem dogodku iz NOB, ne more pa dati dogodku tiste prave in verne podobe, kot jo je ta v resnici imel.

Ne more torej povedati tega, kar bi mogel povedati samo očevidec in to aktivni udeleženec borbe. Ta ve, kako je juril sam, ta je na lastne oči videl druge in ta končno lahko tudi pove, kako se je dogodek v resnici razvijal.

Iz tega sledi še vedno in to celo vedno bolj velika in odgovorna obveznost naših borcev ne samo do pisanja spominov, ki ostanejo le v rokopisih in so tako dostopni le nekaterim, temveč tudi do pisanja takih člankov, ki bi se ne samo mogli, temveč tudi morali tiskati. Doslej je »Borec« priobčil že lepo vrsto takih in, kar je še važnejše, tudi izredno pomembnih spominov (n. pr. Dakijeve, Lojkove itd.) in prav gotovo je, da ni nobene ovire, da bi jih ne mogel še več.

Že v 1. številki I. letnika »Borca« je bil napisan članek in vabilo, naj borci sodelujejo pri pisanju. To vabilo velja še zdaj, po desetih letih in morda še bolj kot takrat. Človeški spomini namreč bledijo, tudi pomembni dogodki že skušajo priti v pozabo, ali pa se mešajo

drug z drugim. Kdo izmed borcev, ki je sodeloval pri znamenitem pohodu 14. divizije iz Suhorja v Beli krajini do Graške gore, bi mogel še zdaj na pamet našteti vse kraje, skozi katere se je brigada premikala, in naštet prav vse borbe, preko katerih se je končno prebila iz sovražnih obročev in prinesla na Štajersko prvo osvojenno ozemlje? Prepričan sem, da ima kdo od teh borcev še

tako svež in dober spomin. Kljub temu pa bi le opozoril na to, kako se je jeseni 1945 — torej dobro leto po pohodu — trudilo večje število udeležencev tega pohoda natančno določiti smer celega pohoda. V marsikateri in to nemajhni podrobnosti se dolgo časa niso mogli zediniti, čeprav je bil vsak prepričan, da je bilo natančno tako kot se je spominjal, oz. se še spominja.

POSTAVILI BOMO SPOMENIK LJUDSKI REVOLUCIJI

DNE 21. JULIJA OPOLDNE SE JE IZVRŠNI SVET LJUDSKE SKUPŠČINE LR SLOVENIJE SESTAL NA IZREDNO SEJO, POSVEČENO POČASTITVI DNEVA VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA. PO UVODNEM GOVORU PREDSEDNIKA BORISA KRAIGHERJA JE IZVRŠNI SVET SPREJEL TALE ODLOK:

1. V LJUBLJANI KOT SREDIŠČU SLOVENSKEGA NARODA IN LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE SE POSTAVI SPOMENIK REVOLUCIJE V SPOMIN NA BORBO, VODENO SKUPNO Z BRATSKIMI NARODI JUGOSLAVIJE, V KATERI JE SLOVENSKO DELOVNO LJUDSTVO VZELO USODO SLOVENSKEGA NARODA V SVOJE ROKE TER MU PRIBORIL NEODVISNOST IN PRVIČ V ZGODOVINI DRŽAVNOST, HKRATI PA IZVEDLO REVOLUCIJO, S KATERO JE POLOŽILO TEMELJE ZA SOCIALISTIČNO DRUŽBENO UREDITVE IN S TEM ZA SVOBODEN RAZVOJ POSAMEZNIKA IN SKUPNOSTI.

2. DELO V ZVEZI S POSTAVITVIJO SPOMENIKA BO VODIL ODBOR ZA POSTAVITEV SPOMENIKA REVOLUCIJE, KI GA IMENUJE IZVRŠNI SVET.

3. SREDSTVA ZA POSTAVITEV SPOMENIKA BODO ZAGOTOVLJENA IZ PRORAČUNA LJUDSKE REPUBLIKE SLOVENIJE.

4. TA ODLOK VELJA TAKOJ.

IZVRŠNI SVET LJUDSKE SKUPŠČINE LRS

Vsak, kdor se kakorkoli poklicno ukvarja tudi z zgodovino NOB, bo moral priznati, kako izredno dragoceni so prav podatki, ki so jih zapisali borci. Ko začne zgodovinar opisovati katerikoli dogodek, tudi dogodek iz zgodovine NOB, je podoben nekakšnemu zidarju, ki naj bi postavil hišo. Načrte ima, s pomočjo ohranjenih pisanih virov (vsemogoči dokumenti političnih, oblastnih in vojaških organov NOB) more stavbi postaviti solidne temelje (kdaj in zakaj se je to zgodilo), vse to pa seveda še ni vsa stavba, dogodek tak, kakršen je bil. Tu potem priskočijo na pomoč spomini in zapiski borcev. Čim več je teh in čim natančnejši so, tem popolnejša je podoba dogodka, tem bolj se je dogodek približal vsej svoji veličastni resničnosti.

Zelo verjetno bi mogel spričo povedanega nastati ugovor, da človek nima časa za pisanje, da ne zna pisati, da je že veliko pozabil in podobno. Prav tako more nastati tudi ugovor, saj smo že veliko pisali in pripovedovali, že tudi zbirali podatke, pa iz vsega tega ni bilo ničesar. Ta drugi ugovor bi res mogel nastati zato, ker marsikateri načrti niso bili izpeljani — iz kakršnihkoli že vzrokov — predvsem pa zaradi preslake organizacije dela in nepravlega načrta že na samem začetku. Vkljub temu pa je treba reči, da je izšlo v teh desetih letih že marsikatero pomembno delo prav s pomočjo pripovedovanja in zapiskov naših borcev, kjer je bila organizacija tega dela že na začetku postavljena na prave in solidne temelje.

Da borci niso že vsega pozabili, se lahko prav kmalu prepričamo, če prisluhnemo njihovim pogovorom ob številnih partizanskih srečanjih in ob proslavah pomembnih obletic. Za kaj vse že dandanes uporabljamo magnetofone! In nikjer ni rečeno, da bi ne bilo zelo primerno uporabljati jih tudi ob takih prilikah. Potem bi se vse to prepisalo, primerjalo z različnimi drugimi spomini in dokumenti — in več kot gotovo je, da bi zasledili še marsikaj novega. Včasih bi morda kazalo, da gre za malen-

kosti, vedeti pa je treba, kako včasih tudi malenkosti odkrivajo neverjetno pomembne reči.

Poglavitna težava nastaja pravzaprav že pri organiziranju pisanja spominov borcev, pa naj gre pri tem za pisanje raznih občinskih kronik, za kolektivno delo na eni od številnih partizanskih dejavnosti, ali za pisanje spominov poedincev. Pri vseh teh in še drugačnih literarnih dejavnostih je vsekakor potrebna neka pomoč. Kaže, da bo lahko na novo ustanovljeni Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, pri vsem tem odigral zelo pomembno vlogo. Uvesti bo treba poseben oddelek ali referat za pisanje spominov borcev, ki bo lahko vsakemu nudil vse-

stransko pomoč, od strokovne do materialne.

Česar nikakor ne zmore en sam človek in tudi ne več ljudi, bo vsekakor zmogla armada partizanskih borcev, ki bo nekoč napisala svojo lastno zgodovino. Zgodovino slovenskega in jugoslovanskih narodov, ki se niso borili le za golo narodnostno osvobodjenje, temveč so strmoglavili tudi stari družbeni red in z revolucionarno silo postavili temelje naše socialistične domovine. Če bomo torej nekoč dobili svojo pravo in resnično zgodovino NOB, bo ta morala biti delo in uspeh truda in naporov vseh borcev in vsega borečega se slovenskega ter vseh jugoslovanskih narodov. Torej ne samo tistih, ki so se borili z orožjem, temveč tudi tistih, ki so trpeli v zaporih in koncentracijskih taboriščih. Popolnoma vseeno bo potem, ali bo to zgodovino nazadnje »napisal« en sam človek ali strokovni kolektiv, kajti zgodovina ima kot znanost svoje posebne zakone. Ta poedinec ali kolektiv ne bo »pobral smetane«, temveč bo samo po načelih znanosti uredil in porazdelil to, kar so napisali drugi, kar so napisali vsi borci in vsi naši narodi. Če smo med borbo in še tudi po njej tolikokrat ponavljali znamenite Cankarjeve besede, da si bo narod pisal sodbo sam, so, in bodo te besede tudi vodilno geslo pri pisanju zgodovine NOB naših narodov.

Če se po vsem tem povrnemo k naslovu našega članka, moramo reči, da je »Borec« že veliko prispeval za bodoče pisanje zgodovine NOB. Zeleti je treba, da bi samo še stopnjeval to vsekakor pomembno dejavnost. Vsako znanstveno delo, tako tudi zgodovinsko, potrebuje velikih priprav in predpriprav. Nič ne nastane samo od sebe. Kakršen koli spomin ali zapisek našega borca pa je del ne samo njegovega, temveč vsega narodovega življenja. Prav tako je tudi znanost del narodovega življenja in zato ne sme in ne more, če hoče ostati prava znanost, nikoli preko narodovih teženj, stremljenj in koristi.

Dr. Metod Mikuš

Nekaj želja za prihodnjih deset let »Borca«

OB DESETLETNICI revije »Borec« bi rad napisal reviji nekaj besed za prihodnost, ne za preteklost. Za preteklost le toliko, da se ne zamerim obletnici. »Borec« je glasilo Zveze borcev Slovenije. V tem stavku je tudi ves njegov program. Ko človek lista po obsežnih letnikih »Borca«, ugotovi, da je bilo napisanih zanj skozi deset let približno 4,230.000 besed ali 25,000.000 tiskovnih znakov, kakor se izražamo v založniški dejavnosti. Priobčenih je bilo 4800 slik in v teh desetih letih je sodelovalo pri »Borcu« tudi okrog 5000 najrazličnejših avtorjev, od preprostega borca in aktivista do najpomembnejših vodilnih osebnosti in do vrst naših priznanih pesnikov, pisateljev in umetnikov. Mobilizacija tolikih ljudi, ki so prišli za pero in napisali deset zajetnih letnikov te svojevrstne revije, je veliko delo, saj so le-ti avtorji s svojimi zapiski osvetlili narodnoosvobodilno vojno s svojimi lastnimi spomini, z dokumentarnimi orisi posameznih dogodkov iz NOV, z zgodovinskimi razčlembami obdobja iz NOV, z umetniško besedo in sliko iz tolikih zornih kotov, da je postal »Borec« za nas in za zanamce neizčrpana zakladnica vseh velikih in majhnih stvari. Stvari, ki so takrat pomenile ogenj in smrt, junaštvo in trpljenje, izdajstvo in krvoločnost, tovarištvo in odrekanje, kar vse je kovalo, prekovalo, kalilo, potrdilo in izvrglo našega človeka v tistih velikih usodnih dneh naše zgodovine. V toliko je »Borec« častno izpolnil svoje poslanstvo do mere, s katero prednjači pred vsemi podobnimi publikacijami v Jugoslaviji in drugih deželah, kjer izhajajo podobne periodike raznih združenj bivših borcev.

Ko tako listam po vseh letnikih »Borca«, se mi misel ustavi in vrine vprašanje: kako to, da je med irani pet tisočev avtorjev tako malo imen pomembnih slovenskih pesnikov in pisateljev, da jih lahko na prste prešteješ? Odprmo samo letnik 1958! Od pomembnih slovenskih prozaistov je zastopan v tem letniku le pisatelj Bogomir Magajna. Pesnikov je nekaj več, toda od najvidnejših slovenskih živčnih pesnikov nobenega. Originalno slovensko poezijo zastopajo le Miha Klinar, Destovnik-Kajuh (ponatis), France Filipič in Lojze Krakar. Kar je še pesmi, so prevodi iz srbohrvaščine, poljščine in nemščine. Pa tudi v ostalih letnikih je enako ali temu podobno. To se pravi, da je prave, resnične umetniške besede v »Borcu« premalo, z ozirom na ostalo gradivo, kot so spominski zapiski, reportaže, politični eseji, poročila o dejavnosti organizacij ZB, pogledi v svet. Med temi se tako skromno zastopana umetniška beseda izgubi in ne daje reviji tistega poudarka na tematiko iz NOV, kot bi to lahko in s pridom storila in tako dvignila revijo na raven kulturnega prizadevanja, kar bi se reklo: revija bi na ta način spregovorila z umetniško, izpolnjeno besedo o stvareh, ki so preusmerile vse naše življenje tako korenito

na boljše, da je v bodoče reviji nujno najti poleg svojih obveznih načrtov tudi možnosti, da na široko odpre vrata pesništvu in umetniški prozi.

Ne dvomim, da se je uredništvo revije tudi že do zdaj prizadevalo to storiti, toda kolikor vem, mu to ni uspelo, ker iz vrst pesnikov in pisateljev ni našlo sodelavcev ali pa jih je našlo tako malo, da reviji tega kulturnega poudarka primanjkuje. Kje tiči vzrok, da naši pomembni pisatelji in pesniki ne sodelujejo v »Borcu«? Odgovor je težak ali pa zelo preprost.

Kljub temu, da je revija »Borec« glasilo Zveze borcev NOV Slovenije, torej uradno glasilo družbene organizacije, ki ima svoj določen program, je »Borec« vendarle že od vsega začetka presegel meje kot togo glasilo neke organizacije in je postal odprta knjiga za vse, ki imajo o narodnoosvobodilni vojni kaj povedati. In ljudje pišejo z veseljem, ker bi radi povedali, kaj so v tistih usodnih časih doživeli. Malo kje na svetu je kaj temu podobnega, da pišejo preprosti ljudje zgodovino svojega naroda! Videl sem med drugimi rokopis, ki ga je napisala skromna kmečka žena. Ta je bila v času NOV kurirka in obveščevalka. Besede so skromne, stavki skopi, pisava okorna, slovnic

*Tone
Seliškar,
glavni
urednik
Založbe
»Borec«*

si je žena sama po svoje prikrojila, na prvi pogled pravcati zmazek za koš. Toda ko prebiraš te skope stavke, začutiš, da diha iz tega skromnega rokopisa veliki čas in silna ljubezen do zemlje in do svojega ljudstva. Kajpak, to ni umetnina, toda silnost dogodkov in plemenito preprosto srce, iz katerega so privrele te besede in pa drobec zgodovine, dajejo temu rokopisu pravico, da ga »Borec« kot iskren, resničen zapisek objavi. Tako mi je padlo na misel, da je morda ta primitivna preproščina, ki kljub temu veliko pove, kriva, da gledajo

naši umetniki na »Borca« kot na manjvredno revijo, kamor le-ti umetniki ne spadajo. To bo najbrž držal! Nekdo, ki je zaplaval visoko v kulturne oblake, se boji, da ne bi njegove sloves upadel ob preprostem zapisku borca. Tega se ni treba bati, kajti borec, ki je napisal svoje spomine za »Borca«, ve, da ni umetnik in tudi mednje ne rine. Umetnika pa, ki bo svojo umetnino priobčil v »Borcu«, bo ta borec vesel in prav tako njegove umetnine. Užival bo v njej tisto, kar on nikoli ne bo dosegel, za kar se tudi ne peha, vendar pa bo zajel v umetnini drobec sile umetniške stvaritve, ki mu bo pripomogla, da bo laže razprostrl svoje kulturno obzorje.

Recimo, da je to eden izmed vzrokov, zakaj tako malo, z ozirom na precejšnje število slovenskih pesnikov in pisateljev pa skoraj nič le-teh ne sodeluje v reviji »Borec«. Drug vzrok pa je verjetno ta, da je zavaladala v nekaterih kulturnih krogih miselnost, da je umetniško oblikovanje tematike iz NOV že preživeto in da se ljudem ne da več brati umetniških del z vojno tematiko. To je, kajpak, napačno. Izvira pa iz miselnosti ljudi, ki so v naši borbi stali ob strani, ali pa so ji bili celo sovražni, ki pa vendarle na račun naših žrtev lepo in dobro živijo med nami. Mlajši umetniški rod (ne ves!) pa smatra našo narodnoosvobodilno vojno kot nekaj nepotrebnega, češ: vsaka vojna in vsaka revolucija je krvava in nasilna in prav taka je bila tudi narodnoosvobodilna vojna. Tudi tako gledanje je zmotno. Denimo: Italijani in Nemci so nas napadli, mi pa naj bi se mirno in brez odpora pustili iztrebiti, zato, ker je vsaka borba krvava in nasilna? Tako nesmiselno apolitično gledanje na razmerje sil v svetu je klavrno, strahopetno in figarsko. No, taki tako ne bodo pisali v »Borca«!

Snov iz narodnoosvobodilne vojne pa je neizžrpana. Stoletja za nami bodo umetniki posegali v to zakladnico najbolj pristnih elementarnih vrlin in slabosti človeka in vsaka umetniško dognana umetnina s to tematiko bo vedno privlačna. Slovenci res da še nimamo partizanskega eposa, kot je recimo Šolohov »Tihl Don«, s tem pa še ni rečeno, da ga ne bomo dobili. Toda, mar ni prav revija »Borec« najbolj poklicana da sprži to nujno z vsemi njenimi dosegljivimi sredstvi? Kako?

»Borec« bi lahko, n. pr. vsako leto objavljal v nadaljevanjih dober roman iz NOV, ki bi si ga pridobili s pomočjo razpisa. Lahko je tudi prevod, Srbi, Hrvati in Makedonci imajo zelo dobre romane s to tematiko. »Borec« naj posveti od časa do časa tej umetniški problematiki po nekaj strani v obliki anket z našimi pesniki in pisatelji. Od časa do časa naj posveti »Borec« po nekaj strani umetniškim tvorbam padlih umetnikov z razpravami in ponatisti itd. Treba je pač poiskati vse možnosti, da se revija »Borec« obogati s umetninami!

Razumljivo pa je, da v »Borca« ne spada dekadanečna umetnost, to se pravi taka umetnost, ki bralca razdvaja. V »Borcu« pač ni mesta ne za omahljive in malodušneže, ne za take umetnike, ki so v času naših najhujših naporov in v času naših največjih žrtev sodelovali z okupatorjem ali pa so zvišeno stali ob strani. Angleški pisatelj slovitega romana »Kruta morje« Nicholas Monsarrat je v tem romanu napisal tudi tale stavek: »Na seznamu ljudi, ki si jih pripravljen ljubiti po končani vojni, ne more imeti posebno odličnega mesta človek, ki je stal ob strani in gledal, kako ti gre za glavo.« In dobro je to napisal!

Tone Seliškar

1949

Beseda o naših ilustracijah

1959

NAPORI revije za ustrezno in umetniško kakovostjo opremo ter ilustracijo so nedvomno pozitivni. Mnogo dobrega dela je bilo opravljene-ga doslej in prepričan sem, da bo »Borec« tudi v bodoče korakal po tej, dostikrat težavni poti. Že sama volja, da prinaša revija ilustracije k posameznim dokumentarnim in leposlovnim sestavkom, je vsega priznanja vredna. Kajti dobre risbe ali slike izredno poživijo tekst in ga napravijo še bolj zanimivega. Pri branju sprejema bralec določeni tekst le miselno, v njegovem predstavnem svetu se zbudijo slike, ki pa so včasih medle in neizra-

zite. Če pa je tekst ilustriran z dobrimi risbami, tedaj zagleda bralec določene (po navadi najbolj dramatične) prizore tudi optično in tako ilustrator — umetnik tekst silno približa tistemu, ki ga sprejema. V tem dejstvu počiva glavna vrednost dobrih ilustracij. Poleg tega pa so seveda umetniško

kvalitetne ilustracije tudi vreden doprinos k splošni likovni kulturi. Spomnimo se le naših klasičnih risb Fr. Tratnika, I. Vavpotiča, G. Birolle, M. Gasparija in H. Smrekarja (»Martin Krpan«), pa bomo lahko ugotovili, kakšne dragocenosti predstavljajo ta dela v našem likovnem svetu. Ne smemo namreč pozabiti, da je dobra ilustracija ravno tako umetnina kot oljnata podoba, freska, mozaik itd. Po navadi je slikar v risbah še bolj neposreden, pristen in iskren, kakor pa v večjih, »oficialnih« delih.

Nedvomno stoji naša revija — kar se tiče ilustracij, opreme in likovne dokumentacije

na splošno — večkrat pred težavnimi problemi. Val modernistične umetnosti, ki je zajel tudi dober del našega likovnega ustvarjanja, je te probleme še prav posebno zaostрил. Slikarji — ilustratorji, ki iščejo nova pota, so postali tako zaverovani v oblikovna vprašanja, da jih namen njihovega dela in vsebina ne zanimata več kdo ve kaj. Oblike, ki so posredno dopotovale iz tujine in ki so vzete iz najrazličnejših likovnih področij, se po navadi počutijo v naši socialistični stvarnosti kot na Prokrustovi postelji. Dostikrat se človek sprašuje, kakšno domovinsko pravico imajo pri nas te najrazličnejše zmedenosti, ki so po veliki večini dekadentne in brez vsake resnosti. Kaj nam more povedati umetnik, ki se samozadovoljno ukvarja le s formalističnimi vprašanji (umetnost zaradi umetnosti!), ko pa nam naša razgibana stvarnost vsak trenutek odkriva tisočere znamenitosti, ki so najtesnejše povezane z našimi delovnimi ljudmi. Kar pojdite na umetniške razstave, pa boste zlahka ugotovili v bistvu strahotno dejstvo, da je ta samodopadljiva umetnost izločila iz kroga svojega zanimanja najvažnejšega nosilca socialistične družbe — človeka, ali pa ga je vsaj tako zmalčila, da ni več podoben človeškemu bitju. Tu je osrednje vprašanje, ki prav posebno zanima revijo »Borec«. Tu se je tudi začela — po mojem mnenju — upravičena kritika bralcev naše revije, ko so bili postavljeni pred nekatere ilustracije, ki so načele človeški lik do take mere, da ni mogoče ugotoviti, ali gre za karikature ali za vzvišeno norčevanje iz naše slavne partizanske epopeje in socialistične revolucije.

Bili bi krivični, če bi podtikali takim ilustratorjem namerno pačenje naše partizanske tradicije. Njihova dela so le odsev žalostnega stanja, v katerem se dandanes giblje naša likovna umetnost. Iskanje za slogovno novim, še nikoli videnim, paberkovanje med tujimi vzorci, naslonitev n. pr. na makedonske srednjeveške freske in podobni nesmisli so rodili take risbe. Vsebinska del in njihov namen niso prav nič

važni. Strahotne žrtve partizanov in našega ljudstva, nezaslišano junaštvo, požrtvovalnost, tovarištvo in ljubezen, vse to, se zdi, je zbledelo in postalo nevažno, ko gledamo nekatere ilustracije. Dolgi, potegnjeni, slabokrvni, nezainteresirani obrazi, zmalčene postave in pokvečene roke predstavljajo partizanske like. Pogledajmo primer! V februarški številki letošnjega leta je ilustriral J. Ciuha partizansko zgodbo »Bela prikazen«. Gre za živahno napisano, humoristično črtico o partizanskem kurirju, ki je po raznih zgodah in nezgodah prestrašil staro ženico, ker je bil prišel k hiši ponoči le v srajci in spodnjih hlačah. Pisatelj je z vsem srcem pri svojem junaku. Vsak teden dvakrat je kot kurir prehodil ponoči pot z Dolomitov na Krim. Bil je »kmečki fant, visoke postave, malo se je krivo držal, najbrž zaradi velikosti... Zelo rad se je šalil in tudi ves njegov videz je bil zelo šaljiv« itd. Pred seboj imamo realističen opis simpatičnega partizanskega človeka. In kako ga je upodobil Ciuha? Narisal je fanta z dolgim, brezkrvnim obrazom in bodečimi očmi, ki prav gotovo ni nikak šaljivec niti kmečki človek. Še najbolj je podoben sodobnim

eksistencialistom, ali drugim tipom slične dekadentske baže. Ciuha je izgubil stike z resničnim življenjem, vsi njegovi liki so tipizirani in živijo v nekem tujem, nam nedostopnem svetu. Pogledajmo risbo kurirja v spodnji obleki! Klavrna pojava, ki otožno in zasanjano gleda v svet, vsekakor bližja bednemu poetu iz kake francoske novele kot pa partizanskemu kurirju. Podobne tem risbam so tudi ostale Ciuhove ilustracije. V

lanskem letniku, štev. 2 (stran 47) je napravil ilustracijo k humoristični zgodbi »Čuden pogreb«. Dobro, tu gre za karikature treh partizanskih kurirjev, o katerih ve zgodovina mnogo šaljivih zgodb. Toda tudi karikatura ima svoje meje. Iz Ciuhove risbe ne vejeta

nikak humor in hudomušnost, temveč samo veselje nad deformacijo narave. Dostikrat je podobne ilustracije »zagrešil« tudi sicer mnogo stvarnejši Ive Šubic.

Da je v sedanjih ilustracijah nastala huda kriza, kakor sem jo zgoraj opisal, nam priča pregled revije same v celoti. Kadar gre za kake važne obletnice in proslave, se mora uredništvo zateči k znanim reprodukcijam naših priznanih slikarjev in kiparjev, ali pa k objavam partizanske grafike in risb. In to je v sedanji situaciji tudi pravilno. Bolje je uporabiti stare reprodukcije kakor pa za drag denar naročati nove — če so tako problematične kot tiste, ki sem jih omenil v pričujočem članku. Morda bi naša revija stopila v stike s slikarji — partizani. V njihovih mapah je shranjenega še mnogo pristnega, neobjavljenega gradiva!

In pot do izboljšanja sodobnih partizanskih ilustracij? Zdravje naše risarske umetnosti bo nastopilo takrat, ko se bodo slikarji povrnil k humanemu, k tej bistveni sestavini naše socialistične stvarnosti.

Dr. Stane Mikuž

PRVA številka »Borca« je izšla septembra 1949, čeprav je napisano na njeni prvi strani, da je izšla avgusta. Zaradi obilice dela v tiskarni in zaradi težav pri urejanju re-

Rado Zakonjšek — prvi urednik revije »Borec«

vije se je izid nekoliko zavlekel. Istega leta sta izšli še dve številki, septembrska in oktobrška, skupaj 92 strani formata 24×33 cm. Novembrska in decembrska številka nista izšli zaradi pomanjkanja papirja.

Prvi urednik »Borca« je bil Rado Zakonjšek-Cankar.

Naslednje leto (1950) je izšel »Borec« desetkrat, ker sta bili dve številki dvojni (julij in avgust ter november in december). Letnik je imel že 278 strani istega formata kot leta 1949. Naročnina je tedaj znašala 150 dinarjev letno.

Leta 1951 spomladi je odšel urednik Zakonjšek na novo službeno mesto. Za novega urednika je bil določen Bojan Ajdič.

Format revije se je nekoliko zmanjšal, letnik pa je imel 365 strani.

Leta 1953 je začela tiskati »Borca« tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani. Format

se je zmanjšal na 17×24 cm, ki ga ima »Borec« še zdaj. Letnika 1952 in 1953 imata po 400 strani, letnik 1954 jih ima 496, letnik 1955 — 488, letnik 1956 — 512, letnik 1957 — 608 in letnik 1958 — 608. Zaradi večjega obsega in splošnega dviga cen se je povečala tudi naročnina. Tako je bila naročnina »Borca« nekaj let 480 din, s 1. januarjem 1959 pa se je povečala na 600 din. Torej stane naročnika vsaka številka le 50 dinarjev, čeprav je dejanska cena enega izvoda 113 dinarjev. Razliko pri izvodu — 64 dinarjev — krije Založba »Borec« s sredstvi, pridobljenimi z ostalimi dejavnostmi Založbe.

Bojan Ajdič — drugi urednik revije »Borec«

Leta 1957 sta se namreč uredništvo in uprava revije »Borec« razširila v samostojno založbo, ki izdaja tudi knjige. Za direktorja založbe je bil imenovan Milan Škerlavaj-Petrač.

Leta 1959 je s 1. januarjem odšel na novo službeno mesto dolgoletni urednik »Borca« Bojan Ajdič, nadomestil pa ga je France Šušteršič.

Med svojim desetletnim izhajanjem si je »Borec« pridol-

bil dolgo vrsto sodelavcev. Eni so se oglašali bolj poredkoma, drugi bolj pogosto, nekateri pa zelo pogosto. Med tiste, ki so mnogo doprinesli, da je »Borec« dobil obraz, kakršnega ima, lahko štejemo: Franceta Avblja-Lojka, dr. Metoda Mikuža, Frančka Sajeta, Ivana Jana, Jožeta Štoka-Korotana, Miho Klinarja, Črtomirja Sinkovca, Janeza Perovška-Pelka, Ivana Tlakerja-Enooka Luko, Nandeta Žužka, Matevža Haceta, Alojza Ravbarja, Franceta Konoblja-Slovenka, Petra Romaniča, Franceta Podstudenška-Roka, Iva Pirkoviča, Toneta Šušteršiča-Tineta, Toneta Seliškarja, Draga Suhija, Hinka Vilfana, Franceta Filipiča, Nado Carevsko, Andreja Pagona-Ogareva, Jožico Vebletovo, Fedorja Bevca, Franceta Bevka, Cirila Kosmača, Karla Grabeljška-Gabra, Ivana Ferleza. In da ne pozabimo ilustratorjev: Iva Šubica, Evgena Sajovica, Ivana Seljaka-Čopiča, Cite Potokarjeve, Jožeta Ciuhe, Franceta Slane in Vladimirja Lakoviča. Prav tako ne smemo pozabiti kolektiva tiskarne »Ljudska pravica«, ki skrbi za tisk, zlasti pa ne tovariša Janeza Novaka, ročnega stavca, ki riše naslove in metira.

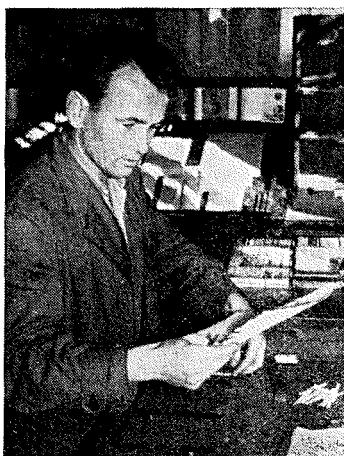

France Šušteršič — sedanji urednik revije »Borec«

Kako pa je z naročniki? Načelno naj bi bili vsi odbori ZB naročeni na »Borca«. Kazalo pa bi povečati tudi število individualnih naročnikov, ki jih zanima gradivo iz NOB in problematika okrog skrbi za bivše borce, otroke padlih itd. Doslej so organizacije ZB premalo storile za širjenje svojega glasila. So organizacije, kjer člani sploh ne vedo, da »Borec« izhaja. Lani je n. pr. na neki okrajni skupščini neki delegat zahteval ustanovitev glasila Zveze borcev. Zelo se je začudil, ko so mu povedali, da izhaja »Borec« že vrsto let.

»Borec« izhaja v nakladi 6500 izvodov. Izven Slovenije ima v Jugoslaviji 148 naročnikov, kar je zelo malo v primeri s številom Slovencev, ki žive v drugih republikah. V inozemstvo potuje vsak mesec 76 izvodov »Borca«.

Noben odbor ni naročen na »Borca« v naslednjih občinah: Ljubljana-Rudnik, Ljubljana-Šiška, Ravne na Koroškem, Ruše, Dobropolje, Metlika in Izola. Samo po 1 odbor ZB je naročnik »Borca« v 20 občinah

Janez Novak, ročni stavec ČZP »Ljudska pravica«, ki mesec za mescem, že od 1953. leta dalje metira revijo »Borec«

(občin pa je po zadnji upravni razdelitvi v Sloveniji 92). Popolnih in nepopolnih osemletk je zdaj v Sloveniji 1224, toda na »Borca« jih ni mnogo naročenih. Muzejev je naročenih nanj samo 12, knjižnic pa samo

46, čeprav je v Sloveniji 1095 knjižnic.

Vendar pa število naročnikov »Borca« sicer polagoma, toda neprestano raste. Zadnje leto je bilo dokaj odpovedi na račun šolske reforme, ker so se v nekaterih krajih združile osnovne šole in nižje gimnazije v osemletke. (Prej sta bili obe učni ustanovi naročeni na »Borca«, po združitvi pa je šola obdržala samo en izvod, drugega pa je vrnila.) Povečanje naročnine od 480 na 600 dinarjev letno ni bistveno vplivalo na število naročnikov.

Organizacije ZB naj bi desetletnico svojega glasila proslavile s pridobivanjem novih naročnikov. Za to so še velike možnosti vsepovsod, tako na podeželju kot v mestih. Vsekakor je posnemanja vreden primer terena ZB »Oskar Kovačič« iz občine Ljubljana-Center, kjer je odbor zbral 105 novih naročnikov.

Uredništvo in uredniški odbor »Borca« pa obljubljata, da se bosta trudila, da bo »Borec« še pestrejši in zanimivejši, kot je bil doslej.

Mile Pavlin

BESEDA O LITERATURI Z VOJNO TEMATIKO

Invalidski list, organ Zveze vojaških vojnih invalidov Jugoslavije, je ob letošnjem Dnevu borca objavil odgovore pomembnejših beograjskih književnikov na vprašanja, kakšna dela pripravljajo in kakšno je njihovo mišljenje o literaturi z vojno tematiko oziroma s tematiko iz narodnoosvobodilne borbe. Povzemamo odgovore Branka Čopića in Eriha Koša, ki se nam zdijo najbolj značilni.

BRANKO ČOPIĆ:

»MILIJONSKO VOJSKO MLADIH BRALCEV JE TREBA VZGAJATI NA PRIMERIH IZ NAŠE NARODNOOSVOBODILNE BORBE IN REVOLUCIJE.«

— Mene zanima zlasti otroška literatura z motivi iz vojne, saj imamo milijonsko vojsko mladih bralcev, ki jih je potrebno vzgajati na primerih iz narodnoosvobodilne borbe in revolucije. To bomo nedvomno najlažje dosegli z literaturo. Napisal sem že vrsto mladinskih knjig z motivi iz vojne, knjig proze in poezije. Zadnja knjiga za otroke, ki sem jo izdal in ki je imela velik uspeh, je moj prvi otroški roman »ORLI ZGODAJ LETE«. Prepričal sem se, da otroci radi bero

romane s tematiko iz naše revolucije, tako dečki kakor deklice. Od svojih bralcev prejemam z vseh strani prošnje, naj nadaljujem zgodbo junaka iz tega romana. Dalje sem se prepričal, da bomo vpliv avanturističnih romanov najlažje preprečili oziroma omejili z romani iz ljudske revolucije. Seveda — knjige iz dobe upora morajo biti pisane dinamično, zanimivo, s humorjem, v njih se mora zrceliti naš socialistični humanizem. Tako se bodo naši otroci najbolje vzgajali na primerih iz naše slavne preteklosti. V tem oziru je bil zame zelo poučen primer roman »HAJDUK STANKO«, ki je po osvoboditvi petnajstkrat izšel in postal ena izmed najpriljubljenejših knjig za otroke in mladino

— samo zaradi tega, ker na zanimiv način govori o osvobodilni borbi našega naroda.

Precejšnje število naših pisateljev, ki po-prej niso pisali za otroke, se sedaj poskuša v tej zvrsti literature in doseza lepe uspehe ne samo v poeziji, ampak tudi v prozi. Prej so se maloštevilni mladinski pisatelji, vsaj na področju Srbije, ukvarjali skoraj izključno s poezijo za otroke, zdaj pa jih čedalje več prehaja na prozo. Imamo tudi že nekaj otroških romanov z motivi iz revolucije. Tako je Dušan Kostić, ki je izključno pesnik, napisal dva otroška romana z motivi iz revolucije. To sta »GLUHA JAMA« in »SUTJESKA«.

Ob 40. obletnici Partije sem doslej imel okrog 30 književnih nastopov za otroke, pa sem videl, kako zelo se otroci zanimajo za

dogodke iz revolucije — bodisi da jim jih napišeš, ali pa jim o njih pripoveduješ.

To veliko zanimanje je treba pravilno izkoristiti, da razvijemo pri naših najmlajših ljubezen do svobode, do ljudstva, do herojstva itd. Doslej sem napisal okrog 20 knjig za otroke, ki so doživele precejšnje število izdaj z milijonsko naklado. Pretežen del teh knjig je posvečen vojni tematiki, ki sem jo skušal prikazati z njenih najplemenitejših strani. Pri tem sem se izogibal strahot, vnašal v pripovedovanje humor ter pripovedoval preprosto in kolikor moč zanimivo.

Pisanje za otroke smatram za zelo plemenito, odgovorno in važno delo. Ni odveč, če to večkrat poudarjamo.

Razmišljam o tem, da bi nekoč napisal vedro komedijo z motivi iz revolucije, ne da bi ponavljal Bursaća. Videl sem namreč, kako imajo ljudje radi humor in kako je le-ta potreben današnjemu svetu...

ERIH KOŠ:

»NIMAJO PRAV TISTI, KI IMAJO LITERATURO Z VOJNO TEMATIKO ZA NESODOBNO.«

— Pri nas vlada ponekod tudi med krogi književnikov mišljenje, da je literature z vojno tematiko dovolj in da bi bilo treba napisati več povesti s sodobnimi problemi in temami. Ko da bi hoteli reči, da so teme iz vojne beg od sodobne stvarnosti v historicizmu in minulost. Toda vojna je pri nas zapustila take sledove — in to v vsakem mestu, v vsaki vasi in v vsaki družini tako ali drugače — revolucija s svojimi družbenimi posledicami je tako zaznamovala našo epoko, da je bilo pri nas nemogoče pisati o čemerkoli, ne da bi se hkrati na ta ali oni način dotaknili vojne...

Zato se nam zdi povsem neupravičeno mišljenje o nesodobnosti literature z vojno tematiko — zlasti še, ker vojna še vedno lebdi kot grožnja nad človeštvom ter predstavlja še vedno osrednjo temo našega človeka.

Vojni tematiki se torej ni moč izogniti. Mislim, da ne bi smel noben pisatelj že naprej zavzeti stališče do te tematike, ker je v prvi vrsti življenje tisto, ki mora piscu narekovati vse teme — in če je vojna še vedno tema, ki jo srečujemo v življenju, je neizbežno, da najde odraz tudi v literaturi.

Razbili smo okove preteklosti

Med proslavami v počastitev 40. obletnice Komunistične partije Jugoslavije je bila ena najlepših v nedeljo, 19. julija, v Podlipoglavu pod Pugledom. To je bila osrednja proslava občinskega praznika občine Ljubljana-Polje, ki je izvenela v mogočno manifestacijo obujanja svetlih borbenih tradicij naše ljudske revolucije.

Proslave so se udeležili številni gostje: predsednik Izvršnega sveta LRS Boris Kraigher, predsednik Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije Ivan Maček, član Zveznega izvršnega sveta dr. Marjan Breclj, podpredsednik Izvršnega sveta LRS dr. Joža Vilfan, podpredsednik Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije Janko Rudolf, podpredsednik OLO Ljubljana ing. Ivo Klemenčič, ljudska poslanka Zima Vrščajeva in drugi.

Slavnostni govor je imel tov. Boris Kraigher, ki je ob tej priložnosti izročil prebivalstvu zgo-

dovinsko hišo, zgrajeno v spomin na politične in vojaške akcije v tem kraju. V hiši so prostori za delo družbenih in političnih organizacij in majhen krajevni muzej, pozimi pa bo v njej tudi razred za najmlajše šolarje, da jim ne bo treba hoditi v nekoliko oddaljeno šolsko poslopje. Na pročelju hiše je vzdanih sedem plšč, ki spominjajo na posamezne dogodke iz revolucionarne preteklosti.

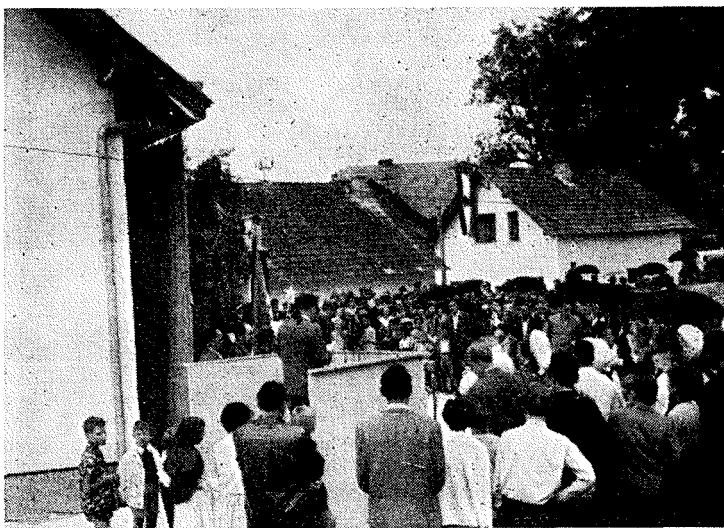
Tovariš Boris Kraigher je v začetku svojega govora orisal revolucionarne tradicije prebivalstva občine Ljubljana-Polje, dalje je govoril o organizacijski in politični povezanosti revolucionarnega gibanja v Sloveniji, o uspehih naše socialistične graditve, o perspektivah za izpolnitev petletnega plana v štirih letih in o šolski reformi. Ko je govoril o naši revolucionarni preteklosti, je tovariš Boris Kraigher med drugim dejal:

Vendar pa je značilno za razvoj in moč revolucionarnega gibanja v Sloveniji, da je danes težko ugotavljati, kje je počila prva puška in kje in kdaj so bile formirane prve partizanske enote, kajti nastale so skoraj istočasno po vsej Sloveniji, tako na področju, ki so ga zasedli Italijani, kot na področju, ki so ga zasedli Nemci, nastale so skoraj istočasno na vseh področjih okrog Ljubljane, od Molnika do Podlipoglava, preko Domžal, Kamnika, Gamelj in Rašice, Krima, Mokreca do Jelovice in Tržiča, do trboveljskih hribov, Savinjske doline in Mislinje, Pohorja do Dobrovelj in Kozjanskega, kajti kot predstavlja to področje v zgoščenih oblikah v malem pregledno sliko razvoja revolucionarnega gibanja v Sloveniji, pa daje dejstvo, da se je skoraj v vseh krajih Slovenije revolucionarno gibanje razvijalo zelo podobno in vzporedno, skoraj istočasno, poseben dokaz velike organizacijske in politične povezanosti celotnega revolucionarnega gibanja v Sloveniji. Veliko bolj se moramo zato danes čuditi vsem tistim, ki še vedno govorijo o nekem spontanem razvoju ljudske vstaje in slučajnem razvoju ljudske vstaje v Sloveniji in Jugoslaviji, ki ne vidijo te čvrste organizacijske povezanosti nastajanja in razvijanja revolucionarnega gibanja, ki ne vidijo te izredno jasne in

močne vodeče politične in organizacijske vloge, ki jo je pri nas pri vsem tem nastajanju revolucionarnega gibanja igrala in odigrala Komunistična partija Jugoslavije, zlasti še po letu 1937, ko je stopil na njeno čelo tovariš Tito.

Ko danes gledamo in ocenjujemo to prehojeno pot, ko proslavljamo uspehe preteklih obdobij, ne delamo tega zato, da bi se samozadovoljno hvalili pred današnjimi generacijami in današnjim svetom, ampak zato, da bi znali pravilno oce-

niti vse žrtve in napore, ki jih je dalo naše delovno ljudstvo, da je doseglo današnjo stopnjo razvoja in da bi znali na tej osnovi pravilno usmerjati naše napore za izvrševanje nalog in za premagovanje težav, ki stojijo pred nami. Če se spominjamo ob proslavljanju začetkov naše ljudske vstaje in revolucije iz leta 1941 in če ob tej priliki opozarjamo na logično odvisnost uspehov naše ljudske vstaje od uspehov naše revolucionarne borbe v preteklih letih pred to vstajo in vsega

Posnetek ob odprtju spominske hiše pod Pugledom

Pohod

*Nad nami mesec čez nebo hiti,
krajina je v vijolčasto luč zavita,
da od svetlobe nas v očeh skeli.*

*Po poti spremljajo nas bele smreke —
tovariši v samoti. Póti konca ni
ne mislim, trudnim, kot so trudne veke.*

*Počasi tipljemo v prosojno noč.
Za nami se izgublja stopinje v snegu.
Samotne smreke, lahko, lahko noč!*

*Mi gremo dalje, kakor gaz pred nami,
mi gremo kot deseti brat prostost iskat
razcapani, s tornistro, strojnico na rami.*

in izboljšanje življenjskih pogojev našega delovnega človeka. V tem najodločilnejšem razdobju, razdobju naše ljudske revolucije, smo razbili politične okove in okove v družbenih odnosih stare razredne družbe, ki so onemogočili hitro in radikalno spreminjanje gospodarskih osnov našega družbenega življenja, radikalno in hitro ustvarjanje pogojev za dviganje blagostanja.

težkega pripravljalnega, političnega in organizacijskega dela, ki ga je v času pred vstajo opravila naša Komunistična partija, se pa moramo jasno zavedati, da je to najodločil-

nejše obdobje v zgodovini naših narodov vendarle samo vstopanje v novo dobo, dobo socialistične rasti, dobo graditve družbenih, gospodarskih in tehničnih pogojev za dviganje

FRANJO GODEC

Kurirček Ludvik

SPOZNAL sem ga leta 1942 v internaciji na otoku Rabu. Imel je kakšnih deset let in ime mu je bilo Ludvik. V taborišče je prišel v sami srajci in hlačah, bos, razoglav in razkuštran. Fašist, ki se je s puško na rami in pasjim bičem v roki sprehajal ob koloni novih jetnikov, se je kdaj pa kdaj ustavil ob njem in ga pomilovalno premeril od glave do pete. Morda je pričakoval, da bo »mali bandit« planil v jok in prosil milosti — toda Ludvik se ni ozrl vanj, ampak je boljšeal nekam v daljavo, kjer so bili zarisani na jasnem nebu medli obrisi gora.

Naslednji dan sem ga srečal ob kotlu, kjer so nam delili »mineštro«. Potem ko je prišel na vrsto, se je usedel s skodelico na tla in se začel ozirati okrog sebe, kakor da nekaj išče.

»Zakaj ne ješ?« sem ga vprašal.

»Nimam žlice. Daj, posodj mi jo, ko boš pojedel.«

»Ali nimaš nobenega sorodnika v taborišču?«

»Nobenega. Ko sem se vračal iz gozda, kjer sem nabiral jagode, so me zgrabili fašistični vojaki. Pretepli so me in niso pustili, da bi šel domov. Potem so me odgnali na cesto, kjer so čakali kamioni. In tako sem prišel v inter-

nacijo... sam, brez očeta in matere, brez bratov in sester.«

Posodil sem mu žlico in počakal, da je pojedel. Nato sva odšla vsak v svoj šotor.

Čez nekaj dni sem ga spet srečal in spet sem mu posodil žlico. Govoril ni dosti, v očeh pa sem mu bral, da ga muči domotožje.

»Zdaj so naši že pokosili v lazih,« je začel, ko je pojedel. »Kdo neki bo gonil krave na pašo? Dve kravi imamo doma, Sivko in Lisko... Lahko pa tudi, da ni nikogar več doma. Morda so nam požgali hišo, nam vzeli živino in odgnali vso družino v internacijo... Tudi sosedno vas so požgali...«

Postala sva prijatelja. In kot prijatelju mi je nekega dne zaupal:

»Veš, takrat, ko so me prijeli, sem se vračal iz gozda. Ko so me obkolili Italijani, so me vprašali, kje sem bil, in sem jim odgovoril, da sem iskal jagode. To pa ni bilo res. Bil sem pri partizanih. Povedal sem jim, da se bliža sovražnik. Italijani so me topli in me spraševali, kje so partizani. Stiskal sem zobe in molčal. Ničesar niso zvedeli od mene. Veš, tudi moj brat je med njimi, med partizani.«

Ostal je v taborišču, bos in razoglav, lačen in raztrgan, zakaj fašisti niso poznali milosti.

Lica so mu začela upadati, lakota ga je čedalje bolj stiskala. Okrog kuhinj je pobiral ostanke in se tepel za kosti. Nekoč ga je neki oficir pretepel, ker ni pozdravil fašistične zastave. Spomladi leta 1943 pa so ga odpeljali v drugo taborišče in potem ga nisem več videl.

* *

Jeseni leta 1943 je bilo konec fašistične slave. Italijanska vojska je bila premagana, interniranci pa smo se oborožili z orožjem, ki je bilo poprej naperjeno proti nam, in se vrnili v domovino kot partizani.

Ko sem se doma javil na komandi mesta, je nekdo pritekel za mano in me pocukal za rokev:

»Hej, ali me poznaš?«

Pred mano je stal Ludvik, prešerno nasmejan, v uniformi italijanskega vojaka, s partizansko čepico na glavi in z veliko pištolo za pasom.

»Tudi ti med partizani, Ludvik?«

»Ali misliš, da sem premajhen? Zdaj sem kurir in prenašam pošto od komande mesta do štaba brigade. Pa ne hodim peš, ampak se vozim s kolesom.«

In že je vrgel torbo na ramo, zajahal kolo in se odpeljal po prašni cesti.

Čez nekaj dni sem ga spet srečal in spet sva malo pokramljala.

»Kako se imaš, Ludvik?«

»Dobro, kakor še nikoli. Že v internaciji sem si želel da bi bil partizanski kurir. Doma še bil nisem, ker se oče, mati in sestra še niso vrnili iz internacije — kmalu za mano so bili namreč tudi nje odgnali. Bratje pa so bili takrat skriti v gozdu in so postali partizani.«

Preden sva se razšla, mi je še nekaj zaupal: »Vsi me imajo radi, samo neki pisar, nek bivši orožnik, ki sedi v pisarni komande mesta, me ne mara. Vsak dan mi pravi, naj se poberem domov, ker sem še premajhen za partizana. Ondan sem ga hudo razjezil. Dejal sem mu, naj vzame puško v roke in naj gre v brigado, da se bo boril proti Nemcem, namesto da sedi v pisarni. Če se bomo vsi borili, bomo prej zmagali, ali ne?«

* *

Meseca oktobra se je začela velika sovražna ofenziva, s katero so hoteli Nemci in domači izdajalci uničiti narodnoosvobodilno vojsko. Prišli so z mnogimi tanki in topovi, zato so se morali partizani umakniti v gozdove.

Ko so sovražniki zasedli že večino vasi, je bil Ludvik še vedno kurir. S kolesom pa se ni mogel več voziti, ampak je hodil peš.

Ko je nekoč nesel pismo iz štaba brigade na komando mesta, ki je bila v neki samotni hiši v gozdu, se mu je zazdelo, da sliši brnenje motorjev. Skril se je za grm in počakal. Brnenje se je čedalje bolj bližalo. Izza ovinka se je prikazala kolona sovražnih vojakov na motorjih. Počasi so vozili in se pazljivo ozirali na desno in levo.

Ludvik se je stisnil še globlje v grm in začel šteti sovražnike — tedaj pa mu je zastal dih in po životu ga je spreletelo, ko da bi čutil pljusk mrzle vode na sebi: med sovražniki je zagledal na motorju tistega orožnika, ki je bil pisar na komandi mesta. Pisar, ki ni nikdar maral Ludvika...

Izdajalec, izdajalec... je kričalo v Ludviku. Bržkone je pripeljal sovražnike zato, da bi jim pokazal, kje je brigada. O tem je treba takoj obvestiti štab brigade. Takoj, ker sicer bo prepozno!

Počakal je, da je kolona izginila za ovinkom, potem pa je skočil iz grma in planil čez cesto. Drvel je skozi gozd, skozi smrečje in čez poseke, ne da se zmenil za trnje, ki ga je grabilo za roke in noge. Naprej, samo naprej...

Prikriwil se je na čistino, čez katero se je vila razdrapano gozdna pot. Še nekaj streljajev, pa bo v štabu brigade! Opetekal se je, bil je upehan, komaj je še lovil sapo...

Stekel je čez pot — tedaj pa se je v grmovju, ki je obdajalo čistino, nekaj zganilo in zašumelo. Obstal je in prisluhnil. Morda so partizani, je pomislil, morda so že zvedeli, da se jim bliža sovražnik. In če niso partizani? Če niso partizani, če so Nemci, naj le streljajo — s tem bodo opozorili brigado, da se bo umaknila ali pa udarila po njih. Torej naprej, naj bo v grmovju kdorkoli že!

»Stoj!«

Iz grmovja so se dvignile sive čelade. Nemci... Ludvik se je bliskovito obrnil in začel bežati nazaj. Bežal je globoko sklonjen k zemlji

— pričakoval je, da bo vsak hip zaropotalo. Ko pa se je ozrl, je videl, da tečejo zelenci za njim, da ga obkoljujejo. Zdaj se mu je posvetilo: živega hočejo ujeti...

»Stoj!«

Zgrabil je za pištolo. Če me že ujamejo — si je mislil — bom vsaj opozoril brigado nanje. Pomeril je in ustrelil. In še in še je pritiskal na petelina, dokler ni izstrelil vseh nabojev. Videl je, kako se je najbližji zelenec opotekel in padel na tla. Tedaj pa je zaregljala sovražna strojnica.

Ludvik se je spet pognal proti gozdu — toda začutil je, da mu je blisnila skozi život pekoča bolečina, ko da bi ga kdo z ostro iglo prebodel skozi srce. Pred očmi se mu je nenadoma zvrtilo in potem mu je bilo, ko da ga rosna zemlja vleče k sebi, ko da se širi okrog njega prečudna pomlad. Gozd se je sklonil nadenj in ga zazibal v sladek sen. Videl je, kako klijejo iz zelene trave rdeči cvetovi... in potem nič več... Saj to niso bili rdeči cvetovi, to je bila kri, ki je vrela iz njegovih prsi in izginjala v suhe razpoke trde kraške gmajne...

Ležal je na zemlji, z obrazom naprej, s pištolo v desni roki. Sovražniki so ga pustili, ko pa so odšli, so prišli partizani in mu izkopali globok grob pod zelenim smrečjem.

Zdaj, ko je svoboda, se marsikdo ustavi in tisti gmajni. Ne samo odrasli, tudi otroci vedo: Tukaj je padel Ludvik, partizanski kurirček, ki je s svojim življenjem rešil partizansko brigado pred zahrbtnim napadom Nemcev. Mirno naj spi pod zelenim smrečjem, vetrovi z naših gora naj božajo njegov grob!

V KREMPLJIH MUČILCEV

To se ni zgodilo med drugo svetovno vojno, ampak mnogo let pred njo, za časa stare Jugoslavije. Takrat, ko je reakcija napela vse sile, da bi zadušila pravične težnje delovnega ljudstva in mu vladala s krvavo roko. — To je ena izmed tistih zgodb, ki nam pričajo, kaj vse je moral pretrpeti jugoslovanski proletariat v boju za svoje pravice, v boju, ki ga je vodila Komunistična partija.

DNE 1. junija 1924 je Orjuna (organizacija jugoslovanskih nacionalistov oziroma fašistov) doživela hud poraz. Rudarji-komunisti v Trbovljah so tej zločinski organizaciji tako temeljito posvetili, da se je začela razkrajati.

Vendar pa so preostale orjunske skupine v svojem onemoglem besu še vedno napadale posamezne komuniste. Pri tem so bile deležne podpore vladajoče stranke in policije.

Tako je skupina orjunašev 3. julija 1924 okrog 9. ure zvečer napadla na Viču, blizu gostilne Pri Amerikancu, delavca Rudolfa Juvana. Vedeli so, da je zaveden delavec in član KPJ, zaradi česar je bil v času ministrovanja dr. Antona Korošča odpuščen iz službe pri državnih železnica.

Jz cikla Pomlad

*Skoz droben dež se nam smehlja pomlad.
Za našo hišo teče voda nizka,
iz brega zelenečega že vriska
trobentica, cvetica naših nad.*

*Po hribih v belih lisah sneg kopni.
Skoz sivi svod blešči se kos jasnine,
gnijoče listje pušča v korenine
od težkih vej drsoči sok rasti.*

*Skoz droben dež koraka mlada četa;
po dolгих, po razmočenih poteh
gre z njo pomladi blaženi nasmeh:*

*gre komisarka mlada z njo, razgreta
za zadnji, zmagoslavni naš napad. —
Skoz droben dež se nam smehlja pomlad*

Šest maskiranih orjunaških tolovajev ga je napadlo z revolverji in noži. Krepko se jim je postavil po robu, toda preveč jih je bilo — ni jim bil kos. Kakor stekli psi so navalili nanj, nekdo izmed njih ga je udaril s topim predmetom po glavi... Tako so ga obvladali. Zamašili so mu usta, mu zavezali oči in zvezali roke na hrbtu ter ga odpeljali...

Za mučilnico so izbrali neko klet. Ko so ga prignali vanjo, so surovo zahtevali od njega, naj se odpove svoji razredni pripadnosti in poljubi orjunaški znak ter tako postane njihov pristaš. Zahtevo je odločno odklonil. Začeli so ga zmerjati in psovati. Ker niti to ni zaleгло, so ga začeli mučiti. Levo roko so mu vtaknili v primož-navijalnik, ponavljali svojo zahtevo in privijali. Kri je brizgala iz prstov, kosti so pokale. Tri prste na levi roki so mu popolnoma zmečkali... Bili so ga po obrazu, ga suvali, brcali...

Ko so odvili jekleni primož, se je Juvan zgrudil na tla — bil je nezavesten. Zavedel se je, ko so ga polili z vodo in mu ukazali, naj vstane in gre z njimi.

Z zvezanimi rokami in zvezanimi očmi se je opotekal med mučilci, ki so ga še vedno suvali in brcali. Čutil je strahovite bolečine in kri je bruhal. Dodobra se je ovedel šele pod Rožnikom, v bližini strelišča, kjer so mu sneli obvezo z oči in izginili.

Tak je prišel Juvan malo po 23. uri v Delavski dom oziroma Železničarski dom na sedanjem Novem trgu, kjer je bil sedež ile-

galne KPJ in drugih delavskih organizacij. (Ta trg se je od leta 1923 imenoval Turjaški trg. Takratni mestni občinski svet, v katerem so imele delavske stranke — Neodvisna delavska stranka — komunisti, socialdemokrati in krščanski socialisti — večino, ga je na predlog komunistov preimenoval v Trg Karla Marxa. Ko se je sestav mestnega občinskega sveta spremenil v korist meščanskih strank, je trg dobil spet novo ime: Novi trg. Tako se tudi v preimenovanju tega trga zrcali del boja naprednega delovnega ljudstva s kapitalističnimi izkoriščevalci.) Kakor po navadi, je tudi tisto noč stražilo ta dom kakšnih šest do osem partijcev in skojevcev. Ko so ga zagledali, so se zgrozili: roko je imel ovito s krpo, polno strjene krvi; bil je bled in izmučen, na obrazu so se mu poznali sledovi udarcev. V veži se je sesedel. Prenesli so ga v sobo, mu dali okrepčila, ga za silo obvezali in poklicali rešilni avto.

Na njegovem telesu je bilo vse polno črnih podplutb in ran. V bolnišnici so mu morali odrezati dva prsta. Leto dni je bil nesposoben za delo.

Stražo v Delavskem domu je divjaški napad silno razburil. Dogovorili smo se o protiukrepih. Dogodek je bil že naslednji dan opisan v časopisu. Odmev nanj je bil za Orjuno porazen — ljudje so še krepkeje stisnili pesti, še odločneje so obsojali to zločinsko organizacijo.

Orjuna se ni mogla več postaviti na noge, čeprav je uživala moralno in finančno podporo režima. Delovno ljudstvo in napredna javnost sta jo odklonila, komunisti pa so ji zadali smrten udarec.

F. Novak

IGO GRUDEN:

U poldnevu

*Skržatov slišim enolični spev,
iz dalje zvon zvoni kot za zastori:
ni vetra od nikoder; mrki gnev
v poldnevu sončnem prede po šatori.*

*Čabranci so privezani na kole:
obrita glava jim počasi klone
na rjave prsi, izsušene, gole,
zavest v prepađe jim obupa tone.*

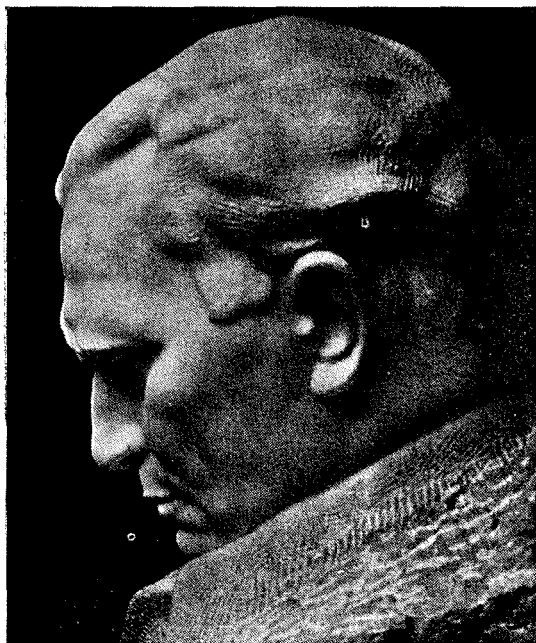
*V obrazih naših topa je bolest,
molčimo kakor ranjene živali,
a v prsih tuli nam uporna vest,
ki so volkovi jo s krvjo preplali.*

Nekega dne v Polju ...

PRIDEJO dnevi, ko se človek umakne od vsakdanjih dogodkov in se zamisli v preteklost ter išče v njej nepozabne trenutke, ki jih je doživel ... Večkrat premišljam o življenju pred vojno. Kako je bilo takrat — o tem bi lahko spregovorilo nešteto ljudi. V naših srcih je gorela želja po lepšem in boljšem ter predvsem pravičnejšem življenju, kar pa vladajočim režimom ni bilo pogodu. In ker so imeli ti režimi dobrega zaščitnika v policiji, je bilo naše ilegalno delo sila težavno. Mnenja pa sem — in to mnenje mi je življenje že neštetokrat potrdilo — da je ni sile na svetu, ki bi mogla ustaviti to, kar je pošteno in pravično. Nisem se bal ne policije ne žandarjev ne zaporu. Misel, da so v političnih zaporih ljudje, med katerimi bom lahko še veliko pridobil, me je moralno krepila in mi vlivala pogum. Priznam pa, da so bili takrat hudi časi za naše delo.

Nekega dne sem dobil nalogo in z njo vred natančno situacijsko skico, kje in kdaj moram biti na določenem mestu. Ta načrt se je nanašal na neko hišo v bližini Polja, kjer naj bi bil sestanek, in sicer v nedeljo, zgodaj zjutraj. Nestrpno sem ga pričakoval, ker sem vedel, da bo nekaj posebnega na dnevnem redu.

Tisto nedeljo sem se odpravil zelo zgodaj iz Ljubljane. Vso pot sem premišljal o našem delu, o ideji, ki mora zmagati, in koval načrte za bodočnost. Tako mi je hitreje minila pot.

Antun Avgustinčič: Portret maršala Tita (karrarski marmor)

Na sestanek je prišel tudi tovariš Tito. Kako naj vam ga opišem? Zunanji opis bi verjetno bralce zanimal, toda kako opisati tisto njegovo notranjost, ki je plala v njem in nas osvojila že ob prvih njegovih besedah. Bil je skromen kakor vedno, toda ves njegov nastop je izdajal človeka-borca za milijone delovnih ljudi, glasnika ideje svobode in neodvisnosti.

Spominjam se, da smo mu takrat poročali o sindikalnem delu v strokovnih organizacijah Slovenije. Ker nas je bilo precej, so se poročila zavlekla. Tito je pazljivo poslušal. Ko smo končali, je spregovoril on. Mirno je govoril o pomenu sindikatov, o potrebi po njihovem čim širšem razmahu, po čim večjem številu članstva v vseh strokah itd. Pri tem se je tako razvnel, da je njegov glas prešel iz mirnega pripovedovanja v glasen govor. Zato smo ga morali, na žalost, posvariti, da je sestanek illegalen in da bi bilo nevarno, če bi kdo kaj slišal. Vaščani so namreč prav tedaj hodili k maši. Hudo tvegano bi bilo, če bi nas kdo ovadil. Tovariš Tito je razumel in začel spet mirno govoriti.

Že takrat sem vedel, da je njegova notranjost polna hotenja in velikih želja, da je v njem vulkan, ki mora povedati svetu resnico in nam dati tisto, po čemer smo hrepeneli. Njegove jeklene sive oči so pozivale v neizprosni boj proti sovražniku. Kdor je imel samo enkrat priložnost biti z njim, je moral spoznati vso njegovo nesebično ljubezen do slehernega poštenega človeka. V njem je bilo nakopičene toliko sile in volje, v njem je bilo utelešenih toliko prelepih želja in železne energije, da mu je moral hoté ali nehoté vsakdo slediti na trnjevi, toda poštene poti.

Med mnogimi sestanki, ki sem se jih udeležil pred vojno in na katerih je bil navzoč tudi tovariš Tito, mi je prav ta sestanek v Polju, ki je trajal ves dan, ostal prav zaradi njega, tovariša Tita, najgloblje v spominu. Priznam, da smo udeleženci sestanka mislili na nevarnost, ki bi nam pretila, če bi nas kdo izdal, Tito pa je na to pozabil — govoril je, kar mu je narekovalo srce. Še zdaj ga slišim, kako je govoril o pravici delovnih ljudi do boljšega življenja, o pravici do socialnega zavarovanja, do letnega dopusta, do možnosti preživljanja in vzgoje otrok itd.

Njegov načrt je bil tako pošten in lep, da se je moral uresničiti. Njegovo delo ni bilo zaman, njegova misel o lepši bodočnosti se je uresničila. Zdaj ga nihče več ne opozarja, naj govori tiše, zdaj ga sliši ves svet!

Srečen sem, da sem doživel čas, ko se uresničujejo besede tovariša Tita.

Sedanji in bodoči pesniki ter pisatelji ne bodo mogli v svojih delih več napisati, kot je napisal Ivan Cankar v svojem delu »Lepa naša domovina«:

»Jaz, bratje, pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo vzrasla naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom. Tedaž bodo le še grenak in grd spomin te gosposke domovine, na suženjstvu zidane, s krvjo in solzami gnojene, sramota človeštvu, zasmeh pravici... Drugačno melodijo bo dobila pesem o 'lepi naši domovini'.«

Tone Šušteršič-Tine

JOŽE ŠMIT:

Požgana vas

*Teman in poln prsti
sel sem na borov panj
sredi požganih gmajn,
veter me z dimom duši.*

*Toda, čemu sem obstal?
Dokler vasi gore,
človek naj več ne ve,
kdaž je nazadnje spal.*

Dorđe Andrejević-Kun: Talci

PRED DVAJSETIMI LETI:

Kako je Hitler sprožil drugo svetovno vojno?

PRED dvajsetimi leti — 1. septembra 1939 — je Hitler sprožil drugo svetovno vojno. V zgodovini njegovih priprav je poseben važen datum: 23. maj 1939. Dva meseca po Hitlerjevem vkorakanju v Prago, dva meseca po koncu španskega ilegalnega bojevanja nacistične legije Condor in ne dosti več kakor tri mesece pred začetkom druge svetovne vojne se je rodila odločitev o življenju in smrti milijonov ljudi. Dne 23. maja 1939 je bilo posvetovanje v Hitlerjevi delovni sobi v novi vladni palači v Berlinu. Navzoči so bili sami znani glavni nacističnega režima: državni maršal Göring, generalni admiral Raeder, šef generalnega štaba fedmaršal Keitel in še nekateri drugi Hitlerjevi najzvestejši oprede. O tej strogo tajni seji je ostal ohranjen zapisnik. Prisotnost te listine, ki je pozneje v nürnberskem procesu opravila izredno važno vlogo, je izven vsakega dvoma in je tolikšnega zgodovinskega pomena, da lahko po njej izvajamo vse potankosti o nastanku druge svetovne vojne.

Hitler je takrat izjavil udeležencem tajne konference: »Okoliščine je treba prilagoditi zahtevam. Brez vdora v tuje države ali brez polastitve tujega ozemlja to ni mogoče. Čas ki je za nami (od 31. januarja 1933. ko smo prišli na oblast), smo dobro izkoristili. Vsi ukrepi so bili pravilno usmerjeni v cilj. Nacionalno politična enotnost Nemcev je dosežena. Nadaljnjih uspehov pa ni mogoče priboriti brez žrtev in krvi.«

Nato je razvijal Hitler svoje načrte: sporno jabolko — svobod-

no mesto Gdansk — ni tisti objekt, za katerega gre. Zaokrožimo življenjski prostor na Vzhodu in si zagotovimo prehrano! V Evropi ni videti kakšne druge možnosti. Ako nas primora usoda k spopadu z Zahodom, bo prav, če bomo imeli večji prostor na Vzhodu. Odveč je torej vprašanje, ali bi Poljski prizanašali, obvelja naj sklep, da bomo Poljsko napadli

pri prvi ugodni priložnosti. Da bi se ponovilo podobno kakor s Češko, ki smo jo zasedli brez vojne, ni upati. To pot bo prišlo do boja. Naša naloga je: izolirati Poljsko. Uspeh osamitve je odločilen. Zato si mora Hitler pridržati dokončno povelje za napad.

Če ne bo mogoče, da bi v času nemško-poljske vojne izključili vojno z Zahodom, tedaj veljaj boj prvenstveno Angliji in Franciji. Osnovno načelo: spopad s Poljsko se bo samo tedaj obnesel, če ostane Zahod izven vojnega plesa. Če to ne bo mogoče, bo bolje napasti Zahod in hkrati opraviti s Poljsko.

Kakšno bo tole obračunavanje? Vojna z Anglijo in Francijo

Ne starcem ne ženam ne otrokom niso prizanesli nacisti na Poljskem. Tako so jih zganjali na morišča in v taborišča

*Dunaj
1938. leta:
nacisti
korakajo
po ulicah*

bo vojna na življenje in smrt. Kdor misli, da bi se lahko tudi to pot ceneno odkupili, se hudo moti; takšne možnosti ni. Torej je treba podreti mostove in več ne bo govora o pravici ali krivici, marveč bo šlo za obstanek ali smrt osemdesetih milijonov nemškega ljudstva... Vprašajmo se, je nadaljeval Hitler: kratka ali dolgotrajna vojna? Vsaka armada, oziroma vsako modro državno vodstvo mora stremeti za tem, da bo vojna čim krajša. Državno vodstvo pa se mora pripraviti tudi na vojno, ki bo nemara trajala deset do petnajst let. Seveda, nenaden napad lahko dovede k nagli rešitvi. Bilo bi pa zločinsko, če bi se državno vodstvo zanašalo na iznenadenja. Stremeti je treba za tem, da podremo sovražnika kar na začetku. Tu ni govora o pravici ali krivici ali pogodbah. Je pa to mogoče samo, če po Poljski ne zdrsnemo v vojno z Anglijo. Pripravi je treba dolgotrajno vojno, poleg nenadnega napada ali razbitja angleških možnosti na evropski celnici. Nemška vojska mora zasedati postojanke, ki so važne za mornarico in letalstvo. Če se bo

posrečilo zasesti in zavarovati Nizozemsko in Belgijo in uničiti Francijo, tedaj bo nacistična Nemčija imela oporišča za uspešno vojskovanje z Anglijo. Čas odloča zoper Anglijo. Nemčija na kopnem ne bo izkrevavela. Važno je, da brezobzirno izkoristimo vsa sredstva — je zaključil Hitler in na koncu še povzdignil glas: »Naš smoter je in ostane: spraviti Anglijo na kolena!«

Toliko bodi strnjeno povedano iz znamenitega zapisnika o berlinskem tajnem posvetu. Hitlerjeva izvajanja, ki jih je vestno zapisal njegov pribočnik Rudolf Schmundt, povsem jasno dokazujejo, kaj je lahko svet pričakoval. Kmalu potem ko je Hitler razodel svoje nakane, so le-te dobivale v nemški vojski in mornarici otipljive oblike. Vrhovni poveljnik vojske Walter von Brauchitsch je dal vojnim zborom in armadam navodila za bližnja vojna dejanja. Povelje se je začelo z besedami: »Cilj operacij je uničenje poljske vojske. Politično vodstvo zahteva: začeti vojno z iznenaadnimi, krepkimi udarci in doseči nagle uspehe.«

Vštric s tajnimi pripravami se je javno in z vso paro razvijalo »psihološko vojskovanje« propagandnega ministra Goebbelsa. Saj je že 26. marca 1939 — deset dni po Hitlerjevem vdoru v Prago — naročil vsemu nacističnemu tisku, naj poroča »o izgredih zoper nemške rojake na Poljskem.« Kaj so pomenila takšna poročila, se je svet medtem že naučil spoznavati. Dva dni po Goebbelsovem propagandnem navodilu je Evropa že imela novo žarišče krize. V osredju je bila svobodna država Gdansk, politični spaček iz leta 1920, staro jabolko spora med Nemčijo in Poljsko. Gdansk je bil pod mednarodnim nadzorstvom Društva narodov, a tako Nemčija kakor Poljska sta cikali na to, da bi si Gdansk prisvojili. Gdansk je bil torej zažigalna vrhica na sodu smodnika.

Josef Beck, poljski minister zunanjih zadev, je nemudoma in prizadeto reagiral na Goebbelsov

Ruševine kulturnega spomenika — delo nemških osvajalcev

propagandni val. Dne 28. marca 1939 je izjavil nemškemu poslanku v Varšavi, grofu Helmutu von Moltkeju, »da bo vsakršen nastop nemške vlade za spremembo statusa na Gdanskem veljal za napad na Poljsko.« — Beck je napovedal takojšnja povračila poljske vlade, vendar pa je dal vedeti, da je pripravljen na pogajanja.

»Vi bi se radi pogajali na konicah bajonetov!« je vzkipeł Moltke.

Beck je hladno odgovoril: »Po vašem sistemu!«

Svet se je zavedal, kako usodni časi prihajajo. Izhoda ni bilo več, odkar je Hitlerjev osvajalni nagon razbrzdal pošast neposredne vojne nevarnosti in jo spravil na evropski oder. Hitler je bil seveda daleč od tega, da bi slutil ali celo razumel razmisleke, ki jih je vzbudil v vodilnih glavah Zahoda in Vzhoda. Teh in takih

razmišljanj Hitler sploh ni mogel dojeti, ker so temeljila na njegovem porazu, on pa prav teh odločilnih točk sploh ni upošteval, kadar je koval svoje načrte.

Vse dalje kakor v Berlinu so videli čez planke v politično rahločutnem Rimu. Italijanski poslanik v Berlinu, Bernardo Attolico, je vsekakor izvrstno poznal razmere v nacistični Nemčiji. Hitlerjevim omlednim zagotavljanjem miru nikoli ni verjel, niti toliko, kolikor je črnega za nohtom, in je seveda vedel, da vleče Hitler tudi Italijo za nos. Vse to so potrdila dejanja: Vtem ko se je Hitler že davno in dokončno odločil za vojno, je puščal svojega zaveznika Mussolinija v dobri veri, da bo vsaj še tri leta miroval, Attolico pa je bombardiral rimsko vlado s svarili, tako da je italijanski zunanji minister Ciano naposled zapisal v svoj prosluli Dnevnik: »Attolicova vztrajnost mi vendarle dá misliti. Ali je čisto ob pamet, ali pa ve in vidi nekaj, česar mi niti ne slutimo.«

Sum, da jih je Hitler ociganil, se je 6. avgusta 1939 v Rimu tako zgostil, da je Ciano spregovoril s svojim tastom Mussolinijem. Nato je zaupal svojemu Dnevniku: »Soglašava, da morava najti izhod. Nemška pot drži v vojno; mi bi zabredli v vojno v pogojih, ki bi bili za Italijo skrajno neugodni. Smo daleč od tega, da bi bili zadosti pripravljeni. Duceju predlagam, da se vnovič sestanem z Ribbentropom. Duce soglašava.«

In Ciano je pohtel k nemškemu zunanjemu ministru Ribbentropu, da bi vsaj izbrskal prave namere Berlina. Sešla sta se 11. avgusta 1939 na Ribbentropovem gradu Fuschlu pri Salzburgu. (Ribbentrop je ljubil razkošno okolje in je imel na razpolago razne gradove). Ciana je njegov nemški kolega že na začetku pogovora pritislil ob zid z nespremenljivimi dejstvi. Odprl mu je pogled v golo, strašno resničnost. Vse to nam povedo dramatični odlomki iz Dnevnika grofa Ciana:

28. oktobra 1940: Mussolinijeva vojska napada Grčijo

Nemški uničevalci v Varšavi

»Bilo je na njegovem gradu Fuschlu; preden sva sedla za mizo, me je Ribbentrop informalno sklepu, da bodo vrgli plamenico v smodnik, in to je povedal tako, kakor bi se z menoj pogovarjal o nepomembni, prav vsakdanji upravni zadevi.«

»Nu, torej, Ribbentrop,« sem ga vprašal, ko sva se sprehajala po njegovem vrtu, »kaj hočete? Ali koridor ali Gdansk?«

»Zdaj ničesar več,« je hladno odgovoril in me obliksil s svojimi ledenimi očmi, »mi hočemo vojno!«

Ciano je novica zadela kakor bat. V poročilu za Rim je obupano zapisal: »Razložil sem, da je oborožena intervencija Francije in Anglije v sedanjih pogojih evropske politike vsekakor neogibna. Zaman!« — Svojemu Dnevniku pa je zaupal: »Prepričani so bili, (Hitler in njegovi opričniki), da bosta Francija in Velika Britanija mirno gledali, kako bodo zaklali Poljsko. O tem je hotel Ribbentrop z menoj celo staviti pri enem izmed turobnih obedov v hotelu 'Österreichischer Hof' v Salzburgu. Če bodo ostali Angleži in Francozi nevtralni, bi mu jaz dal kakšno italijansko umetnino, če pa bodo šli v vojno, mi je obljubil zbirko starinskega orožja.«

Ostudna igra!... Grof Ciano je še tole zapisal v svoj Dnevnik: »Ribbentrop se mi izmuzne, kadarkoli ga pobaram o potankostih bližnjega nemškega napada. Vest ga peče. Prevečkrat me je nalagal o nemških nakanah zoper Poljsko, zato mora biti zdaj več kakor v zadregi. Bojaželjnost je neukrotljiva. Zavrne vsakršno rešitev, ki bi Nemčijo zadovoljila, ali vojno preprečila. Za trdno vem, da bi Nemci napadli, četudi bi jim prav v vsem ustregli, ker jih je obsedel satan razdejavanja. Najin pogovor je bil sem pa tja kar dramatičen. Nisem imel dlake na jeziku, da mu ne bi bil vsega kar najbrezobzirneje pove-

dal. No, to ga še malo ni ganilo. Ozračje je ledeno. Med večerjo sploh ne spregovoriva. Drug drugemu ne zaupava...«

Tisti dan — 11. avgusta 1939 — sta se pogovarjala še dva: Hitler in komisar Društva narodov za Gdansk, švicarski profesor Burkhardt. Ta je slutil Hitlerjeve nakeane in je med pogovorom diplomatično potipal: »Nekaj bi vas rad vprašal: ali naj pustim svoje otroke v Gdanku?«

»V Gdanku se lahko vsak dan kaj zgodi,« je hladno odgovoril Hitler. »Mislim, da bo vašim otrokom v Švici bolje.«

Ciano pa je zvedel naslednji dan pri sprejemu v Berchtesgadu od samega Hitlerja, kaj se kuha. Po pogovoru z Ribbentropom je zdaj moral zvedeti pri po-

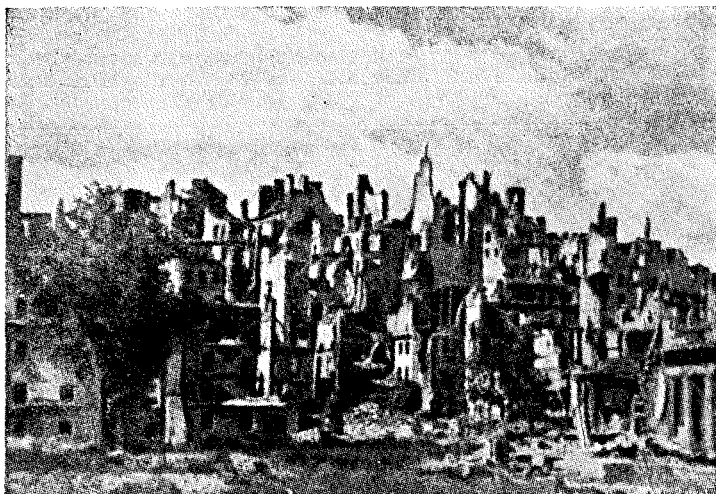
Admiral Dönitz, Hitlerjev naslednik, prejema mesečno 1300 DM pokojnine!

slednji instanci v Nemčiji tisto, kar je nato zapisal v svoj Dnevnik: »Kmalu sem si bil na jasnem, da ni mogoče ničesar več rešiti. Hitler je sklenil udariti in bo udaril...«

V Rimu je zavel hladen preplah. Zdaj je bilo pribito, da Hitler hoče takoj vojno. Mussolini je v tem spoznanju obračal in ugibal... Takojšnje vojne, v kateri bi morala že v začetku sodelovati tudi Italija, si ni želel. To seveda ne pomeni, da je bil proti vojni. Šlo pa mu je za to, da bi svoje osvajalne cilje čim ceneje dosegel — da bi se vključil v vojno pred delitvijo plena.

Da bi Italija ostala čim dlje izven vojne, se je zagradila predvsem s svojo pomanjkljivo zalogo surovin. Hitler je menda zavohal, kaj se kuha v Rimu. V nekem pisanju je zato vprašal Mussolinija, s kakšnimi surovinami bi lahko Nemčija pomagala Italiji. Zdaj je mislil Mussolini, da ima zaželeni povod. S svojimi strokovnjaki je sestavil spisek želja in potreb, ki jih Nemčija nikakor ni mogla izpolniti. Na spisek je strpal 70 milijonov ton najredkejših surovin, tako da bi potrebovali za prevoz v Italijo nič manj kot sedemnajst tisoč tovornih vlakov!

»In do kdaj potrebuje Italija vse te surovine?« so potem v Berlinu hladno vprašali poslanika Attolice. Nasmehljani Italijan je nemogoče zahteval z eno samo besedico: »Subito« — Takoj!... To je odločilo, da so Italijo vsaj na začetku vojne izbrisali iz računa. A zdaj Hitlerju to tudi ni bilo več mar. Medtem se je namreč zgodilo nekaj, kar je treščilo v svet kakor bomba: Ribbentrop je poletel v Moskvo in podpisal pogodbo med Hitlerjem in Stalinom. S tem je Mussolini v igri vzelesl na lepem zdrsnil na tretje mesto. Brž po podpisu moskovske pogodbe je hotel Hitler napasti Poljsko, a po nekaj urah je povelje za napad umaknil. Kaj se je zgodilo? Iz nepojasnjenih vzrokov je bilo Evropi še nekaj dni milostno prizaneseno. Hitler je 22. avgusta 1939 na Obersalzbergu razložil vrhovnim poveljnikom nemške vojske in mornarice vnovič svoje načrte in napovedal napad za soboto zjutraj, 26. avgusta. A medtem se je v igro vpletel švedski posredovalec Birger Dahlerus, ki je nekajkrat poletel kot nekakšen angel miru med Berlinom in Londonom. Zaman si je prizadeval. Anglija je sicer bila za mirno rešitev, bila pa je pripravljena v primeru napada izpolniti svojo pogodbeno obveznost do Poljske. Čeprav Hitlerju ni uspelo osamiti Poljsko, se je odločil, da bo napadel 1. septembra zjutraj. Prejšnji večer je tolpa njegovih gestapovcev uprizorila s krdelom kaznjencev, preoblečenih v poljske uniforme, figniran napad na nemško radijsko postajo v Gliwicu (Gliwicz), blizu poljske meje. Ob 4.45 zjutraj je nato planila nemška vojska iz svojih pripravnih postojank vzdolž poljske meje v napad. Ob 10. uri dopoldne je potem imel Hitler v Državnem zboru govor, ob katerem je tudi mnogim Nemcem ledenela kri v žilah: »Poljska je nočujošnja noč prvič na našem ozemlju streljala tudi z rednimi voja-

Taka je bila Varšava po nemški okupaciji...

ki. Od 5.45 zjutraj — in tu se je v ekstazi zmotil za celo uro — »streljamo nazaj in poslej vračamo bombo za bombo.«

Dne 3. septembra 1939 se je izcimila iz napada na Poljsko evropska vojna, v kateri na Zahodu ni bil sprožen niti en strel. Velika Britanija in Francija sta sicer stopili v vojno stanje z Nemčijo, toda gledali sta s puško ob nogi, kako so Nemci razmesarili Poljsko. Če bi bili takoj vojaško posegli vmes, se Nemci nikakor ne bi bili mogli upirati koncentričnemu napadu. Okoli 110 francoskih in angleških divizij na Zahodu je stalo ves čas poljske vojne prekrizanih rok nasproti 23 nemških divizijam. Tako je lahko nemška vojska do 27. septembra, ko je padla tudi Varšava, izvedla svojo prvo bliskovito vojno.

Zmaga nad Poljsko je navdala Hitlerja z goljufivo zavestjo nepremagljive moči. Ze čez pol leta po zmagi nad vzhodnim sosedom je nemška vojska spet marširala. Pregazila je Dansko in Norveško, kmalu nato Nizozem-

ske in Belgijo, porazila Francijo. Pridružila se ji je tudi fašistična Italija, ki je hotela pograbit del plena.

Leta 1941 se je Hitler najhuje razbesnel: 6. aprila je napadel Jugoslavijo, že 22. junija pa Sovjetsko zvezo. Na Daljnem Vzhodu se je razmahnila vojna z japonskim napadom na ameriško oporišče Pearl Harbour, nakar je tudi Nemčija napovedala Ameriki vojno. Kljub začetnim zmagam so se na obzorju že zarisale sence Hitlerjevega strahovitega poraza. Italija je klonila že leta 1943. Druga svetovna vojna se je končala 15. maja 1945 s popolno kapitulacijo nacistične Nemčije. Kmalu nato je klonila tudi Japonska. Pet in pol leta besnenja je prizadejalo svetu nelzerno gorja in škoda. Vse potankosti o tem je razkril veliki proces proti 21 poglavitnim nacističnim vojniim zločincem v Nürnbergu, proces, ki je trajal od 20. novembra 1945 do 1. oktobra 1946. Podrobneje bo dogodke opisala knjiga »Proces v Nürnbergu«, ki bo izšla v Založbi »Borec«.

sporazumu in z javno podporo najodgovornejših avstrijskih državnikov, tega dogajanja ne gre podcenjevati.

Ministrski predsednik avstrijske vlade Raab osebno in z njim še vrsta članov vlade, so pozdravili zborovanje več kot tri sto tisoč sudetskih Nemcev iz Avstrije, Zahodne Nemčije in drugih dežel na Dunaju in sodelovali na njihovih večdnevni prireditvah. Pravi značaj tega zborovanja, ki je bilo izrazito velenemško in bučna in nemiroljubna demonstracija proti Češkoslovaški republiki, poudarjuje še dejstvo, da so se ga, mimo uradnih predstavnikov Avstrije in Zahodne Nemčije, udeležili tudi predstavniki fašističnih emigrantskih organizacij iz vzhodnoevropskih držav, med njimi tudi ustaši. Avstrijski tisk je z majhnimi izjemami dal prireditvam sudetskih Nemcev vso podporo brez pridržkov in je ostro zavračal vse kritične pripombe mednarodne javnosti. Podobno je bilo ob srečanju podonavskih Švabov v Salzburgu, samo z razliko, da je glavna ost teh prireditev bila naperjena proti Jugoslaviji. Poslanec vladne Ljudske stranke Machunze je sam poudarjal, da nekdanji kraji, iz katerih so zbrani Švabi pobegnili ob porazu Hitlerjeve vojske, še danes pripadajo njim. Dunajski shod bivših Hitlerjevih bojnikov organiziranih v »Kameradschaftsbundu«, na katerega so prišli tudi udeleženci iz Zahodne Nemčije in kjer so zborovali v nekdanjih uniformah in nosili nacistična vojaška odlikovanja, je porabil avstrijski obrambni minister Graf, da je govoril o vojaških tradicijah Avstrije in da je povabil nekdanji kader nacistične vojske, naj pomaga »krepiti obrambno misel« med širokimi sloji Avstrijcev. Kakšne vrste »obrambno« misel je mogoče od teh ljudi pričakovati, pove že dejstvo, da je bila prisotna tudi tako imenovana »Kameradschaft IV«, kar je le prikrito ime za nekdanjo SS. V teh »Kameradschaft IV« se med drugimi zbirajo tudi pripadniki 4. polka SS »Der Führer«, ki je izvršila znani pokol prebivalstva Oradourja v Franciji leta 1944. Na shodu

Nemiroljubni pojavi

ZBOROVANJE sudetskih Nemcev na Dunaju in podonavskih Švabov v Salzburgu, shod veteranskih organizacij bojnikov nekdanjega hitlerjevskega Wehrmachta na Dunaju in še vrsta podobnih prireditev je letos opozorila mednarodno javnost na naraščanje militarističnih, maščevalnih in velikonomških teženj v današnji Avstriji. Kolikor bi take prireditve bile samo stvar

osamljenih skupin ali posameznikov, se zaradi njih gotovo ne bi nihče čez mero vznemirjal, čeprav je takšna dejavnost prepovedana tudi po določbah državne pogodbe (s to pogodbo je bila leta 1955 Avstriji vrnjena državna samostojnost in odpuščena ji je bila odgovornost za udeležbo v drugi svetovni vojni, ko je bila del nacistične Velike Nemčije). Ker pa vse to poteka v

Mauthausen ob Donavi na Zg. Avstrijskem — zadnja postaja življenjske poti nešteti borcev za svobodo (Foto: Slavko Smolej)

so zahtevali tudi osvoboditev SS-Obersturmführerja Rederja, ki je zaprt v Italiji kot poveljnik enote, ki je, podobno kot Oradour v Franciji, mučila vas Marzotto v Italiji.

Nikogar zato ne morejo prebricati besede avstrijske vlade, ki na proteste sosednih držav zagotavlja, da gre pri omenjenih zborovanjih za čisto nedolžne in nikomur škodljive kulturne prireditve, katerih osnova je čisto človečanska, da so to samo srečanja znancev, prijateljev in sorodnikov iz nekdanjih krajev. Ameriški list »New York Post«, je n. pr. zapisal ob sudetskem zborovanju na Dunaju: »Sudetski Nemci so bili po uničenju nacizma izgnani zaradi veleizdaje. Ves čas po vojni zahtevajo »vrnitev« svoje »izgubljene domovine« Nemčiji. Neonacistično obeležje tega gibanja in njegovega vodstva je bilo vedno vznemirljivo močno in odvratno. Avstrijski zvezni kancler, ki je z govorom pozdravil zbrane sudetske Nemce, se je na vso moč trudil, da bi svojim evropskim sosedom zagotovil, da sudetski Nemci ne mislijo nič hudega, da ne goje nobenih maščevalnih naklepov, da niso »niti napadalci niti prežeti s fantastičnimi zamislimi«. Verjetno je hotel doseči vtis, da so se zbrali na

Dunaju samo, da bi delili skupno domotožje in skupaj jokali v svoje vrčke s pivom. Spričo tega, da Rusija opozarja na rastočo moč Nemčije kot na nevarnost za vzhodno Evropo, so takšna zagotavljanja mučno nezadostna.« — Značaj shoda podonavskih Svabov v Salzburgu pa popolnoma jasno osvetljuje okoliščina, da je njihovo glasilo »Neuland« prav v času shoda ponovno zahtevalo ustanovitev posebne drža-

ve Vojvodine pod varstvom OZN in da je hvalilo množično udeležbo vojvodinskih Nemcev v SS diviziji »Princ Evgen«, češ da je ta divizija ravnala s svojo borbo proti partizanom samo v smislu jugoslovanskih zakonov, po katerih je komunistično gibanje že od leta 1922 bilo prepovedano!

Takšne nemiroljubne in nedemokratske manifestacije v Avstriji v zadnjem letu niso osamljen pojav. Njihovo naraščanje je navedlo tudi obe vladni stranki, da sta se v volilnem boju kosali z bolj ali manj nacionalističnimi gesli in dejanji, kakor smo doživljali tudi na Koroškem. V ta okvir sodi znana izjava kanclerja Raaba o Mariboru, tu sem spada pisanje graškega socialističnega glasila »Neue Zeit« o »žalostnem vzgledu Maribora ob Dravi« in o »krivičnem trpljenju nekdanjih južnih Štajercer« in še druge podobne nemiroljubne izjave. Vendar pa takšna gesla niso samo škodljiva mednarodnemu sožitju, marveč niso utemeljena niti v splošnih težnjah avstrijskega političnega razvoja. Ravno zadnji volilni rezultati na Koroškem in sploh v Avstriji so prinesli slabitev meščanskih strank in še posebej skrajne nacionalistične stranke na Koroškem. Ti rezultati so pokazali, da kljub vsemu pogrevanju danes nacionalistična gesla

Podoba groze v nekem nemškem koncentracijskem taborišču

ne vlečejo več in da se ljudje zanimajo za vse kaj drugega. Če se torej veriga militarističnih in nemško nacionalističnih manifestacij z vladno podporo v Avstriji kljub temu noče pretrgati, potem to lahko pomeni le, da se za tem skriva določena politika. Koliko je ta politika preračunana na izrabljanje in ohranjanje določenih mednarodnih nasprotij v Evropi, ali pa je v zvezi s prizadevanjem Nemcev obnoviti svoj nekdanji položaj v Evropi, ali pa oboje, bo pokazala

prihodnost. Množična in uradna udeležba Zahodne Nemčije na vseh teh prireditvah govori sama zase, tudi če ne bi upoštevali naraščajočega prodiranja zohodnonemškega kapitala v avstrijsko gospodarstvo.

Ne more pa biti dvoma, da so militaristični in revanžistični shodi v nasprotju z obvezno nevtralnostjo Avstrije in da v takšnem znamenju Avstrija ne bo mogla urejevati svojih odnosov s sosednimi državami in tudi ne koristiti svojemu notranjemu napredku. J. P.

Most na Sredozemlju

(Vtisi iz Tunizije)

LIBANONU pravijo vrata Srednjega vzhoda, Beirut je ameriška garaža, Malta je najbolj idealna letalonosilka Sredozemlja, Tunizija pa je most na Mediteranu. Ta trditev ni nič pretirana, to je dokazala vsa zgodovina te štirimilijonske dežele na skrajnem severu Afrike, to dokazuje tudi njen najnovejši razvoj.

Le pomislite, Tunizijo so pred kakimi tri tisoč leti naselili Feničani, torej Semiti, ki so živeli na ozemlju današnjega Libanona, nato so se v deželi uveljavili Grki, pozneje pa so jo kolonizirali Rimljani — za časa Rimljanov se je dežela imenovala Ifrikija in to ime se je pozneje razširilo na ves kontinent (Afrika). Za Rimljani so prišli Vandali, v osmem stoletju Arabci — ti so dali deželi tudi njen današnji pečat — zatem Španci, Turki, pred približno osemdesetimi leti pa so se izkrcali na obalah Tunizije Francozi. Ti so bili v deželi pravzaprav najmanj časa, od leta 1881 do 1956, torej le 75 let, se pravi nekako tri generacije.

To je malo v zgodovini Tunizije, saj ima ta dežela vsaj tritisočletni razvoj, vendar pa je francoska doba zapustila zelo močne sledove v tej deželi. To je popolnoma razumljivo, če upoštevamo, da je bila ta dežela vsa zadnja stoletja v najožjem stiku z romanskim svetom, da so Francozi preplavili Tunizijo s svojimi izdelki, svojim blagom, kolonisti, tehničnim personalom, uradništvom, sploh inteligenco. Dalje to, da loči Tunizijo od Italije le 138 km široki Sicilski kanal in da je bila prav Francija

tista, ki je posredovala Tuniziji dobre, a tudi slabe strani evropske civilizacije.

Toda od leta 1956, ko je postala Tunizija neodvisna in samostojna država, se je začel proces arabizacije, se je začela Tunizija vračati k svojim arabskim tradicijam, vendar v tem času ni mogla vreči s sebe vsega tistega, kar je prevzela v času francoskega protektorata. Nasprotno, današnji tuniški voditelji poudarjajo ob vsaki priliki, da je Tunizija most med Zahodom in Vzhodom, med Evropo in arabskim svetom.

Vendar pa je Tunizija del arabskega Zahoda, Magreba, ne pa Evrope, kakor so še pred leti za-

trjevali v Parizu. To je prava arabska dežela, ki pa je bila v zgodovini pod močnim romanskim vplivom, zato se tudi loči od drugih arabskih dežel, zlasti Egipta pa tudi Sirije in Libanona, čeprav imata ti dve arabski deželi še največ skupnega z njo.

Predvsem pa daje Tunizija vtis bolj solidne države. Tu ni tistih nasprotij kot v Libanonu, tiste revščine kot v Egiptu in bogatije kot v Siriji; dežela je imela mirnejši, bolj organski razvoj, zato tu ozračje ni tako nabito s strastmi, tako zastrupljeno kot na Srednjem vzhodu, kjer se skoraj vsak politični razgovor začne in konča s palestinskimi begunci in Izraelom.

Tunizija ni bogata dežela, saj znaša nacionalni dohodek na prebivalca letno nekaj nad sto dolarjev, vendar pa ima lepe možnosti za razvoj. Seveda bo pot od politične samostojnosti do gospodarske neodvisnosti dolga, pa tudi trnjeva, saj je število brezposelnih po umiku Francozov še naraslo. Ta pojav opazujejo tudi v drugih deželah, n. pr. v Maroku, a Tunizija ne drži križem rok.

Dežela pridelava v normalnih letih dovolj žita, ima okrog 1200 km dolgo morsko obalo s tremi dobrimi pristanišči. Glavno njeno bogastvo pa so oljke. V tej deželi, ki je je komaj za pol naše države, je okrog trideset milijonov oljčnih dreves. Nekatera so že stara, zlasti tista na otoku Djerbi. Oljčne nasade še vedno širijo, zlasti tam, kjer žito ne uspeva preveč dobro.

Tunizijci v Remadi demonstrirajo proti Francozom

Dežela izvaža tudi mnogo agrumov, pomaranč in limon, v zadnjih letih pa so začeli predelovati in izvažati tudi travo esparta, iz katere izdelujejo fin papir. S tem v zvezi ne smemo pozabiti na fosfate, ki so eden glavnih deviznih dohodkov mlade države. Fosfate pridobivajo oziroma kopljejo v osrednjem delu dežele.

To je bil pogled nazaj. Francoski geologi pa so v zadnjih letih odkrili bogate zaloge petroleja pod saharским peskom, vendar s kakšnimi večjimi vrtnalnimi deli niso začele ne francoske ne ameriške kompanije. Pač pa so Francozi že začeli izkoriščati petrolejska bogastva Alžirije. Predvidevajo, da bodo položili naftovod-pipeline-od vzhodne Alžirije na obalo Tunizije že do konca drugega leta. Petrolej bodo iztovarjali severno od Gabesa, pri Skhiri, se pravi v osrednjem delu dežele. Zato ne bo treba zgraditi nobene pristanišča, saj bodo nafto pretakali na ladje kar pod vodo, po posebnih cevih, ladje same pa bodo čakale kar na odprtem morju.

Ves ta načrt ni bil voditeljem Alžirije prav nič pogodu, saj bo ta nafta nedvomno okrepila dosedanji vojaški in industrijski potencial Francije. Tunizija je privolila, da bo šel en naftovod na njeno obalo, ker bo tako zmanjšala deficit v svoji plačilni bilanci in si zagotovila nekaj za svoje gospodarstvo tako nujnih virov. Na industrializacijo dežele za zdaj ne more misliti, saj za to pogoji še niso dozoreli.

Dežela si je komaj izvojevala politično neodvisnost — in to ni malo. Medtem ko so namreč na ozemlju Maroka še številne francoske čete in celo ameriška letalska oporišča, ni na tunizijskih tleh praktično nobenih francoskih vojakov več, le v Bizerti, velikem oporišču na severu dežele, tam, kjer se Sicilija, Sardinija in Tunizija najbolj približajo in se Sredozemlje razdeli v dve polovici, v dva bazena, tam je še francosko pomorsko oporišče. Toda, kot vse kaže, bodo morali Francozi sčasoma tudi iz tega mesta. S tem se bo umik francoskih čet s tuniškega ozemlja, ki se je začel pred poldrugim letom, po francoskem napadu na neko tuniško vas, zaključil in Tunizija bo popoln gospodar na svojem ozemlju.

To bo velik praznik za Tunizijo. Le pomislimo, da imajo Ame-

Plantaza v Tuniziji

ričani na ozemlju Libije, pri Tripolisu, še vedno svoje superletališče in da so se Britanci šele pred dvema letoma umaknili iz Jordanije, iz svojih letališč, iz Iraka pa šele lani, se pravi po julijski revoluciji. In še to, da bodo ostali britanski vojaki na Cipru še dolgo vrsto let. Tunizija je v tem pogledu dosegla dosti več kot Maroko.

Ta ni mogel dosedaj rešiti še niti svojih teritorialnih vprašanj, saj je španski del Maroka, Rio del Oro, še vedno v Francovih rokah. Tudi Tunizija zahteva popravek svojih meja na jugu, proti Sahari, čeprav gre za praktično manj pomembno ozemlje, kjer ni ne cesta ne oaz in vodnjakov. Pač pa je v bližini tega ozemlja nafta in ta beseda zveni danes prav tako kot nekdaj zlato.

Letos je dobila Tunizija tudi svojo novo ustavo. Prejšnjo je namreč diktiral deželi stari bej, tuniški monarh, novo pa so pripravili predstavniki ljudstva. V uvodu ustave je izrecno poudarjeno, da je Tunizija del arabskega sveta oziroma Magreba v ožjem pomenu, se pravi zahodnega dela arabskega sveta, in da se dežela inspirira na idealih islama.

Nasprotniki Tunizije žele na vsak način dokazati, da so današnji tuniški voditelji izdali interese arabskega sveta, se vdinili ameriškim politikom in da iščejo vselej in povsod le svoje koristi. Tunizija trenutno res ne sodeluje v Arabski ligi (to velja tudi za Irak in Jordanijo), a je z dušo in telesom na strani arabskega sveta. Res pa je, da gledajo današnji tu-

nizijski voditelji na proces združevanja Arabcev nekoliko drugače kot v Kairu in da se jim ideja panarabizma ne zdi uresničljiva, pač pa je zanje ideja severnoafriške federacije, Magreba, bližja realnosti.

Tuniziji očitajo, da zasleduje le svoje interese — in vendar je prav Tunizija tista, preko katere se alžirski uporniki zalagajo z orožjem in medicinalijami, na njenem ozemlju pa so tudi zbirni centri, kjer se alžirske čete formirajo in oskrbujejo. Tega nihče niti ne skriva. Preko Maroka prihaja namreč le manjši del pomoči, saj leži ta dežela preveč vstran.

Tunizija dokazuje torej vsak dan sproti svojo privrženost arabski stvari. Le pomislimo, da je na njenem ozemlju kakih 200.000 alžirskih beguncev in da je Alžirija že peto leto v vojni. Seveda pa bi bilo današnjim tunizijskim voditeljem ljubše, če bi se začasna alžirska vlada preselila iz Kaira v Tunis — tako bi imela Tunizija nekaj več vpliva na potek in razvoj alžirskega osvobodilnega boja.

Ti nesorazumi in spori znotraj arabskega sveta so gotovo več kot vihar v kozarcu vode, več kot osebni nesporazumi med mladimi, ambicioznimi voditelji arabskega sveta, a jih ne gre precenjevati. V bistvenih, se pravi specifično arabskih vprašanjih so si vendar edini. In to je tudi glavno.

Ne smemo pa trpiti vseh arabskih dežel v en koš. Čeprav govorijo vsi Arabci en knjižni jezik — med posameznimi deželami so sicer velike dialektološke razlike — čeprav imajo eno vero in ista izročila, je vendar njihov razvoj kaj različen. Hkrati s težnjami po ožjem sodelovanju, integraciji, gre tudi diferenciacija, se kažejo, manifestirajo tudi razlike, ki jih niti površen gledalec ne more spregledati.

Splošen vtis, ki ga odneseš z večtedenskega bivanja v Tuniziji, je, da je to napredna dežela, ki skuša ustvariti in najti srednjo pot med nasprotji današnjega časa in ne išče ekstremnih rešitev. To je stara in mlada dežela. Stara se ti zdi, ko strmiš v ostanke njene večstoletne zgodovine, mlada pa, ko zaživi pred teboj generacija, ki je zrastle po tej vojni. In ta ne išče več svojih vzorov izključno v francoskem svetu. Ta, z njo pa vsa dežela, se polagoma vrača k svojemu arabskemu bistvu.

Miran Ogrin

Nenavadne ZGODBE

15

POLDE ŠTUKELJ

Tisto jutro so letala nenavadno zgodaj priletela nad Šmihel. Brž ko so zaokrožila nad njim, sem vedel: spet bo grmelo. To je bila že kar navada, ki je Nemci, kot je kazalo, niso nameravali opustiti. Ti napadi so bili namenjeni nam, partizanom iz štaba in zaščitne čete VII. korpusa, vendar nam niso napravili nobene škode. Presedati so nam pa le že pričeli. Da bi se jim izognili, smo se selili po Suhi krajini iz kraja v kraj, toda vselej že drugi ali tretji dan po premiku so bila letala spet nad nami. Vso zgodnjo pomlad 1944. leta so nas stalno napadali

dvomotorni bombniki tipa »Caproni«. Nekega dne pa so »Caproniji« izginili in nismo jih videli več. Najbrže so morali na kak drug odsek bojišča, kjer so se jim polomila krila. Zamenjalo jih je počasno šolsko letalo s kolesi na dolgih nogah, ki so mu rekli »Rupnikova štorklja«. Napadi iz nje so bili podobni prvim zračnim napadom iz prve svetovne vojne: medtem ko je letalo počasi in enakomerno letelo nad vasjo, je pilot z roko metal iz njega dvokilske bombe, drugo za drugo. Vedeli smo: nemški vojni stroj že hudo škriplje in tečaji se mu bodo kmalu zaribali. Zaradi »štorklje« se nismo nikoli vznemirjali. Toda grizlo nas je nekaj drugega: kaj neki si mislijo o nas ti domišljavi Švabi, da pošiljajo to strašilo nad nas! Potem smo od nekje privlekli star italijanski tank s 37 milimetrskim topom, in ko je letalo spet priletelo nad Jamo pri Dvoru, je tankist vžgal po njem. Brž ko je pilot zagledal drobne oblačke eksplozij okoli letala, se je izgubil proti Zagradcu, kolikor se je le hitro dalo. Od tistega dne smo tudi pred »štorkljo« imeli mir.

Tisto zgodnje pomladansko jutro pa so se nad nami šopirili trije »Caproniji«. V Šmihelu smo bili tedaj že nenavadno dolgo in medtem so bili za nami že trije ali štirje zračni napadi. Njihov rezultat je bil razburljiv: poškodovana je bila cerkev, okrog nje pa je zijalo nekaj globokih lijakov, ki so jih napravile bombe. Žrtev, na vso srečo, ni bilo.

Stal sem pod napuščem in čakal ugodne prilike, ko bo razdalja med krožečimi letali tolika, da bom lahko neopazno skočil v klet sosednje, trdno zidane hiše. Hiša, pod katere krov sem skočil ob napadu, mi je nudila le slabo zavetje. Bila je brez kleti, na pol lesena in s slamo krita. Toda letala so to pot letela tako blizu in v enakih presledkih drug za drugim, da sem zaman čakal na ugodni trenutek. Ko sem spet za trenutek pomolil glavo izpod napušča, da bi pogledal kje so, sem opazil, da se je eno izmed njih usmerilo proti mojemu zavetju. Vzravvalo se je v letu in ko je priletelo na primerno razdaljo, se mu je izpod kril odtrgala velika bomba. Nekajkrat je zanihala v zraku, potem pa se je z nosom mirno usmerila proti zemlji. Vedel sem: prav proti meni leti. Sunkovito sem odrinil vrata in skočil v vežo. Hiša je bila prazna. Bližajoči se žvižg bombe mi je paral živce, da se mi je pod prsti krušil omet zidu, h kateremu sem se stisnil. Tedaj je treščilo. Zbolelo me je v ušesih in na prsi mi je za trenutek leglo nekaj morečega. Mimo mene je v vežo letelo razbito okensko steklo.

Potem so letala odvrгла še nekaj bomb. Odjek eksplozij je bil zamolkel, ko da prihaja iz sosednje vasi. Naposled je bilo nad vasjo vse tiho. Stopil sem ven, da bi videl, kam je udarilo. Okrog hiše je zemlja »cvetela«. Kakor velike sončnice na njivi so bili po njej na gosto raztreseni lijak. S slamnate strehe pa se je bleščal v soncu kovinast rep. Skozi vežo sem se po lestvi povzpел na podstrešje. Pred menoj je zazijalo na široko odprto pločevinasto ogrodje v obliki velike bombe. Iz njega se je bilo nekaj desetim metrov nad zemljo izsulo mnogo lahkih bomb in se raztreslo okrog hiše.

Tragedija na Pedrovem

BILO JE 26. jan. 1945. S kurirjem Bliskom sva šla iz Gabrovice na Krasu proti Pedrovemu. Pihala je mrzla burja in snežilo je. Vsa premraženaa sva dospela na Volčji grad in se spotoma ustavila pri tovarišici Veri. Pri njej so se često ustavljali partizani, ki jim nikdar ni odrekla pomoči, če so jo potrebovali. Komaj sva vstopila v hišo, že je vsa prepadena vzklíknila:

»Ja, kako sta vendar prišla v vas, ko pa je polna Nemcev!«

Jaz in kurir, ki sva jo brezskrbno primahala v vas, ne da bi bila videla ali slišala kakega Nemca, sva sprva mislila, da se tovarišica šali. Toda že naslednji hip sva začula osamljen strel z drugega konca vasi. Tedaj sva spoznala, da ne gre za šalo. Kaj sedaj? Da bi šla iz vasi, se nama je zdaj zdelo pretevegano, da bi ostala v tej hiši, pa ni bilo varno, ker se nisva imela kam skriti, če bi Nemci začeli stikati po hišah. Po kratkem premisleku sva sprevidela, da nama le ne kaže drugega, ko da se skrijeva na podstrešje in počakava, dokler Nemci ne odidejo iz vasi. Zlezla sva torej na podstrešje ter legla vsak na enega izmed po-

dolžnih tramov. Ležala sva tako, da se nisva opirala na pod, ki je bil hkrati strop spalnice v prvem nadstropju. Če bi namreč stopila na ta pod, ki je bil iz tankih in že trhljnih desk, bi se vdrla v spalnico. Nepremično sva torej ležala vsak na svojem tramu in čakala, kdaj naju pride Vera obvestiti, da so Nemci odšli. Medtem pa sva začula, da so prišli Nemci v hišo. Tedaj sva se pripravila, da užgeva po njih, če bi naju odkrili, potem pa — bo, kar bo! Vendar Nemci niso stikali po hiši, a tudi odšli niso.

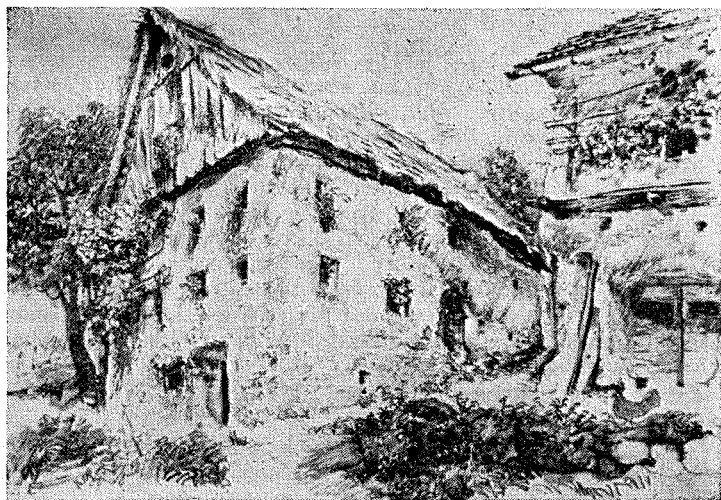
Minila je ura in še vedno so bili v hiši. Medtem ko sva ugebala, zakaj se tako dolgo zadržujejo tu, se je neopaženo prikradla k nama Vera in povedala, da so se Nemci razmestili po hišah in da si pripravljajo obed. Tudi v njeno kuhinjo da se je nagnetlo več Nemcev, ki kuhajo ter pečejo svinino in ukradene kokoši. Upanje, da bodo po obedu odšli iz vasi, je varalo tako naju, ki sva tičala na podstrešju, kakor Vero, ki je stalno pazila, da ne bi kak Nemec odšel v gornje prostore. Nemci so ostali v vasi tudi po obedu in so tu tudi večerjali. Tudi upanje, da bodo

vsaj po večerji odšli, je splavalo po vodi. Po večerji so si začeli pripravljati ležišča po hišah in nekaj si jih je postlalo tudi v spodnjih prostorih v Verini hiši. Tako se je začela zame in za mojega tovariša neskončno dolga in mučna noč. Negibno zleknjena sva ležala vsak na svojem tramu, ne da bi vso noč zatisnila očesa. Ves ta čas pa je pihala burja in, ker je bila streha nad nama slaba, je uhajala na podstrešje in naju tako prepihala, da sva bila vsa trda od neznosnega mraza.

Zjutraj so Nemci končno odšli iz vasi. Komaj sva se s kurirjem privlekla v kuhinjo in se nekoliko pogrela, že je prišla neka kurirka in sporočila, da so Nemci pobili na Pedrovem več partizanov, ki so se zadrževali tam. Takoj sva s kurirjem odšla dalje proti Pedrovemu, da bi ugotovila, kaj se je v resnici zgodilo. Ko sva prišla v Škrbino, so domačini potrdili novico, ki jo je kurirka prinesla na Volčji grad. Tedaj sva naglo zavila proti Pedrovem.

Pedrovo je majhna vas visoko nad Branikom, na meji med Krasom in Vipavsko dolino. Tu je bilo v času narodnoosvobodilne vojne vedno živahno. Tu so se ustavljale manjše partizanske enote, tod mimo so hodili kurirji in aktivisti, semkaj so se večkrat zatekli tudi razni rajonski in okrožni forumi OF. Januarja 1945 se je nastanil v vasi center Ozne za Srednjeprimorsko okrožje. Tu je bilo tudi več pripadnikov GAP (italijanski vosovci) in pokretna bolnišnica Goriškega vojnega področja.

Nemci iz postojank v Tomažu in Sežani so izvedeli, da se na Pedrovem že dalj časa zadržuje večja skupina partizanov, in so jih sklenili napasti. Skupina Nemcev pod vodstvom zloglasnega komandanta Kettnerja, ki je zlasti po Krasu povzročil veliko gorja, se je 26. januarja okrog sedme ure zjutraj približala Pedrovemu. Ker je bilo zapadlo nekaj snega, so Nemci nosili bele plašče in se tako neopazno pritihovali v bližino vasi. Prvi jih je zapazil neki to-

Dore Klemenčič-Maj: Hiša v vasi Jasenica, v kateri so imeli Nemci tik pred koncem vojne zaprtih 15 ujetih partizanov in so jih v bližnjem gozdu ustrelili

variš od GAP. Brž je sporočil, da se Nemci bližajo vasi. Toda nihče mu ni verjel. Ker ni tu dotlej še nikoli prišlo do kakega presenečenja, je prav vse navdajal varljiv občutek varnosti. Čeprav je bilo moč iz tovariševega vedenja razbrati, da govori resno, mu torej nihče ni verjel, nihče ni šel pogledat, ali je res, da Nemci obkoljujejo vas, nihče ni pomislil na obrambo ali na umik. In ni minilo četrte ure, ko je iznenada zaropotalo od vseh strani proti sredini vasi...

Tedaj je v vasi nastala velika zmeda. Partizani in nekateri vaščani so začeli brezglavo begati po vasi, iskaje izhod iz obroča, ki se je vse bolj ožil. Posamezni partizani so se sicer postavili po robu Nemcem, toda v splošni zmedici, ki je vladala, so tudi oni opustili misel na obrambo in se skušali prebiti na varno. Pri tem poskusu se je vsak skušal izmotati po svoje. Nekateri so pri tem rinili naravnost Nemcem pod puške, drugi pa so le našli to ali ono vrzel v obroču in se rešili. Tisti, ki so se skušali prebiti po žlebu, ki se vleče proti Braniku, so skoraj vsi padli. Nemci so namreč nad žlebom postavili zasedo, ki je z mitraljezom sekala po žlebu in pobila več tovarišev. Vseh skupaj je bilo enajst žrtev. Padla sta tovariš Džoko, pooblaščenec Ozne za Srednjeprimorsko okrožje, in njegov namestnik tovariš Stjenka. Le-ta se je pravzaprav ustrelil sam, ko je bil ranjen in je uvidel, da ne more več uiti Nemcem. Poleg tega so padli še naslednji tovariši iz tega centra: Joško, pomočnik pooblaščenca; Niko, vodja administracije; Boris, intendant; Bruno, komandir zaščitne čete, in dva druga tovariša iz te čete. Ostali padli so bili ranjenci in bolniki, ki so se zdravili v omenjeni bolnišnici.

Med ujetimi, ki so pripadali temu centru, so bile administratorke: Slovenka, Mara in Olga. Slednja je bila žena tovariša Džoka. Ujeli so jo, ko se je vrnila s mrtvem možu, misleč, da so Nemci že odšli. Ujeta sta bila tudi kurirka Ivanka, doma iz Šempasa, ter

kurir Karlovac. Le-ta je bil doma iz Karlovca na Hrvaškem (ob kapitulaciji Italije se je vračal iz nekega taborišča in se pridružil partizanom na Krasu). Ko so ga Nemci ujeli in našli pri njem nemški samokres, so ga hoteli pri prči ustreliti, a so se premislili in ga odpeljali s seboj ter ga pozneje neznano kje ubili.

Med ranjenimi sta bili tudi tovarišica Mara, kuharica na centru, in tovarišica Ida, terenska kurirka s Pedrovega. Obe sta kljub temu zbežali na varno.

Po tem napadu so Nemci zagrozili domačinom, da bodo požgali vas, če bodo še kdaj izvedeli, da se v njej zadržujejo partizani. S seboj so odpeljali tudi tri domačine, vola, kravo, prašiča, nekaj perutnine, dva konja, ves sani-

tetni material in hrano, ki so jo našli na kraju, kjer je bila bolnišnica, in vsa obuvala, ki so jih sezuli padlim partizanom.

Na koncu je omembe vredno še naslednje. Ko so Nemci vdrl v vas, se jim je takoj predal zdravnik, ki je vodil omenjeno bolnišnico. Le-ta je pravzaprav bil še medicinec, doma nekje z Gorenjskega. Bil je na glasu, da hudo malo skrbi za ranjene in bolne borce in da sploh zanemarljivo je dolžnosti. Nemci so se prijazno pogovarjali z njim, dokler ni tudi on odšel z njimi. Nekaj dni zatem so ga nekateri, ki so ga poznali, videli, ko se je svobodno sprehajal po Sežani. Vse to je tiste, ki so preživeli tragedijo na Pedrovem, navdajalo s sumom, da jih je on izdal. *Alojz Ravbar*

Tone Svetina:

Slutnja

ČAS se mu je pretakal neznošno počasi. Polzel je v nekakšno brezno negotovosti in tesnobe. Dve uri sta že minili, odkar so odšli. Spet je prišel na rob odsekanega skalovja, ki se je pogreznilo v ogromen kotel teme. Spodaj, globoko v koritu doline, kot v nekem drugem, tujem svetu, so medlo utripale luči mesta in je kot ujeta žival hropla tovarna z mnogimi dimniki.

Odpri so plavž. Krvavo-rdeč sij je planil v mrak. Vi-

joličasto se je prelil s temino pobočij in škrlatno obarval težko, morečo sivino, ki je legla nad dolino, ujeta med gorami. Ko je sij ugasnil, se mu je vrnil občutek ogroženosti, ki ga je odganjal ves dan. Postalo mu je tesno in tesnoba se je nenadoma prav počasi začela prelivati v grozo. Leden val je obližnil srce in hlad je tekel navzgor po hrbenici in se ustavil v lobanji za čelom tik nad očmi. V bežnem trenutku mu je bilo, ko da zmruže, da usiha nekje na robu pošastne praznote. Počutil se je tako šibkega in slabotnega, da so ga strašila celo drevesa, potopljena v mrak. Niti toliko ni imel volje in moči, da bi se premaknil z mesta in odšel k njim, štirideset korakov pod rob, tja, kjer so spali ob strojnici v zavetju mogočnih dreves.

Potem ga je počasi minilo, prav tako, kot je prišlo. »Smešno, biti moram nekaj bolan,« je pomislil. Prislonil je puško k drevesu in se z obema rokama prijel za čelo. Bilo je mrzlo in orošeno z drobnimi kapljicami.

»To bo hudičeva noč!« Sedem sto mož, oboroženih do

zob, vsa brigada se je, porazdeljena v kolone, spustila v napad. Zdaj, ko se je ugonablja-joči občutek, ki ga nikdar prej ni poznal, porazgubil kot me-gla, ki jo razblini veter, in se mu je vrnila neskaljena raz-sodnost, mu je postalo žal, da ni odšel z njimi. Sram ga je bilo. Saj mu ne bodo verjeli, da je bolan. Proglasili ga bodo za bojazljivca. Komisar, h ka-teremu je prišel šele, preden so bataljoni odšli, ga je samo vprašujoče gledal z velikimi svetlimi očmi in nič ni povprašal, ko ga je poprosil, da bi ostal pri zasedi. »Dobro, ostani pri straži,« je dejal suho, tako, kot bi pomolil vejo utapljajo-čemu. Potem se je naglo obrnil in odšel za možmi. Zbal se je, da se ne bi okužil s praz-noto in strahom v njegovih očeh. On je ostal samotni in zmeden na robu. Otožno je gle-dal za njimi, dokler niso po-slednji utonili v mrak, potem pa dolgo poslušal rožljanje ka-menja, ki je motilo igrivo ti-šino prihajajoče noči. Z občut-kom trpke bolesi se je zami-slil vase. Kaj se dogaja z njim?

Pred nekaj dnevi si je že-lel, da jih bo tudi on vodil k tovarni. Bil je plavžar polovice življenja. Leta in leta se je dušil v dimu, parah in prahu, ne-nasitnemu ognjenemu trebuhu je tako zvesto stregel, kot bi bil njegov. Spomnil se je nanj. Ljubil ga je, ker mu je dajal kruha in onemoglo ga je so-vražil, ko je zaslutil, da se s talečim železom odceja tudi njegovo življenje. Zdaj je ob-žaloval, da ni šel z njimi, k svoji dobri polovici življenja, k nenasitni tovarni. Z brid-kostjo in veseljem se je spo-minjal mladosti in mnogih obrazov, ki so medleli v utripu spomina.

Nenadoma se mu je zazde-lo, da silno težko prenaša sa-moto. Zato je odšel k tistim, ki so bili spodaj, ob smreki. Le-žali so drug ob drugem, ogr-njeni v štorska krila, kakor bi bili pobiti. Sedel je k njim, ne da bi koga poklical. Poslu-šal je njih enakomerno sope-nje in jim zavidal, kako so mogli tako brezskrbno zaspati zdaj, ko brigada spodaj tipa v smrt ob mostovih preko reke.

Naslonil se je na drevo in si zaželel, da bi se vse srečno

izteklo. Poleg njih se je bolje počutil. Ko se bodo vrnili, jih bo prosil, da mu dovolijo sko-čiti čez noč v dolino. Spomnil se je svojega doma in neko toplo, mehko čustvo ga je ob-šlo.

Majhna bela hišica sredi cvetočega vrta! Tistega dne, preden je odšel, sta z ženo za-mišljeno zrla proti gozdovom. Deklici, ki sta se podili po vrtu, nista ničesar slutili. Le sinček, komaj dve leti star, je neugna-no stezal ročice po njem.

Cemu je odšel? Saj je mno-go mlajših ostalo doma. Cemu? — Nekega mračnega popoldne-vase je znašel v skupini plašnih ljudi. Bil je priča početju, ki je razgreblo njegovo srce, da je otrpnilo v nemi bolesi. Osuplo je omotičen taval do-mov, kakor bi se zbudil iz tež-

kih sanj z grozljivo sliko mrt-vih teles z vrvmi ob koleh, in krvjo, ki je polzela na tla in z zvokom strelav v ušesih. Ta-krat je spoznal, da pripada le svetu, ki ga oblublja srce in kladivo. Usodno se je povezal s tistimi, ki so umrli pred nje-govimi očmi. Potem je počel-njal nevarne stvari in trepetal za troje drobnih otrok. Želel si je boljši in lepši svet. Upal in veroval je vanj. Slutil ga je v upornih očeh, od mržnje stis-njenih pesteh, v besedi, ki je šla od srca do srca, v tovarni, na vlaku, cesti, polju in gozdu. Čutil je, kako prihaja neza-držno z grmenjem topov, z zvokom srebrnih letal in s strel-i iz oddaljenih host. Tako je od-šel k njim v gozdove, v novo,

vznemirljivo, polno življenje, ki ga je zajelo v opojni svobo-di med njimi...

Veter mu je prinesel na uho rezek rafal iz doline. Zmotil je njegovo premišljevanje. Zapela je strojnica. Za njo je odjekni-lo nekaj puškinih strelav, kma-lu za njimi pa so se oglasili šarci. Prisluhnil je streljanju in objela ga je hladna, čudna tesnoba.

»Najbrž bo prav, da nisem odšel z njimi,« je poslušal glas po življenju hrepenečega srca. Spet ga je groza mrtvila, naselila se mu je v drobu in ga tlačila kot mora. Za vsem je sevala le praznota, brezdanja in temna. Streljanje je napol-nilo dolino. Drhtel je in si bris-al kapljice s čela. Oni trije pa so mirno spali. Mitraljezec se je prevail, z eno roko objel mitraljez in spal z njim kot z dekletom. Nekaj pramenov svetlobe se je ujelo v vrhovih smrek. Ušli so preko grebena in tipali kakor lovke ogromne hobotnice v sive, vodene obla-ke. Zdaj je bila njegova groza na višku, čutil je nevidne ko-ščene roke okoli vratu. Zatem je spodaj pobočje nenadoma zagorelo. Treskajoče in ogluš-joče hrumenje je napolnilo dolino. Vse je bilo v ognju brzostrelnih in težkih protile-talskih topov.

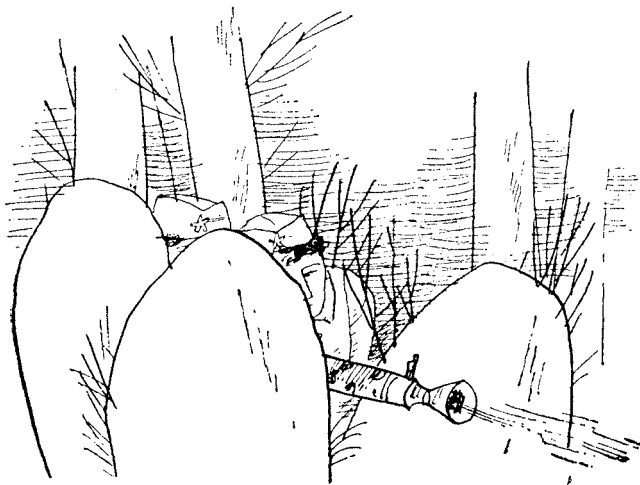
Šele sedaj so se dvignili tudi oni trije. »Ali se je za-čelo?« je dejal mitraljezec in mu pogledal v blede obraz.

»Mož, danes ni slabo biti bolan! He! He!«

Preslišal ga je, čeprav ga je zaboletelo. Grozo pa je odplak-nilo topovsko streljanje, le ža-lost se mu je risala v obrazu.

»Sicer ne zameri, nisem te mislil žaliti. Nihče ni rad tar-ča topov.«

Bobenje topov je preplavilo svod. Odšli so na rob. Vse po-bočje onstran reke je bilo osvetljeno. Mnogobavne ra-ke-te so švigale v nebo in uga-šale. Prameni svetlobnih stož-cev so vrtali v zelene temine in iskali v skalnem pobočju. Za njim so se razpredale štre-ne svetlečih in brnečih izstrel-kov, ki so lomili drevesa in krušili skale. Zaprepaščeno so opazovali boj teme in svetlobe. Šele ko je nekaj granat uda-rilo na okrajek in je neko dre-vo zaječalo nedaleč od njih,

so jo pobrali na varno, tja, kjer so čuvali opremo svojega bataljona.

Uničujočemu bobnenju v dolini je odgovorilo grmenje neba. Ognjene kače so prepredle vihranje oblakov in dež je začel liti v dolgih, neustavljivih curkih. Sedli so pod drevo in se zavili v koce. Tako so ždeli, neprizadeto prenašali hlad in poslušali grmenje topov, kakršnega do tega dne še niso slišali. Zdaj jih to grmenje ni več motilo, navadili so se ga in upali, da Nemci tolčejo v strahu na slepo, ker bi sicer moralo biti spodaj že davno vse mrtvo.

Med njimi mu je bilo prijetno. Voljno je prenašal hlad in poslušal je mitraljezca, ki jim je ravnodušno razlagal svoje vojne izkušnje. Šele proti jutru, ko so vođeni oblaki nad goro začeli bledeti, se je streljanje stišalo in nazadnje utihnilo. »Z dnem bodo naši tu,« je dejal mitraljezec. »Zato bomo postavili stražo in mojemu psu napravili zaklon vsaj za oko, ker za kaj drugega niti potrebno ni.«

Vsak je privabil dve skali; na gnezdo je mitraljezec dostojanstveno postavil svojega »psa«, s cevjo obrnjenega na stezo, in dejal: »Smrt Nemcem in belim — sedaj lahko spet malo počivamo, kdo ve, kaj bo čez dan.«

»Jaz bom šel stražit, če ste za to. Ni mi do spanja.«

»Nekaj ni v redu s tabo. Bled si in čuden.«

Potem je vzel iz žepa pol cigarete in jo prižgal.

»Ne vem, kaj mi je, fantje. Zdi se mi, da ne bom dolgo med vami. Morda sem bolan,« je dejal težko, z ubitim, žalostnim glasom.

»Beži, no, beži! Ne blede o smrti. Bolezen se te prijmlje, tovariš. Tako pravim, fantje, vojska je, nekaj jih mora pasti, nekaj pa nas bo ostalo,« je povedal mitraljezec in se začel smeјati tej svoji domisljici, da bi ga potolažil. Oba pomočnika, še mlada fanta, ki sta visela na njem kakor klopa, sta mu pritrdila.

»Na, potegni nekaj dimov, to te bo umirilo! In ne razmišlјaj o tem.«

Slastno je potegnil nekaj dimov, ga hvaležno pogledal in dal naprej pomočnikoma, ki sta vlekla, dokler ju ni žgalo v prste.

Zdani so se. Vlaga se je kadila iz mokrih tal in meglena koprena je legla med drevje. Vzel je puško in odšel na rob grebena na stražo. Razgovor z njimi ga je pomiril in mislil je, da se ga res prijema bolezen. Poznal je strah in tesnobo pred prvim strelom, toda bil je v mnogih bojih in imeli so ga za pogumnega.

Skrivno tiho so se mu vrnilo misli k družini. Kdo ve, kako bo, ko bo potrkal na okno. Ali ga bo sinek poznal? Deček mu je pomenil vse, kajti v njem se bo nadaljeval sam. Res ga je imel rad, malega dečka, in tudi dekljci sta mu bili pri srcu. Misel na svoje ga je prijetno vznemirila, podobno iz preteklih dni so se vračale. Neko novo upanje mu

je vrnilo izgubljeni občutek varnosti, miru in moči...

Njegovo premišljevanje je zmotil srnjak, ki je globoko tesnobo zabokal v otožno, megleno jutro. »Naši gredo,« je najprej pomislil. Mrtvi odmev gozda pa se je naselil v njem in se razrašal v grozo, v odvrtni občutek vesoljne ogroženosti in praznote. V hosti pod njim je zaječalo dračje in čutil je šum mnogih korakov. Okorno jim je stopil naproti, da bi jih videl čimprej, in pregnal svoj strah pred neznanim, ki mu je mrtvičil sklepe kosti. Naslonil se je na deblo, se zastrmel med drevje in se zamaknil v ritem nevidnih korakov. Toda... med mokrimi debli je zagledal Nemce.

Le za komaj zaznavni trenutek mu je groza, ki jo je čutil kot kos ledu za očmi, zvezala roki in prikovala noge. Tedaj se je neka neznana moč zganila v njem in odplavila ta odvrtni občutek. Dvignil je puško in prav hladnokrvno pomeril prvega v široke prsi. Strel je jeknil v hoste. Njihov mačji, objestni korak je obstal in razkropilo so se. Zadeti pa se je leseno zamajal na dolgih nogah in omahnil brezbržno na tla. Ostali so dvignili brzostrelke. Puščobno megleno jutro so raztrgali rezki rafali.

On se je zgrabil za prsi in se opotekel s težkim korakom proti njim, poln grenkega zaduščenja in krvave megle v očeh. Bolečine so žgale nekje okoli srca. Zdelo se mu je, da se je odprl plavž, in da mu je curek žarečega železa brizgnil v oči in prsi. Hotel je še ustreliti, toda roka ni več dvignila puške. Padel je na obraz, se s prsti zagrebel v gozdna tla. Iz meglenih nedosegljivih daljav mu je drobni sinek podal rčiči, hčerki sta se mu obesili za rokav, žena pa ga je vdano gledala z otožnimi, objokanimi očmi. Vse je bledelo in se umikalo. Objela ga je vesoljna, vseodrešujoča tema.

Mitraljezca je streljanje vrglo pokonci. Zgrabil je svojega »psa« in užgal po vojaki med drevjem. Trudno je pelo ubogljivo orožje. Preden pa je zamenjal drugi okvir, so zadržale strojnice za hrbtom. Obležal je na svojem orožju in ob njem oba pomočnika.

NA GROBU

NA ZEMLJO se je spustila noč. Črna tema je zagrnila hribe in doline... Komandant bataljona je s kurirjem odšel pregledovat straže in zasede, ki jih je ukazal postaviti še podnevi. Vse je našel kot je bilo treba. Nazadnje je odšel še k cerkvi, kjer je imel podnevi bataljon opazovalce, zvečer pa so tam pustili trojko s strojnico kot zasedo. Tudi to je našel komandant budno.

Vračal se je po stezi za pokopališkim zidom proti vasi, kjer je bil štab. Kot vsak partizan je tudi komandant spotoma prisluškoval, obračal glavo levo in desno ter oprezal v temo. Tudi po grobovih je pogledal, bolj iz navade kakor iz prepričanja, da od tam preti nevarnost. Zazdelo se mu je, da ob nekem grobu vidi temno senco. Obstal je in si pomel oči, ker ni bil prepričan, da res nekaj vidi. Spet je pogledal v tisto smer in to pot se mu je zdelo, da tam ni ničesar. Smešno se mu je zdelo, da je videl strahove, da je sploh mogel kaj takega pomisliti in počasi je odšel po poti. Nehote pa je spet pogledal proti grobovom in spet je zagledal v temi obrise človeške postave, prav na tistem mestu kot prej. Zdaj ni več dvomil v sebe, bil je prepričan, da mora biti tisto nekaj živega, saj v strahove in čudeže ni verjel. Ura na zvoniku je pravkar odbila pol polnoči, potem pa je bilo spet vsepovsod tiho in mirno, tako kakor se navadno reče — kot v grobu.

Komandant se je sklonjen plazil, skrit za pokopališkim zidom, proti tistemu grobu, kjer je opazil senco. Počasi se je dvignil, pogledal čez zid in pomeril z brzostrelko. V glavi mu je vrtala misel, kdo more biti v tem času na pokopališču, ko ni nikjer žive duše. Odločil se je, da bo pogledal. Splezal je čez zid, za

njim kurir. Previdno sta stopala čez grobove in glej — za vraga, spet ni videl ničesar, postava je spet izginila. Ležal je za grobom in napejal oči, toda zaman. Kljub temu je bil trdno prepričan, da nekaj le mora biti na tistem mestu. Počasi se je plazil dalje. Ko pa je prišel do srede pokopališča, je med dvema grobovoma opazil nepremično črno gmoto.

»Kdo je tukaj? Oglasi se, drugače spustim rafal!« je zakričal komandant v temo.

Črna prikazen se je počasi premaknila in s hripavim glasom odgovorila: »Jaz sem, jaz! Kdo pa ste vi?«

»Partizan...«

»A? Partizan? Jaz sem pa mislila, da so beli ali Nemci.«

Komandant je ugotovil, da govori s starko, ki je počasi vstala in začela pripovedovati: »Veš, tovariš, tukaj je pokopan moj sin, ki so ga ubili Nemci. Vsak večer pridem sem in molim zanj.«

»Pa tako »pozno?« se je začudil komandant.

»Saj drugače ne morem. Podnevi ne bi imela miru pred Nemci in domobranci. Vedno me sprašujejo, kam hodim. Zato sem se odločila, da bom vsak večer med enajsto in dvanajsto uro šla na grob. Vem, da tedaj hodijo okoli samo partizani, njih se pa ne bojim.«

Spomini na SVPB »C«

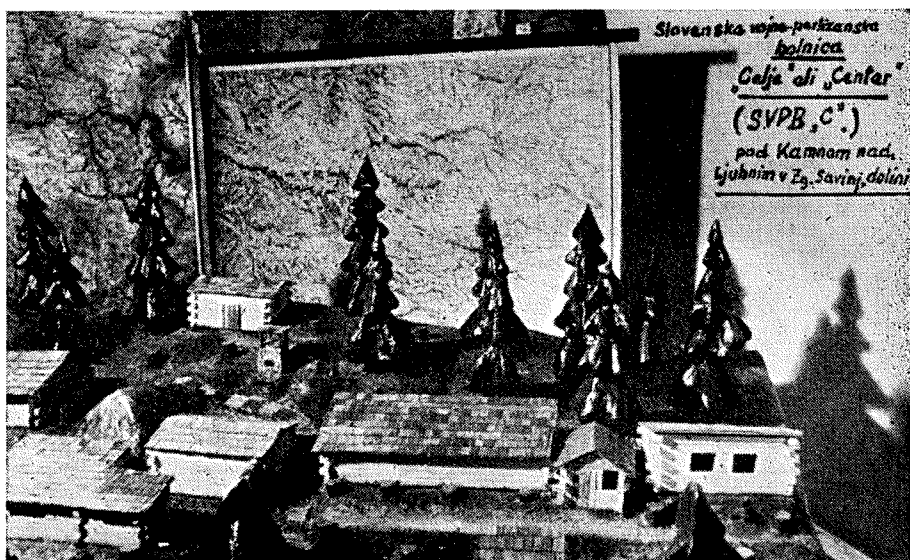
NEKE noči maja 1944, po skoraj štirinajstdnevnem potovanju, sem se znašel v štabu IV. operativne cone nad Lučami v Zgornji Savinjski dolini. Tam sem se srečal z dr. Petrom Držajem, mojim znancom še iz gimnazijskih let, ki je pred kratkim prišel iz Dolenjske na Štajersko, da bi organiziral gradnjo konspirativnih bolnišnic po gozdovih. Že po dveh urah počitka sem moral spet na pot. S Petrom sva krenila skozi gozdove na pobočju gorovja, levo, visoko nad cesto, ki se vije ob Savinji skozi sotesko od Luč proti Ljubnemu.

Med potjo mi je Peter kratko, toda izčrpno pojasnil namen nujne poti. V skladu s predvidenimi obsežnimi akcijami enot IV. operativne cone v Zgornji Savinjski dolini je treba pripraviti več dobro konspiriranih bolnišnic za

večje število ranjencev, ki jih je pričakovati zaradi teh akcij. V predelu, kjer sva hodila, naj bi bila nekakšna centralna bolnišnica z upravnikom-kirurgom. Sprejemala naj bi nepremične, hudo ranjene, ki so potrebni kirurških posegov in operativnega zdravljenja. V bližini naj bi bila tudi manjša bolnišnica za lažje ranjence. Obe postojanki naj bi bili pod isto upravo. Peter mi je povedal, da je že določen kraj, kjer bosta obe postojanki in da so že začeli graditi. V pogovoru sva s Petrom že določila konspirativen naziv za obe postojanki. Označba je kratice SVPB (Slovenska vojno-partizanska bolnišnica) z dodatkom »C«, ki ima dvojni pomen. Pomeni, da je bolnišnica središčna ali centralna za vso Savinjsko dolino in Koroško, ob osvoboditvi pa naj bi jo prepeljali v Celje. Iz

pogovora s Petrom sem tudi uganil, da je vodstvo bolnišnice zapuščeno meni, ker sem bil edini kirurg med vsemi zdravniki v IV. operativni coni, razen dr. Žige, ki je bil za kirurško delo usposobljen, čeprav je bil drugače ginekolog.

S Petrom sva se znašla v gostem smrekovem gozdu. Zamolklo so odmevali udarci sekir. Prišla sva na gradbišče glavne bolniške postojanke, kjer je delalo kakih 10 mož. Od barak je bila gotova samo kuhinja, bolniška baraka pa je bila izdelana v grobem. Po kratkem pomenku sva s Petrom nadaljevala pot. Obiskala sva postojanko za lažje ranjence, ki je bila že v glavnem dograjena v smrekovem gozdu, kake pol ure daleč v smeri proti Ljubnem. Postojanka je bila večja baraka z odprto prednjo, daljšo stranjo. Za

Maketa
SVPB »C«

ležišča so bile prične v dveh nadstropjih. Kuhinja je bila na prostem, pred vetrom zaščitena z otesanimi bruni, pred dežjem pa s streho iz lubja. V baraki je bilo prostora za kakih 35 ranjencev ali bolnikov.

Od tam me je Peter vodil še do javke za bolnišnico, ki je bila pri hlevu kmeta Tratnika. Tam je bil tudi že zametek ekonomata bolnišnice, ki ga je vodil intendant Polde. Vsi trije smo obiskali Tratnikove, katerih lastnina so bili gozdovi, ki so skrivali naše postojanke. Sprejeli so nas nad vse gostoljubno, toda Petru se je mudilo naprej. Dal mi je še nekaj navodil in znova poudaril važnost konspiracije.

Potem sva ostala s Poidetom na Tratah sama. Začutil sem, kako odgovorno nalogo sem sprejel. Razen dobrih tovarišev, trdne volje, nekaj orodja in lesa v gozdu nismo imeli ničesar. Vrnil sem se na gradbišče glavne postojanke in še med potjo osnoval načrte, kaj bi vse še potrebovali. Požrtvovalnost osebja je omogočila, da smo v kratkem času dokončali gradnjo. Postavili smo še posebno barako za rekonvalescente in strežno osebje, uredili barako za operacije, postajo za razuševanje, stranišče. Potem smo se lotili še pralnice, drvarnice in upravne barake. Vse barake so bile zgrajene iz smrekovih debel, pokrite pa s škodlami. Okna, peči in drugo nam je preskrbel Polde preko svojih zvez s terenci. Mizar je po mojih načrtih izdelal potrebno opremo in pohištvo za operacijsko sobo. Improvizirali smo tudi vse priprave za razkuževanje obvezil, operacijskega perila in instrumentov. Polde je zbral potrebno število rjuh, odej in slamnjač ter preskrbel, da so sešili operacijsko perilo. S snežno belo svilo iz zavezniških padal smo obložili stene in strop operacijske barake. Dobili smo tudi nekaj zdravniških instrumentov, v glavnem pa moje instrumente iz trboveljske bolnišnice, ki sem jih poslal partizanom še pred mojim odhodom. Terenci so pridno zbirali zdravilo, obveze in razkužila. Dobili smo eter za narkoze v pločevinastih lončkih in že zgotovljene mavčeve povoje.

Teže kot z gradnjo, urejevanjem in opremo je šlo z zbiranjem strokovnega osebja za obe postojanki. Ko sem prišel, ni bilo med osebjem niti ene strokovno usposobljene moči. Po dograditvi

obeh postojank je več tovarišev celo odšlo graditi nove bolnišnice. Peter mi je poslal iz neke brigade četrto bolničarko Sonjo ter mojo sestro Katjušo, ki je bila priučena zabotehnična asistentka. Nobena od obeh ni bila izvežbana za delo pri operacijah. Med ranjenci v postojanki za lažje ranjence sem našel še dva tovariša, ki sta se mi zdela primerna in uporabna. To sta bila gimnazijca Boštjan ter brat pisatelja Bevka, ki sta hudo ozebla pri pohodu XIV. divizije na Štajersko. Po okrevanju sva jaz in Nace Zupanc kot komisar imenovala Bevka za upravnika bolnišnice, kadar bova odsotna — Boštjan se je v kratkem času usposobil za bolničarja in narkotizerja, Sonja se je priučila narkotiziranju, Katjuša pa asistiranju pri operacijah. Tako je bila v kratkem času zbrana in izvežbana kar dobra kirurška ekipa.

Obe postojanki je preskrbovala z vsem potrebnim intendantura preko zvez s terenom. Nekajkrat sta Nace in Polde z osebjem bolnišnice izvedla tudi samostojne akcije ter tako nabavila najpotrebnejše. Tudi brigade so iz svojega plena večkrat poklonile delež bolnišnici. Imeli smo stalno zvezov z javko na Tratah, zavarovani smo bili s skritimi opazovalnicami na razglednih točkah. Transport ranjencev do javke je bil vedno v nočnem času, naprej pa smo jih nosili z zavezanimi očmi.

Tako smo že pred velikimi boji za osvoboditev Zgornje Savinjske doline imeli vse pripravljeno za sprejem ranjencev. Za težke ranjence smo imeli 17 ležišč ter 10 ležišč za rekonvalescente. V postojanki za lažje ranjence je bilo prostora za 30 ljudi. Bolniško osebje in ekonomat sta šela kakih 20 ljudi. Bolniško osebje je opravljalo dela v ekonomatu, vzdrževalo zveze z javko in terenskimi organizacijami, opravljalo službo v opazovalnicah ter prenašalo ranjence.

Prvi ranjenec, ki smo ga sprejeli v oskrbo, še preden je bila bolnišnica dograjena, je bil neki vodnik iz Šlandrove brigade. Po strelnem prelomu leve podlahti je obolel na težkem tetanusu. Zaradi zapoznelosti oskrbe strelne rane in pomanjkanja zdravil je umrl v naši postojanki dva dni po sprejemu. Konec junija smo sprejeli drugega pacienta. Štirinajst dni

prej sem mu odstranil levo roko v ramenskem sklepu zaradi težke sepse, nastale radi prestrela nadlahti. Operacijo sem opravil 4 ure hoda od naše postojanke v kmečki hiši, v neposredni bližini nemške postojanke. Po operaciji je ranjenec toliko okrevljal, da je prenesel transport do bolnišnice.

Ob napadu enot IV. cone na Ljubno, Luče in Gornji Grad je bila bolnišnica v dveh nočeh polna ranjencev. Uvideli smo, da je kapaciteta postojanke za težke ranjence premajhna in da bo treba takoj zgraditi še eno barako. Ko je bilo manj ranjencev, smo postavili še barako z 28 ležišči. Streho smo pokrili z deskami in strešno lepenko. Kmalu zatem smo zgradili in opremili še kuhinjo v postojanki za lažje ranjence. Kasneje, po mojem odhodu, so v bolnišnici zgradili še eno, manjšo barako. Za ves material smo morali zgraditi še skrita skladišča in skrivališča za ranjence, če bi sovražnik nenadoma prodril v bližino bolnišnice.

Ze ob prvem prilivu ranjencev se je izkazalo, da deluje aparat bolnišnice zelo dobro. Oskrbovali in operirali smo ranjence po predhodni triazi, ki je določila vrstni red ranjenca za oskrbo, oziroma za operacijo. Strokovno delo na postojanki je bilo obilno in pestro in se je razvijalo kot v pravih vojniških bolnišnicah. V času operativnega zatišja smo operirali tudi večje kile ter posledice okvar po strelnih ranah. Sprejemali smo tudi ranjence iz drugih postojank zaradi kirurških posegov. Z dr. Žigo Červinkom sva operirala okvaro leve stegenke arterije po oprasnem strelu žile, z dr. Robertom Kukovcem pa okvare sečil in glave. V zalogi smo imeli vse improvizirane pripomočke za umiroavljenje strelnih kostolomov udov in priprave za mavčenje, celo mavčeve hlače. Administracijo, evidenco in dokumentacijo ranjencev sem vodil sam. Nekoliko mi je pri tem pomagal tudi komisar Nace. Ostati je morala skrita in zaupna. Vodili smo knjigo sprejetih in ozdravljenih z vsemi civilnimi in vojaškimi podatki, s posebno označbo časa, kraja, orožja in mesta, kamor je bil ranjenec ranjen, dan sprejema in odpusta s postojanke s kratkim opisom rezultata zdravljenja in kam je bil kdo s postojanke odpuščen, oziroma kam smo ga poslali. Napisal sem za

vsakega pacienta opis rane ali poškodbe, najdenega stanja ob prihodu, način oskrbe, oziroma operacijo ter potek in rezultat zdravljenja. Vodil sem tudi evidenco opravljenih operacij z glavnimi generalijami operiranca, diagnozo okvar, načinom operacije in datumom. V poseben zvezek smo beležili vse pri nas umrle tovariše in tovarišice z vsemi podatki, označbo časa smrti, kratko navedbo vzroka in mesta pokopa. Vsem umrlim smo ob pogrebu na desni strani glave zakopali dobro zamazano in z voskom zalito steklenico s prepisom podatkov iz zvezka umrlih. Pokopališče je bilo kakih 200 metrov vzhodno od glav-

ne postojanke. Dokler sem bil upravnik, se je zdravilo v bolnišnici nekaj več kakor 100 ranjenec, umrlo pa jih je kakih 8.

Konec oktobra 1944 sem odšel na novo službeno mesto, po petmesečnem delu v SVPB »C«. Postojanko sem zapustil s težkim srcem, saj se mi je zdelo, da sem z njo zrasel. Kasneje sem zvedel, da so morali bolnišnico opustiti januarja 1945, ker so nacisti zanjo zvedeli. Komisar Nace mi je povedal, da je po osvoboditvi poln nahrbtnik arhiva iz te bolnišnice oddal v Mariboru na armadnem štabu. Prazne barake pa so požgali še Nemci.

dr. V. Krasnik-Sveto

Devetinštirideset domov je zaihtelo ...

O vasi Babno polje in o krvavi tragediji, ki se je tam odigrala poleti leta 1942, ste morda že slišali in brali. Kljub temu smo se odločili objaviti ta sestavek, ker opisuje ne samo tragedijo (z natančnimi podatki), ampak tudi življenje v Babnem polju pred vojno in po njej.

Op. ur.

NAD 500 LJUDI je pred minulo vojno živel v Babnem polju — zadnji vasi ljubljanskega okraja. Ker jim trda kraška zemlja ni donala dovolj dohodkov za vsaj skromno preživljanje, so mnogi romali s trebuhom za kruhom v širni svet. Tujina je črpala njih življenjske sokove. Ostali pa so bili predmet izkoriščanja različnih delodajalcev. V času brezposelnosti je trkala lakota na vrata mnogih babnopoljskih družin.

Vaščani Babnega polja so na svojih plečih bridko okusili razredno neenakost, spoznali socialno bedo in protiljudski režim v stari Jugoslaviji.

Leta 1938 je skoraj sto volivcev iz Babnega polja glasovalo pri občinskih volitvah v Starem trgu za naprednjaka Mlakarja. S svojimi glasovi so odločili, da je prišlo občinsko vodstvo pod vpliv Partije.

Leta 1941 so se malone vsi prebivalci te vasi pridružili narodnoosvobodilnemu gibanju. Z radostjo so pozdravili prve partizanske borce in politične aktiviste. Z njimi so delili zadnjo skorjo kruha.

Dne 10. maja 1942 je odšla prva skupina vaških mladincev v partizane. Priključili so se II. četi bataljona Miloša

Zidanška, ki je takrat tabo-rila v bližini vasi. Pretežna večina drugih je ostala na razpologo štabu omenjene partizanske enote in porajajoče se ljudske oblasti.

Z vso vnemo so rušili in zasekavali gozdno cesto Babno polje—Leskova dolina, ki je sovražniku rabila kot promet-

na vez z garnizijo v Prezidu. Po direktivah Rajonskega odbora OF Loška dolina so gradili barake v snežniških gozdovih, kamor naj bi se umaknili v primeru okupatorjeve ofenzive. V vasi je delovala Narodna zaščita. Številni moški so opravljali stražarsko službo. V poletnih nočeh je na desetine mož in fantov nosilo municijo, hrano in druge potrebščine borcem Zidanškovega bataljona. Dekleta so obdelovala njive pobelega izdajalca Kunstla, pobirale hrano po vasi, obirale lipovo cvetje in ga sušile za partizansko bolnišnico. Dan za dnem so se vrstili sestanki terenskega odbora OF, aktivna SKOJ, članov Narodne zaščite itd. Nekaj kandidatov Partije je željno pričakovalo predstavnika Rajonskega komiteja KPS Loška dolina, da jih sprejme v vrste komunistov. Ob večernih urah je vaški muzikant Filip Mohorič igral partizanske pesmi, »gozdni tovariši« pa so se ob taktih njegove muzike večkrat veselo zavrteli z brhkimi Babnopoljkami.

V vasi je vladalo veliko navdušenje. Nekega junijskega večera se je zbralo staro in mlado na pokopališču okrog borcev II. čete Zidanškovega bataljona, ki so položili v grob truplo padlega tovariša. To je

Italijanska vojska v ofenzivi na Ljubljanskem barju julija 1942

bil prvi partizanski pogreb v tem kraju. Otožno je zadonela pesem »Žrtvam« in mladinke so obsule grob s cvetjem.

Italijani v Prezidu so noč za nočjo divje streljali. Bali so se partizanov, ki so sleherno noč odhajali na akcije.

Dne 1. julija 1942 so sovražniki vdrl v Babno polje. Zagoreli so prvi domovi. Og-njeni zublji so uničili 5 stano-vanjskih hiš in 4 gospodarska poslopja. Plameni so požrli tudi hišo znanega partizanskega mitraljezca Antona Cindri-ča. Fašisti so aretirali 10 pri-padnikov OF in jih odgnali v zapore v Čabar, od tam pa v internacijo.

Prišli so zadnji julijski dne-vi. Takrat je belogardistična propaganda že pognala kore-nine. Nekaj partizanskih de-zerterjev je hodilo po vasi in govorilo prebivalcem, da je se-daj partizanstvo razpuščeno in da jih je komanda bataljona Miloša Zidanška odvezala pri-sege...

Med številnimi vaščani je nastalo malodušje. Vse je bilo v mrzlični napetosti. Moški so večidel vsi spali v gozdu in se v zgodnjih jutranjih urah vra-čali v vas, kjer jih je čakalo delo.

Devetindvajseti julij 1942 je bil vroč poletni dan. Zgodaj zjutraj je obkolilo vas veliko fašistično krdelo. Posrečilo se jim je zgnati vse moške v šolo.

V Jermendolu so rezko od-jeknili strelji. Nihče ni vedel, da je v krvi omahnilo devet Babnopoljcev, ki so bili zapo-sleni pri poljskem delu...

Blizu Vražjega vrtca so votlo odmevali udarci krampov. Krvniki so kopali dve jami za 40 talcev. Nihče ni niti slutil, kaj se bo naslednjega dne zgo-dilo.

V šoli zbranim moškim je govoril neki fašistični oficir. Obljubljal jim je, da se jim ne bo nič hudega zgodilo. Govoril je tudi o »pravičnosti in huma-nosti dva tisočletne rimske kulture«, nato pa jih je opom-nil, naj nikar ne poskušajo oditi domov, ker je zunaj straža, ki ji je ukazano, naj strelja na vsakogar, kdor bo zapustil šolske prostore.

Močno zastraženi so ostali Babnopoljci v šoli in prebe-deli noč po šolskih klopeh.

Tako so italijanski fašisti po-žigali konec julija 1942 Novo vas na Blokah

Dne 30. julija 1942 okrog 9. ure se je velika skupina vašča-nov v spremstvu mnogoštevil-nih fašističnih vojakov napo-tila iz šole proti »Mehačevemu gradu«, kjer je bilo že zbrano fašistično naglo sodišče. Iz Prezida se je pripeljal v avto-mobilu domačin-izdajalec An-ton Kunstel, ki je nekaj me-secev prej pobegnil k sovraž-niku. Izdajalec je močno šepal. Pri napadu na italijansko po-sadko v Prezidu ga je zadela partizanska krogla v nogo. Po-smehoval se je obupanim lju-dem in govoril: »Babnopoljci, kmalu boste videli kdo sem jaz in kaj lahko dosežem.« Neki

ustaš pa je še dopolnil njego-ve besede rekoč: »Vi, Babino-poljci, si niste ništa drugega zaradili nego crnu zemljo.«

Razdelili so jih po sobah in sodišče se je zbralo na posvet. Imeli so že pripravljen seznam vseh prebivalcev Babnega po-lja. Začeli so jih klicati po imenih. Najprej so iskali fanta, ki se piše Jože Janež (pisec pričujočega sestavka). Oglasil se je drug tovariš, z istim imenom in priimkom. Odvedli so ga v posebno sobo, kjer so ga pričeli mučiti. Končno so le ugotovili, da ta ni pravi.

Fašistični tribunal je obsodil na smrt z ustrelitvijo 40 Bab-nopoljcev. Zvezali so jih po deset in deset ter jih začeli — skupino za skupino voziti na Vražji vrtec. Štirikrat je peljal kamion na Vražji vrtec in šti-rikrat so zaregljale strojnice...

To je bil dan groze. Dogajali so se strahotni prizori. Zenske in starci so jokali, otroci so se valjali v cestnem prahu ter prosili fašistične krvoloke za življenja svojih očetov. Iz skupine, določene za interna-cijo, je stopil stari Jože Troha. Slišal je, da je njegov sin-edinec Jože obsojen na smrt. Zaprošil je nekega oficirja, naj prizaneso sinu in naj rajši ustrelijo njega. Prošnji so ugodili. Potisnili so ga na ka-mion in ga z drugimi vred od-peljali na morišče. Sina pa so odpeljali na Rab.

Na zadnjem kamionu sta bila tudi brata Franc in Jakob Veber. Ko je vozilo prešlo zad-nje hiše, se je prvi, ki je stal odzadaj, nekako iztegnil in vrgel mladinki Pepci Poje v robčko zavezanih 50 lir. Dejal je še: »Izroči to moji materi in jo prav lepo pozdravi.«

Kmalu so zadoneli strelji in ugasnila so življenja zadnje skupine. Strašna morija je bila končana.

Preživele so odpeljali v in-ternacijo na Rab, od koder se jih 20 ni več vrnilo.

Četa krvnikov z rdečimi kravatami je začela v popol-danskih urah ropati in požigati domove. Vsa vas je bila eno samo morje plamenov. Vso noč je odmeval po vasi jok nesreč-nih žena, mater, otrok in star-cev. Fašisti pa so pirovali... Pijani so vpili, da so uničili komuniste...

Ne bo odveč, če se seznanimo s podatki o ustreljenih žrtvah:

I. Ustreljeni v Jermendolu 29. julija 1942:

Alojz Jozelj, rojen 1922, delavec; Franc Troha, rojen 1897, kmetovalec; Janez Poje, rojen 1897, kmetovalec; Vinko Poje, rojen 1922, delavec; Franc Poje, rojen 1911, delavec; Filip Vesel, rojen 1923, delavec; Franc Grajš, rojen 1913, mizar; Peter Lipovec, rojen 1882, delavec; Anton Kovač, rojen 1916, delavec.

II. Ustreljeni na Vražjem vrtcu 30. julija 1942:

Jože Grajš, rojen 1906, ce-s-tar; Janez Troha, rojen 1895, delavec; Janez Troha, rojen 1900, kmetovalec; Franc Veber, rojen 1923, delavec; Jakob Veber, rojen 1923, delavec; Jože Klimpf, rojen 1899, delavec; Jože Klimpf rojen 1922, delavec; Anton Veber, rojen 1901, kmetovalec; Anton Lipovec, rojen 1907, delavec; Janez Lipovec, rojen 1913, delavec; Franc Lipovec, rojen 1919, delavec; Franc Šoštarič, rojen 1905, kmetovalec; Jože Troha, rojen 1893, kmetovalec; Janez Lipovec, rojen 1890, kmetovalec; Jože Šoštarič, rojen 1908, delavec; Valentin Malnar, rojen 1922, delavec; Jože Žagar, rojen 1885, kmetovalec; Jakob Poje, rojen 1895, delavec; Edward Poje, rojen 1923, delavec; Janez Turk, rojen 1891, delavec; Janez Mlakar, rojen 1911, delavec; Jože Mlakar, rojen 1912, delavec; Jože Troha, rojen 1909, kmetovalec; Franc Poje, rojen 1913, delavec; Stanko Žagar, rojen 1916, delavec; Jože Konc, rojen 1901, delavec; Franc Zajc, rojen 1907, delavec; Anton Troha, rojen 1920, kmetovalec; Anton

Iga vas, ki so jo julija 1942 požgali Italijani

Mlakar, rojen 1911, delavec; Franc Mlakar, rojen 1913, delavec; Anton Lipovec, rojen 1914, delavec; Valentin Lipovec, rojen 1922, delavec; Janez Lipovec, rojen 1909, delavec; Franc Lipovec, rojen 1906, delavec; Franc Troha, rojen 1921, delavec; Janez Veber, rojen 1908, delavec; Jože Mlakar, rojen 1908, delavec; Karel Kos, rojen 1910, delavec; Riko Bizjak, rojen 1916, uslužbenec; Franc Bečaj, rojen 1910, delavec.

*

Tiha in spokojna je zdaj vas pod Snežnikom. Dozoreva mlado pokolenje. Celi se globoka rana, ki jo je zasekala druga svetovna vojna. Ni več izdajalca Kunstla. Pobegnil je v Francijo, kjer si je sam sodil. Našli so ga obešenega.

Preživeli Babnopoljci so v povojnih letih krepko prišli za delo. Kaj kmalu so obnovili požgane domove. Ne vseh, kajti število prebivalstva se je skrijlo za tretjino. Še zdaj štrlijo v zrak zidovi nekaterih požganih stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij.

Babnopoljci so bili med prvimi, ki so si zgradili združni dom. Zasvetila je električna luč. Radijski sprejemnik ima že skoraj vsaka hiša. V »Mehačevem gradu«, kjer je pred 17 leti zasedala fašistično naglo sodišče in obsodilo na smrt 40 tovarišev, je zelo živahno. Tu je manjši obrat lesne industrije.

Skromna spominska plošča, ki je vzdana v pročelje stare stavbe, nam pove, da se je tu odigrala krvava žaloigra.

Kadar boš, popotnik, krenil v Babno polje, te bo v Jermendolu pozdravilo spominsko znamenje, posvečeno 9 talcem. Ob glavni cesti proti Prezidu stoji prav tako spominska plošča, ki nam priča, da je dne 13. marca 1945 padlo pod krogami domobrancev 20 partizanskih borcev. Osnovna organizacija ZB je na viden način obeležila tudi mesto na Vražjem vrtcu, kjer je padlo 40 talcev. Morda boš, popotnik, krenil tudi proti uro oddaljenemu Županovemu laz, kjer je zgrajena partizanska kostnica. Betonska plošča pokriva posmrtno ostanke številnih padlih borcev in umrlih ranjencev. Napis na grobnici se glasi: »V spomin na neznane padle borce NOV, pripadnike Notranjskega odreda in na ranjence, ki so umrli v štirih bolnišnicah pri Županovem laz.«

Prebivalstvo Babnega polja si že dalj časa prizadeva postaviti dostojen spomenik padlim borcem in ustreljenim talcem ter vsem žrtvam fašističnega nasilja. V ta namen so vaščani že darovali precejšnjo količino lesa in zbrali tudi nekaj finančnih sredstev. Upajo, da bodo zamisel kmalu uresničili.

Jože Janež

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Sence na naših spomenikih

Narodnoosvobodilna borba, oziroma ljudska revolucija, je največja prelomnica v naši zgodovini, saj smo z njo raztrgali okove preteklosti in si zgradili temelje za novo življenje, za svetlo bodočnost. To veliko dejstvo nam narekuje, da skrbno čuvamo in ovekovečimo spomin na do-

godke v tej borbi ter spomin na padle tovariše in žrtve fašističnega nasilja. — Med našim delovnim ljudstvom bi težko našli človeka, ki se tega ne bi zavedal. Zato ni nič čudnega, da je po osvoboditvi zrastle toliko spomenikov po naših mestih in vaseh.

● Vnema za postavljanje spomenikov in odkrivanje spominskih plošč je sama po sebi hvalevredna, saj nam dokazuje, da je ljudstvo hvaležno padlim junakom in da hoče tudi bodočim rodovom ohraniti spomin nanje. Vse bi bilo lepo in prav — če se ne bi ta vnema marsikje izrodila v nekakšno vrtoglavo, katere posledica so slabi spomeniki, spomeniki, ki še zdaleč niso dosegli svojega namena.

Izdelati in postaviti lep spomenik ni preprosta stvar. Gre za to, da spomenik vsebinsko in oblikovno čim popolneje izraža veličino dogodka ali osebnosti, ki ji je namenjen, gre za trajno ponazoritev zgodovinskih dejstev, za zgodovinsko resnico v umetniško oblikovani podobi. Tega pa ne zmore kdor si bodi, pa čeprav se ima za velikega umetnika.

Preprosto povedano: dober spomenik je tisti, ki vsakogar

globoko prevzame in ki se mu zdi — ko gre mimo njega — zmerom lep, oziroma zmerom lepši. Takih spomenikov pa je pri nas, žal, zelo malo.

Med figuralnimi spomeniki bi lahko na prste prešteli tiste, ki res ustrezajo svojemu namenu. Marsikje vidimo na podstavku lik, ki naj bi predstavljal partizana-borca za svobodo, pa je bolj podoben divjemu lovcu kot partizanu. Tudi okoli spomenikov ni povsod tako, kakor bi se spodobilo. In da ne govorimo o napisih — tudi med njimi bi lahko malone na prste prešteli tiste, ki so dobri.

Med vrtoglavo tekmo v postavljanju spomenikov je prišlo ponekod celo do takih nepravilnosti, ki vzbujajo smeh in jezo hkrati. Zgodilo se je, da so vklesali med imena padlih borcev tudi ime tovariša, ki je še živ... Zgodilo se je, da so med imena padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja za-

šla imena okupatorjevih sodelavcev... Kaj naj rečemo o takih spomenikih?

In kaj naj rečemo, če posamezne spomenike primerjamo, oziroma, če primerjamo sredstva, ki so jih porabili za spomenik v tem in onem kraju? Kakšen absurd je, če stoji v neki vasi velik, drag spomenik z imeni 5 padlih borcev, v drugi vasi pa reven spomeniček z imeni 50 padlih borcev! Takih primerov ni malo. Pogledjmo v vasi na Gorenjskem. Na levem bregu Save, kjer so bogate vasi, rastejo veliki, dragi spomeniki, medtem ko so spomeniki na desnem bregu Save, kjer so ljudje mnogo več žrtvovali za svobodo, majhni in revni (primer: Dražgoše). Pogledjmo, kako je s to rečjo v bovškem kotu: v vaseh okrog Bovca je več spomenikov, v Bovcu samem ga pa ni — zdaj nameravajo odkriti spominsko ploščo, čeprav bi kraj zaslužil lep spomenik!

Taka nesorazmerja nam dokazujejo, da je bilo postavljanje spomenikov nenačrtno in da marsikateri spomenik izraža zgolj finančno moč kraja, kjer stoji — večina spomenikov v gospodarsko močnih krajih je namreč slabih, čeprav so veliki in čeprav so mnogo stali.

Iniciatorji za postavitev takih spomenikov so po navadi sila nedovzetni za kritiko, češ: kdo nam pa kaj more, saj so sredstva za spomenik naša. So ta sredstva res njihova? Ne, to so družbena sredstva! In ker so družbena, bi bilo prav, če bi jih tako porabili, kakor družbi najbolj ustreza. Zato pa bi se morali podvreči politiki načrtnosti v smislu navodil Glavnega odbora Zveze borcev, ne pa delati vihravo po svoji glavi.

Primer hučo zanemarjenega grobišča (Žilce nad Cerknico)

● Še večja je bila doslej ne-načrtnost, oziroma vihravost pri odkrivanju spominskih plošč. Po navadi je bilo tako, da so ploščo najprej naročili, napis zanj pa so šele naknadno »pogrunтали«. Zato ni nič čudnega, da so na ploščah ne samo slabi napisi in verzi, ampak celo zgodovinske napake. Do tega gotovo ne bi prišlo, če bi najprej dobro premislili, komu oziroma kakšnemu dogodku naj bo plošča namenjena, kakšna naj bo njena vsebina in kako naj to vsebino izraža, če bi torej najprej mislili na vsebino in šele potem na to, kakšna naj bo plošča po obliki.

Poglejmo primer nepravilnega napisa na spominski plošči za neko partizansko bolnišnico: »Tu je bila med narodno-osvobodilno borbo partizanska bolnišnica. Bolnišnico so Nemci odkrili. Vse ranjence so rešili.« To bi pomenilo, da so ranjence rešili Nemci! (Ta plošča na srečo še ni vzidana.) — Na spominski plošči v bolnišnici »Franji« je napisano, da jo je ustanovil ta in ta zdravnik. Nedvomno ima tisti zdravnik velike zasluge za ustanovitev in delovanje bolnišnice, ustanovil pa je ni on, ampak štab IX. korpusa! — Na neki hiši, kjer je bila partizanska javka, zaradi česar so Nemci odgnali njeno lastnico v internacijo, je med drugim vklesano v spominsko ploščo: »... in šla je v tujino, v taborišče umret...« Kakor da je šla tista žena sama v taborišče, da bi tam umrla... Namesto da bi zapisali, da je bila v hiši partizanska javka in da je zaradi tega sovražnik preganjal njene stanovalce.

Mnogim se zdi napis za spomenik ali spominsko ploščo kaj preprosta zadeva, ki lahko pride na vrsto šele po vseh drugih pripravah. To je huda napaka, ki se rada mašuje. Napis je zelo težavna stvar, saj gre za to, da v nekaj besedah mnogo poveš, česar pa ne zna kdor si boji. Mnogo laže bi bilo opisati dogodek na dolgo in široko — tak opis pa seveda ne bi bil primeren za spomenik ali spominsko ploščo. Ena izmed značilnosti spomenikov je namreč ravno v tem, da nam vizuelno prikažejo tisto, čemur

Primer lepo urejenega grobišča (Dobrava na Gorenjskem)

so namenjeni, da preprosto in učinkovito dokumentirajo zgodovinske dogodke. Spomenikov in spominskih plošč imamo torej mnogo, toda, žal, malo dobrih.

● Še večji problem pa so grobišča padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja.

Brez skrbi lahko zapišemo: sramota je, da je štirinajst let po osvoboditvi v naši domovini še toliko neurejenih partizanskih grobišč. Sramota je, da se občinski ljudski odbori ne spomnijo nanje, čeprav jim zakon nalaga to skrb. Sramota je, da se v nekaterih krajih ne najde nihče, ki bi poskrbel vsaj za to, da bi zginil plevel z grobov, da bi ljudje vsaj vedeli, kje je grob in kdo je v njem pokopan.

Predstavniki Glavnega odbora Zveze borcev je nedavno obiskal Žilce nad Cerknico (prej Sv. Vid). Rad bi si bil ogledal partizansko grobišče. Hodil je po travi in iskal — grobov pa ni mogel najti. Vse zaraščeno, sama trava in plevel... V travi je zagledal gobo, se sklonil in jo utrgal. In šele tedaj je zagledal obris gomile — gomile, pod katero počivajo kosti borca, partizana, ki je padel za svobodo naroda...

Tovariši iz Žilc, ali ni to žalostno? Ali se ni še nikomur izmed vas zganilo srce, ko je šel mimo zanemarjenega grobišča?

To vprašanje je namenjeno tudi tovarišem v drugih krajih, saj je v Sloveniji zelo malo urejenih grobišč. Marsikje so jih sicer uredili — potlej pa je šla stvar »ad acta«, nihče se

ni več zmenil zanje, čeprav jih je prerastel plevel.

Mnogo je krajev, kjer stojijo veliki spomeniki — grobišča pa imajo taka, da se človek zgrozi, ko jih vidi. Marsikje naravnost tekmujejo pri zbiranju sredstev za spomenik, ki naj bi stal sredi vasi — če pa jih spomniš na grobišče za vasjo, skomiznejo z rameni, ko da je to postranska zadeva. Čudna pieteta!

Nimamo sredstev, pravijo. To je slab, nesmiseln izgovor. Če imajo sredstva za toliko in toliko drugih stvari, bi jih lahko našli tudi za ureditev grobov. Bore malo bi bilo potrebno, da bi z gomil izginil

Izrečeno in zapisano

Sindikalna podružnica centrale Narodne banke v Ljubljani je v začetku avgusta priredila izlet v partizanske kraje okoli Krima. Ko smo se zvečer vračali skozi Skofljičico, smo si ogledali tudi spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja v Skofljiči.

Kako smo bili začuden in tudi ogorčeni, ko smo videli, kako zapuščen in polna navlake je okolica komaj leto dni starega spomenika! Ob obelisk je bila naslonjena polovica starega, polomljenega stola. Po belem pesku so ležala gnila jabolka, papir, različne smeti, vse to pa je že prešel bohoten plevel. Člani naše sindikalne podružnice so se na svojo pobudo lotili čiščenja.

Spomenik stoji ob glavni cesti, ki po njej vsak dan vozijo številni tujci. Kakšno sliko o spoštovanju naših ljudi do žrtev osvobodilne vojne bodo imeli ti ljudje, če bodo videli zanemarjeno okolico spomenika v Skofljiči? Kaj dela organizacija ZB v Skofljiči, zakaj občinski ljudski odbor ne skrbi za spomenike, ki jih mora vzdrževati?

L. V.

plevel in da bi raslo na njih nekaj rož. Pa tudi popolnejša ureditev ne bi bila kdo ve kako draga. Od tistega denarja, ki je zbran v Sloveniji za spomenike, naj bi vzeli samo 10 %, pa bi bila vsa grobišča urejena. In dokler ne bodo za to poskrbeli, dokler ne bodo uredili zanemarjenih grobišč, naj nikar ne začno priprav za odkritje novih spomenikov!

Zakon nalaga skrb za vzdrževanje grobišč — kakor že rečeno — občinskim ljudskim odborom. V teh odborih je mnogo bivših partizanov, pa se kljub temu hudo poredko zmenijo za padle borce oziroma za njihove grobove, čeprav jih odbori Zveze borcev večkrat opozarjajo nanje. (To sicer ne velja za vse občinske ljudske odbore, za večino pa!)

Da bi stanje popravili, je potrebna evidenca, kaj je ure-

jeno in kaj še neurejeno. To so dolžni opraviti odbori Zveze borcev, ljudski odbori pa so dolžni o njihovih ugotovitvah razpravljati in sklepati oziroma določiti sredstva za ureditev in oskrbovanje grobišč.

Grobišča naj imajo torej prednost pred spomeniki!

Pri postavljanju novih spomenikov pa bi kazalo posnemati tiste kraje, kjer so se odločili, da bodo preusmerili spomeniško dejavnost v gradnjo družbeno koristnih objektov. Zgradili bodo n. pr. šolo in vzidali vanjo spominsko ploščo — to bo spomenik, ki bo padlim borcem bolj v čast kakor delo slabega kiparja.

● In še to: ob odkritjih spomenikov padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja naj ne bo prostih zabav s plesom. To nam narekuje čut pietete do padlih tovarišev. F. Š.

kdor si bodi — in če ne zna, ali če noče, je bolje, da ne gre za vzgojitelja počitniške kolonije.

MLADOST V BANJOLAH

Prišel sem v Banjole pri Pulju. Kolonija je v tako lepem zalivu, da si lepšega skoraj ne moreš misliti. Tu se je zbralo 210 otrok padlih borcev iz ljubljanskega okraja. Največ jih je bilo iz Ljubljane, najmanj pa menda iz občin Loška dolina in Cerknica.

Na desni strani šotori in igrišče (pod šotori ležišča za fante), na levi strani barake (z ležišči za dekleta), na sredi pa upravno poslopje, skladišče, ambulanta in kuhinja.

Kuharice so pripravljale hrano za večerjo in pomivale posodo. Nekaj fantov in deklet se je na igrišču zabavalo z žogo. Nekateri so igrali šah, kakšni trije so brali knjige. Pred upravnim poslopjem je pel radio, na ploščadi pred njim sta se ob poskočnem ritmu sukala neki fant in neko dekle. Vsi drugi so bili na kopanju.

V šotorih je bil red, prav tako v barakah. Nikjer nisem zasledil umazanije in razmetanih ležišč.

Splošen vtis: to je dobra kolonija. O tem me je prepričal tudi pogovor z njenim upravnikom Lojzetom Gornikom.

»Kakšne so posebnosti vodenja vaše kolonije?»

»Pri nas imamo ne samo vodiče, ki prevzamejo naloge takoj ob prihodu vsake izmene, ampak tudi kolonijski svet, ki ga kolektiv sam izvoli. Ta svet se redno sestaja, predlaga in svetuje — njegove predloge pa uresničujemo v okviru možnosti oziroma v okviru navodil Zveze borcev in vzgojnih načel.«

Kolonija je torej usvojila nekakšen sistem družbenega samoupravljanja, kar je nedvomno zelo koristna poteza, saj seznanja mladino z načeli, ki so ena izmed poglavitnih osnov razvoja socialistične Jugoslavije. Zelo koristna poteza, pravim, pa vendar z vzgojnega gledišča nič manj težavna kot golo »administrativno upravljanje«. Gre namreč za to, da člani kolonije ne bi razumeli »demokracije« preohlapno, anarhično, kar se pri mladih ljudeh kaj rado zgodi. Da je to res, sem se lahko sam prepričal — še isti večer.

Bil je lep večer, morje je bilo mirno, na nebu so sijale zvezde, na borih so godli škrlati.

Kaj sem videl v počitniških kolonijah?

V MINULIH letih sem bral več člankov o počitniških kolonijah. Bili so si močno podobni: pripovedovali so, kako bori šumijo, kako morje valovi, kako se otroci kopajo in sončijo, kako so pridni in kako zelo so vsi zadovoljni — otroci in vzgojitelji.

Skratka, po člankih v dnevnem časopisju sodeč, bi človek mislil, da je ob sinjem morju nekakšna Indija Koromandija, kjer teče življenje kakor po maslu, kjer ni nobenih težav in problemov, tistih problemov, ki se med ljudmi v vsakdanjem življenju tako radi pojavljajo.

Letos pa me je doletela sreča, da sem si v spremstvu predstavnika GOZB ogledal nekatere počitniške kolonije, kjer so preživljali počitnice otroci padlih borcev. Ko sem se vrnil, sem začel pisati ta članek. Če bo premalo romantičen, mi oprostite, saj življenje ni sama pesem, pa čeprav ga preživljam na najlepšem otoku in med najboljšimi prijatelji.

Uvodoma naj povem — kar je sicer povsem jasno — da

otroci padlih borcev pravzaprav niso več otroci, ampak fantje in dekleta, izmed katerih imajo mnogi pubertetno dobo že za sabo. Poklici, na katere se pripravljajo, so različni. Med njimi najdeš vajence, dijake-srednješolce, kmetovalce, pa tudi slušatelje univerze. Tudi sestav počitniških kolonij je tak.

Če se malo zamislimo nad tem sestavom, nam bo kmalu jasno, da naloge voditeljev kolonij niso lahke. Pomislite, kaj vse je potrebno, da kolonijo organizirajo, da poskrbiš za redno prehrano in za vse ostale materialne nujnosti. Še težavnejše pa je ostalo delo, katerega skupni imenovalec je vzgoja. Namen počitniških kolonij namreč ni samo sončenje in kopanje v morju, ampak tudi vzgajanje mladih ljudi v socialističnem duhu, v duhu tovarištva in ljubezni do domovine, skratka, počitniška kolonija je neke vrste šola, kjer se mora delo vzgojitelja bolj kot kjerkoli ravnati po tistem starem izreku »miscere utile dulci« (združiti prijetno s koristnim). Tega pa ne zna

Po večerji se je zbralo nekaj fantov in deklet na ploščadi pred upravnim poslopjem, harmonikar je raztegnil meh in začel se je ples. Ploščad pa ni tako velika, da bi se lahko vsi vrteli — mnogi so samo gledali, mlajši pa pohajali po taborišču in se dolgočasili. Če pa se zabavajo samo nekateri, drugi pa se dolgočasiijo, pomeni, da je zašlo kolonijsko življenje na napačen tir.

Ob devetih je vzgojiteljica ukazala, naj se ples konča. Plesalci so bili nejevoljni. Začeli so godrnjati, nekateri so kar na glas izražali nezadovoljstvo. Rentačili so, da to ni nobena demokracija, ko je večina izmed njih za podaljšanje plesne zabave, proti podaljšanju pa je ena sama oseba (vzgojiteljica). Seveda je bil tudi upravnik enakega mnjenja kot vzgojiteljica.

Nenadoma je luč ugasnila in nikogar ni bilo, ki bi znal popraviti okvaro. V temi pa so se duhovi še bolj razvneli. Nekdo izmed »večjih« je kot zagovornik »demokracije« grobo nastopil proti upravniku kolonije.

Sedil je sestanek vodičev. Vodiči so prav tako otroci padlih borcev, seveda nekoliko starejši fantje in dekleta.

»Vi ste krivi,« jim je dejal upravnik. »Današnje naloge v zvezi s pripravami na prireditve, Spoznavaj svet in domovino« niste opravili, kolektiva niste zaposlili tako, da se ne bi nihče dolgočasil, nekateri izmed vas pa so tudi plesali in se pridružili godrnjačem, ki mislijo, da je demokracija isto kot anarhija. Namesto plesa bi lahko organizirali večer s partizansko pesmijo, mlajši pa bi ob zvokih harmonike zaplesali kolo.«

V nadaljnjem pogovoru so se pojmi kmalu razčistili. Demokracija ni brez meja. V podjetjih imamo delavsko samoupravljanje, toda samoupravljanje v okviru zakonskih predpisov. Podobno je v koloniji: demokracija je na mestu le dotlej, dokler koristi vsem članom kolektiva, če pa zaide izven okvirov discipline, reda in vzgojnih načel, je škodljiva, nevzdržna.

Potem se je zasukal pogovor na tovariša, ki je bil najbolj glasen in ki tudi sicer rad na glas kaže, da je že velik in »da mu nihče nič ne more«. Bi ga poslali domov, ko se noče podrediti redu in ko še na ostale negativno vpli-

Živ-žav v morju...

va? Dokončnega sklepa niso sprejeli.

Drugi dan je bilo spet vse v redu: vodiči so bili vsak na določenem mestu, taborišče je pravilno utripalo. Tisti »najglasnejši« pa je skesano prišel k upravniku in se opravičil.

Videl sem, da je Lojze Gornik dober vzgojitelj in dober organizator.

»Koliko kolonij imate že za sabo?« sem ga vprašal.

»Ta, ki jo zdaj vodim, je enaindvajseta.«

»In kaj je po vašem mišljenju poglavitno pri organiziranju kolonije?«

»To, da so materialna in finančna sredstva le del tistega, kar je potrebno za kolonijo. Poglavitna je vzgoja oziroma organizacija vzgoje. Nekateri mislijo, da vzgojitelji v kolonijah lahko brezskrbno uživajo počitnice. To ni res. Polne roke dela imajo od jutra do večera. Pri vzgoji je važen odnos do otrok. Otroci niso slabi, dobri so — potrebna jim je le pravilna vzgoja. Taka vzgoja pa zahteva mnogo truda.«

Res je — če hoče vodstvo kolonije, da »ladja varno pluje mimo čeri«, če hoče, da se v koloniji nihče ne bo dolgočasil in da vsak nekaj pridobi, če hoče, da so fantje in dekleta varni pred mladostnimi skušnjavami, da kdo ne zbolí, da se kdo ne utopi, da so vsi zadovoljni s hrano, da vla-

da od začetka do konca red in pravo tovarištvo, ne glede na starostne in druge razlike med člani kolektiva — potem res nima časa za počitek.

Tako je bilo v počitniški koloniji otrok padlih borcev iz ljubljanskega okraja. Kaj pa drugje?

IDILA V VERUDI

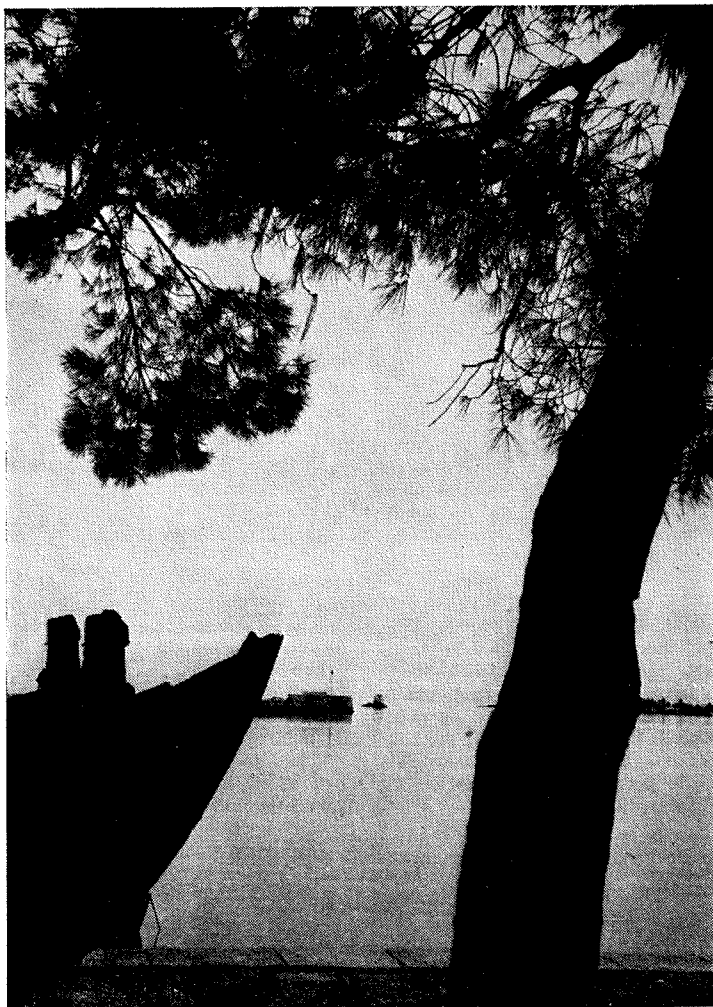
Veruda je gozdiček ob morju, nedaleč od Pulja. Pod košatimi borovci je bilo tudi letos več taborišč oziroma kolonij. Pravcato mesto šotorov.

S predstavnikom GO ZB sva se najprej ustavila v koloniji otrok padlih borcev iz kranjskega okraja. Urejena je bila nekoliko skromneje kot kolonija v Banjolah, pa vendar sta tudi tu vlada la red in disciplina. Tudi v vzgojnem smislu je življenje v koloniji pravilno utripalo.

»Če bi bilo povsod tako kot pri nas,« mi je dejal vzgojitelj v tej koloniji, »se ne bi dogajalo, da se ponekod dekleta kratkočasiijo z neznanimi moškimi in tako dalje.«

Ne vem, na katero kolonijo je pri tem mislil, pa tudi spraševati ga nisem utegnil. S predstavnikom GO ZB sva si morala namreč ogledati še kolonijo otrok padlih borcev iz mariborskega okraja.

Kakor drugam, sva tudi sem prišla docela nepričakovano. In povedati moram, da takega škan-daloznega nerada nisva še nikoli videla. Ležišča so bila taka, ko da

Motiv z istrske obale

je treščilo vanje. Smeti. Umazanija. Skoraj tako kot pri ciganih.

Zakaj tako?

»Nič se ne da napraviti,« je tarnal nekdo, ki je bil soodgovoren za vodstvo kolonije. »Nimamo vzgojnega osebja. Ta ni prav. Blizu nas je kolonija, kjer je samo 30 otrok, pa imajo 7 vzgojiteljev.«

(Mimogrede: sedem vzgojiteljev za 30 otrok je preveč. To pomeni, da so nekateri izmed njih res prišli na prijetne počitnice za družbene stroške!)

»Kje so pa otroci?«

»Kopajo se.«

»Kdo jih pa nadzoruje?«

Vprašanje je ostalo brez določnega odgovora. Zdelo se mi je, da

ima vodstvo te kolonije stik z otroki (oziroma s fanti in dekleti) le preko zvočnika...

Zvedel sem čudne reči. Na primer: neki fantek se je ob prihodu v kolonijo izgubil in so ga našli šele čez dva dni... Nekatera dekleta so zašla ponoči na nedovoljeno pot... Na uho mi je priletelo, kako se nekdo jezi, vpletajoč v svoje izrazoslovje besede »mulci sakramenski!«

»Kje imate pa zastavo?« sem vprašal.

»Snell smo jo in jo bomo spet obesili pred odhodom.«

Tedaj je stopil k meni upravitelj ljubljanske kolonije, ki je bil slučajno navzoč. »Saj ni res,« mi je šepnil. »Njihova zastava je pri

nas. Naši fantje so jim jo »sunili, da so preizkusili njihovo budnost.«

Se res ne da nič napraviti? Ni nikomur izmed »vodečih« prišlo na misel, da bi kaj organiziral, da bi skušal vsaj malo posnemati sistem vodstva v ljubljanski koloniji, kjer imajo za mnogo večje število otrok enako število vzgojnega osebja?

Predstavniki GO ZB je ukazal zbor. In čudno: po tem zboru so bile postelje na mah postlane, smeti so kmalu izginile (čeprav se je pri tem precej kadilo).

Zdaj pa se vprašajmo, kdo je kriv, da je bil v mariborski koloniji tak nered. Otroci ne! Krivo je njihovo vodstvo, njihovi »vzgojitelji« oziroma tisti, ki so jim take »vzgojitelje« dali.

V tako kolonijo ne bi pustil svoje hčerke (drugo leto bo stara štirinajst let).

POD BOROVCI V ROVINJU

V Rovinju je bilo letos bajé okrog 7000 ljudi pod šotori. Pod košatimi borovci je bilo mnogo kolonij, med njimi tudi kolonija otrok padlih borcev iz celjskega okraja. V izmenj, ki sem jo obiskal, je bilo pravzaprav največ otrok še živečih borcev. Ali je to prav ali ne — to naj presodijo drugi.

Nekaj pa lahko sam presodim: ni prav, da so poslali v kolonijo med zdravimi otroki tudi neko bebasto dekle. Družba skrbi pri nas tudi za take, kar pa ne pomeni, da jih je treba pošiljati v počitniške kolonije otrok padlih borcev. To otežkoča delo vzgojiteljev, ki je že tako in tako težavno.

Sicer je vzgojno delo v celjski koloniji, ki jo je vodil profesor Klinc, lepo potekalo. Najbolj mi je bilo všeč, da so se otroci seznanjali s tradicijami narodnoosvobodilne borbe. Tudi zunanji videz taborišča je bil tak. Prehode med šotori so označili kot ulice z imeni narodnih herojev: Slandrova ulica, Efenkova ulica itd.

*

Naj končam to pisanje. Še mnogo bi lahko napisal (zlasti o mariborski koloniji), pa bi zahtevalo preveč prostora.

Še enkrat: oprostite, da članek ni kdo ve kako romantičen, saj življenje ni pesem, pa čeprav ga preživljam na najlepšem otoku in med najboljšimi prijatelji...

France Šušteršič

Pojasnilo

Zvezna ljudska skupščina je na zadnjem zasedanju sprejela med drugim tudi zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o pokojninskem zavarovanju. Novost v tem zakonu je, da se za zavarovanje — udeležence narodnoosvobodilne vojne pred 9. septembrom 1943 in za udeležence španske državljanske vojne, ki so zaposleni in prejemajo minimalne plače, uvede poseben dodatek k plači. Do te spremembe je prišlo predvsem zato, ker so nekateri taki upravičenci zahtevali izjemno upokožitve po 2. odstavku 73. člena zakona o pokojninskem zavarovanju zaradi višje pokojnine (X. pokojninski razred je 12.850 din) kot pa je bila njihova plača, čeprav so relativno zdravi in še tudi relativno mladi. V zvezi s tem dajemo tole pojasnilo:

Poseben dodatek k plači bodo lahko uveljavljali zavarovanci — udeleženci narodnoosvobodilne vojne, ki so odšli v narodnoosvobodilno borbo pred 9. septembrom 1943, in udeleženci španske državljanske vojne. Nadaljni pogoj je, da imajo vsaj 15 vstevnih let za pokojnino, od tega 10 let delovne dobe (doba v narodnoosvobodilni vojski se šteje dvojno, toda enkratno se vzame kot delovna doba).

Pravica do posebnega dodatka pripada takemu zavarovancu ves čas, dokler je v rednem delovnem razmerju in dela poln redni delovni čas v smislu 25. člena zakona o pokojninskem zavarovanju. Zavarovanci po 25. členu zakona o pokojninskem zavarovanju, udeleženci narodnoosvobodilne vojne pred 9. septembrom 1943 in španske državljanske vojne pa so:

1. Delovni vojaški vojni in mirovni vojaški invalidi, ki imajo skrajšan delovni čas, le-ta pa traja toliko časa, kot po izvidu in presoji invalidske komisije ustreza njihovi delovni zmoglosti.

2. Zavarovanke, ki delajo skrajšan delovni čas, ker dojijo in negujejo otroka — to pravico imajo po posebnih predpisih.

3. Zavarovanci, ki imajo skrajšan delovni čas med zdravljenjem po predpisih o zdravstvenem zavarovanju.

4. Zavarovanci, ki imajo skrajšan delovni čas, ker jim je tako dovoljeno, da lahko obiskujejo

šole ali tečaje. Po prenehanju delovnega razmerja gre posebni dodatek k plači le tistim osebam, ki imajo pravico do denarnega nadomestila po predpisih o oskrbi za osebe, ki začasno niso zaposlene. Poseben dodatek znaša tolikšen odstotek, kolikršen je odstotek takega denarnega nadomestila.

Pravica do posebnega dodatka preneha s pridobitvijo pravice do osebne ali invalidske pokojnine, kakor tudi za zaposlene osebe ali invalidske upokojene, ki se jim po zakonu med zaposlitvijo izplačuje pokojnina oziroma del pokojnine.

Poseben dodatek je razlika ali določen odstotek razlike med redno mesečno plačo (temeljno in položajno) ali tarifno postavko v gospodarski organizaciji in X. plačilnim razredom zakona o javnih uslužbencih. (X. plačilni razred zakona o javnih uslužbencih je 16.200 din). Udeleženci narodnoosvobodilne vojne od 1941. leta in udeleženci španske državljanske vojne dobijo vedno 100 odstotno razliko; udeleženci narodnoosvobodilne vojne od 1942 dobijo 90 odstotno razliko; udeleženci narodnoosvobodilne vojne iz leta 1943 — do 9. septembra 1943 pa dobijo 60 odstotno razliko.

O pravici do posebnega dodatka odloča na zahtevo stranke Okrajni zavod za socialno zavarovanje. Dodatek se izplačuje iz

fonda pokojninskega zavarovanja. Pri zahtevku mora prizadeti predložiti naslednjo dokumentacijo:

1. dokaz, da je bil udeleženec narodnoosvobodilne vojne pred 9. septembrom 1943 ali udeleženec španske državljanske vojne;

2. da ima 15 vstevnih let za pokojnino, od tega 10 let delovne dobe;

3. da je v rednem delovnem razmerju ali kako drugače, kakor je že opisano, in

4. potrdilo o višini mesečne plače.

Vsako spremembo redne plače mora upravičenec takoj javiti okrajnemu zavodu za socialno zavarovanje. Za to je odgovoren tudi organ, zavod ali organizacija, kjer je upravičenec zaposlen.

Ta posebni dodatek se všteje tudi v osnovo za oskrbnino in za začasno nadomestilo do zaposlitve po zakonu o invalidskem zavarovanju in tudi v osnovo za nadomestilo plače po zakonu o zdravstvenem zavarovanju delavcev in uslužbencev. Ne všteje se pa v povprečni mesečni znesek plač, na osnovi katerega se zavarovanci razvrščajo v zavarovalne razrede po zakonu o pokojninskem zavarovanju.

Pravica do posebnega dodatka gre upravičencu od prvega naslednjega meseca po vloženju prijavi, če pa upravičenec vloži prijavo v roku 6 mesecev po uveljavitvi zakona — (16. julij 1959), pa od 1. avgusta 1959. leta.

XV. brigada v Srednji vasi nad Črmošnjicami 1944. leta

Še ena priložnost

Glavna združena zveza v Ljubljani pripravlja dvoletno srednjo kmetijsko šolo, ki se bo predvidoma začela letos jeseni. V njej bo prostora za 300 dijakov. Dijaki ne smejo biti stari več kakor 30 let. Samski bodo dobivali vsak mesec po 10.000 dinarjev štipendije, poročeni pa plačo oziroma primerne dohodke za vzdrževanje družine. Po končanem šolanju bodo morali najmanj pet let delati v zadrugah. Tisti, ki se bodo odločili za vinarstvo in sadjarstvo, se bodo izpopolnjevali v kmetijski šoli na Grmu pri Novem mestu.

Prednost pri sprejemu v šolo bodo imeli združni aktivisti ter bivši borci NOV oziroma aktivisti NOB. Za bивše borce in aktiviste ne veljajo omejitve glede starosti in so lahko tudi starejši od 30 let. Tudi kandidati, ki so bili doslej v delovnem razmerju, bodo dobivali primerne štipendije, če so poročeni. Kandidati morajo imeti končano osnovno šolanje, štiri razrede gimnazije ali enake šole, oziroma prakso v kmetijstvu ali razne kmetijske tečaje.

»Zato smo tu — da jim pomagamo!«

Okrajni odbor ZB NOV Ljubljana se je lotil že v začetku leta organiziranja pisarne pravne pomoči za svoje člane. Najtežje je bilo najti primerne pravnikarje, ki se bo poglubil v vprašanja, ki tarejo posamezne člane. Končno so našli mlajšega tovariša z večjo prakso v upravnem delu, ki je bil tudi sam borec NOV. Prve dni aprila so odprli vrata pisarne za pravno pomoč v prostorih okrajnega odbora ZB na Resljevi cesti. Pisarna posluje vsak četrtek od 17. do 19. ure.

● »Pisarna in sama služba je šele v razvoju in je napravila šele prve korake,« pripoveduje šef pisarne tovariš Metod Lampič. »Toda že prvi dnevi so pokazali, kako po-

trebna je bila taka institucija. Ljudje si naravnost podajajo kiljuko iz rok in dela nikoli ne zmanjka. Iz vseh strani ljubljanskega okraja, pa tudi iz samega mesta prihajajo člani s prošnjami za nasvet oziroma pomoč. Večidel so to preprosti ljudje, ki si sami ne znajo in ne morejo pomagati. Naša zakonodaja je zelo komplicirana, hkrati pa so v njej še vedno praznine. Odgovorni ljudje, ki jim je ljudstvo zaupalo skrb za socialno politiko, bi morali na zakone in predpise gledati bolj življenjsko. Potrebno bi jim bilo več gibčnosti in več posluha pri tolmačenju posameznih uredb in zakonov.«

»S kakšnimi vprašanji se največ ukvarjaš?«

● »Največkrat se ljudje ne zavedajo svojih zakonitih pravic. Take seznanim z našimi zakoni in poiščem predpise in člene, po katerih ti ljudje lahko dosežejo zase razne olajšave in ugodnosti. Potem jih napotim na ustrezne ustanove in urade. Svetujem jim, kakšne dokumente naj si priskrbijo, kje jih bodo lahko dobili in kam naj jih dajo.

Pogosto se zgodi, da je prosilec vse te stvari že zdavnaj uredil, toda njegova prošnja je nekje obtičala in čaka, da pride na vrsto, včasih precej dolgo. V takih primerih se navadno nihče ne vpraša, od če-

sa ta človek med tem časom živi. Naša pisarna mora potem podrezati na Zavodu za socialno zavarovanje, v težjih primerih pa tudi na sodišču. Pisarna ima namreč svojega advokata, nekdanjega partizana, ki na sodišču zastopa koristi posameznih članov ZB, kadar so ti posebno ogroženi.

Zgodi se tudi, da pisarna opravlja funkcijo nekakšnega poravnalnega sveta med člani ZB. To sicer ni njena naloga, toda neprijetno je gledati in poslušati, če se naši ljudje med seboj tožarijo in prepirajo, ali pa celo poskušajo drug drugega izkoriščati. Vsakdo med nami mora storiti vse, kar more, samo da se spori na miren način rešijo in da ne pridejo pred sodišče, kar je zelo škodljivo za ugled ZB.«

»Tvoji načrti za prihodnost?«

● »Zdi se mi, da mnogi člani ZB še vedno ne vedo za našo pisarno in se zato zanjo ne zanimajo tako, kot bi se lahko. Nerešenih vprašanj bivših borcev in aktivistov je še vedno precej, čeprav njihovo reševanje za nas že zdavnaj ni več nobeno vprašanje. Krivi so sami upravičenci, ker niso dovolj dosledni in vztrajni pri zahtevah, bodisi zaradi skromnosti ali nerazgledanosti. Mi smo pa zato tu, da jim pomagamo.«

C. D.

Franc Talaný-Očka

Dne 10. junija smo pokopali za služnega javnega delavca in našega člana Franca Talaný-Očka, ki je umrl v 77. letu svojega življenja. Pokojnik je bil eden izmed udeležencev revolucije Bele Kuna na Madžarskem. V obdobju med obema vojnama se je pridno uveljavljal v raznih levičarskih organizacijah in društvih. V dobi NOB je deloval kot politični aktivist. V povojnih letih se je uspešno uveljavljal v naši organizaciji. Pisal je spomine na prehojeno revolucionarno pot. Med minulo vojno je izgubil sina Jožeta, ki je bil znan mladinski aktivist v teh krajih in je padel v boju z madžarskimi fašisti dne 28. februarja 1945.

Pokojnika je spremljala na njegovi zadnji poti velika množica ljudi od blizu in daleč. Stevilni govorniki so orisali njegove zasluge in človeški lik ter se mu zahvalili za uspešno delo v korist naše socialistične družbene skupnosti.

J. J.

Novi spomeniki v okraju Murska Sobota

V okviru praznovanj 40-letnice Komunistične partije Jugoslavije je zabeležena živahna aktivnost na področju spomeniške dejavnosti v Pomurju.

Občinska organizacija Zveze borcev Ljutomer je odkrila spominsko ploščo na Prelogovi domačiji v Grlavi. Petega januarja 1945 so namreč kozaki obkolili Prelogovo hišo na Grlavi, kjer je bila že od jeseni 1942 partizanska postojanka. Tega dne so se mudili pri Prelogovih štirje partizani. Vnel se je hud boj, v katerem se je pridružil partizanom še hišni gospodar. V boju, ki je trajal skoraj dve uri, je padel gospodar Prelog, partizana Aleksa Turka pa so živega ujeli. V plamenu goreče hiše so našli smrt borci: Nande Magdič-Nabor, Janez Viher-Oskar, Jurij Dobrotinšek-Djuro in Prelogova mati. Vlasovci in gestapovci so kasneje odpeljali z bojišča okrog 40 mrtvih in ranjenih vlasovcev.

Ista organizacija je odkrila tudi spominsko ploščo na pokopališču 19 ustreljenih talcev v Bučkovcih. Ti so omahnili smrtno zadeti že na pragu svo-

bode — 8. marca 1945. Obeležili so tudi hišo v Bučkovcih, kjer so se leta 1941 sestajali organizatorji NOB iz Prekije.

Občinski odbor Zveze borcev v Gornji Radgoni je odkril dve spominski plošči v spomin padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja: na šolskem poslopju Spodnja Ščavnica in Negova. Razen tega so izdali spominsko brošuro, v kateri je opisan razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na območju te občine.

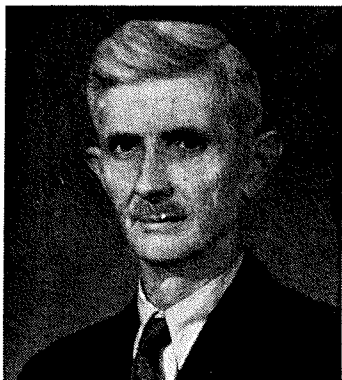
V Murski Soboti so odkrili spomenik v NOB padlim prosvetnim delavcem. V beltiški občini so v vasi Melinci odkrili spominsko ploščo med NOB padlim vaščanom. V Stanjevcih v petrovsko-šalovski občini so odkrili spominsko ploščo padlemu borcu Aleksandru Peršu, v Križevcih, v isti občini, pa spominsko ploščo Kolomanu Kučanu, ki je kot komisar bataljona v I. Jug. brigadi, formirani v SZ, padel v borbah za Čačak v Srbiji.

V okviru proslav Dneva borca so v Pince Marofu pri Lendavi odkrili spominsko ploščo množično izseljenim Sloven-

cem. Dne 22. junija so madžarski fašisti v teh krajih odgnali v internacijo 668 moških, žena in otrok. Tej svečanosti je med drugim prisostvoval tudi član CK ZKS književnik Miško Kranjec.

Za osrednjo okrajno proslavo v počastitev 40-letnice SKOJ so izbrali Adriance (občina Petrovci-Šalovci). V tej vasi je bil leta 1939 velik tabor levičarsko usmerjenih študentov. Na osnovni šoli bodo odkrili spominsko ploščo padlim udeležencem študentskega tabora.

AVGUST KREGAR 70-letnik

Sedemdesetletnica je lep življenjski jubilej, zlasti če jo proslavljaš še zdrav, močan, poln življenjske sile in veselja do dela. In prav tak je dočakal to visoko obletnico tovariš Avgust Kregar iz Zaloške ceste v Mostah.

Rodil se je 28. avgusta 1889 v Štepanji vasi pri Ljubljani, od koder so ga težavne razmere — kopica otrok brez očeta — že kot dvanajstletnega fantiča pognale v svet. Zaposlil se je v ljubljanski predinici, ko pa je bil star 14 let, se je šel učiti čevljarске obrti. Ta poklic je opravljal dvajset let, dokler se ni posvetil perutničarstvu.

Do šestojanuarske diktature je bil član socialistične stranke, potem pa član prosvetnega društva Svobode v Sostrem. Njegovo delovanje in obnašanje ni bilo vseh močanskim žandarjem, zato so ga čestokrat »obiskali«, razbijali na njegova vrata in mu preiskovali hišo.

Kot velik naprednjak je takoj ob ustanovitvi OF našel pravo pot: postal je član terenskega odbora OF na Zaloški cesti. Zbiral je hrano in prispevke za prve partizane. Vrata njegove hišice so se odprla ilegalcem KP in sestankom OF. Novembra 1941 je bil sprejet v KP. Ko so Italijani napeljali žico in

Slovenijo je obiskala skupina nekdanjih pripadnikov italijanskih garibaldinskih brigad. Italijanski tovariši so bili gostje okrajnega odbora ZB v Gorici. Med njimi je bil tudi Mario Fantini-Sasso, nekdanji komandant garibaldinske divizije »Natisone«, ki se je bojevala tudi na Gorenjskem in Goriškem v sestavi IX. korpusa NOVJ. Gostje so si ogledali več spomenikov NOB in obiskali nekatere kraje, znane po hudih bojih med zadnjo vojno

blokirali Zaloško cesto, je tovariš Kregar ilegalno spravljal čez blok člane OF. (Zbirali so se v njegovi hiši, on pa jim je posredoval varno zvezo v partizane.)

Potem je bil pravočasno obveščen, da ga iščejo fašisti. Skril se jim je in odšel 3. maja 1942 v NOV — star 53 let. Z njim je odšel tudi sin. Italijani ju niso našli doma — maščevali so se nad bolno ženo in jo iz postelje odgnali v zapor.

Predolgo bi bilo podrobno opisovati njegovo 36-mesečno življenje v NOV. Kljub svoji starosti je bil vseskozi v borbenih enotah: v Zapadno dolenjskem odredu se je boril pred postojanko Žužemberk, potem je šel v Gubčevo brigado, boril se je v Cankarjevi brigadi kot komisar čete, nato je bil komisar Belokranjskega bataljona. Po kapitulaciji Italije je šel k operativnemu štabu v Črnomelj, nato pa za komandanta ribniškega področja. Osvoboditev je dočakal pri bazi Glavnega štaba Slovenije v Biogradu na moru kot poročnik JA. Sin ni dočakal osvoboditve — padel je kot borec NOV. Izgubili je tudi ženo, ki je umrla za posledicami vojne. Vojna mu je vzela tudi 8 sorodnikov — bratov in nečakov, ki so padli kot talci in kot boreci NOV. Le hčerka Jelenca mu je ostala...

Leta 1951 je bil upokojen. Toda ves svoj prosti čas je še naprej posvetil družbenim organizacijam na Zaloški cesti. In še sedaj ne miruje. Na vsakem sestanku ga najdemo. Več let je bil predsednik Zveze borcev občine Moste, še sedaj je član občinskega odbora ZB, v občinskem svetu za socialno varstvo, v občinskem odboru rezervnih oficijev itd.

Tovariš Avgust Kregar je nosilec »Spomenice 1941«, odlikovan je z Redom za hrabrost in z redom »Zasluge za narod«.

Ob njegovem visokem življenjskem jubileju mu pristočno čestitamo z željo, da bi še dolgo vrsto let ostal zdrav in zadovoljen v svobodni domovini.

Pionirski tabor »Sutjeska«

Mi smo mladi pionirji...

Lansko leto ob proslavljanju 15. obletnice bitke na Sutjeski, je vsaka republika organizirala pionirski tabor »Sutjeska«. V vsakem taboru je taborilo po 10 pionirjev iz vsake republike.

Tabori »Sutjeska« so ostali. Že letos so v počitnicah znova oživel, pa tudi v prihodnjih letih bodo povezovali pionirje Jugoslavije.

Ob organizaciji in urejanju taborov je vsako republiko vodila želja, izbrati v ta namen lep kraj, povezan z zgodovino NOB. Slovenija je izbrala Dolenjske Toplice, Hrvaška ima tabor pri Baških vodah ob morju, Bosna in Hercegovina v zgodovinskem Jajcu, Srbija v Divčibarah, Črna gora je izbrala Petrovac na moru, LR Makedonija pa je uredila tabor na Ohridu.

V vsak tabor »Sutjeska« pride po 10 pionirjev iz vsake republike. Udeležba v taboru je največje priznanje in nagrada pionirskemu odredu za delo in uspehe v zadnjem šolskem letu. Letos so obiskali LR Hrvaško pionirji ljubljanskega okraja, Makedonijo pionirji kranjskega okraja, Novomeščani Bosno in Hercegovino, Srbijo pionirji okraja Gorica, v Dolenjskih Toplicah pa so pionirje iz vseh republik sprejeli pionirji okraja Murska Sobota. Vzgojni kader je samo iz tiste republike, kjer je tabor.

Zveza prijateljev mladine Slovenije je pričela urejati tabor »Sutjeska« že v zgodnji spomladi. Izbrala je nov prostor na vrhu parka zdravilišča v Dolenjskih Toplicah. Potrebna je bila napeljava vodovoda 500 m daleč, ureditev umivalnice v obliki fontane in sanitarije. Postavili so velike, udobne šotore, v katerih so obložili tla s ploščami. Taborno kuhinjo so uredili v osnovni šoli.

Pionirji iz vseh republik so prišli v tabor »Sutjeska« v Dolenjskih Toplicah 18. julija in so ostali tam 4 tedne.

Življenje v taboru je bilo zelo zanimivo. Pionirji iz vseh republik so se spoznavali med seboj, ob tabornem ognju prepevali narodne in partizanske pesmi vseh jugoslovanskih narodov, hkrati pa so spoznavali narodnoosvobodilno borbo slovenskega naroda in hodili na izlete. Redno so jih obiskovali borci in narodni heroji ter jih seznanjali z zgodovino NOB.

Tabori »Sutjeska« so ena izmed oblik stalnega povezovanja in spoznavanja jugoslovanskih pionirjev ter nadaljevanje pohoda »Bratstva in enotnosti«, ki je bil prirejen v vseh republikah ob 15. obletnici pionirske organizacije.

»Igraj kolo...«

Spomenik na Pohorju

● Ondi so 8. januarja 1943. leta odmevali streli, ki so pokosili borce Pohorskega bataljona.

● Tam je bil v prvih letih po osvoboditvi postavljen skromen spomenik.

● Tja je leto za letom popotovala množica ljudi: da si je ogledala prizorišče borbe junaškega bataljona in počastila spomin legendarnih borcev.

● Več kot 10.000 jih je bilo vsako leto, vence so tam polagali in z zastavami so prihajali in pesem borbe in pesem zmage sta se tam oglašali — in marsikatera solza je bila potočena.

● Prizorišče poslednje borbe Pohorskega bataljona se je spremenilo v spominski kraj, kot mu komaj najdes enakega v naši domovini.

● Droben spomenik je stal izgubljen sredi pohorskih gozdov.

● Samota daleč naokoli.

● In zrastle je misel na nov spomenik in na planinski dom.

Bilo je v 1957. letu mnogo sestankov in pogovorov in tja v sredino naslednjega leta so se izoblikovali naslednji sklepi:

● prizorišče poslednje borbe mora ostati čim bolj nedotaknjeno,

● spomenik, ki naj bi bil postavljen, naj bi bila dostojna oddolžitve spominu junaškega bataljona, hkrati pa naj bi po svoji zasnovi pričeval o poteku borbe,

● v bližini tega kraja naj bi bila postavljena nova pohorska planinska postojanka, ki naj bi dobila ime po Pohorskem bataljonu.

Okrajni odbor Zveze borcev v Mariboru je razgrnil pred oblastnimi organi te načrte — in našel podporo in razumevanje. Posebna komisija je izbrala med predlogi skupine arhitektov najprimernejši osnutek za spomenik — ing. Branko Kocmutu je bilo poverjeno, da izoblikuje dokončni načrt.

Sklenjeno je tudi bilo, da bodo odkrili spomenik 4. julija 1959 in da bo ta svečanost združena s 15. obletnico ustanovitve 11. SNOUB »Miloša Zidanška«.

*

Ing. Branko Kocmut je izdelal dokončni načrt spomenika:

● Sredi nekdanjega taborišča velik kvader s ploščadjo, skozi katero raste drevo — simbol življenja in zmage. Na ploščadi sta dve padajoči telesu, razbiti in iznakaženi, kise umirajoči še dvigujeta k poslednjemu upor. Ti skulpturi v bronu sta delo kiparja Slavka Tihača.

● Ob krajih, kjer so stale zemljanke, 18 kvadrov, manjših kot osrednji in z napisi označujoč položaj posameznih čet.

● V zunanjem obrambnem obroču taborišča 36 majhnih kamnov z napisi borcev, ki so se tam bojevali in tam padali: Mile, Jure, Nande, Voranc...

● Spomenik v vseh detajlih iz pohorskega granita.

● Pesnik Branko Rudolf je spesnil verz, ki je vklesan v osrednji kvader: »V boj za svobodo sveta ste šli kot ponosni junaki, venec je večno zelen Pohorje vam spomenik.«

*

Delovali so pripravljalni odbori: za postavitev spomenika, za organizacijo proslave, za organizacijo zbora »Pohorske brigade«, za izdajo in ureditev spominske brošure, za izgradnjo pohorske koče. Kot investitor pohorske koče se je ponudila okrajna uprava za gozdarstvo v Mariboru, ki bi jo

uredila hkrati kot logarnico. Izvajalec del naj bi bilo Gozdno gospodarstvo v Mariboru. Vrsta podjetij je dala svoje prispevke za gradnjo koče, za brošuro »Pohorske brigade«. Pavel Jež, predsednik Okrajnega odbora ZB NOV v Mariboru je vodil osrednji pripravljalni odbor, Lavoslav Kranjčič in Cene Turnšek-Robi sta imela na skrbi organizacijo taborenj, proslave, prostora na Osankarci.

Pričakovalo se je blizu 15.000 ljudi — in res jih ni bilo mnogo manj na osrednji proslavi 4. julija. Prišli so borci »Pohorske brigade« in »Lackovci«, aktivisti nekdanjega mariborskega in pohorskega okrožja, svojci padlih članov Pohorskega bataljona: z vozmi, z avtomobili, s kamioni, peš. Nad 800 mladincev predvojaške vzgoje, Partizana, Strelske zveze, Planinskega društva itd. je tam tri dni taborilo; 133 šotorov je bilo postavljenih.

Nova planinska koča na Pohorju, ki se imenuje po Pohorskem bataljonu

Zemljanke Pohorskega bataljona 8. januarja 1943. leta ...

Dan pred proslavo je bil sprejem spomeničarjev v domu JLA v Mariboru. Sprejemala sta Pavle Jež in sekretar OK ZKS Miloš Ledinek.

Isti dan so se borci 11. SNOUB »Miloša Zidanška« zbrali pri Primožu na Pohorju, na kraju, kjer je 7. januarja 1944 bila brigada ustanovljena. Proslavo te brigade je vodil Alojz Vindiš-Dunda.

In nato 4. julija osrednja proslava na Osankarci. Pred začetkom proslave manever predvojaške vzgoje, vrvenje tisočev, ki so prihajali, snidenje znancev, ki se niso videli že leta. Ko pa so se zvoki Internacionalne oglasili skozi gozd, je množica onemela.

Bila je lepa, bila je velika proslava. V eno mogočno svečanost so se zlili vsi govori —

Pavla Ježa, Milana Apiha, Petra Stanteta-Skale — in pesmi združenih pevskih zborov in recitacije in svečani akt odkritja spomenika.

Milan Apih pa je dejal: »Vsi so živi in bodo večno živeli, kakor je večno živa ideja o svobodi človeka. Spomenik, ki ga danes odkrivamo, bo samo zunanji simbol tega življenja, kakor so tisoči podobnih spomenikov širom po naši domovini.«

Kakšna tišina je vladala, ko je prvi komandant »Pohorske brigade Boris Čizmek-Bor« raportiral generalpodpolkovniku Petru Stantetu-Skali, ki je bil v času obstojanja II. grupe odredov namestnik komandanta Franceta Rozmana-Staneta.

*

Tako stoji na Pohorju spomenik, ki pripoveduje o borbi in o zmagi partizanstva. V gozdni tišini živi svoje življenje. Kamen in bron bosta dobila svojo patino.

Prihodnje leto 4. julija bo dokončan tudi planinski dom, ki je bil letos ob slovesnosti že pod streho. V tem domu bo tudi spominska soba posvečena Pohorskemu bataljonu. In k otvoritvi te planinske postojanke se bodo čez leto dni zopet zgrnili tisoči.

KRATKE NOVICE

● **KOBARID** — V majhni kotlinici v gozdu blizu Starega sela na pobočju Matajurja so na Dan vstaje odkrili spominsko ploščo v spomin na okrožni komite KPJ za Goriško, ki je na tem kraju deloval pred 15 leti. Ploščo je odkril nekdanji sekretar tega komiteja, Jože Sturm. Slovesnosti so se udeležili prebivalci bližnjih vasi, taborniki iz Trsta ter brigada, sestavljena iz nekdanjih borcev Kobarida in okolice.

● **ČRNOMELJ** — V gozdu nad Miklarji, ki ga nikoli ni pregazila okupatorjeva noga in kjer so se zbirali in taborili prvi belokranjski partizani, so za Dan vstaje odprli spominsko kočo, na gozdarški hiši pa so odkrili spominsko ploščo. — V Gradcu pa so za občinski praznik odprli razstavo o dejavnosti KPJ med obema vojnama.

● **NOVO MESTO** — Leta 1942 so 2. avgusta fašisti

in belogardisti z vseh strani napadli Malkovec. V Prijateljevi vili je bila komanda čete Dolenjskega odreda, ki pa se je, razen stražarja, vsa rešila. Fašisti so požgali 42 poslopij in ustrelili 6 talcev-domačinov. Ob obletnici tega dogodka so pri Prijateljevi vili odkrili spominsko ploščo.

● **LJUBLJANA** — V začetku avgusta so na Oklem nad Ihanom pri Domžalah odkrili spomenik 27 padlim borcem NOV, ki so padli ob nemškem napadu na bataljon Kamniško-zasavskega odreda in okrožni komite KPJ za Kamnik dne 24. februarja 1944. — Istega dne so na Uševku odkrili tudi spominsko ploščo na Cerarjevi hiši, kjer je v letih 1943 do 1944 delovala tiskarna kamniškega okrožnega komiteja KPS.

● **TRŽIČ** — Za Dan vstaje so v Podljubelju od-

krili spominski kamen v spomin na ilegalni »kanal« za prehod meje, ki se ga je posluževala KPJ. Spomenik stoji ob zgodovinski stezi nad sedanjim startnim mestom tradicionalnih ljubeljskih dirk.

● **BOHINJSKA BISTRICA** — Za Dan vstaje so odkrili v Barečovi dolini nad Ribčevim lazom spominski kamen padlemu Florijanu Majhnu, enemu izmed prvih partizanov.

● **ŠKOFJA LOKA** — Za Dan vstaje je bila občinska proslava pri Kopačevih na Ožboltu. Odkrili so spomenik štirim borcem rašiške čete, ki so padli 31. oktobra 1941. Rašiška četa se je po nemški hajki na Rašico zatekla v Ljubljano, od tam pa je odšla v Dolomite in nato na Gorenjsko. Spomenik spominja tudi na Kopačevo mamo, ki so jo kot aktivistko ubili be-

logardisti leta 1944 na pragu domače hiše.

● **MEDVODE** — Godbeniki »Svobode« so se za Dan vstaje povzpeli na vrh Triglava in tam zaigrali našo državno himno in vrsto partizanskih pesmi.

● **BEOGRAD** — Letos bodo odprli dopisno šolo za bivše borce in invalide, ki bo sprejela 800 do 1000 učencev. Pri Zavodu za strokovno usposabljanje kadrov pa bodo ustanovili poseben odsek, ki bo pomagal zaposlenim invalidom in bivšim borcem, da se bodo lahko kar se da bolje pripravili za izpite na ekonomskih srednjih šolah ali na višjem administrativnem tečaju.

● **HRVATSKA KOSTAJNICA** — Konec julija so v vasi Mečenčani odprli spominsko šolo, ki nosi ime »Spominska šola VII. banijske divizije«. Šola je stala 38 milijonov, podjetje »Rudi Čajevac« iz Banja Luke ji je poklonilo televizijski sprejemnik.

● **PTUJ** — V Mostju je bilo avgusta slavnostno zborovanje in odkritje spomenika padlim borcem Lackove čete, ki je imela na tem mestu 8. avgusta 1942 oster spopad z Nemci. Govoril je dr. Jože Potrč.

● **MOSTAR** — Za Dan vstaje so na dvorišču bolnišnice odkrili spominsko ploščo padlemu narodnemu heroju dr. Safetu Mujiću, ki je nekdaj kot zdravnik služboval v tej bolnišnici.

● **BEOGRAD** — GO ZB NOV Srbije je razpisal natečaj za najboljšo kroniko iz NOB z rokom do 31. avgusta letos. Do začetka avgusta je prispelo samo 17 kronik.

● **VIPAVA** — V vasi Križ so prve dni avgusta odkrili spominsko ploščo šestim padlim borcem NOV, enemu talcu in dvema žrtvama fašističnega nasilja iz te vasi.

● **KOPER** — Na Slavniku so prve dni avgusta slovesno odkrili spominsko ploščo devetim padlim kurirjem TV P-2. Plošča je vzdignana na pročelju Turmovke koč. Mimo je vodila pomembna kurirska zveza iz Slovenske Istre in Trsta na Hrvaško. Na kurirski postaji se je med vojno od njene ustanovitve dalje vrstilo 44 kurirjev. Slovesnosti se je udeležilo dosti bivših borcev, kurirjev in predstavnikov oblasti ter političnega življenja.

● **LABIN** — Za Dan vstaje LR Hrvatske so v vasi Podpičar odkrili spomenik tržaškemu protifašistu, borcu NOV, Mariu Maganji, ki je tamkaj padel ob napadu na karabinjersko vojašnico. Maganja je bil tedaj komandant bataljona istrske brigade »Vladimir Gortan«.

● **MOSTAR** — V Begovih koritih, na meji med Hercegovino in Črno goro, so se že stoletja zbirali uporniki proti turškemu nasilju. Pozneje je bil tam vsako leto 2. avgusta zbor; leta 1926 so to zborovanje prevzeli komunisti. Na zborovanjih je govoril tudi Sava Kovačević. Letos so na kraju, kjer so se nekdaj sestajali komunisti in kjer je govoril Sava Kovačević, odkrili spominsko ploščo. Prisotnih je bilo nekaj več kakor 8000 ljudi iz Hercegovine in Črne gore.

● **LJUBLJANA** — Pri Gabrovki, na Javorskem Pilu, so za Dan vstaje odkrili spomenik 86 padlim borcem, ki so večinoma pripadali 15. diviziji. Preko Javorskega Pila se je jeseni 1944 vračala Cankarjeva brigada, potem ko

Spomenik padlim tankistom na Vrhniki

je sodelovala pri napadu na grad Poganik in železniški most pri Litiji. Elitni domobranski bataljoni pa so pričakovali vračajočo se brigado v zasedi. Brigada se je sicer prebela, toda pri tem je padlo 26 borcev. Ostali borci, pokopani na grobišču, so padli v stalnih spopadih v bližnji okolici in so jih zdaj prenesli v skupno grobišče.

● **JESENICE** — Dan vstaje so na Jesenicah proslavili z odkritjem dveh novih spominskih plošč. V spomin na predvojno partijsko delo so odkrili spominsko ploščo pred Delavskim domom. Nadalje so odkrili spominski plošči padlim borcem na Obrancah in na Jezerčih ter na Lipanskem vrhu padlemu Stanetu Bokalu.

● **OHRID** — Konec julija so pri Sv. Štefanu pri Ohridu odprli okrevališče Zveze vojaških vojnih invalidov Makedonije, ki je prvo na novo zgrajeno okrevališče za vojaške vojne invalide v Jugoslaviji. Okrevališče ima 125 postelj, zgradili pa so ga v šestih mesecih.

● **SKOPJE** — Republiški odbor ZVVI LR Makedonije je pred kratkim sklenil odstopiti milijon dinarjev iz svojih sredstev za vzidavanje spominskih plošč na zgodovinskih mestih.

● **KAIRO** — Konec julija so v mestu Abiš blizu Aleksandrije razdelili prvih 300 akrov obdelovalne zemlje 29 bivšim borcem.

Hkrati so dali vsakemu kolonistu hišo z dvema prostoroma. Vse to bodo bivši borci odplačevali 40 let pod zelo ugodnimi pogoji, ne smejo pa uporabljati tuje delovne sile. S podobnim razdeljevanjem zemlje, ki je bilo zelo slovesno, nameravajo v Egiptu še nadaljevati. Po odloku predsednika združenja bivših borcev in vojnih žrtv, generala Amerja, bodo odslej lahko svoji padlim borcem obiskovali njihove grobove brezplačno.

● **DRVAR** — Za Dan vstaje Bosne in Hercegovine so v Drvarju odprli spominski dom padlih borcev okraja Drvar, istega dne pa tudi novo spominsko bolnišnico. V spominskem domu bodo imele sedeže in prostore razne ustanove za delavsko izobraževanje. Iz Drvarja in okolice je padlo med NOB blizu 700 ljudi, od katerih so jih 16 proglasili za narodne heroje.

● **PRIJEDOR** — Vaščani iz Miloševca Brda so za Dan vstaje Bosne in Hercegovine odprli obnovljeno šolo, ki so jo zgradili s prostovoljnimi delom in prispevki. Na pročelju je vzdignjena spominska plošča v spomin na tečaj SKOJ, ki so bili v stari šoli, požgani leta 1942, ki je stala na istem mestu.

● **TITOVA KORENICA** — V vasi Krbavica so 2. avgusta odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. V tej vasi so se novembra leta 1941 prvič srečali liški in

dalmatinski partizani. Svečanosti so se udeležili mnogi vidni predstavniki našega političnega življenja, kakor tudi preživeli borci iz okoliških krajev in iz Dalmacije.

● **KRALJEVO** — V vasi Stubli so odkrili spomenik padlim borcem Rasinskega odreda, ki so padli v znani Stubeljski bitki 20. januarja 1943. Med njimi je padel tudi narodni heroj Milutin Čajetina-Čajka.

● **VRHNIKA** — Za Dan vstaje so odkrili na Vrhniki spomenik tankistom JA in NOV, ki so padli po bojiščih širom po Jugoslaviji. Na spomeniku je vklesanih 151 imen. V Ligojnu blizu Vrhnike so odkrili spominski kamen na kraju, kjer so italijanski fašisti 12. februarja 1943 ustrelili pesnika Ivana Roba in sedem drugih talcev. Ivan Rob je pred smrtjo zakričal: »Kdor umre za domovino, je živel dovolj!«

● **BLED** — Dan vstaje so proslavili z odkritjem spominske plošče v tujni umrlim internirancem in zapornikom na blejskem pokopališču. Nadalje so odkrili spominske plošče borcem NOV, padlim leta 1942 na Oblakovi planini, Tolstem vrhu in pod Taležem na Jelovici.

● **KRANJ** — Za Dan vstaje so odkrili dve spominski plošči ustreljenim talcem na Kokri ter spominsko ploščo v Letencah pri Gorihah padlim borcem Kokrškega odreda.

● **CERKNICA** — V Zernovnici so dne 9. avgusta odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Ob odkritju je govoril tovariš Ljude Ule, eden prvih aktivistov oziroma organizatorjev vstaje v Cerkljski dolini.

● **KRANJ** — V Predosljah so 9. avgusta odkrili spominsko ploščo 22 padlim borcem NOV. V skupno grobišče so položili tudi posmrtno ostanko prvoborca Andreja Kmetca.

● **LJUBLJANA** — Na Dobrovi sta v začetku avgusta praznovala zlato poroko Peter in Pavla Dolničar. Vsa družina je sodelovala od prvih dni v NOB, trije sinovi so bili borci, ostali pa so sodelovali na terenu ali pa so bili v internaciji ali zaporu. Njun sin Vladimir je bil komandant bataljona Dolomitskega odreda in je padel 1943 v Belški grapi, po smrti so ga proglasili za narodnega heroja. Pri slovesnosti je bilo navzočih več kakor 100 ljudi.

Metalci min — udarna pest sodobne pehote

VZPOREDNO z razvojem topništva se je vedno bolj kazala potreba po pehotnem orožju, ki bi bilo po teži lažje od topa, po učinku pa skoraj enako močno, uporabno tudi na večje razdalje, tako v ravnici kot na hribovitem zemljišču. Počasen razvoj strelnega orožja je dolgo zaviral iznajdbo primerne orožja, ki bi zadovoljilo vsem tem zahtevam.

Šele v rusko-japonski vojni leta 1904 do 1905 je ruska pehota prvič uporabila novo orožje, razmeroma lahko, toda z veliko rušilno močjo, ki je streljalo po »strmi krivulji«. V položajnih bojih okoli Port Arturja se je novo orožje pokazalo kot zelo uspešno. Preprosta konstrukcija, pritrjena na dvojne koles, mina večjega kalibra kakor cev, domet komaj nekaj več kakor 100 metrov — tak je bil metalce min, predhodnik vseh današnjih, precej izpopolnjenih.

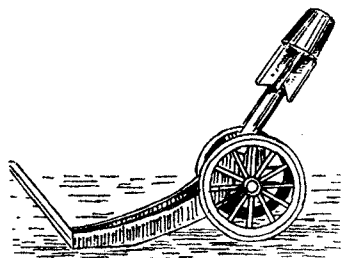
Izkušnje iz rusko-japonske vojne so izkoristili Nemci, ki so se takoj lotili izpopolnjevanja novega orožja. Ze leta 1908 so v nemški vojski uradno vpeljali v oborožitev metalce min. Ko se je leta 1914 bojna črta na zahodnem bojišču ustalila, so Nemci takoj začeli uporabljati metalce min. Ti so zaveznikom zadajali hude izgube, ker se pehota praktično ni mogla braniti pred orožjem, ki je metalo izstrelke skoraj

navpično v okope. Tako so v položajni vojni, ki se je razvijala v glavnem v strelskih jarkih, metalci min postali najbolj nevarno orožje za pešce.

Prve metalce min drugje tudi niso mogli uporabljati kot v položajni vojni, ker so bili pretežki in preveč nerodni za prenos ali prevoz. Podporniki za cevi, mehanizem za elevacijo (za postavljanje določenega kota, pod katerim je stala cev v odnosu na vertikalno) so bili zelo masivni in zato težki in nerodni. Šele leta 1917 so začeli postopoma izboljševati prve metalce min. Leta 1918, tik pred koncem I. svetovne vojne, se je pojavil na bojišču novi francoski minomet »Stokes Brandt«, kalibra 81 mm, z dometom 1900 metrov. Ta je postal kasneje vzor za vse druge minomete, ki so še zdaj z njimi oborožene skoraj vse armade sveta.

Kakšne so prednosti, ki jih imajo minometi pred topovi? Med topovi ima havbica edina »strmo krivuljo«, po kateri leti izstrelke iz cevi do cilja. »Strma krivulja« pa edina lahko omogoči, da izstrelke pade na cilj v globokem zaklonu. Toda havbica je težka in ni vedno rentabilna za vsak cilj uporabljati njene težke in razmeroma drage granate. Minometu pa zadostuje za strelni položaj en kvadratni meter, za prenos je lahek, mina je razmeroma poceni,

njena moč pa velika. Zato so imeli posebno v II. svetovni vojni, ki je bila bolj manevrska in manj pozicijska, minometi odločilno vlogo. V Jugoslaviji, v partizanskem bojevanju, na goratem ozemlju, pa so še posebno prišli do veljave. Naše enote so minomete uspešno uporabljale, nadomestovali so jim topove, kar je moral priznati tudi sovražnik. Da je postal minomet najbolj drago-

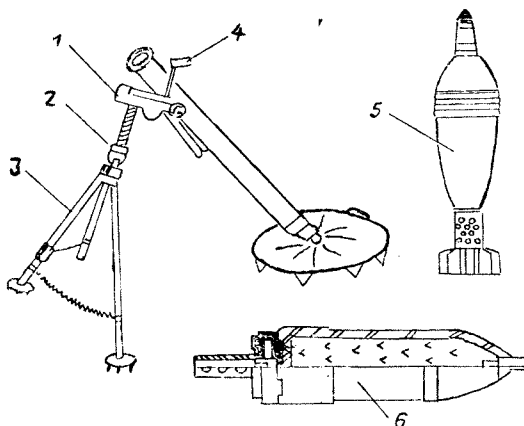
Minomet iz rusko-japonske vojne

ceno orožje manjših, gibčnih in partizanskih enot, se je po naših izkušnjah pokazalo tudi v drugih oboroženih spopadih, ki so imeli značaj partizanske vojne. To je bilo v Vietnamu, na Koreji (kjer so se Kitajci upirali ogromni premoči Američanov v topništvu skoraj izključno samo z minometi) in zdaj v Alžiriji.

Sedanaj minometi so zelo lahki, preprosti in jih je mogoče hitro sestaviti ali razstaviti. Tisti, ki imajo kaliber manjši od 80 mm, spadajo med lahke, med kalibri 80 do 100 mm med srednje, s kalibrom več kakor 100 mm pa med težke. Med I. svetovno vojno so imeli cevi dolge 4 do 6 kalibrov, v II. svetovni vojni pa so jih podaljšali na 10 do 15 kalibrov, zdaj pa tudi do 22 kalibrov. S tem se je povečal domet od treh kilometrov na 5 do 7 kilometrov, pa tudi več, povečala pa se je tudi točnost zadetkov. Lahke minomete nosijo pešci, srednje pa tovarne živali ali pa jih prevajajo z motornimi vozili. Tudi hitrost streljanja je velika, saj znaša tudi 7 do 10 izstrelkov na minuto. Zato je minomet zelo primeren za neposredno pomoč pehoti iz prve bojne črte.

V eventuelni bodoči vojni bi minometi še bolj prišli do veljave, ker bi zaradi nevarnosti atomskega napada morale tudi armade velikih držav uporabljati partizansko taktiko. M. Janković

Sodobni minomet z gladko ali s cevjo z navoji: 1. priprava za določanje smeri, 2. priprava za določanje elevacije (naklonov), 3. noge, 4. merilna priprava, 5. mina s stabilizatorjem za gladko cev, in 5. mina za cev z navoji, ki ima obroč iz mehke kovine, da se vanj vrežejo navoji

KNJIŽNI PROGRAM ZA LETO 1959

ZALOŽBA »BOREC« STOPA Z LETOM 1959
V NOVO OBDOBJE SVOJE ZALOŽNIŠKE
DEJAVNOSTI. V TEM LETU BO ZAČELA
IZDAJATI KNJIGE, V KATERIH BODO ZAJETI
NAŠI NAJBOLJ USODNI ČASI SISTEMATIČNO
IN NAČRTNO. KNJIGE IZ TEGA VELIČAST-
NEGA OBDOBJA NAŠE ZGODOVINE BODO
VEČNO ŽIVE. ZATO NAPROŠAMO VSE
ORGANIZACIJE ZVEZE BORCEV, VSE DR-
V LJUBLJANI, 1. MAJA 1959

Cena knjigi za prednaročnike: 280 din

Knjigotrska cena: 320 din

PROGRAM ZALOŽBE »BOREC« OBSEGA:

8. Brnca-Ola DNEVNIK PARTIZANA — 1. del

I. Knjižna zbirka »BOREC« — 5 knjig.

s tematiko NOB

II. Knjižna zbirka »DOKAZI« — 4 knjige.

III. Posamezna dokumentarna dela slovenskih
 in drugih pisateljev — 5 knjig.

IV. Mladinska literatura s tematiko narodno-
 osvobodilne borbe — 2 knjigi.

V. Mesečna revija »BOREC«, glasilo Glav-
 nega odbora Zveze borcev NOV LRS —
 12 števil.

Cena knjigi za prednaročnike: 100 din

Knjigotrska cena: 340 din

I. KNJIŽNA ZBIRKA »BOREC«

V letu 1959 pričenja Založba »BOREC« z
 načrtnim izdajanjem literature s tematiko
 narodnoosvobodilne borbe. Zbirka obsega
 pet knjig, sama originalna dela pisateljev, ki
 so opisane dogodke tudi sami doživeli. Vseh
 pet knjig bo izšlo v letošnjem letu. Vse knjige
 bodo tiskane v enotnem formatu in vezane v
 polplatno. Oprema bo lepa s ščitnim ovitkom.

Cena knjig od 180 do 300 din

Knjigotrska cena od 200 do 300 din

OPIS KNJIG IZ KNJIŽNE ZBIRKE »BOREC«

1. Radko Polič: ČUDEŽNA POMLAD — 1. del

To je knjiga spominov na razvoj pomembnih
 dogodkov v gosposeljskem in sosesnem okrožju
 od prvega dne okupacije do začetka roške
 ofenzive. Ti spomini, ki so verno beleženi z

ŽAVNE USTANOVE, VSA PODJETJA, VSA
 KULTURNOPROSUVETNA DRUŠTVA, LJUDSKE
 KNJIŽNICE, ŠOLE IN POSAMEZNIKE, DA SE
 NAROČE NA NAŠE REDNE IN IZREDNE
 PUBLIKACIJE. PREBERITE NAŠ PROSPEKT IN
 POŠLJITE NAROČILNICO ZLASTI ZATO, KER
 BODO KNJIGE V SUBSKRIPCiji PRECEJ CE-

NEJŠE KOT V PRODAJI!

Založba »BOREC«
 LJUBLJANA

Cena knjigi za prednaročnike: 320 din

Knjigotrska cena: 420 din

VI. Stenske slike predsednika Federativne
 ljudske republike Jugoslavije tovariša
 Tita — 2 posnetka.

VII. Mapa z reprodukcijami slik naših umet-
 nikov, v velikem formatu — 10 posnetkov.

VIII. Voščilnice za razne prilike: 29. november,
 Novo leto, 20. april, 1. maj, 4. julij, za
 sožalja za vabila na proslave itd.

IX. Barvne razglednice naših krajev in mest
 ter kulturnih in zgodovinskih zname-
 nitosti.

X. Knjige Založbe »BOREC«, ki so še v zalogi.

Cena knjigi za prednaročnike: 610 din

Knjigotrska cena: 130 din

Cena celotne zbirke — 5 knjig — je
 2820 din za vse prednaročnike, ki lahko to
 vsoto plačajo v 7 (sedmih) obrokih. Ta cena
 velja samo za naročnike na celotno zbirko.

Knjigotrska cena bo znatno višja in znaša
 3680 din.

Naklada je omejena, zato pohitite z naročili.

Knjige bodo izšle v enotnem formatu in vezane v
 polplatno. Oprema bo lepa s ščitnim ovitkom.

dokumentacijo o nastanku in razvoju prvih
 partizanskih enot v tem predelu Slovenije, so
 napisani izredno lepo in prepričljivo.

Cena knjigi za prednaročnike: 480 din

Knjigotrska cena: 580 din

2. VIHARNI ČASI — I. knjiga

Spomini na partizanska leta

Vsi radi poslušamo radijske oddaje »Še pomnite, tovariši«. Da ne bi te tako zanimive in priljubljene oddaje utorile v globini pozabe, bomo izdali vsako leto najboljše oddaje v knjigi z naslovom »Viharni časi«. Prva knjiga bo obsegala 23 kratkih zapiskov iz borb naših partizanov, aktivistov, internirancev, na smrt obsojenih — sila te je knjiga prepričljivi in pretresljivi zapiskov borcev samih. Knjiga »Viharni časi« naj postane vseljudska čitanka NOB, zlasti pa naj sega po knjigi mladina, da bo začutila zvestobo ljudstva do domovine, kadar je v nevarnosti.

Cena knjigi za prednaročnike: 350 din

Knjigotrška cena: 420 din

3. Drago Suhi: ZAMREŽENA OKNA

Spomini

Mnogo tisoč naših ljudi je šlo skozi italijanske ječe. Avtor knjige »Zamrežena okna« je bil obsodjen na dosmrtno ječo. V knjigi zelo zanimivo in prikupno opisuje, kako so naši ljudje živeli, trpeli in se borili v teh ječah za zmago, v katero so tudi za zamreženimi okni neomajno verovali. Dogodki se razvijajo v dramatsko razgibanih poglavjih vse do kapitulacije Italije.

Cena knjigi za prednaročnike: 610 din

Knjigotrška cena: 730 din

4. Karel Grabeljšek: MOST

Roman

»MOST« je tretji partizanski roman priljubljenega pisatelja Karla Grabeljškega, ki je zlasti zaslovel po svojem prvem romanu »Dolomiti se krusijo«. Dogajanje tega romana sovпада v obdobje strahovlade belogardistične okrutne organizacije »Črna roka« na Vrhniki in v njeni bližnji okolici. Štampetov most, ki ga partizani rušijo in tako vedno bolj slabe udarno moč okupatorja in njegovih domačih hlapcev, postane strahovanim simbol dokončnega obračuna z okupatorjem in izdajalci. Roman je napisan z izredno močno umetniško sugestijo.

Cena knjigi za prednaročnike: 680 din

Knjigotrška cena: 820 din

5. Bratuž-Oki: DNEVNIK PARTIZANA — I. del

Dnevnik

Dnevnik iz časov NOB so zelo redki, kar pa jih je, so pomanjkljivi, prekinjeni z daljšimi presledki ali pa kako drugače okrnjeni. Okljev »DNEVNIK« obsega obdobje od julija 1942 pa vse do osvoboditve. Avtor je pisal dnevnik vsak dan. Beleške, ki jih je vnašal v ta dnevnik, tvorijo danes neprecenljivo dokumentarno gradivo o borbah posameznih partizanskih enot. Posamezna obdobja v dnevniku so napisana tako občuteno, pošteno in pravično, da bo ta knjiga zakladnica, iz katere bodo črpali umetniki gradivo za svoja umetniška dela.

Cena knjigi za prednaročnike: 700 din

Knjigotrška cena: 840 din

II »DOKAZI« — REDNA KNJIŽNA ZBRKA

S to redno knjižno zbirko hoče založba odpomoči zadregi zaradi pomanjkanja strnjene građiva o najvažnejših kovačnicah, v katerih se je kovala naša svoboda. Te priročne, okusno opremljene knjige majhnega formata bodo zlasti kot pomožno učno čtivo služile učiteljstvu, pa tudi vsem drugim bo ta knjižna zbirka odlično rabila kot zanimivo branje. Vsaka knjiga bo obsegala 100 do 120 strani. Knjige bodo tudi ilustrirane.

Letos bodo izšle v tej zbirki naslednje knjige:

1. »Celjski stari pisar — Frankolovo«.
2. »V objemu podzemlja«: diverzantska akcija v Postojnski jami 1944.
3. »Partizanske fiskarne v Rogu«.
4. »Begunje«.

Cena knjig od 150 do 200 din.

Celotna zbirka od 600 do 800 din.

III. POSAMEZNA DOKUMENTARNA DELA SLOVENSKE IN DRUGIH PISATELJEV

1. Partizanska pesmarica — za moške zbre

Zbrali in uredili: Radovan Gobec, Karol Pahor, Rado Simoniti

Tako bomo dobili v eni knjigi zbrane vse partizanske in ostale borbene pesmi — 100 po številu. Knjiga bo obsegala poleg zgodovinskega uvoda tudi historiat

aleherne pesmi, kje in kdaj je nastala, kdo jo je spesnil in kdo uglasbil. Zato pomeni ta knjiga dragoceno pridobitev za razmah naše prosvetne razgibanosti. Knjiga bo posvečena 40-letnici Komunistične partije Jugoslavije.

Cena knjigi: vezana v polplatno 420 din,
vezana v celo platno 460 din,
vezana v celo usnje 830 din.

2. J. Petek: S XIV. DIVIZIJO

To je ponatis slovitnega albuma najboljših umetniških fotografij partizanskega življenja, istočasno pa slavošpev zmagoviti poti udarne XIV. divizije na Štajersko, ki pomeni v razdobju NOB eno najbolj herojskih poglavij. Album je izredno bogat s fotografijami, ki jim ni primere po svoji pretresljivi umetniški izrazitosti. Knjiga bo velikega formata.

Cena tega reprezentančnega albuma je 2500 din.

3. Aleksander Vojinović: PONOVO SVOBODNI

Spomini

Narodni heroj Aleksander Vojinović opisuje v tej knjigi usodo topliškega odreda. Zaradi izdajstva ujeti partizani topliškega odreda so bili odgnani v koncentracijska taborišča v Avstrijo, od koder bi morali iti narrej na Norveško. Vse strahote taborišča so mojstrsko orisane v tej knjigi, najbolj pa silovita volja, da pobegnejo in se spet priključijo partizanom. Tudi Vojinović pobegne in po dolgem tavanju po avstrijskih gozdovih mu

uspe dobiti zvezo s Pohorskim bataljonom in tako se dokaj časa bori v slovenskih partizanskih enotah s partizanskim imenom Vojin.

Cena knjigi 750 din.

4. Veljko Kovačević: V OKOPIH ŠPANIJE

Knjiga narodnega heroja Veljka Kovačevića bo izšla v počastitev 40-letnice KPJ, prav tako pa bo s to knjigo izčrpno dopolnjeno eno od slavnih poglavij zgodovine KPJ, saj se je borilo na mednarodnem bojišču na strani španskega ljudstva nad 1300 jugoslovanskih revolucionarjev. Pisatelju se je posrečilo, da na izredno lep način oriše mnoge herojske bitke španskih in jugoslovanskih borcev, njihovo trpljenje in umiranje v borbi za lepši svet španskega ljudstva.

Cena knjigi 700 din.

5. Joe J. Heydecker in J. Leeb: NURNBERŠKI PROCES

Posebej opozarjamo na to knjigo, ki jo bo izdala v prevodu naša založba. Knjiga je sestavljena na podlagi dokumentov s tega procesa, ki nam odkriva strahotno mašinerijo uničevanja milijonov in milijonov ljudi pod zverinskim režimom nemškega fašizma. Knjigi bo dodan opis vseh nemških taborišč, posebej pa bo opisano življenje in trpljenje v teh taboriščih.

Knjiga bo izšla v dveh delih.

Cena: I. del 1100 din.

II. del 1100 din.

IV. MLADINSKA LITERATURA S TEMATIKO NOB

1. Tone Seliškar:

MARTINČEK — SIN BRIGADE

Vaški fantiček, sin kovača Martina, ki ga fašisti ustrelje, postane maščevalec svojega očeta. Pisatelj je združil v preprosti fabuli usodo vaškega dečka, ki ga vojna vihra prerodi v neustrašenega partizanskega kurirja in borca brigade. Lik Martinčkove babice, pristne partizanske matere, daje povesti še prav poseben čar. Slike k povesti (ki jih je 250), je narisala Marjanca Jemec.

Cena knjigi 250 din.

2. PARTIZANSKA SLIKANICA v risbah J. Vidica bo zlasti najmlajšim na preprost in human način pripovedovala o junaški borbi jugoslovanskih partizanov.

Cena knjigi 250 din.

Naša mladina, zlasti najmlajša, ki je že daleč od velikih in usodnih dogajanj narodno-osvobodilne borbe, se težko zživlja v usodno preteklost naše domovine. Zato bo založba izdala zgoraj navedeni slikanici, ki bosta z besedo in sliko pripovedovali mladini o herojski borbi naših partizanov.

V. MESEČNA REVija »BOREC« glasilo Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije

Izhaja mesečno, letno 12 števkil.

Letna naročnina 600 din.

VI. STENSKE SLIKE PREDSEDNIKA FLRJ, MARŠALA TITA

Založba »BOREC« je založila dve barvasti slike našega predsednika z namenom, da se opremijo šole, prosvetne ustanove, javni lokali, uradi itd. z res primernimi slikami v lepih okvirih.

Slike dobavljamo same in tudi kompletne v okvirih s steklom.

Cene: format 48 x 60 rjav okvir 4.400 din
format 48 x 60 zlato-bel okvir 4.700 din
format 48 x 60 srebrn okvir 5.500 din
format 64 x 81 rjav okvir 8.600 din
format 64 x 81 zlato-bel okvir 8.900 din
format 64 x 81 srebrn okvir 7.200 din
format B3 1.200 din
format B2 1.600 din

V ceni ni vračunana dostava in embalaža za slike v okvirih in s steklom.

VII. MAPA Z REPRODUKCIJAMI SLIK NAŠIH UMETNIKOV V VELIKEM FOR- MATU

Pričeli smo z reprodukcijo slik, ki naj služijo za okras uradnih prostorov, lokalov in stanovanj.

Reprodukcije so izbrani motivi iz NOB, pokrajinski in drugi, dela naših umetnikov.

Pive slike bodo v prodaji v mesecu septembru.

VIII. Doslje je Založba »BOREC« izdala 123 reprodukcij originalnih del naših slikarjev kot voščilnice za vse priložnosti.

Reprodukcije so natisnjene na umetniškem papirju in kartonu v najrazličnejših formatih.

Cene od 25 do 130 din.

IX. Razglednice — barvne — naših krajevnih zanimivosti in prirodnih lepot. V tisku so barvne razglednice, ki naj izpolnjuje vrzel glede lepih in reprezentativnih razglednic za popularizacijo turizma v Jugoslaviji.

X. KNJIGE ZALOŽBE »BOREC«, KI SO ŠE V ZALOGI

- a) Vezani letnik revije »BOREC«
za leto 1958, polusnje 1500 din
- b) Flander B.-Klusov J.: »Bataljone«,
zbrano delo 595 din
- c) Koroška v borbi,
zbornik 250 din
- č) Letopis muzeja NOB
zbornik 500 din
- d) Stijeska pripoveduje 78 din
- e) Kuhar J.: Partizanske koračnice
za harmoniko 200 din

Navodila naročnikom

Naročnik lahko naroči celotno zbirko ali pa samo posamezne knjige iz zbirke in izven nje. Prednaročniki na knjižno zbirko »Borec« ali pa na posamezne knjige iz te zbirke, prejmejo knjige takoj po izidu na stroške založbe in po znižani ceni.

Zbirke in knjige lahko plačuje naročnik v obrokih, in sicer najmanj 400 din mesečno. Vsak obrok mora biti poravnán najkasneje do 10. v vsakem mesecu.

Vsako spremembo naslova naj naročnik v lastnem interesu takoj sporoči poverjeniku ali pa Založbi »BOREC«.

V primeru nepredvidenih težko si pridruže založba pravico spremembe programa in vrstnega reda izšlih knjig.

Važno

Prosimo, da vsak prednaročnik navede v naročilnici, skupno vsoto naročenih knjig, kako bo plačeval (takoj ali v obrokih), ime, priimek, poklic, kje je zaposlen, naslov in svojeročni podpis.

Založba »BOREC«, Ljubljana, Titova c. 17

Račun pri KB Ljubljana 600-70
3-1195

10 - 1959

BOREO

BOREC

VSEBINA 10. ŠTEVILKE

Ob srečanju na Turjaku (F. Š.)	457
Komandant Dule pripoveduje (D. Š.)	459
Nekaj primerjav (D. B.)	460
V pasti (Karel Leskovec)	461
Utrinki iz Podstenic (M. P.)	464
Nepozabljeni naslov (Nada Carevska)	465
Patrola in otrok (Todor Vujašinović)	466
Tudi na fronti so tekle solze (Veljko Kovačević)	468
Lepo praznovanje občinskega praznika (F. Š.)	469
Zaseda (Rado Dolžan)	470
Pozabljene pesmi s položajev (F. Š.)	472
Po sonce v sinje dalje (Tone Seliškar)	472
Mejniki (Tone Seliškar)	472
Dva tovariša (Jordan Leov)	473
Prvo pismo sinu partizanu (Mara Samsa)	477
Prvi so zapeli pesem »Hej, brigade« (R. H.)	479
Lepše perspektive (M. O.)	480
Mrzel veter v Aziji (M. O.)	481
Nenavadne zgodbe	484
Presenečeni roparji (Drago Suhi)	485
Jazbečev brlog — spalnica terencev (Andrej Pagon-Ogarev)	485
Dolg hodnik (Igo Gruden)	486
Očeta so odgnali v ranem jutru (Črtomir Sinkovec)	487
Naša ljubezen (Peter Levec)	487
Golčaj (Iztok Lipar)	489
Tragedija pri Belih vodah (Anton Hace)	492
Zapuščeno zlato	493

NASA MNENJA IN NASHA STALIŠA

Se vedno hlapec Jernej? (M. P.)	495
Izrečeno in zapisano (Š. K.)	495

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Spet o spomenikih (France Sušteršič)	496
Kako uveljavljajo svoje pravice (M. P.)	499
Knjige o mladinskem gibanju (M. P.)	500
Nekaj misli o Loškem muzeju (M. P.)	500
S počitnic na Poljskem (Vera Grakulič)	501
Kratke novice	502
Napiši na spomenikih NOB	502
Zgodbi o »turjaškem kanonu« (D. P.)	503
Za kazen	504
V Ljubljano jih nikoli ne bo	504

Zunanja oprema: Akademski slikar prof. Vladimir Lakovič

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Jarjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3—1195. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Založba

BOREC

ima v Ljubljani
na Titovi 17
svojo knjigarno

kjer dobite
vse knjige
s tematiko NOB,
ki jih je založila
sama, in vse druge
založbe
v Jugoslaviji

V prodaji je tudi
velika izbira vseh
vrst umetnin
in izdelkov
s področja
uporabne
umetnosti

Predilnica in tkalnica Maribor

proizvaja bombažno in
stanično prejo vseh vrst —
bombažne in stanične
tkanine za ženske obleke,
posteljno perilo, kanafas,
flanelo itd.

Lastna predilnica,
tkalnica
in oplemenitilnica

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 10 — Letnik XI — Oktober 1959

Peter Lubarda: Bombaši

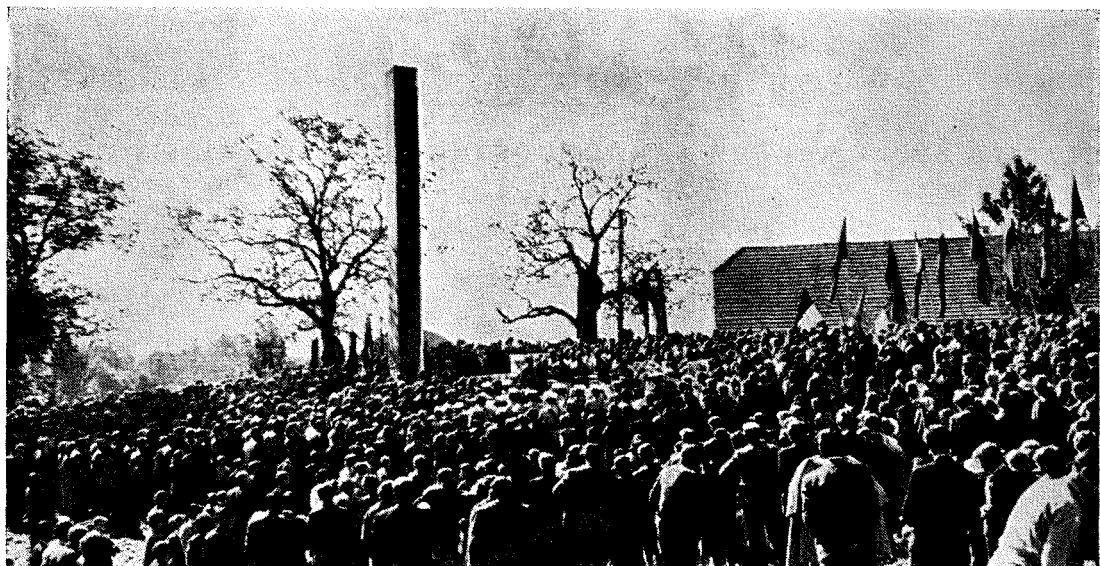
Ob srečanju na Turjaku

DNE 20. SEPTEMBRA so odkrili na Turjaku spomenik, ki bo še pozne rodove opozarjal, da je sredi septembra 1943. leta slovenski partizan izbojeval v tem kraju eno največjih zmag: zmago nad zakrknjeno elito belogardizma, največjega zla slovenskega naroda.

Ob srečanju pred spomenikom je mnogo bivših partizanskih borcev obudilo spomine na tiste dni, ko so se borili pred debelimi zidovi turjaškega gradu in po šestih dneh srdite belogardistične obrambe zavzeli to gnezdo ter ujeli okrog 700 sovražnikov.

»Kaj ti je ostalo najbolj živo v spominu iz tistih dni?« sem vprašal starega partizana.

»Najbolj živo se spominjam tistega dopoldneva — 19. septembra 1943 — ko smo med ognjem in dimom vdrli v grad in ko so se nam belogardisti vdali. Nikoli ne bom pozabil, kako so dvigali roke in kako prestrašeni so bili njihovi mežnarski obrazi. Med narodnoosvobodilno borbo sem videl mnogo ujetnikov, toda najbolj klavrni so bili ujeti belogardisti na Turjaku. To ni nič čudnega, saj so zagrešili nešteto zločinov nad slovenskim ljudstvom, zato jih je bilo strah

Posnetek ob odkritju spomenika padlim borcem na Turjaku

pred pravično sodbo. Spominjam se, kako hinavsko so mnogi izmed njih zatrjevali, da se niso hoteli boriti proti nam in da je vsega kriva njihova komanda v Ljubljani. Malokdo izmed nas je verjel njihovim skesanim očem. Gledali smo jih kot izdajalce, ki zaslužijo kazen.«

Voditelje klavrnih premagancev je sodilo ljudsko sodišče v Kočevju. In lahko smo ponosni tudi na to, da je bil v okupirani Evropi slovenski narod prvi, ki je obračunal z izdajalci oziroma okupatorjevimi sodelavci na javni razpravi pred rednim ljudskim sodiščem.

Pravična kazen za belogardistično elito — to je bila zahteva vsega slovenskega naroda, vseh poštenih Slovencev. V njej se je zrcalilo mnogo več kakor jeza nad premaganim sovražnikom, izdajalcem. Ta zahteva je bila izraz nezadržanega hotenja slovenskega delovnega ljudstva, da pod zastavo Komunistične partije obračuna z mračno preteklostjo, z vsem tistim, kar mu je stoletja krivilo hrbet in mu pisalo usodo ponižnega hlapca. Z oboroženim nastopom bele garde je splavalo na površje vse, kar se je nabralo gnilega v slovenski preteklosti, tudi tisto, česar prej preprost človek ni videl, ker ga je slepila klerikalna propaganda. Z zločinskim bojem proti lastnemu ljudstvu, z bojem ob strani fašističnih okupatorjev so se stari oblastniki slovenskega naroda tako

razgalili, da so vsi pošteni ljudje obsodili njihovo pokvarjenost. Zato je bil poraz bele garde neizbežna nujnost. Po porazu na Turjaku so se sicer še zbrali belogardistični ostanki — odeli so se s plaščem »slovenskega domobranstva« in se borili proti partizanom na strani nacistične vojske. To pa je bilo njihovo zadnje poglavje — poglavje zločinca, ki si je skušal podaljšati življenje s še hujšimi zločini. V tem poglavju so si znova umazali roke tudi mnogi izmed tistih belogardistov, ki so jim bili po porazu na Turjaku oproščeni njihovi grehi. Nekateri izmed njih so šli takrat celo med partizane, pa so kmalu dezertirali. S tem so znova dokazali svojo pokvarjenost in si sami napisali sodbo.

Teh nekaj vrstic ob turjaškem srečanju sem napisal po pogovoru z borci, ki so obujali spomine na tiste dni. Pravzaprav nič novega, bo kdo dejal, saj smo te reči že mnogokrat slišali in brali. To je res — pa vendar so nam taki pogovori še zmerom dragi, kakor nam je drago vse, kar je zraslo iz našega boja, vse kar smo zgradili na ruševinah starega sveta in na kar smo upravičeno ponosni.

Ob ruševinah turjaškega gradu se bomo nedvomno še večkrat srečali. In svojim otrokom bomo kazali nanje kot na simbol premagane preteklosti, ki je ne bo nikdar več nazaj.

F. Š.

Komandant Dule pripoveduje

BELOGARDISTI so skupali okoli Turjaka okope, ki naj bi bili nekakšna zunanja obramba gradu. Naše bataljone so pričakali z dobro organiziranim in močnim streljanjem. Boji na zunanjih položajih so trajali ves dan 11. septembra. Pred večerom nam je prišla na pomoč tanketa. Med člani posadke je bil Mušič iz Bršljina pri Novem mestu. Tanketa je odrdrala proti gradu. Beli so začeli nanjo močno streljati, toda ko so spoznali, da njihovi strelji ne napravijo nobene škode, so v paničnem strahu zapustili svoje okope z vsem orožjem vred ter zbežali v grad. Tega uspeha nismo dovolj izkoristili, da bi jim zaplenili orožje. Ob mraku smo Turjak obkolili.

Takoj prvi dan obleganja, 12. septembra, smo spoznali, da so naši topovi preslabi za uspešno obstreljevanje. Zato smo naslednjega dne poslali našega topniškega oficirja na Dolenjsko, da bi pripeljal kak močnejši top. Ta tovariš je bil pred vojno aktivni podporočnik, kasneje pa je padel. Naloga, ki jo je dobil, je bila težavna, saj nihče ni vedel, kje bi lahko našel kak top.

Med tem časom — mislim na čas, ko smo čakali na top — smo se z belimi v gradu medsebojno obstreljevali s puškami in mitraljezi. Imeli smo tudi dva minometa kalibra 81 mm. Z njima smo belogardistom zadali veliko izgub. Dvorišča, sredi katerega je stal vodnjak, niso mogli uporabljati in so ob vodi trpeli žeje.

Peti dan obleganja so nam predlagali pogajanja. Udeležili smo se jih z naše strani jaz, komisar XIV. divizije Janez Hribar in načelnik štaba divizije. Kdo je prišel z njihove strani, ne vem. Mi smo zahtevali brezpogojno vdajo. Zdeli so se nam zelo prepadeni. Njihovi vojaki so premirje izkoristili za to, da so se s čutarami vsuli iz gradu in si jih napolnili z vodo iz vaških vodnjakov. Kmalu so oficirji privolili v vdajo. Kot znak zanjo bodo izobesili belo zastavo, so rekli.

Čez pol ure smo res zagledali belo zastavo na gradu. Toda ko smo se začeli spuščati tja, so začeli na nas streljati.

Še istega večera smo dobili po nalogu Franceta Rozmana dva soda bencina. V mraku smo ju prinesli do najbližje hiše in pripravili motorno gasilsko brizgalno. Z bencinom smo hoteli politi streho in jo potem zažgati. Poskus pa se je ponesrečil. Preden smo namreč spustili bencin v cevi, le-teh nismo namočili. Suhe cevi pa so popile ves bencin in izpraznile prvi sod že po nekaj metrih. Tako drugega soda nismo niti načeli.

Šesti dan obleganja, proti večeru, je na naše veliko veselje topniški oficir pripeljal top večjega kalibra. Ponoči med 18. in 19. septembrom smo ga postavili na položaj in se pripravili na odločilni napad. Vedeli smo, da so tam, kjer bomo streljali s topom, zidovi najbolj debeli (po podatkih celo do 7 metrov). Zato smo namestavili streljati z več granatami v isto mesto, dokler ne bi napravili v zidu luknje. To se nam je zjutraj posrečilo že po sedmi granati. Potem smo za vsako naslednjo granato merili skozi topovsko cev — dva metra v desno in dva metra

navzdol. Tako smo po 32 granatah narušili toliko materiala (zidu, malte, kamenja), da se je vse to spojilo z luknjo v zidu.

Naš top, ki smo z njim vrtali luknjo v grad, je zakasnil toliko časa zaradi tega, ker ga je naš oficir našel šele pri Senterneju. Bil je tako težak, da ga s konji ni mogel pripeljati do Turjaka. Moral je iskati še vlačilec, ki ga je našel pri Starem trgu ob Kolpi, toda pokvarjenega. Organiziral je popravljanje, našel je manjkajoče dele. Preden pa je bilo vse to urejeno, je minilo pet dragocenih dni. Poleg tega smo šele po dolgem iskanju našli vžigalnike za granate v ribniških skladiščih. Granat smo imeli samo petdeset... D. Švara

Z odkritja spominskega obeležja na Turjaku, kjer so domobranci 1945 ustrelili 26 ujetih borcev JA in aktivistov OF

NEKAJ PRIMERJAV

Turjak, ime enega izmed mnogih slovenskih srednjeveških gradov, je septembra 1943 v nekaj urah obletelo ves svet. Zakaj? Zaradi velike partizanske zmage nad klerofašistično reakcijo, ki so ji, nekoliko »sramežljivo« sicer, pomagali tudi nekateri reakcionarni krogi v državah naših zahodnih zaveznikov, ker je šlo za njihove razredne koristi. Klerikalna reakcija je bila namreč njihovo edino upanje, imeli so jo za edino silo, ki je sposobna upreti se partizanstvu.

Kaj vse je bela vojska skušala napraviti iz boja na Turjaku! Proglasili so ga za »Slovenski Alcazar« (po gradu v španskem mestu Toledu, ki so ga republikanske sile zaman naskakovale dva meseca, potem pa so branilce rešile fašistične čete generala Franca).

Zanimivo je, da se je tudi v daljni Španiji, v deželi, kjer so se pogoji revolucije precej razlikovali od naših, bil hud boj okoli srednjeveškega gradu. Reakcija za zidovi, ljudstvo zunaj...

Zakaj je ljudstvo lahko vztrajalo v boju?

Odgovor je lahko samo eden: ljudstvo se bori iz lastnega prepričanja, zlasti če mu kaže pot taka avantgarda, kakršna je naša Partija. Revo-

Vinjeta iz knjige Fotografski dokumenti o boju KPS

lucionarjev ni nihče plačeval, bojevali so se prostovoljno in mnogokrat pri tem hudo trpeli. Reakcija pa se opira na zaslepljenec, ki so se prodali za kos kruha, za drobtine z bogatašev mize.

Taki so bili tudi slovenski belogardisti. Pred kratkim me je nekdo prepričeval, da so tudi belogardisti imeli svoje ideale, za katere so se bojevali in da so človeško enako upravičeni, da jih spoštujemo, kakor so na primer partizani. Upira se mi vsako primerjanje partizanov in belogardistov; preveč obširno bi bilo tukaj razglablјati, iz kakšnih razlogov

je ta in oni Jože ali Janez z zakotne dolenjske ali notranjske vasi zašel med belogardiste. Toda spomnimo se samo enega: političnega programa, ki so ga imeli belogardisti. Kako siromašen je bil in kako siromašna je bila z njim vred vsa bela propaganda! Zato povprečen belogardist ni vedel, za kaj se bojuje. Obramba pred partizanskimi revizicijami je bila pogosto glavna in edina moralna sila, ki je gnala te ljudi v boj. Po drugi strani pa je bila bela vojska izrazito najemniška vojska. Za nekaj sto lir, za pravico do ropanja in črne borze so se prodali. V to najemniško vojsko se je zbralo vse najslabše iz Slovenije, vse tisto, ki ni bilo sposobno samo presojati in je zato slepo verjelo različnim »avtoritetam«.

Morala najemniške vojske pa ni morala revolucionarne vojske. To nam dokazuje tudi Turjak. Blizu 700 belih vojščakov, oboroženih do zob, dobro založenih s hrano, v trdno zidanim gradu, na skoraj nepristopni rebri se je po šestih dneh obrambe vdalo oblegovalcem. Ves čas boja so imeli kakih 30 ranjencev in nekaj manj mrličev.

Ali je kdo že kdaj slišal, da se je vdalo sedem sto partizanov s tako relativno majhnimi izgubami? V vsej NOB ni takega primera. Partizani bi se skušali prebiti, padli bi skoraj do zad-

Belogardistični vojščaki (Videm ob Krki)

njega, toda vdali se ne bi, zlasti pa ne šibkejšemu nasprotniku (na Turjaku je bilo število oblegancev večje od števila oblegovalcev).

Dokaz za trditev, da zavest drži revolucionarno vojsko pokonci, je vrsta dogodkov po kapitulaciji Italije. Ko so propadli fašistični gospodarji, se je bela vojska, ki je štela kakih 6000 ljudi, razletela kot mehurček iz milnice. Leta 1941 pa se je mesece in mesece v najtežjih pogojih bojevalo nekaj stotin slovenskih partizanov z desetkratno ali dvajsetkratno sovražno premočjo — in zmagalo. Partizanov je bilo vedno več, in ko je kapitulirala Italija, ko je bilo orožja dovolj, se je pokazalo, na čigavi strani je večina ljudstva — na strani Osvobodilne fronte.

Ob kapitulaciji Nemčije se je ponovilo vse tisto, kar se je zgodilo po kapitulaciji Italije. Domobranci so brezglavo bežali v tujino, iskat novega, že tretjega gospodarja, ki bi bil pripravljen za njihove usluge kaj plačati. Najprej so jo pobrisali štabi in veljaki, za njimi jo je ucvrla njihova vojska. Vsak je stremel samo za enim — priti čimprej na varno. Kaj bi napravilo toliko partizanov v podobnih pogojih? To smo vsi videli leta 1941 in 1942.

Toda partizani so imeli svoje prepričanje in zavest, belogardisti pa so bili najemniki in zaslepljenci!

D. B.

UPASTI

MRZLEGA januarskega večera leta triinštiridesetega sta odšla Mitja in Ivan z Dolomitov proti nekdanji italijansko-jugoslovanski meji. Previdno kakor vedno sta se pomikala proti samotni hiši. Sneg je škripal pod njunimi čevlji, kot bi se lomilo steklo. Bregovi so bili pokriti z belo odejo, pod težo zmrzlega snega je škripalo drevje. Včasih je počila veja ali skorja na deblu, tako je bilo mrzlo. Pod ledom v potoku je klonkala voda. V mlinu je škripalo mlinsko kolo, ki se je počasi in leno obračalo. Skozi okno osamljene hiše je sijala medla svetloba. Hiša je stala tik pod strmim bregom, od potoka jo je delila majhna ravnina. Zdelo se je, kot bi bila v velikem kotlu. Malo naprej se dolina popolnoma zapira.

Vselej, kadar sta šla Mitja in Ivan tod mimo, sta se ustavila, saj sta bila doma iz bližnjih hribov. V tej hiši so imeli dva fanta, pa ni bilo zdaj

nobenega doma. Eden je šel k partizanom v Dolomite, drugi pa k belim v Rovte. Mitja in Ivan pa sta bila prepričana, da so v hiši kljub temu zavedni, partizanski ljudje. Pogosto je mati obeh fantov zatrjevala, da je moralo tako biti, da je šel Janez k belim, ker bi drugače vse pobili in požgali hišo. Pri belih bo, je rekel, samo nekaj časa, potem pa bo pobegnil k partizanom. Mitja in Ivan sta bila prepričana, da je to res, saj sta se nekajkrat sestala z njim še potem, ko je bil že pri belih. Doma sta bila samo mati in hči — oče je padel med prvo svetovno vojno.

Tudi Jože in Janez sta se skraja večkrat znašla skupaj v domači hiši, prvi z belogardistično kapo na glavi, drugi pa s triglavko. Vsakokrat je Jože baje prepričeval svojega belogardističnega brata, naj takoj odide z njim, k partizanom.

Mitja in Ivan sta se previdno približevala hiši. Mitja se je spustil v strugo potoka, Ivan pa je šel po bregu, tako, da sta vsak z ene strani prišla k hiši. Ko sta vse pregledala in se prepričala, da ni nikogar v bližini, sta se previdno splazila ob zidu k oknu. Noč je bila jasna, na nebu je sijal mesec. Oba sta si mislila: nerodna reč je za partizane tako svetla noč. Mitja je dvignil roke, poslinil prst in z roko potegnil po steklu, da se je zaslišal čuden, zavijajoč zvok. Tako je vedno napravil, kadar je prišel tod mimo — to je bil nekakšen znak, da sta prišla. Prisluhnil je in znova podrgnil po steklu.

Skozi špranjo je opazil, da luč postaja vedno bolj svetla. Zaslišal je tudi korak. Nekdo je drsal s copatami po podu.

»Kdo pa je?« sta zaslišala ženski glas.

General Robotti na obisku pri belogardistih v Begunjah pri Cerknici

»Jaz sem, jaz! Mitja... in Ivan...«

Potem sta vsa trda od mraza čakala pri vežnih vratih, kdaj se bodo odprla. Komaj je nehaj škrtati ključ, že sta smuknila v vežo. Ženska je za njima zaklenila vrata in dejala:

»Mrzlo je nocoj, mrzlo. Saj so širpe skoraj do vrha zmrznile.«

»Hudičevu pritiska, res. Čevlje imava kot bi bili iz kamna,« sta ji hitela zatrjevati.

V hiši je bilo prijetno. Toplota je kar puhtela od velike krušne peči. Na peči je na cunjah na pol sedela, na pol ležala hči in se smejala. Pomaknila se je k zidu, ker je že vnaprej vedela, da bosta sedla na peč, kot po navadi.

»Sedita, fanta,« je rekla mati, »tačas vama bom pripravila kaj za pod zob.«

Mitja in Ivan sta odložila nahrbtnika na klop, puški prislonila ob zid in skočila ročno za peč k dekletu. Dekle se je smehljalo in ni moglo skriti, da ju rada vidi. Bila je stara kakih sedemnajst let, gladkih, črnih las, okroglih in rdečih lic, črnih obrvi, drugače pa bolj majhne postave. Zelo je bila zgovorna, rada se je smejala, posebno Mitji, ker se je rad z njo šalil in ji nagajal. Tačas je Ivan segel po petrolejki, ki je visela na zidu. Privel je stenj, tako da so sedeli napol v mraku. Tiho so šepetali. Partizana sta spraševala, ali je bil Janez kaj doma, kdaj je bil zadnjič in kaj je povedal o belih iz Rovt. Mitji se je zazdelo, da dekletu niso vprašanja preveč všeč, ker je speljevala pogovor drugam.

»Sem že zakurila, kmalu bodo žganci, saj so vama tako zelo ne mudi. Kar pogrejte se, bosta pa jutri tukaj nekje blizu ostala. Kaj zato, saj jutri še ne bo konec vojske, glavno je, da vaju tukaj ne dobi dan. Jutri se stisneta pod kakšno smreko,« jima je prigovarjala mati.

»Kdaj je bil Janez kaj doma?« je vprašal Mitja.

»Kako bi rekla, kateri dan je že danes?«

»Sobota...«

»Potem je bil predvčerajšnjim, opoldne je prišel kosit, potem pa je šel nazaj.«

»Ali je kaj povedal, kako se imajo pri belih?« je spraševal naprej Mitja.

»Nič posebnega, še kar... Pravil je, da se imajo dobro, zdaj so dobili nove obleke, hrano imajo dobro, drugače pa so vedno notri...«

Materin pogled je obstal na Ivanu. Mitji se je zazdelo, da so njene oči nekam nemirne — kot bi bila v njih skrita bojazn. Takšnih oči ni mati nikoli imela. Pogovor je za trenutek prenehal. Potem se je mati zasmejala. Spet se je Mitji zazdelo, da je smeh nekako prisiljen in drugačen, kot ga je bil pri njej vaju.

»Da se imajo dobro, bolje kot mi, to sami vemo. Saj jim pomagajo Italijani. Kaj pa bo potem, ko bo konec vojske? Ko bo vzel Italijana hudič? Treba

je misliti, na kateri strani bo zmaga,« se je vsipalo iz Mitjinih ust.

»Na kateri strani bo zmaga, se mi zdi, da zdaj še nihče ne ve,« je ugovarjala mati.

»Strela, kaj pa je danes z materjo?« se je vprašal Mitja. »Nekam drugače govori kot po navadi. Saj je prej govorila, da komaj čaka, kdaj bo pobegnil Janez od belih. Zdaj pa tega še omeni ne. Le kdo ji je zmešal glavo?«

Tudi hči je gledala v zid. Videti je bilo, da je zbegana. Z očmi je od zadrege kar pomеžikovala.

»Ančka, kaj pa je danes z materjo? Ali je huda na nas?« se je obrnil Mitja k dekletu.

»Ali je bil z Jožetom pri vas še kdo drug?« sta oba hkrati navalila nanjo.

»Kako bi rekla, sama ne vem. Ta teden je res nekam čudna. Prej ni šla nikoli v Rovte, zadnje dni pa skoraj vsak dan. Nekoč mi je dejala, da pojdejo vsi fantje k belim in da je tudi župnik pridigal o teh rečeh.« Sedla je ob zid in potegnila noge pod odejo, kolena pa potisnila pod brado. V obraz je močno zardela, ko je nadaljevala:

»Jože je res prišel domov sam, videla pa sem, da so bili gori pod smrekami še nekatere, ki so prišli z njim.«

»Torej so ostali gori, sem pa niso prišli?« je vpadel Mitja v besedo.

»Kaj ste se pogovarjala z materjo?« je nadaljeval Ivan.

»Gori v kuhinji sta govorila dolgo časa. Meni sta rekla, naj grem v hišo. Potem pa ne vem...«

»Ivan, zdi se mi, da nocoj mati nekam dolgo časa kuha. Kaj se ti zdi, Ančka? Ne vem, kako bi rekel...«

»Bova šla, kajne, Ivan?«

Stala sta sredi sobe in se tiho pogovarjala. Pogled jima je uhajal proti oknom. Oba sta imela čuden občutek. Pri hiši se nista več varno počutila, čeprav sta v njej že dostikrat prespala.

»Kaj misliš?« je šepnil Ivan.

»Zdi se mi, da jo je mulc pregovoril. To bo še hudičev belogardist, boš videl.« Hkrati sta se spomnila na Jožeta, ki je bil kurir v odredu. Imeli so ga za dobrega partizana, zato so mu zaupali tako službo. Nihče ni sumil o njem. Je bilo pač tako: eden tam, drugi tu.

Medtem je mati le prišla v hišo. Videla ju je, da sta pripravljena na odhod, zato je rekla:

»Kam pa, kam? Počakajta še malo, kmalu bo kuhanje. Ne vem, zakaj mi danes noče in noče goreti. Saj vesta, suhih drv nimam, vsakega polena se drži sneg. Samo kadi se,« je tarnala. Stala je na pragu med hišo in kuhinjo, roki je držala v predpasniku, z desno ramo je bila naslonjena na podboj.

Debelo pleteno ruto je imela zavezano čez obraz, izpod nje pa so se vsipali že nekoliko sivi, nepočaseni lasje.

»Vsak čas bodo žganci kuhani, lačna pa res ne bosta hodila od hiše. Saj sama vesta, da sem vama vedno kuhala. Zakaj ne bi, saj me nič ne stane, moke imam še dosti, pokvarila se bo, če jo kmalu ne porabim.«

Opazila sta, da tudi njen pogled uhaja skozi okno. Potem je odšla v kamro. Skozi priprta vrata je Mitja opazil, kako je pokleknila na posteljo ob zidu, se naslonila na okensko polico in prislonila obraz k steklu.

»Mitja!« je zaklical Ivan. »Meni se zdi, da zunaj nekdo hodi.« Ves je prebledel in se hitro obrnil proti tovarišu. Naglo sta skočila k puškama in nahrbtnikoma.

»Ugasni luč,« je kratko ukazal Mitja dekletu.

V hiši je nastala tema, bilo je tiho kot v grobu. Po prstih in čisto tiho sta se plazila proti vratom, s prsti na puškinih petelinih. Srce jima je divje razbijalo. Prisluhnila sta. Zunaj je zaškripal sneg. Zdaj sta bila prepričana, da to niso partizani. Bila sta obveščevalca in sta vedela, da partizanov ob tem času ni blizu. Kljuka je zaškripala, ko je Mitja pritisnil nanjo. Z levico je hotel obrniti ključ, toda začutil je, da vrata niso zaklenjena. Naglo je odprl vrata, da se je vsula skozi blede mesečina.

Nenadoma je zagledal komaj ped pred očmi črno odprtino puškine cevi. Zaloputnil je vrata in skočil nazaj, k drugim vratom. Ni se še znašel, ko je zagrmelo in se zablistalo.

»Mitja in Ivan, ne streljajta, vdajta se!«

Mitja je segel za pas in odpel nasekano kragujevko. Udaril je z vžigalnikom ob zid, počenil in...

Ostro sikanje je opozorilo tudi sovražnike, kaj bo. Hip zatem je že zagrmelo. V veži se je pobliskalo, kot bi treščilo vanjo, duh po razstrelivu je napolnil hišo.

»Sveta devica nebeška, za sedem Kristusovih ran!« se je začelo tarnanje žensk v kamri. S stropa je padal omet, vrata so bila na pol razbita, po tleh

so ležali kosi razbitih stopnic. Mitja in Ivan pa sta skočila vsak k svojemu oknu in streljala kot divja. Z vseh strani so jima klicali, naj se vdasta, naj nikar ne streljata. Klicali so ju po imenih, ju spominjali, da sta skupaj hodila z njimi v šolo, da spijo na toplih posteljah in poslušajo radio, da so ju prišli iskat, naj prenehata z nesmiselnim bojem in zapustita ušive partizane. Vpili so drug čez drugega.

Še dve bombi sta padli skozi okna iz hiše. Beli so zbežali za vogale. Za bombama sta planila iz hiše Ivan in Mitja. Tekla sta proti potoku, ki je bil lučaj od hiše, vsak na svojo stran. Zdaj se je med belogardisti oglasil tudi Jože, Janezov brat. Klical je Ivana in Mitjo

po imenih ter zatrjeval, da sta skupaj z Janezom. Naštevaj je še druge fante po imenih in trdil, da so vsi pri belih. »Tudi jaz sem ušel od partizanov,« je pristavil.

Ko so beli spoznali, da se Mitje in Ivana njihove besede ne primejo, so začeli streljati za njima. Mitja je skočil v potok in se po vseh štirih kopal proti gozdu. Umik mu je kril breg. Ivan je tekkel po drugi strani. Oba sta odnesla celo kožo.

Mitja se je vrnil v taborišče skoraj gol. Mokra obleka mu je zmrznila in po poti skoraj popolnoma razpadla. Šele v taborišču sta se spet našla, oba zadovoljna, da sta se rešila. Tovariši so jima povedali, da je Jože dezertiral...

Utrinki iz Podstenic

Dne 23. avgusta letos je tovariš Niko Belopavlovič odkril na Podstenicah na Rogu spomenik na kraju, kjer je bil 17. maja 1943 ustanovljen Glavni iniciativni odbor Zveze slovenske mladine. Slovesnosti se je udeležilo nad 400 aktivistov SKOJ, ZSM in LMS, nekdanjih in sedanjih, nadalje več sto tabornikov iz vseh krajev Jugoslavije ter blizu 7000 mladincev, mladink, nekdanjih partizanov in ostalih državljanov. Proslava se je razvila v pristrčno srečanje starih in mladih revolucionarjev. To je bila osrednja republiška proslava v spomin 40. obletnice ustanovitve borbene mladinske organizacije SKOJ.

KAKO vztrajno se vračajo spomini v naše misli! Posebno nam, ki smo doživljali revolucijo z vsem svojim bitjem. Naši spomini postajajo v očeh mlajših že legenda. V očeh mladine, ki je imela to srečo, da se je rodila takrat, ko je bila krvava vojna že mimo, ali pa so jo doživljali kot zelo majhni otroci. Srečo, pravim, pa ne mislim popolnoma tako. V meni nekaj pravi, da smo imeli srečo mi, ker smo živeli v času, ko se je ustvarjalo vse to, kar danes imamo, mi in mlajše pokolenje. Mar ni bila sreča in čast v tem boju sodelovati, čeprav za ceno žrtev in trpljenja? Nositi vse življenje v sebi zavest, da nismo počivali, ko se je bil gigantski boj za človeštvo?

Čeprav sem skoraj dve leti partizanal po Dolenjski, sem bil zdaj prvič na Podstenicah. Tudi na Rogu sem bil samo dvakrat ali trikrat, ko so nas fašistični vojak nekaj mesecev pred kapitulacijo Italije stis-

nili v teh gozdovih in hribih, pa so se morali vsakokrat vrniti s krvavimi glavami. Toda takrat je bila vojna in naravnih lepot nisem utegnil ogledovati. Tokrat sem cenil smreko samo po tem, če je dovolj debela ali ne, da jo prebije izstrelek, če je razpoka v skalah dovolj varno kritje pred očesom sovražnega letalca in zadetkom granate, mine.

Prav tako kot zdaj smo tudi takrat gledali razvaline kočevskih vasi. O Kočevarjih sem iz šole vedel bore malo, na Dolenjsko sem prišel od drugod, bil sem še mladič in se še nisem utegnil seznani z mnogimi stranmi življenja in zgodovine. Nekdo nam je pripovedoval, da so Kočevarji potomci upornih kmetov iz Bavorske in Turinške, ki so jih grofje naselili v teh gozdovih, da bi jim obdelovali zemljo, krčili gozdove in spravljali les. Več stoletij so živeli tu. Med drugo svetovno vojno pa so zaslepljeni od nacistične propa-

gande, zapustili to zemljo ter odšli v negotovost na ukrađeno zemljo v Zasavju. Slišal sem tudi o poletni ofenzivi leta 1942, ko je gorelo na desetine vasi, o partizanih, ki so dolge tedne živeli samo od sadja, o medvedih, ki so jih srečevali na samotnih stezah.

Takrat je bil Rog močno skrivnosten. Samo slutili smo, da se v njem nekaj skriva. Črnil o tem ni nihče. Verjemite ali ne, tedaj sem tri mesece bival v slovenskih vaseh tik pod Rogom, bil sem precej »visok« aktivist, govoril sem s stotinami partizanov, kmetov in deklet, pa nihče ni nikoli vprašal, kam vozijo vsako noč vozovi, polni ranjencev. Tako železni so bili zakoni partizanske konspiracije in držali so se teh zakonov ti soči preprostih slovenskih ljudi. Samo da ne bi napravili škode gibanju, ki so ga priznavali za svoje.

Tisto avgustovsko sobotno popoldne se je naš avtobus popeljal po serpentinah Červanove ceste proti Podstenicam, kjer so se že kadili številni ognji tabornikov. Zdaj sem gledal na Rog drugače kakor pred šestnajstim leti. Primerjal sem roške gozdove s poključskimi in jelovskimi. Po lepoti prav nič ne zaostajajo za temi, človeka pa preseneti samo njihova prostranost. Od Podturna do Podstenic ni nobenega človeškega bivališča, čeprav bi pešali tri ure. Tako je več ali manj tudi drugje. V teh obširnih goščah se kaj lahko izgubiš, kakor so se tu izgubili že mnogi partizani. Blodili so dan ali dva, dokler jih ni rešilo naključje. Toda spet sem v spominih...

Podstenice! Gozd se je razmaknil, jasa v kotlini, nekaj debelih tepk. Gozd se zmago-slavno širi, jasa je vsako leto manjša. Še se poznajo razori in meje, čeprav jih je prerasla trava. Razvaline porašča zelenje, rdečkasti kamen prhni in razpada, iz razpok in rež brsti grmovje, med zidovi se košatijo koprive. Dimnikov ni več, oboki so se podrli. Razvaline, slikovite in skrivnostne, podobne tistim iz mehiških filmov, ki so nam pričarali nekoč podobo revolucije v tej daljni deželi. Motivi za naše

Slavja na Podstenicah se je udeležilo zlasti mnogo mladine

filmske delavce in likovnike, ki bi se drugje po svetu trgali zanje... Če bo šlo tako naprej, bo čez nekaj desetletij pokril prostor, kjer so stale Podstenice in druge vasi, bohoten gozd. Morda bo čez čas samotni popotnik ali turist naletel na obdelan kamen ali ostanek zidu in se bo vprašal: »Glej, tudi tu, v tej pušči, so včasih živeli ljudje! Kam so šli in zakaj? Saj je tudi tu lepo.« Odgovoril bi jim: »Šli so, ker so raje poslušali lažnjive obljube kakor pa svojo pamet.«

Tako prisrčnega srečanja kot je bilo na Podstenicah, že dolgo ne pomnim, čeprav precej hodim po takih zborovanih in praznikih. Naši ljudje so se naučili prirejati in organizirati take proslave, saj je minulo od vojne že štirinajst let. Kadar se snidejo stari vojni tovariši in revolucionarji, nikakor ne morejo mimo spominov. Prav je tako in negotibno. Še lepše pa je, če se ob takih srečanjih sestanejo dve generaciji.

Tudi na Podstenicah sta se srečali dve pokolenji ali celo tri. Prišli so taborniki kot najboljši nasledniki partizanskih tradicij, tistih partizanskih lastnosti, ki so napravile naše borce odporne proti vsem vremenskim neprilikam in življenju v gozdu. Prišlo je tudi več tisoč drugih mladih ljudi. Veselje je pogledati to mladino, ki kljub večji udobnosti sedanjega življenja ni pomehkužena. To je rod, ki bi se v partizanskem življenju, če bi bilo treba še kdaj tako braniti domovino, prav tako znašel, kakor smo se mi.

V nedeljo zjutraj se je množica zgrnila okoli tribune in spominskega stebra. Spet so mi misli ušle nazaj, v čas, ko se je zgodilo tisto, kar je zdaj vklesano v steber. Takrat, v ognju boja, je bila to vsakdanja zadeva in nihče ni bil nanjo posebno pozoren. Vedeli smo, da se je treba bojevati, zaupali smo voditeljem in prav malo nam je bilo mar, kakšno ime nosi naša organizacija. Šele zdaj, po tolikih letih, se zavedamo, da so take podrobnosti, kakor je bilo ime, pomnilo mnogo. Spet se čudimo ljudem, ki so takrat vse predvideli in pravilno odločali.

Spomenik na kraju, kjer je bil ustanovljen Glavni iniciativni odbor Zveze slovenske mladine

Ko iščem odgovor na to vprašanje, se nehote vprašam: kako je bilo to sploh mogoče? Odgovor je samo eden: Revolucija je to napravila. Združila je ljudi, sprostila njihovo pobudo in ustvarjalno moč. Zato, ker jo je vodila taka družbena sila, kakor je bila

Partija, marksistična in dosledna, prekaljena v dolgoletnih bojih. Partija, ki je združila vse, kar je bilo najboljše v našem narodu...

In zato spomini niso zgolj spomini. To je del nas samih, pouk za prihodnost, pouk, kako se je treba bojevati. M. P.

NADA CAREVSKA:

Nepozabljeni naslov

*Ivka Tónkija iz Gorskega Kotára,
vas Jelenje, pošta Gerovo...
V Gonarsu siroto sem spoznala,
ko odšla sem zjutraj po vodó.*

*Za barako, med Čabrankami je stala
z bolnim otročičkom na rokah,
drugega za roko je držala
in se vsa topila je v solzah.*

*Kaj ji je, sem jo tedaj vprašala,
in razkrila mi je svojo bol:
pred nedavnim vdova je postala,
so moža odgnali ji v zakol,*

*in požgali so jim domačijo,
jih na Rab odgnali, v tisti strašni kraj...
Kaj počne naj reva s podrtijo,
če domov se vrne še kedaj...?*

*Ivkica iz Gorskega Kotára,
tvoja bol je bol pregnancev vseh.
V Gonarsu sirota si ostala,
toda z nami boš na vseh poteh!*

Patrola in otrok

SKOZI s snegom obtežen gozd, gazeč po ozki, globoki, na pol zameteni snežni gazi, se je spuščalo pet oboroženih ljudi. Vodil jih je krepak človek z znamenji komisarja čete na rokavu. Trudno so se premikali in noge, odrgnjene do krvi od dolge hoje, so se z odporom dotikale trdo zamrzlih tal. Nezavedno se izogibajoč vsaki krpici snega, so se trudili, da stopajo v že izgažene stopinje moža, ki je šel na čelu kolone.

Na robu gozda, preden bi stopili na čistino, se je komisar ustavil. Obstali so tudi drugi in opazovali. Izpred gozda, na zasneženi planjavi, prekrizani s snegom obtovorjenimi ogradami, je ležalo planinsko naselje. Raztresena poslopja so motila revno enolično sliko bele površine. Komisar je pokazal z roko proti eni od hiš, iznad katere se je skozi temne odprtine na beli, visoki strehi izvijal modrikast dim.

»Glejte, tam je njegova hiša.«

»Pa veš, da je v vasi,« je vprašal mrk, košen borec.

»Doma je bil pred eno uro ali dvema. Vsaj tako so nam javili naši iz vasi.« Komisar je obrnil pogled k ljudem. »Naši zahtevajo, da ga v opomin ustrelimo v vasi.«

»V redu, ustrelimo,« je rekel fant, do včeraj študent, občutljiv, nov in radoveden. »Toda je potrjeno, da je ravno on izdal? Morda je kdo drugi?«

»Samo on je vedel. Skupaj z mano je zakopal. On in kurir, ki je tisto noč padel.«

»Hotel je, pasji sin, da se prikupi četniški bandi,« je vpadel postaren borec s konca kolone. »Najbrž je mislil, da si jo tudi ti kje izkupil.«

Komisar ni odgovoril, temveč naglo krenil. Za njim so stopili še ostali.

Spuščali so se po vaški poti, zavarovani z živo mejo, ki je kukala izpod belega bremena. Ko so se približali naselju, je zavil komisar s pospešenim korakom k odmaknjeni skupini zgradb. Eden od borcev, tisti postaren, je hitro zavil za hišo in obstal pripravljen nasproti oknom. Ostali so stekli k vratom.

Komisar je zagrabil za kljuko. Vrata so bila zapahnjena. Močno je udaril.

»Kdo razbija,« se je začul prestrašeni ženski glas po kratki tišini.

»Naši smo. Odpri!«

Za vrati se je pričelo šušljanje in šepetanje, nakar so se previdno odškrtnila. Odškrtnila so se le malo. Skozi odprtino je pokukala preplašena ženska srednjih let. Ko je videla, komu je odprla, je zmedeno zastala. V tem trenutku je nekaj drugega pritegnilo hitri komisarjev pogled. Samo za hip, iz teme priprtih vrat, v

globini izza ženine glave, se je pojavil moški obraz. Divji strah ga je kot neviden udarec vrgel nazaj.

»Ha, spoznal si me!« je vzkliknil komisar in s silo odrinil vrata. V hišo so vpadli trije, komisar, tisti mrki in študent. Zdrveli so proti sobi, katere vrata so se ravnokar zaloputnila. Mrki jih je izpahnil z udarcem kopita in kot mačka urno skočil v sobo z naperjeno puško, pripravljen na presenečenje. Za njim sta istčasno planila še ostala dva.

V kotu nizkega, zakajenega prostora sta stala ona dva. Mož in deklica. Stala sta privita drug k drugemu v somraku zimskega dne, ki je s težavo pronical skozi majhna, zamrznjena in motna okenca vaše hiše. Na moževem obrazu se je globoko vtisnil izraz blaznega strahu. Suhe in blede ustnice so mu drhte, medtem ko so mu preplašene oči nemirno begale in spremljale vsak gib ljudi, ki so vdrlji v sobo. K njegovi temni silueti, ki se je vtapljala v somrak sobe, se je privijala nežno prirasla, svetla deklina senca v belkasti, grobi srajčki. Prosojno blede otroški obrazek in vsa njena navzočnost se je zdela, kot da sije v somraku sobe z nekim nezemeljskim, daljnim sijajem, popolnoma nasprotnim sliki grobe stvarnosti, ki se je ravnokar odigravala v nizki vaški čumnati. Iz prosojne bledice otroškega obraza so sijale v vznemirjeni toplini in strahu velike, temne oči.

»Kot, da se je ravnokar ustvarila poleg nje,« je pomislil študent, ne vedoč, kam bi s puško. Zazdelo se mu je nesmiselno, da bi jo še držal naperjeno proti golorokemu črno-belemu klobčiču. Brezbrižno jo je povetil k tlom.

Možak, ki so ga iskali, je bil zdaj tu, toda pogledi trojice so se zaustavljali na nežni deklici, ki se je, glej, postavila pred očeta. Iztrgal jo je iz kaj se ve kakšne otroške igre s svojim blaznim videzom, s kakršnim je planil v sobo. Opazila je njegovo strašno vznemirjenje in strah.

Otrok se mu je motal okoli nog in jih čvrsto oklepala s tenkimi ročicami.

Komisar je nervozno okleval. Ni bil navajen oklevati in ga je to nekako mučno motilo. Vznemirila ga je otrokova upornost in odločnost, da brani očeta. Očitno je bilo, da ga ta hip z ničemer, razen z veliko in grdo surovostjo, ne bo mogoče odtrgati od očeta. Vrtinec strahu, obupa, ljubezni in pripravljenosti na odpor, vse to pomešano z nemimi solzami, je skozi dvoje temnih, toplih oči vrelo iz blede, krhke postavice, ki je odločno stala med komisarjem in možem, ki ga je prvi iskal. Po vsem je bilo videti, da se to malo bitje, ki ga je nenadna, težka, pretežka skrb v nekaj trenutkih postarala, zaveda ne-

usmiljene stvarnosti in vsega obilja strahot surovega vojnega časa.

Otrok se je zavedal, da se bori za očeta, za človeka, ki ga je najbrž neizmerno ljubil. Vedel je, da je sedaj le-ta v smrtni nevarnosti. Čutil je to po drhtenju njegovega telesa, okoli katerega se je ovijal. Vsega tega se je otrok zavedel že tisti hip, ko je mož tako vznemirjen vpadel v to polmračno sobo. Razumel je, da to, kar grozi očetu, grozi tudi njemu. Toda v njegovem majhnem telesu se je našlo dovolj moči, da zatre občutek smrtnega strahu. In moči je bilo potrebno v resnici veliko. Samo otroška ljubezen je je zmogla toliko. In to je bilo, kar je vznemirilo in zaustavilo komisarja in njegove ljudi.

Komisar je zamišljeno sedel na trinožnik. Posedla sta še ostala dva. Mož in otrok sta stala v kotu, privita drug k drugemu.

Ko je s sovraštvom opazoval moža, se je komisar spominjal mračne deževne noči. Bili so obkoljeni v tej vasi. Rešitev je bila, da se v tej noči prebijejo. Ukazano je bilo, da skrijejo in zakopljejo težko orožje. Komisar je hotel to opraviti sam, toda časa je bilo malo, a tudi primernega kraja se ni dalo izbirati. Zaupal je temu človeku in on ga je tako podlo prevaral. Spomin na to je še bolj razjezil komisarja. In sedaj naenkrat ta otrok. Le odkod se je ta čas vzel ob njem!?

Kazalo je, da je možak dojel, kaj se ta hip dogaja v glavah ljudi, ki so mu sedeli nasproti.

Začutil je, kako močna obramba mu je otrok. In mehanično ga je kot kak ščit potisnil še bolj predse. Ta gib je razdražil nervoznega, mrkega borca. Premaknil se je, kot da se bo dvignil. Toda komisarjeve zamišljene oči so ga umirile.

Borec študent se je nervozno presedel. Kako se je le vse to zakompliciralo, je pomislil. In kdo je zakompliciral? Majhen otrok. Sedaj samo, da vstopita še ona večja, ki sta ostala z materjo v veži. Kaj bo le naredil komisar? Kaj ga bodo res pred otrokom ustrelili? Nekaj bo treba poizkusiti.

»Sestrica, poslušaj, sestrica. Pojdi in reci mami, naj nam prinese vode. Veš, žejni smo.«

Otrok se ni premaknil, z ničimer ni pokazal, da je slišal študentove besede.

»Vidiš, še uboga te ne,« je pikro zabrusil mrki borec.

Videlo se je, da se je komisar odločil. Polagoma je dvignil glavo in uperil pogled v preplašene oči moža, ki pa so pod močjo tega pogleda zdrsnile v stran.

»Ti veš, zakaj smo prišli,« je spregovoril odmerjeno. »Gotovo tudi veš, kaj si zaslužil po vsem tem, kar si storil.«

Kmet se je zdrznil. Otrok je lahko obrnil glavico in pazljivo poslušal.

»Si mislil, kajne, da nas nikoli več ne boš videl?« Komisar je malo zastal, ostro opazujoč kmeta, a potem nadaljeval.

»Dal si, kar smo ti zaupali. Podpiral si tiste, ki delajo z okupatorjem. Pomeni, izdal si.«

»Ve on, kaj takšne čaka,« je vpadel mrki. »A zdaj se je kot botra skril za otroka.«

»Tako, veš kaj si zaslužil, dobro veš, kaj čaka izdajalce. Zato si tudi tako odskočil od vrat, ko si me zagledal.« Komisar je malo pomislil in potem nadaljeval.

»Danes si se nam izmaknil. Za to se lahko zahvališ temu svojemu otroku. Danes si se izmuznil. Toda drugič se ne boš. Mi dolgov ne odpustčamo. Zapomni si to!«

Komisar je končal in se dvignil. Vstali so še ostali.

»Pokvarjenec,« je rekel ježno mrki. »Ta otrok zasluži boljšega očeta!«

Planili so ven. Študent, ki je šel zadnji, je pobožal otroka po glavici.

Vračali so se po isti poti. Po planjavi so šli ravno tako utrujeni in ne da bi se ozirali. Gozd jih je pričakoval s temnim brnenjem. Veter je v vrhovih smrek šumel svojo vznemirljivo pesem in dramil nemir in misli.

Zdolaj v vasi je izza majhnega, motnega, napol zamrzlega okna jokal otrok. Solze so tekle vzdolž umazanih, blede prosojnih lic. Hlupal je zadržano, od časa do časa trzal z drobnimi rameni in glavico ter vzdihoval kot nekdo, ki mu je prešlo preko glave nekaj neskončno velikega in strahotno težkega.

Prev. Veno Taufer

Tudi na fronti so tekle solze

O španski državljanski vojni in o sodelovanju jugoslovanskih komunistov v boju proti Francovim enotam smo že mnogo slišali in brali. Med deli, ki opisujejo to vojno, pa bo nedvomno vzbudila pri nas največ zanimanja knjiga Veljka Kovačevića »V okopih Španije«, ki jo je pred kratkim izdala tudi Založba »Borec« v prevodu Jožeta Zupančiča. O tej knjigi smo poročali in objavili iz nje odlomek že v eni prejšnjih letošnjih števil »Borca«. Zdaj objavljamo še en odlomek — eno izmed najlepših poglavij iz te zanimive, globoko doživeto napisane knjige.

NA LOČITEV od fronte nismo dolgo čakali. Treba je bilo čimprej pokazati vsemu svetu, da se na republikanski strani bore samo Španci in da je zdaj na vrsti Franco, da umakne svoje »prostovoljce«.

Bil je izredno mračen in ginljiv dan. Iz nizkih oblakov je polagoma rosil dež in se pridruževal že tako žalostnemu razpoloženju. Zadnjikrat se je postrojila še zmeraj Sto devetindvajseta mešana internacionalna brigada. Druga proti drugi so stale vrste Špancev in interbrigadistov ter se molče in žalostno gledale. Kdo bi rekel, da so bili to prekaljeni borci, ki so šli skozi vse strahote fronte ter brez solz prenašali udarce in zgube? Za fronto je jokalo zaledje. Toda tisti dan, morda prvikrat, je zajokala fronta na vsej svoji dolžini. Od njih so se poslavljale tudi druge mednarodne enote istega dne in ob isti uri. Slavne brigade: Enajsto, Dvanajsto, Trinajsto, Štirinajsto in Petnajsto, so kakor to našo, brisali iz seznama republikanske vojske.

Naposled so se vrste v ginljivem in čvrstem objemu ihtle in v solzah pomešale.

Naša kratka kolona je odrihnila proti zaledju še zmerom s puškami na ramah ter zapuščala za seboj vrste okopov, zapuščena zaklonišča in skupne grobove našega »Djakovića«, »Dimitrova« in »Masaryka«. Ti slavni bataljoni so obdržali stara imena, da bi ohranili spomin na tuje borce, ki jih v njih ni bilo več.

Orožje smo odložili že nekaj dni pozneje v neki vasi ob cesti blizu Valencie.

Nekako zadnje dni oktobra leta 1938, neko popoldne, so postrojene vrste interbrigadistov iz 129. brigade čakale na veliki jasi pred na novo zgrajeno tribuno za predstavnike oblasti in vojske, da bi dali

Generalni polkovnik Veljko Kovačević, pisec knjige »V okopih Španije«

obredu polaganja orožja čim javnejši in svečanejši značaj. Pred postrojene vrste je prvi stopil višji španski oficir, da bi se poslovil od nas v imenu vojske. Drhte in jecljajoč si je prizadeval, da bi nam povedal in pojasnil ter zagovarjal pred nami nekaj, o čemer niti sam ni bil prepričan.

»Tovariši, hvala vam za vse, v imenu Španije in skupno prelite krvi,« je zaključil in odšel z govorniškega odra ves skrušen.

Še nekaj govornikov je stopilo na govorniški oder, govorilo in zaključilo govore malone na enak način.

Dostikrat smo poslušali ognjevitte govore Špancev, spričo katerih smo se vznemirjali in navduševali, toda tu o tem ni bilo ne duha ne sluha.

Še nekaj minut so stale vrste s povešenimi glavami, ko da nihče noče biti prvi pri polaganju orožja. Naposled se je na povelje ločilo od čela nekaj oficirjev, ki so stopili na sredo jase, da bi jeli izpolnjevati

sklep, od katerega so politiki pričakovali velike sadove. Za njimi je prihajala s kratkimi pogrebniimi koraki dolga vrsta in polagala orožje. Ko je prišel na vrsto Marko Orešković, je snel puško, jo poljubil in ji svečano obljubil, da je do popolne osvoboditve ne bo nikoli več odložil, če bi mu še enkrat prišla v roke. Temu staremu kaznjencu, ojeklenemu po zaporih in »glavnjačah« Jugoslavije, so tekale po obrazu solze ko objokanemu otroku. Ginjeni spričo njegovega postopka so borci snemali in poljubovali orožje kot zavedni ljudje, ki so znali ceniti njegovo vrednost, dokler je samo še z njim moč utirati pot k pravi svobodi.

Ta prizor je opazovala velika skupina kmetov v črnih nošnjah in klobukih, in vsi so jokali, ko da vidijo v njem pogreb Španije ali vsaj prve znake neogibnega poraza. Neki že oslabil kmet je stopil k razoroženi skupini in dejal s tarnajočo in kritizirajočo starčevsko modrostjo:

»Te napake ni moč z ničemer popraviti. To je najhujši udarec, ki nas je zadel po 18. juliju. Velika zabloda je pričakovati, da bo Franco umaknil tuje čete. Če bi to res storil, bi mi vojno hitro dobili. Toda z njimi jo je začel in z njimi jo bo tudi končal.«

Povsod so prihajali k nam ljudje ter izražali ogorčenje in zaskrbljenost, kakor da nas hočejo pregovoriti, naj se, ne da bi koga vprašali, ponovno vrnemo na fronto. Spomini na slavni Madrid, Guadalajaro, Yaramo in mnoga druga bojišča Španije, kjer je republikanska vojska skupaj z mednarodnimi brigadami slavila zmage, so oživljali močnejše kakor kdajkoli. Prepričanje o zmagi je čedalje bolj splahnelo. V umiku interbrigadistov so videli Španci prve glasnike mračne prihodnosti.

Prvi mesec dni so čakali razoroženi interbrigadisti v Valenciji, v njenih že davno izpraznjenih vojašnicah, v katerih so se bili leta 1936 zabarikadirali zarotniki. Mesto mesečine, zvestobe in ljubezni, kakor so ga opevali španski pesniki, je bilo že zdavnaj pokopalo te svoje čare. Žalostno in pritajeno je životarilo pod žvi-

žganjem siren, bobnenjem letal, detonacijami bomb, prekritimi žarometi in grmenjem protiletalske artiljerije. Spričo bližine fronte, s katere je bilo slišati kanonado, je bilo nekam skrivnostno in strogo. Dih bližnje fronte si čutil na slehernem koraku; na širokih ulicah in zelenih trgih so bila že zdavnaj zamrla velika sprehajališča in pesem kitar. Vojaske in miličniške patrulje so bile ob hupanju gasilskih in sanitetnih avtomobilov prevzele življenje ulic.

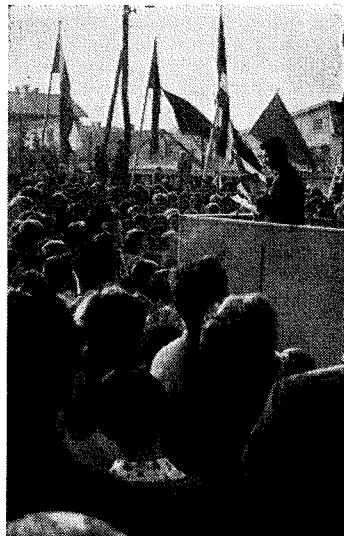
Več tisoč interbrigadistov s srednje fronte se je prvič v neobičajnih razmerah zbralo v tem mestu. Težko bi našli le eno narodnost, ki ne bi bila zastopana tu s svojimi predstavniki. Skupni boj in španski jezik sta nas povezala v eno samo družino, v kateri ni bilo mlajših in starejših, majhnih in velikih, ne gledanja na barvo kože, obliko lobanje in višino postave.

Med njimi je bilo tudi nad dve sto Jugoslovancev, ki so se borili v raznih enotah po vsej španski fronti. Nekoliko manjša druga naša skupina je taborila nekje v Kataloniji in čakala na odločitev, da zapusti Španijo. Dvakrat večja skupina, v kateri je bilo blizu sedem sto Jugoslovancev, pa je pustila svoje raztresene kosti po vsej tej lepi deželi, kjer so se dve leti bili boji za njeno osvoboditev.

Lepo praznovanje občinskega praznika

V občini Ljubljana-Bežigrad so letos prvič praznovali občinski praznik — spomin na 7. september 1941, ko je skupina skojevcev na Ježici napadla italijansko patruljo (to je bil doslej krajevni praznik Ježice in okoliških vasi). Praznovanje je bilo zelo lepo in je trajalo 8 dni. Na programu številnih prireditev so bila tudi odkritja 4 spominskih plošč. Na gornji sliki vidimo množico ob odkritju spominske plošče Urški Zatlerjevi v Savljah (Urška Zatlerjeva je bila prva komunistka na Ježici; o njej je izšel članek v eni prejšnjih letošnjih števil »Borca«). Na levi sliki: prizor z odkritja spominske plošče na hiši, kjer se je rodil revolucionar Matija Udvarc. Tretja slika pa je posnetek z odkritja spominske plošče na poslopju gostilne »Fortuna«, kjer je pred vojno delovala »Vzajemnost«, med vojno pa je imela v njej zatočišče Varnostno obveščevalna služba (VOS)

Zaseda

VSAKO leto me v času, ko preživljam letni dopust, vsaj enkrat zanese skozi vasico Hraše. Tam postojim pred nizko hišo, na kateri se s ceste lahko opazi vzdana spominska plošča. Na njej mimoidoči lahko prebere, da je na tem mestu 5. oktobra 1942 padel Albin Zemva.

Kaj več iz tega napisa ne izveš. Tu ni napisano, da je bil jeseniški plavžar Iztok eden izmed prvih borcev, prekaljen v nešteti ofenzivah in nemških hajkah, niti ne tega, kako se je to zgodilo.

*

Bataljon se je ustavil v Fojovem gozdu, ki se kakor klin zajeda med mrzlo Završnico in skalnati Smokuški vrh. Po uspehi akciji na Jesenicah se je moral bataljon premakniti, saj so Nemci z vseh strani pritiskali proti Plavškemu rovtu, da bi tako opravičili svojo nemoč proti partizanom. Pred dnevi smo jim dokazali, da se ne bojimo obiskati niti postojanke, kakršna je bila tačas na Jesenicah. Bataljon je namreč ponoči vdrl v središče Jesenic ter odnesel zalogo čevljev, pripravljenih za Nemce.

Sonce se je že precej visoko vzpelo nad vrhove mogočnih smrek. Med njimi je bilo živo, saj nas je dežurni prebudil že v jutranjem mraku. Morali smo biti previdni, ker mesto ni bilo ravno najboljšo, Nemci ali »raztrganci« pa so nas utegnili vsak čas presenetiti. Z zajtrkom smo bili že davno gotovi, pa tudi patrolje in izvidnice so se že razšle v vse smeri.

Pripravljali smo se na jutranji pregled. Sedeli smo v skupinah, čistili puške in urejali nahrbtnike, nekateri pa so nekoliko oddaljeni od ostalih, kakor bi se nečesa sramovali, prevračali srajce in njihove rokave ter vztrajno nečesa iskali. Vso to marljivost pa je iznenada nekaj zmotilo. Od Smokuškega vrha sem so tišino presekali enakomerni udarci sekire. Vsi smo prisluhnili v to smer.

Komandant Iztok, ki se je ravno v tem času pomenkoval

s komisarjem Štajzijem in komandirjem Štepselnom, je prvi pretrgal tišino. »Štepsel, vzemi tri fante, gremo pogledat, kdo je zašel sem gor,« je zapovedal komandirju. Kot bi trenil smo bili določeni nared. Hitro smo se vzpenjali med smrekami v smeri, iz katere so odmevali udarci sekire. Govoriti se ni ljubilo nikomur. Menda je vsak zase potihó preklinjal kalilca miru. Iz izkušenj smo namreč vedeli, da je bil prihod nepoklicanega v našo bližino največkrat povod za premik, če nismo hoteli, da nam drugo jutro sede »zelenci« za vratom. Večkrat so se namreč našli ljudje, ki so zaradi strahu pred Nemci in mogoče niti ne z željo, da nam škodujejo, javili

Nemcem, da so videli partizane.

Udarci sekire so se slišali vse bliže. Kmalu smo zagledali med podrtim lesom kmeta, ki je z zavihanimi rokavi vihtel sekiro in obsekoval veje. Ko smo bili že skoraj pri njem, nas je zagledal. Očitno je bilo, da se nas je prestrašil. Vznenmirjenje je prešlo šele, ko ga je Iztok prijazno vprašal: »Kaj pa vi tukaj?«

»Kar malo ste me prestrašili,« je odgovarjal kmet in nadaljeval: »Zima je pred durmi, treba je pripraviti drva, da ne bomo zmrzovali. Vi teh skrbi nimate,« je še dodal.

Med tem časom smo posedli po obsekanih deblih, da se odahnamo od nagle haje navkreber. Iztok je poizvedoval dalje. »Od kod ste pa prišli? Malo pozni ste, sonce je že precej visoko.«

»Iz Hraša,« je odgovoril kmet, in nadaljeval: »Kar precej se zamudiš, da premagaš Smokuški vrh.«

Pogovor je tako potekal že kake pol ure. Komendant se je zanimal za to in ono, Hrašan pa mu je mirno odgovarjal.

»Kako pa kaj s hrano?« je vprašal Hrašan. »V naši vasi vas še ni bilo, čeprav mislim, da bi se nekaj lahko skupaj spravilo.«

Torej nas sam vabi, da pridemo po hrano? Kaj prida res nismo bili založeni, saj takih, ki smo jim kot nemškimi simpatizerjem in podrepnikom lahko kaj vzeli, v okolici ni bilo dosti. Zato smo bili s prehrano večkrat celo v zadregi, tako tudi tokrat. Zaradi tega ni čudno, da je bil Iztok pripravljen sprejeti tako ponudbo. Pričela sta se pomenkovati, kako bi se dalo to najbolje izpeljati. Vse bolj z zadovoljstvom smo gledali Hrašana. »To je vendar naš človek! Tudi nobenega strahu več ne kaže, kar je drugače navadno pri ljudeh, ki nimajo čiste vesti. Le kaj delajo terenci, da se s takimi ljudmi ne povežejo?« smo razpredali svoje misli.

Iztok se je dvignil. Pogovor je bil končan. Hrašanu je ponudil roko in dejal: »No, jutri zvečer pridemo. Le dosti pripravite, da ne bomo zastonj obirali teh klancev. Pa na svidenje!«

Tudi mi smo se poslovili. Zadovoljni smo se vračali. To je bil že dogodek, pogovarjati se s človekom iz doline v času, ko smo živeli tako rekoč odrezani v gozdovih ter se le v temnih nočeh spuščali v dolino, da pripravimo Nemcem kako novo presenečenje. Iz pogovora sem povzel, da sta se domenila, da bo Hrašan organiziral v vasi zbiranje hrane, po katero naj bi prišli naslednjo noč.

Prihodnjega dne pred nočjo je bil bataljon pripravljen za odhod. Izdana so bila poslednja navodila. Vsaka skupina je imela svojo nalogo: skupine za zasede v smeri Lesc in glavne ceste, patrolje, straže in skupina, ki naj bi zbrala hrano in jo prenesla na določeno mesto. V tej skupini sem bil tudi jaz. Španov Peter iz Lesc je bil kot domačin določen za komandir-

ja straže, ker je najbolje poznal Hraše, dohode k vasi in smeri, iz katerih smo lahko pričakovali nemške patrolje.

Še pred sončnim zahodom smo bili na sedlu, preko katerega se iz Smokuškega vrha pot strmo spušča proti Rodinam. Odrejen je bil kratek počitek. Pogled nam je plaval po dolini, na katero se je že spuščal mrak. Objemal je znane vasice, spomin pa nam je uhažal v čase, ko smo še brezskrbno hodili po cesti, ki se je kakor bel trak vila po zelenih poljih. Ko je ugasnil zadnji čik, ki je skrivaj krožil od ust do ust, se je dodobra stemnilo. Pričeli smo se spuščati po strmi poti navzdol. Pesek je glasno škrtal pod nogami. V rebri nad Rodinami smo zopet počivali. Iz zaradi utrujenosti, bili smo zgodnji. V vasi je bilo

živahno. Slišalo se je govorjenje, klici, mukanje živine, najglasnejši pa so bili psi, ki so se trgali na verigah. Čas je hitro potekal. Krajšala sta nam ga Ivan in Mičo, šaljiva Ljubljanačana, katerima humorja nikoli ni zmanjkalo. Okoli enajste ure smo se skozi vrtove spustili mimo vasi v polje. Kmalu smo prečkali glavno cesto. Približali smo se Hrašam, ki so razsvetljene ležale med sadnimi vrtovi. Skupine, določene za stražo, so pod Petrovim vodstvom utonile v temo. Vas je bila mirna, celo psi to noč niso lajali.

Po krajšem času se je iz teme izluščila postava. Vrnil se je Peter. Raportiral je komandantu, da je straža postavljena, zasede na svojih mestih ter da patrolja v vasi ni opazila nič sumljivega.

V nekaj minutah smo bili tudi mi v vasi, Peter pa je zopet odšel k stražam. Komandant, ki je bil z nami, je odredil, v katere hiše pojdemo po hrano. Ravno v času, ko bi se morali raziti, se je zopet pojavil Peter. V nekaj besedah je poročal komandantu, da je nekdo v sadovnjaku nanj streljal. Ker nobeden ni slišal strellov, mu Iztok niti ostali tega nismo verjeli. Vseeno pa je Iztok določil še Mira, da bi skupaj s Petrom pogledala, kaj se je zgodilo.

S kmetom, v katerega hiši sem bil, sva ravno napolnila vrečo moke, ko sem razločno slišal glas brzostrelke. Oprtal sem si vrečo ter jo odnesel po stopnicah na dvorišče. Tu je

ravno nekdo klical Iztoka. Bil je Petrov spremljevalec Miro, ki je Iztoku, ki se je ravno mudil v veži, kratko poročal, da je nanj in na Petra zopet nekdo spustil rafal. »Beži no, beži! Slišiš streljanje iz Begunj, pa že misliš, da je namenjeno tebi,« se je pošalil Iztok. »Če bi bili Nemci v vasi, bi nas napadli takoj, ko smo prišli v vas. Ker nas pa niso napadli, se pravi, da jih v vasi ni, mimozased, straž in patrulj se pa tudi niso mogli neopaženo prilaziti v vas,« je glasno razmišljal Iztok. »Čudno,« je dejal, »saj bi tudi vaščani kaj opazili. S katerimkoli sem do sedaj govoril, vsak mi je rekel, da ni bilo opaziti ničesar sumljivega.« Ko smo tudi ostali po-

trdili, da je bilo res slišati rafal brzostrelke, se je že odločil. »Pregledali bomo vas. Če tudi so Nemci res v vasi, dosti jih gotovo ni, ker drugače bi nas že napadli.«

Kakih osem, z Iztokom in Štepselnom na čelu, se nas je napotilo proti sredini vasi. Cestne svetilke so neprijetno in zlovešče razsvetljevale cesto. Bilj smo še precej oddaljeni od mesta, kjer naj bi po podatkih komandirja straže bili Nemci. Ker smo bili precej brezskrbni, nas ni motilo to, da se preveč strnjeni pomikamo proti vasi. Samo Štefanu to ni bilo všeč, zato je dejal: »Fantje, odstopanje! Če zaropota, bo hudič!«

POZABLJENE PESMI S POLOŽAJEV

Književnika Toneta Seliškarja smo pred kratkim pobarali, ali ima med papirji v miznicah in predalih še kakšno pesem, ki ni bila še nikjer objavljena in na katero je že morda pozabil. Saj vemo, da je tovariš Tone v partizanskih časih celo med pohodi in boji nenehno pisal in da takrat ni moglo biti objavljeno vse, kar je napisal.

»Bom pogledal,« je dejal.

In je res pobrskal po svojih predalih — pa nam je prinesel 12 pesmi, ki niso še videle belega dne. Vsaka zase je dokument tistih velikih dni, ko si je naše ljudstvo z orožjem v rokah gradilo temelje za lepšo bodočnost.

Sklenili smo, da bomo »Pozabljene pesmi s položajev« objavili — v vsaki številki nekaj. Tovarišu Tonetu se v imenu vseh bralcev pristrčno zahvaljujemo zanje.

TONE SELIŠKAR:

Po sonce v sinje dalje

*Vse dni so sive megle obležale
in predle žalost po gorah,
nekje so strojnice grozeč regljale
in rože mrle so v solzah.*

*Se jastreb se je skrnil pod strme skale,
ves svet se je pogreznil v mrak,
na reke divje race so pristale,
vode že pljuskajo čez prag.*

*Mi pa, kot da nas vse to nič ne gane,
smehljamo se globinam vod,
pojoč zmagujemo močvare, slane,
za nas ni zime, ne strahot.*

*Po sonce gremo v sinje, svetle dalje,
z grobovi orjemo zemljo,
po sonce gremo čez naraslo barje,
da nam ne bo nič več hudo!*

Dolina Kolpe, jeseni 1944.

Mejniki

*Kjerkoli hodiš, vsepovsod gomile
so zrastle iz steptanih naših tal;
tu je omahnil, tam je v jamo pal,
tod smrtne krogle so srce prebile.*

*Pod hrastom, v polju, pod samotno streho,
pod živo skalo sredi nemih gor,
nekje nagrobnik mu je kuštrav bor,
drugod koščice vdirajo se v reko.*

*Čolnar z morjá, orač, pastir s planine,
mladenič, starec, oče, mati, sin —
so se za nas pogreznili v globine.*

*To so mejniki naše zgodovine,
zdaj segajo do samih korenin
očiščene, svobodne domovine.*

Stari trg pri Ložu, 1944.

Ni še dobro izrekel zadnje besede, ko je izza kamnite ograje, ki se na obeh straneh ceste vleče skoji vas, zares zapropotalo. Ogenj, ki so ga bljuvali mitraljezi in brzostrelke, nas je oslepil. Skočil sem, toda v tistem trenutku me je pobil udarec po glavi na tla. Stemnilo se mi je pred očmi, nič več nisem slišal ne videl...

Zdi se mi, da sem se kmalu zopet zavedel. Strojnice so še vedno ropotale, krogle so žvižgale tik nad glavo in se odbijale v sosednem zidu. Nekdo me je stresel. Odprl sem oči in tik sebe opazil Štepselna, ležečega sredi ceste. »Si ranjen?« me je vprašal. Nisem mu vedel odgovoriti. Razen bolečine v glavi nisem čutil ničesar. Pretegnil sem se, roke in noge so me ubogale. Torej nisem ranjen, sem si mislil. »Toda kako se izveči izpred žrel strojnic, oddaljenih pičila dva metra? Na desni sta zid in zaseda, na levi zid, spredaj in zadaj pa razsvetljena cesta,« sem mrzlično premišljeval.

»Pripravi puško, na znak tri pa za menoj!« je Štepsel komaj prevpil ropotanje mitraljezov. Štel je. Oba naenkrat sva se vrgla po cesti navzdol. Petnajst korakov pred nama je režala odprtina v zidu, vhod na dvorišče. Ogenj se je povečal. Čvrsto sem držal puško ter se z dolgimi koraki poganjaj naprej. Lesena vrata v dvorišče naju niso zadržala. Pred silnim zaletom so odletele in že sva bila v okrilju zidu. Krogle so sikale nad nama, toda največja nevarnost je minila. Izmučena sva se vlekla proti zbornemu mestu, ki je bilo tudi tokrat za vsak primer odrejeno.

Premišljeval sem, kako se je vse to bliskovito dogodilo. Štepsel je bil ranjen v roko. Med potjo jo je za silo obvezal. Jaz sem odnesel celo kožo, ni pa bila cela puška. Kopito je bilo preresetano.

Večina se je že zbrala, prihajali so pa še vedno. Vrnitev po isti poti nam je bila odrezana, saj se je od Begunj že slišalo brnenje motorjev. Morali smo pohiteti, da se pred dnevom prebijemo čez cesto. Jutro je bilo pusto, megla se je vlekla preko polj. Bilo nam je hladno, ko smo nad Mostami

stali in čakali zaostale. Dveh še ni bilo: Iztoka in Toneta, ki je bil doma nekje s Primorskega. Skrajni čas je bil, da se vrneta. Mogoče pa sta ubrala drugo pot? Dolgo nismo mogli več čakati, kajti hitro se je pričelo dani. Zato smo se umaknili nad Potoke.

Pričakovali smo ju ves dan, pričakali pa ju nismo. Še isti popoldan smo izvedeli, da sta oba obležala v Hrašah.

Pripravljen je bila zaseda, kot da so Nemci vedeli, da pridemo. Vsi, razen nemškega žandarja, so bili »raztrganci« iz Brezij, kjer so takrat imeli

svojo postojanko. Ali je bilo to res samo slučajno, ali...?

Niti takrat niti pozneje si tega nisem mogel razložiti.

Čeprav lačni, gladu ta dan nismo čutili. Hrane ni bilo, ostala je v Hrašah. V prvem mraku smo se pod Potoki spustili proti Savi, ravno v času, ko se je iz Soteske spuščala nemška kolona. Prebredli smo reko, čeprav mrzlo in deročo, na mestu, kjer se zdaj razprostira jezero. Premaknili smo se na Mežakljo, pod Stolom pa so križarile kolone Nemcev.

*Rado Dolžan
ilustriral Karlo Hrovatin*

Dva tovariša

PRI NAS SE zarja poraja v dolgih, krvavih snopih žarkov nad visokim planinskim obzorjem. V nas kipi večno šumenje morskih valov v burji. Mi ne poznamo preutrujenosti, miru, resignacije in apatije. Naše življenje ima smisel... Čeprav z vseh strani preži na nas smrt, ji ponosno kljubujemo. Ostalo nas je še nekaj in čakamo, da tudi nas prej ali slej preresetajo sovražne krogle. Da, ves čas se obračam k tovarišem in rada bi jim zaklicala, da smo obkoljeni, toda po njihovih pogledih razumem, da sami vedo to. In vendar se nikakor ne moremo rešiti iz obroča. Na vsak, tudi najmanjši šum nas sovražnik zasipa s strojničnim ognjem... In zdaj ta zarja!

Ta zarja se poraja sedemindvajseti dan po tistem nepopisnem umiku. Dnevi in noči, vse se je zlilo v dolgo, neskončno preganjanje. Zdelo se nam je, da mi preganjanje čas in ne ta nas. In ves čas, ves ta čas so nam bili za petami ti besni, krvoločni psi.

Pred sedemindvajsetimi dnevi! Da, takrat so nas napadli od vseh strani. Mnogo jih je bilo. Imeli so letala, tanke, topove in vse mogoče moderno orožje. Mi pa — mi smo bili goloroki in bosí. Toda oboroženi smo bili s silnim orožjem, strašnim sovraštvom do zavojevalcev, zločincev-fašistov.

In vendar smo bili iz dneva v dan bolj in bolj lačni. Iz dneva v dan smo pozabljali na počitek; slehernemu izmed nas je v očeh gorel krvav ogenj. A to ni bilo vse!

Nenadoma nam je zmanjkalo streliva. V rokah sem držala prazno puško in nisem vedela, kaj bi počela z njo... Sinoči sem tako željno pričakovala noči, četudi jo vedno spremljajo bližnji in daljni požari in preplašen jok otrok ter tožbe žena.

In vendar sem sinoči tako željno čakala noč. Čakala sem mrak, toliko osovraženi mrak, četudi sem gorela od ljubezni do svetlobe, svobode...

In prav sinoči se je zrušila na nas nesreča...

In medtem, ko pišem te vrstice, ob prvih žarkih zarje, ropotajo okrog mene strojnice, neprestano stokajo ranjenci in znova in znova moram misliti na zločinski ogenj njihovih strojnic... V gorah so bili slabotni, strahopetni. Toda napravili so širok obroč in nas vedno huje stiskali. Z nami so bili tudi tovariši iz glavnega štaba in iniciativnega odbora za sklicanje ASNOM (Antifašistično sobranje narodnog oslobođenja Makedonije).

Ne, mi mladi, udarniki, bomo s strojnicami razbili obroč. Našli bomo tudi strelivo. Ne bomo pustili sovražniku, da nas uniči. In kot smo napravili že mnogokrat, bomo z nenadnim naskokom in preplahom razbili obroč in prešli most, ki visi nad to reko. Samo imeti moramo nabite puške, krepko moramo držati bombe v rokah, noge nam morajo biti urne in čvrste. Da, toda naše noge so utrujene in otečene. Od ranjenih stopal ostajajo krvavi sledovi po kamenitih, golih strminah. Kljub temu smo se odločili, da razbijemo obroč...

Po kamenitih, strmih rečnih bregovih se je mračilo, ko smo se mi, moja desetina, privlekli do vhoda na most. S pritajenim dihom smo se plazili ob strmem bregu reke, vse bliže in bliže mostu. Sekunde so bile strahotno dolge, krčevito smo držali bombe in puške. Nenadoma je stala pred nami stražarska hišica. Glej jo, čisto blizu je; vse je tiho, nihče ne moti tišine mraka. Počakali bomo, da se še bolj zmračí, potem bomo napadli.

Toda naše misli je pretrgalo regljanje strojnic. Nagonsko smo se še bolj stisnili k zemlji, videč, da streljajo na nas. Toča krogel se je usula preko nas na visoke strmine, v katerih podnožju je bila naša glavnina. Tedaj je zloglasno začelo odmevati pokańje minometalcev. Sovražna zaseda je odprla ogenj na nas. Strahopetci! Čutili so našo hrabrost v odkritih borbah in zdaj nas napadajo iz zasede...

Potem nisem mogla razločiti ničesar več. Noč se je hitro spustila nad gladino reke, v katero je padel ognjeni dež. Kje so ostali tovariši iz desetine, ne vem. Poklicati jih nisem smela, da ne bi z glasom izdala mesta, kjer smo se nahajali. Preostalo mi je torej, da se splazim po dnu globeli in iščem, iščem... Na misel mi je prišlo, da moram za vsako ceno zapustiti mesto, od kod smo napadli sovražnika. Toda tega nisem mogla storiti. Četna bolničarka sem. Če so tu kje ranjeni tovariši? Moram jih obvezati in izleči iz prve bojne črte. Toda prva bojna črta — je pred nami in za nami.

Vendar sem jih začela iskati. Naporno je bilo to iskanje pod točo krogel. V roke me je zbadalo trnje in robidovje, v kolena so me rezali šiljasti škrljevci, noč pa je bila tako mračna in težka...

In tedaj sem zatipala neko telo. Tresla sem ga in mu šepetala, toda bilo je trdo, mrzlo. Kateri

nje smo rešili: mrtve borce bomo skrili v grmovje, da jih ne bi sovražnik našel in oskrunil, ranjene pa bomo odnesli še više, k bregu reke. S tem pa smo se izpostavili sovražnemu ognju, pred katerim smo bili varni v globeli. Prenesli smo dva ranjenca v izsušeno korito potoka, ko pa sta moja dva tovariša nesla tretjega, je sovražnik zasilal šum in začel v temi obsipavati s strojničnim ognjem mesto, kjer je domneval, da smo.

Kaj je bilo potem s tovariši, ne vem. Kolikorkrat sem hotela priti do njiju, vsakokrat mi je to onemogočil strojnični ogenj. Sovražnik je na vsak moj šum, kdaj pa kdaj pa tudi zaradi taktike, spustil proti meni rafal iz strojnice. Tako je minila noč.

Pred zoro je tovariš, ki je ostal z menoj, poskušal prekoračiti pot na čistini, da pogleda, kaj je s tovariši. Komaj pa mi je izginil iz pred oči, je jeknil njegov krik in slišala sem, kako je padel v reko. Ostala sem sama z dvema ranjencema, ki ju nisem smela zapustiti. Ne, ranjenih nikoli ne zapustim!

V tem položaju me je zatekla zarja. Visoko nad mano so brenčala letala. Sovražnik je od onstran reke okreplil ogenj in ognjena toča se je usipala okrog mene... Glej jih... že prihajajo. Čez most tečejo... Čvrsto stisnem bombo v roki. Eno bom vrgla vanje, z drugo bom ubila sebe... Sive postavbe letijo preko mosta in gredo po poti. Gledam, kako se mi približujejo, zatajujem dihanje in čakam. Kaj je to? Nekaj me je zapeklo v ramo. Tema se mi dela pred očmi...

*

Medtem ko je drugod že poletje, je v naših planinah še pomlad. Visoko drevje zeleni. Vse okrog mene je mirno, svečana tišina trepet nad pisano, nežno cvetno preprogo. Na obrazih ranjencev, ki ležijo okrog mene, čitam veselje.

Tisto jutro, ko se mi je vrnila zavest, sem opazila, da so me bili tovariši prenesli na višino, ki je danes postala zgodovinska. Ko sem tistega jutra vprašala, kaj se godi okoli mene, me je eden izmed ranjencev, tako rekoč otrok, z obvezano glavo, nekam kljubovalno pogledal in mi važno odgovoril: »Danes je prvo zasedanje ASNOM.« To sem slišala prvič. Bila sem veselo presenečena. Nestrpno sem čakala tovariša, ki bi mi pojasnil, kako sem se znašla v tej višini. In zagledala sem ranjenca

»Ne bomo dovolili, da streljajo na naš štab!« je vzkliknil tovariš desetar. »Niso nas zapazili. Približali se jim bomo in odprli hitri ogenj.«

Tako je tudi bilo. Opazili smo njihove bližnje položaje, se priplazili za skalami in odprli hitri ogenj nanje. Ne moremo reči, koliko časa smo streljali, vem le, da je stražnico zbrisala bomba, ki jo je zalučal tovariš desetar. Sele tedaj sem opazila, da je sovražni ogenj uperjen na nas. Dosegli smo cilj.

tovariš bi mogel biti mrtev? Pa ni bil le ta. Večkrat sem, plazeč se tako naokrog, našla ranjenega tovariša, mu obvezala rane, ga vlekla za seboj, toda kam? Vedno mi je zastavilo pot gosto trnje in bodičast robidovje. To kot da mi je zaprlo pot. Jaz pa sem vlekla tovariše in jih pustila ob koritu malega potoka, ki se je zlivljal v reko. Tu sem jih pustila ležati.

Okrog polnoči so se priplazili k meni trije tovariši. Dolgo smo šepetali in se posvetovali, kako bi spravili tovariše na varno. Nazad-

V Makedoniji praznujejo vsako leto 11. oktobra dan vstaje makedonskega ljudstva. — Na sliki: detajl spomenika osvoboditeljem Skoplja, delo kiparja Ivana Mirkoviča

ki sem ga bila vlekla s seboj tisto strašno noč po trnjevi poti vse do brega potoka. Privlekel se je do mene, mi veselo stisnil roko in zašepetal: »Prišla si k zavesti! Mi pa smo že mislili...« Kot da se je ustrašil zadnjih besed, je umolknil in žalostno vzdihnil.

»Kaj se je zgodilo, tovariš?« sem ga vprašala. »Povej mi!«

Vesel, da se mi je vrnila zavest, je prisedel in mi začel pripovedovati:

»...V tistem koritu potoka ob reki smo pričakovali najhujše. Opazil sem, da so ranili tudi tebe in da si izgubila zavest. Razumel sem, da smo mi, ranjenci, ostali brez tvoje zaščite. Hotel sem klicati na pomoč, toda koga? Če bi zaklical, bi se samo izdal sovražnikom. Ti pa so besno drveli čez most. Nihče več jih ni mogel ustaviti. Kot sem mogel razumeti, se je naši glavnini ponoči posrečilo, da se je izvelkla iz obroča. Fašisti torej drviijo nad nas, onemogle ra-

njenice. Toda nismo goloroki... V tvojih rokah sem opazil dve bombi in v glavo mi je šinila rešilna misel. Moral sem se splaziti do tebe in ti vzeti bombi, da bi se branil. Sovražnik je bil že zelo blizu. Slišal sem že odmev njihovih urnih korakov. Napel sem zadnje sile in se začel vleči ob grmovju, sklenivši, da moram priti do tebe, pa četudi bi moral umreti. Na srečo me niso opazili in prišel sem do tebe, ti vzel bombi iz rok in počakal. Tako sem ostal nekaj časa in s pritajenim dihom čakal. Ti si se zvijala na pol nezavestna in me najbrž nisi opazila. Izpod rame ti je tekla kri. Jaz pa ti nisem mogel pomagati.

Nenadoma sem čisto od blizu zaslišal glasove. Z muko sem odvil bombi, toda bil sem brez moči. Izgubil sem bil mnogo krvi in sile so mi pojemale. Zmeden od misli, da nimam več moči, da bi se branil, sem se stisnil k zemlji in napeto čakal. Trenutki so bili

strahotno dolgi. Tedaj pa se je zgodilo...

Pričakujoč podivjane fašiste, z očmi, plamenečimi od krvoločnosti, sem zagledal pred seboj dva fanta, z obrazi zardelimi od sonca. Eden od njiju je nosil na rami strojnico, drugi pa trakove z nabojl. Počasi, počasi sta se plazila proti nam, se preplašeno ozirala in se nam vedno bolj približevala.

»Hitreje! Hitreje!« je eden razburjeno rekel v slovenščini. Se bolj sem pritažil dih, ker nisem vedel, kaj nameravata. Že sta se mi približala. Tedaj je eden izmed njiju pridušeno vzkliknil. Mislim, da je bil Tone. »Ali si bil ti, Tone?« se je moj tovariš obrnil k nekemu ranjenemu fantu, ki je ležal blizu in ga še nikoli nisem videla v naši brigadi.

— Kaj? — je vprašal ranjenec in me pogledal s svojimi čistimi, sinjimi očmi, v katerih sem čitala težko bolečino. Glavo je imel obvezano z belo gazo, na kateri so se poznali veliki, krvavi madeži.

»Ali si ti zaklical ,leži?« je vprašal tovariš iz moje desetine.

»Ne, Jože je bil,« je rekel Tone. Moj tovariš je nadaljeval:

...»Poslušam, govorita v slovenščini. Zdelo se mi je čudno. Pričakoval sem, da zagledam nadeute Nemce ali brezdušne bolgarske fašiste... A kar se je zgodilo, je bilo tako neverjetno... Pa po-
vej ti naprej, Tone!«

sem na cestah v Makedoniji. Vedno pogosteje sem mislil na to, kako bi našel partizane in pobegnil k njim. Tudi Jože, moj rojak, je hotel pobegniti. Čakala sva prilike. Slednjič sva jo dočakala. Zbrali so nas in nam dali orožje, da pomagamo Nemcem v borbi proti partizanom. Jože je dobil strojnico, jaz pa sem bil njegov pomočnik. Branite se! so nam rekli, sicer vas

se jima je svetilo iskreno veselje. Objela sta me, ko pa sta zagledala tebe, sta se zdrznila in se zaskrbnjeno zamislila. Posvetovali smo se, kako bi se rešili. Pogledaj sem h gostemu robidovju, ki nam je ponoči zapiralo pot na umiku in se prepričal, da se lahko izmuznemo skozenj ter nadaljujemo pot po koritu potoka. Prosil sem Toneta, naj te vzame na roke. In tako smo

S težavo je Tone dvignil glavo, pogledal v julijsko sinje nebo, se zazrl vanj nekam žalostno, kot da gleda v svojo neveselo preteklost:

»Ljudstvo Julijske krajine že zdavnaj pozna fašizem. Jaz ga poznam že od zibke. Dobro sem ga čutil iz materinih praznih prsi... Neke noči so mi fašisti odgnali očeta. Moja mladost je bila nevesela. Vojna je prinesla še večji teror... Odpeljali so me iz rodne-
ga mesta in me vrgli v mračen srednjeveški katoliški zapor. Po padcu Mussolinija sem zbežal iz zapora. Po nesreči so me dobili Nemci, me nekaj časa držali v mestnem taborišču in me poslali v delovno organizacijo ,Todt'. Tako sem se znašel na cestah Makedonije.«

Tone se je utrudil od govorjenja, legel na hrbet, se zazrl v nebo, in ne da bi nas pogledal, nadaljeval:

»Toda v meni je gorela želja, da bi se boril proti Nemcem. Delal

partizani vse pobijejo. Tistega jutra smo šli preko mostu čez reko. Gorela sva od želje, da vas najdeva in se vam pridruživa...«

Tone je prenehal pripovedovati. Čutila sem, da noče več nadaljevati, zato sem se obrnila k tovarišu iz moje desetine in ga vprašala: »A potem?«

Tovariš je vstal, se splazil k Tonetu, mu nežno položil roko na čelo in mu rekel: »Tone in Jože sta naju rešila.«

In potem je nadaljeval: »Ko sta nas Jože in Tone opazila, sta legla, Tone pa je tiho zaklical: ,Ne streljajte! Midva sva z vami. Midva sva Jugoslovana iz Trsta!«

Nisem verjel njunim besedam in bil sem pripravljen na najslabše. Tedaj sem se domislil in jima zaklical: »Pridita bliže, brez orožja! Ubogala sta me. Pustila sta orožje in prišla bliže. Šele tedaj sem se prepričal o njima. ,Orožje nam bo potrebno,« sem jima rekel. Šla sta ponj in se vrnila. V očeh

se začeli oddaljevati od sovražnika. Nismo pozabili drugega ranjenca. Toda bilo je že prepozno. Nobenih znakov življenja ni več kazal. Od tedaj nisem več razporejal sam s seboj. Nisem mogel ne hoditi, ne ležati. Prosil sem, naj me pustijo samega. Toda Jože me je zgrabil, me zadel na rame in odšel za Tonetom. Težko smo prodirali skozi trnje, večkrat smo zdrznili v potok, napredovali pa smo vendarle. Tedaj smo čisto blizu zaslišali streljanje in psovke sovražnikov, krogle so žvižgale nad nami, toda globoko korito nas je ščitilo. Mislim, da nas niso opazili in da streljajo samo iz strahu. Nenadoma pa sem zaslišal bližnje glasove. Fašisti so drveli že po bregu reke. Lahko da so prodirali tudi po koritu potoka

Jože me je zapustil, namestil strojnico in čakal, da pomeri nanje. Naprej te je nesel Tone. Potem se je vse pomirilo. Spodaj je šumel Vardar in butal ob izlizane

bregove. Za Tonetom se je rušilo kamenje in pljusalo v potok. Pogledal sem kvišku, k Tonetu in tebi, in opazil goščo, našo mater-zaščitnico. Mir pa ni dolgo trajal. Fašisti so odprli hitri ogenj. Streljali so daleč preko nas, v gozd. Mislim, da so streljali nate in na Toneta. Se preden pa sem mogel reči to Jožetu, je že zaropotala njegova strojnica. Meril je z gotovostjo. Zdelo se mi je, kot da je zajejala vsa soteska. Sovražnika je zmedel, ne vedoč, od kod streljajo nanj. Mnogokratni odmev iz soteske ga je zmotil. Spet je vse utihnilo. Jože je dvignil strojnico na rame, z drugo roko pa je zgrabil mene in me vlekel po koritu proti gozdu. Nad nama je padala toča krogel. Te so frčale visoko in prepirani sem bil, da se bova počasi oddaljila odtod in se rešila. Nenadoma sem pridružen kriknul. Pred teboj in Tonetom se je pojavila skupina bolgarskih fašistov. Tudi Jože jih je zagledal. Hitro je splezal na neko skalo, si poiskal zaklon, postavil strojnico in odprl ogenj. Tedaj me je zadela krogla v hrbet in izgubil sem zavest. Kako dolgo je to trajalo, ne morem reči. Ko sem se zbudil, sem opazil, da ležiš zraven mene. Rana ti je bila obvezana. Ležala si nezavestna. Tone se je sklanjal nad teboj in te žalostno gledal, s čela pa mu je curljala kri. Njegova srajca je bila ovita okrog tvoje rame. Vprašal sem ga po Jožetu. S pogledom mi je povedal, da je ostal za skalo. Če pa je obležal, ni vedel niti on. Spet sem omedlel.

Tovariš je umolknil, žalostno zavzdihnil in kot da se je s pogledom zatopil vase.

»In Jože?« sem vprašala.

»Padel je za tisto skalo... Boril se je in zadržal sovražnika, da smo se mi izvlekli. Brž ko smo se znašli v tistem gozdu, smo naleteli na našo zaščitnico in ta nas je rešila. On pa je padel...«

Pišem dnevnik in neprestano moram misliti na Jožetovo mater. Ti, draga mati, čakaš, da se Jože vrne k tebi, a ne boš ga dočakala. Vedi pa: ko pridemo mi na ulice Trsta, boš namesto sina objela nas in nam boš mati...

Jordan Leov,

iz makedonščine prevedla
Nada Carevska

MARA SAMSA:

Prvo pismo sinu partizanu

Po dolgotrajni bolezní je 13. avgusta letos na Golniku umrla Mara Samsa, znana borka za narodnostne pravice Slovencev. Pokojnica se je rodila v Trstu leta 1906. Potem ko je končala učiteljske, je službovala kot učiteljica, dokler je niso prisilili, da je pobegnila v Jugoslavijo. Leta 1941 je začela sodelovati z OF, leta 1942 pa so jo internirali v Gonars in na Rab. Z Rabsko brigado je odšla nazaj v Slovenijo. Nato je na osvobojenem primorskem ozemlju delovala pri organizaciji slovenskega šolstva. Po vojni je delala v uredništvu »Primorskega dnevnika« v Trstu in urejala mladinsko revijo »Galeb«, istočasno pa poučevala otroke v Dolini. Med tem časom je napisala tudi knjigo »Trst je klical«. Iz nje objavljamo odlomek, v katerem opisuje svoja čustva, čustva matere, ki je poslala sina v boj za svobodo.

PISEM TI prvo pismo. Naslo-
vila ga bom na tvoje ime in
opremila z znamenji partizan-
ske pošte. Kam pojde, ne vem.
Kako naj bi tudi vedela? Le
to vem, da ga bodo nosili ku-
rirji od karavle do karavle. In
skoraj se čutim krivo pred nji-
mi, ker jih bom obremenila s
pismom zate. Toliko druge va-
žnejše pošte imajo.

Daleč je od nas na sedmo
karavlo. Čez Oblakov vrh na
Vojskarsko planjavo drži pot.
Od tam pelje na peto karavlo
čez Tribuške grape in Trnovski
gozd preko Medvedjega vrha
in Čavenske planote. Vse ku-
rirske steze poznam tam, vse
bližnjice.

Moje misli romajo po njih s
pismom zate. Na peti karavli
pa se mi razlijejo kakor reka
pred ustjem. Dolbejo si stru-
ge, bežijo po njih in ugibajo,
kje neki bi zdaj mogla biti va-
ša partizanska enota. Če bi po-
znala tisti kraj, bi mi bilo, ka-
kor da sem poleg tebe in se po-
govarjam s teboj.

Se veš, kot tedaj, ko si bil še
majhen in sem ti morala pra-
viti pravljice. Dvoje velikih, ši-
roko razprtih oči je bilo kot
dvoje modrih jezer. Zasanjane
so bile v daljne svetove in za-
vzeto so strmele vame.

»Mamica, še...« so vselej za-
čebljale ustnice, ko se je utr-
gala nit pripovedi. Tisto istrsko
pripovedko o Petru Klepcu si
imel najrajši.

»Mamica, hotel bi biti mo-
čan kakor Peter Klepec,« si
vzdihnil, ko je bilo konec.

»Kam bi s toliko močjo?«

»Čez mejo. Nagnal bi hudob-
ne ljudi, ki so nam vzele našo
zemljo.« Tako si govoril, ko
se spoznanje še ni dotaknilo
otroških sanj.

Kos iz zvezka iztrganega pa-
pirja, na katerega ti pišem to
pismo, šelesti pod mojim ro-
kami. Mnogo moram izliti
nanj. Vse, kar sem pozabila po-
vedati ob slovesu in kar je pu-
stilo v srcu zgočo bolečino. Ne
morem je premagati, samo za
trenutek lahko pozabim nanjo.
Že v naslednjem se vrnem in
me začne tesniti.

Čemu ti to pripovedujem?
Tega bi ti vendar ne smela pri-
povedovati. Vsaj zdaj, v teh
trenutkih ne. Ali lažala bi sebi
in vsem, če bi zamolčala, kako
težko sem te dala.

Vse mi je življenje ugrabilo.
Pustilo mi je le tebe, ki si zdaj
vsa in edina moja sreča. Zato
tako trepečem in se bojim za
tvojih petnajst let. Ali zdj se
mi, da se je v njih pripovedka
o Petru Klepcu sprevrgla v
resnico. Zrastel si in zresnil si
se, kar naju je ločila ta straš-
na vojna in naplavila vsakega
na drugi breg. Samo oči so še
take, kot so bile: zavzete in za-
sanjane, prav kot takrat, ko si
mi v naročju poslušal prav-
ljice.

Zaradi teh oči sem se ustra-
šila naporov, ki bodo odse-
ljali tvoja pota. Zaskrbe-
lo me je, da jih ne boš zmogel
in v meni se je začel tisti tež-
ki boj. — »Pusti ga partiza-
nom, ne boji tako sebična, do-
movina terja ljubezni, ne be-
sed,« je trkalo na srce. V njem
pa je ječalo: »Kako kruta si,

domovina, da zahtevaš to od mene. Povej, zakaj ti moram dati otroka, edino, kar imam še od mladosti in odbeglih dni.«

Tedaj pa si se sklonil čisto k meni in tvoja roka me je ovila okoli pasu. Tvoje velike, modre oči so se zazrle v moje. V strahu, da bi me morda ne žalil, se je počasi trgalo iz tebe: »Poglej vendar, mama, kakšna si. Zdaj, ko bi morala biti odločna, omahuješ. Kaj je bilo laž in hlimba vse tisto, kar si mi govorila? Oh, vem, da porečeš, da ne. Slišim tvoje besede, toda te niso dovolj, dejanja jih morajo izpričati.«

Tako si me postavil na tehtnico, ti strogi sodnik. V usodni uri si hotel izterjati svoj dolg. Zahteval si pečat in podpis pod vse, kar sem ti pravila. Hotela sem ti še kaj reči. Ne vem več, kaj, ali ugovor je bil. Ti pa si me prestregel in nadaljeval z vso nežnostjo: »Poglej, mama, ali nisem dovolj velik in izkušen? Dve leti sem živel brez tebe in ne moreš reči, da bi bil storil kaj, kar bi ne bilo prav. Ne morem razumeti, kaj te mori. Pomisli, kako bi bilo, če bi me odpeljali v taborišče in se ne bi vrnil. Ali ne boš ponosna, da boš imela sina partizana — borca? Kaj bi imela rajši strahopetca in šlevo? Povej!«

Sklonil si se še nižje. Tvoja desnica me je še vedno držala okoli pasu in levica se je dotikala moje. Po meni pa je plalo, ali naj te pustim ali ne. Nikakor se nisem mogla odločiti in moje oklevanje je naraščalo. Ustnice so se mi že zganile, da bi ti rekla: »Razumi vendar, da te ne morem dati,« pa sem se nenadoma spomnila nekega aprilskega dne.

Bilo je prvo leto vojne in sonce se je pogreznilo za zasavske hribe. Na celjske ulice je legla senca trepetajoče groze in še v zraku je ležalo nekaj dušече ga in neodvrtljivega. Ljudje so pred tem skrbno zapirali hišna vrata in spuščali okenske temnice. Kolona prostovoljcev je pojoč korakala na postajo. Votlo so odmevali vojaški škornji po trdem tlaku in se stapljali s pesmijo o Trstu in Gorici. Izzvenela je v praznoto ulic. Nato se je kolona razpostavila po peronu v dveh dolgih vrstah. Pesem je utihni-

Lojze Dolinar: Preplah

la. Kot je to navada med vojak, ki, so se misli na dom in slovo na mah prelile v veselo šalo in smeh.

Iznenada je skupina ljudi pritisnila na peronska vrata in jih odprla na stežaj. Sorodniki in prijatelji so bili in prišli so, da bi odhajajočim še enkrat stisnili desnico. Neznana žena je s svojo črnino in ravno držo pritegnila moj pogled. Stopila je k nekemu mladeniču, še na pol otroku, ki je že ves čas stal poleg mene, a sem ga opazila šele v tistem hipu. Takoj sem uganila, da mora biti njegova mati. Obrnila sem se stran, da bi se onadva pogovarjala brez prič in bi ne imela občutka, da ju kdo posluša.

Cetudi nehoti, sem vendar morala slediti njunemu razgo-

voru. Nekaj nedoumljivega me je vedno bolj vleklo k njima. Morala sem se ozreti, da bi ju imela pred seboj. Ali brž, ko sem to storila, sva se srečali z očmi. Ona se je nasmehnila in rekla: »Po nahrbtniku vidim, da greste z njimi.« Govorila je slovenski, z lepim, čistim naglasom.

Molče sem pritrdila. Njen pogled pa je spet objel sina in roke so se ji stegnile, da bi mu zapele gumb na plašču. »Zdaj za veliko noč bo izpolnil šestnajst let. Ves čas me je prosil, naj ga pustim med prostovoljce. Naj mu bo to darilo za šestnajsti rojstni dan. Tudi njegov oče je šel nekoč to pot. Dolgo je, odkar sva ostala sama s si nom.«

Pričela je uravnavati gumbe na sinovem plašču in roke so ji drhte polzele po težki tkanini. Njemu pa je bilo malce nerodno zaradi njene nežnosti in smeje se je pripomnil: »Da, prav tako je bilo. Toda končno si se le vdala, kajne, mama?«

»Bodite zdaj vi njegova mati,« je potem rekla in s stiskom roke ponovila svojo prošnjo. Razumela sem, da ju ne smem več motiti, in naglo sem stopila k svojim znancem.

Mnogokrat sem pozneje mislila nanjo in tistikrat je vstala pred menoj. V svojem črnem oblačilu se mi je zdela še višja. In poslavljala se je od sina edinca, ki je odhajal v boj za kos slovenske zemlje.

Ko je izginila njena in sinova podoba, sem čutila v sebi kakor olajšanje. Nisem ti mogla več braniti. Ti pa si še ved-

no slonel nad menoj in čakal, da se dobojuje v meni boj. Zdaj je morala priti samo še tista zadnja beseda: »Pojdi!«

Ko pa je bila izrečena, je hkrati zagorelo nešteto luči v tvojih očeh. »Hvala, mama!« In spet si mi povedal kot že tolikokrat poprej, da sem taka, kakor si me vedno hotel imeti.

Zunaj so te že čakali tovariši. V naglici sva pripravila nahrbtnik, zadel si ga na rame in odšel. Jaz pa sem gledala za teboj, dokler nisi izginil za ovinkom, in občudovala tvoj prožni, pojoči korak.

Slišala sem, da ste šli nekam daleč. Moja misel hodi zdaj s teboj po vseh belih cestah in samotnih gmajnah, iz hriba v dolino in iz doline v hrib. Če bi te ne bilo nazaj, bi mi bilo težko, če bi zvedela kaj slabe- ga o tebi, bi mi bilo še težje.

Skupina je po kapitulaciji Italije nastopila v mnogih krajih po vsej Dolenjski. Kasneje so se ji pridružili še nekateri drugi kulturni delavci, med njimi tudi dramski igralec Ivan Jerman.

Fotografija je bila posneta ob kapitulaciji Italije na Vrhu pri Trebeljnem. Poslal nam jo je tovariš Rudi Hönn (z navedenimi podatki vred).

Prvi so zapeli pesem »Hej, brigade«

Na Slovenskem ni kraja, kjer ne bi poznali borbene partizanske pesmi »Hej, brigade, hitite...«. Ze po kapitulaciji Italije se je razširila in postala ena izmed najbolj priljubljenih pesmi slovenskih partizanov. Med narodnoosvobodilno borbo smo jo nešteto krat slišali na mitingih, pa tudi po osvoboditvi nas je in nas bo še navduševala ob raznih prslavah.

Avtor te pesmi je — kakor vemo — pesnik Matej Bor. Marsikoga pa bo zanimalo tudi to, kateri zbor jo je prvič zapel.

Pesem »Hej, brigade« je prvič zapela kulturniška skupina 15. divizije NOV in POS. Skupino vidimo na fotografiji, ki ni bila doslej še nikjer objavljena.

Prvi od leve proti desni je komponist Šturm, ki je padel med jesensko nemško ofenzivo leta 1943. Druga je Bogdana Stritarjeva, tretji — Rudi Hönn, načelnik kulturniške ekipe 15. divizije, četrta — Nada Stritar-Vidmarjeva, peti — Niko Košir (sedaj lektor na univerzi v Ljubljani), šesti — pesnik Matej Bor, sedma — partizanka Nina, ki je padla proti koncu leta 1943 pri Do-

lenjskih Toplicah, osmi — neki novinar, deveti — Zvone Sintič (sedaj filmski režiser).

Kaj menite, ali ne bi bilo prav, če bi nam tudi kdo drug poslal kakšno fotografijo, ki še ni bila nikjer objavljena? S tem bi ustregel vsem bralcem naše revije, zlasti pa prijateljem in znancom, med katerimi je živel za časa vojne.

Vsaka fotografija iz NOB je dragocen dokument, ki ga je treba ohraniti. Najbolje pa se tak dokument ohrani, če ga objavi revija »Borec«.

Uredništvo »Borca« bo radi volje objavilo vsako še neobjavljeno fotografijo. Po objavi jo bo seveda vrnilo lastniku.

Lepše perspektive

Sredi septembra je prispel v Združene države predsednik sovjetske vlade Nikita Hruščev, čez nekaj mesecev pa bo obiskal predsednik Eisenhower Sovjetsko zvezo. V odnosih med Sovjetsko zvezo in Združenimi državami je nastopil nov moment in zidovi, ki so še nedavno ločili obe državi, so se že nekoliko razmaknili.

To je dokaz, je nedavno zapisal britanski list Guardian, da je Dulles zares v grobu in da se obzorja jasne. In čas je že za to. Od druge svetovne vojne je minilo štirinajst let, od sklenitve avstrijske državne (mirovne) pogodbe štiri leta, pa nemško vprašanje še danes ni rešeno. Prav po sredi Evrope gre hladna fronta, ki deli Nemčijo v dve polovici, Evropo pa v dva tabora.

Letos poleti so skušali zunanji ministri štirih velesil sicer v principu rešiti nemško vprašanje, a niso prišli niti do polovice. Razšli so se, ne da bi se sporazumeli, kdaj se bodo spet sestali in nadaljevali prekinjene razgovore. In nemško vprašanje ni edini veliki problem, ki zastruplja ozračje in potiska naš razvoj nazaj namesto naprej!

Od sovjetskega gosta pričakujejo silno mnogo. Eni mislijo, da je »odkril« Ameriko, novi svet, in se vrnil s svojega prvega obiska na oni strani Atlantika z novimi vtisi pa tudi drugačno oceno te velike a razmeroma še tako mlade države. Drugi pa poudarjajo, da smo sedaj za korak bliže vr-

hunschemu sestanku in počasni normalizaciji razmer na svetu.

Sovjetski premier Hruščev ni prvi visoki sovjetski državnik, ki je letos obiskal Združene države. Pred njim so bili še Mikojan, Kozlov, v Ameriki pa so bili tudi tisoči sovjetskih visokih funkcionarjev, politikov, znanstvenikov, umetnikov, novinarjev pa športnikov. In to že nekaj pomeni.

Tudi Eisenhower ne bo prvi visoki ameriški predstavnik, ki bo letos obiskal Sovjetsko zvezo. Letos je obiskala to dvestomilijonsko državo, največjo po površini na svetu, vrsta odličnih osebnosti. Nekateri so prišli zasebno, kot na primer bivši predsedniški kandidat Stevenson, bivši guverner New Yorka Harrimann, podpredsednik ZDA Nixon pa je bil tam v važni državniški misliji, čeprav je prišel dejansko samo na otvoritev ameriške razstave v Moskvi.

Ce upoštevamo, da je bilo samo v Italiji v tem letu kakih pol milijona Američanov, potem 15.000 Američanov, ki so letos obiskali Sovjetsko zvezo, ni veliko. Toda to je velik korak naprej v primerjavi s prejšnjimi leti.

Hruščev je prepotoval Ameriko od Atlantika do Pacifika, bil je tudi na Srednjem zahodu in si ogledal nekaj farm v državi Iowa. Obiskal je Pittsburgh, veliko središče jeklarske industrije, vendar pričakuje svetovna javnost več od njegovih političnih razgovorov v Washingtonu, New Yorku pa tudi na East Riverju, kjer je sedež Organizacije ZN, kot pa od kratkotrajnih in s protokolom zatrpanih obiskov v raznih ameriških mestih.

Ceprav Eisenhower ni govoril v imenu Zahoda, marveč le Združenih držav, upajo povsod na svetu, da se bodo odprle človeštvu perspektive mirnega, lepšega razvoja. Že sedaj je zavel popolnoma nov veter v ameriško-sovjetskih odnosih. V Združenih državah so pričeli pisati bolj trezno o velikih dosežkih Sovjetske zveze, spremenili so tudi predstave o svojih »nasprotnikih«. Sovjetski tisk pa ne prikazuje več Amerike v temnih barvah devetnajstega stoletja, ne govori več o permanentni gospodarski krizi Amerike in njenih imperialističnih apetitih.

To je na žalost le ena plat medalje, o kateri pišejo sedaj vsi listi od severa do juga, vzhoda in zahoda naše obale. Druga plat pa je, da računim med samimi zahodnimi državami še niso poravnani. Ni še dolgo tega, kar je britanski tisk s prstom kazal na »blok« Pariz-Bonn, očital de Gaulle visokopotezne in neuresničljive načrte in so v Bonnu na glas godrnjali zaradi nerazumevanja Londona za vse predloge Adenauerjeve diplomacije.

Prav zaradi tega se je Eisenhower podal v Evropo. V vseh treh prestolnicah so ga sprejeli z odprtimi rokami, v vseh treh prestolnicah so bili zadovoljni z njegovimi razgovori. In to že nekaj pomeni, zlasti če pomislimo, kako različno gledajo v Bonnu, Londonu in Parizu na odnose med Vzhodom in Zahodom, reševanje evropskih vprašanj itd.

Ameriški predsednik ni imel lahkega stališča. Zahodna Nemčija bi na vsak način rada obdržala položaj, ki ga je uživala, ko je v ameriškem zunanjem ministstvu gospodaril Dulles. To je gotovo ironija, saj Bonn nima niti prave vojske niti atomske bombe, čeprav razpolaga že z raketnim orožjem.

Tudi Francija se ne more sprijazniti s tem, da jo je zgodovin-

Z obiska sovjetskega premiera Hruščeva v ZDA: Hruščev in Mikojan poslušata razlago prof. Johna Turkavitcha z bostonske univerze o ameriškem umetnem satelitu

V Zah. Nemčiji hočejo spraviti v vojaško suknjo tudi 37 let stare moške, ki niso odslužili vojaškega roka. Žene mnogih teh mož so nedavno proti temu odločno protestirale, kakor kaže slika

ski razvoj potisnil na stranski tir. Na tem bo najbrže tudi ostala, čeprav si na vse kriplje prizadeva, da bi letos ali vsaj še to zimo izvedla celo vrsto atomskih poskusov v središču Sahare, na področju Reggane. Ne samo to, Francija bi želela prepričati Zahod, da so boji v Alžiriji del velikega svetovnega konflikta — da bi tako dobila nekakšen mandat, pravzaprav blagoslov, za svoje vojaške akcije v Alžiriji.

Da bo ironija še večja, zatrjuje francoska vlada, da je alžirsko vprašanje njena notranja stvar. Seveda se zapleta v vedno nova nasprotja, saj Francozi sedanje kolonialne vojne vendar ne morejo prikazati kot državljansko vojno. Vojna v Alžiriji je nekaj, kar Francozi ne bodo mogli nikoli, niti pred svojo lastno javnostjo, opravičiti!

Usoda Evrope ne sme biti v rokah dveh starcev, Adenauerja in de Gaulla, je malo pred prihodom ameriškega predsednika v Evropo zapisal neki ugledni britanski list. Danes že lahko rečemo, da te nevarnosti ni več.

Eisenhowerjev obisk v Evropi in obisk sovjetskega premiera Hruščeva v Združenih državah sta dala mednarodnemu razvoju novo smer pa tudi vsebino. Res vleče de Gaulle Francijo nazaj na mesto naprej in se pripravljala, da prijavi tudi to deželo v atomski klub, vendar zgodovinskega razvoja s tem ne bo mogel ustaviti, Franciji pa z eksplozijo atomske bombe tudi ne bo mogel zagoto-

viti častnega mesta med prvimi in najmočnejšimi na svetu. To ni odvisno ne od atomskih eksperimentov, ne uporabo sile in nasilja v Afriki.

Francija bi dosti več dosegla, če bi pokazala v Alžiriji širokogrudnost in priznala, da so Alžirci narod, ki ima vse pravice, da si sam kroji svojo usodo pa tudi bodočnost. To pravico je Velika Britanija priznala celo nekaterim afriškim narodom, za katere so pred leti v Evropi še malo vedeli.

Evropski klobčič, ki se je v zadnjih tednih tako močno zadržal, se je po Eisenhowerjevem obisku v Evropi nekoliko razvozlal. Po obisku Hruščeva v Združenih državah pa lahko ugotovimo, da napeti odnosi med Washingtonom in Moskvo ne zastrupljajo več ozračja in da so na obeh straneh pripravljeni odpreti na stežaj vrata vsem dobrim stvarim z druge, nasprotni strani.

Most, prek katerega se bodo odselej odvijali odnosi med dvema največjima in industrijsko najbolj razvitima državama na svetu, je resda še šibak in na slabih pontonih, a vendar že stoji. Zgradili so ga v razmeroma kratkem času. Upajmo, da ga ne bodo porušili ne viharji hladne vojne ne mahinacije zakulisne diplomacije. To bi bila največja škoda za svet, saj bi ga vnovič le težko obnovili a kaj šele zgradili.

Zelja vsega sveta je, da bi se razvil v široko in na vse strani odprto avenijo, prek katere bi šli potoki turistov iz ene dežele v drugo. Ne samo turistov, tudi idej, kulturnih misij, tehničnih ekip pa tudi radovednih ljudi, ki tvorijo večino na našem svetu.

Vsa svetovna javnost zato pozdravlja prvi stik med najvišjimi ameriškimimi in sovjetskimi državniki. Zdaj je vrsta na Eisenhowerju, da obišče Sovjetsko zvezo.

Mrzel veter v Aziji

Še pred nekaj tedni je le malokdo izven Azije vedel za trimilijonsko deželo na jugovzhodu Azije. Zadnje čase pa objavljajo vsi listi vesti o Laosu na prvih straneh.

Tudi za McMahonovo mejo, ki poteka po visokih grebenih Himalaje in loči Tibet, se pravi Kitajsko od Indije, je le malokdo slišal. To je bil pojem, za katerega so vedeli le redki. Ni-

komur pa ni padlo niti na misel, da bi se zaradi himalajskih vršičev in nekaj vasi v podnožju Tibetske planote lahko New Delhi in Peking zapletla v ostro razpravo ter drug drugega obtožujeta za agresijo, izzivanje in prilaščanje tujega ozemlja.

Laos je bila še pred petimi leti ena izmed polsamostojnih kraljevin Francoske Indokine, največje

*Zemljevid
Laosa in
sosednjih
pokrajin
oz. držav
v tem
delu
sveta*

francoske kolonije v Aziji. Od leta 1954 dalje, ko se je končala vojna v Indokini in so se francoske čete umaknile iz dežele, pa je postal samostojna in neodvisna država. Vendar oblast centralne vlade že od vsega začetka ni segla daleč. Severne pokrajine — tiste, ki meje na Severni Vietnam in LR Kitajsko — so ostale še naprej dejansko pod oblastjo gibanja Patet Lao. In pri tem je v bistvu tudi ostalo. Vlada je v severnih pokrajinah dejansko brez moči in avtoritete.

Laosko vprašanje se je v zadnjem času razvilo že v svetovni problem, o katerem razpravljajo tako na Zahodu kot Vzhodu. O tem vprašanju je razpravljal tudi Varnostni svet. Sprejel je sklep o formiranju posebne komisije, ki naj prouči položaj na mestu in potem poroča o svojih izsledkih.

Sklep o ustanovitvi posebnega odbora je vzbudil zelo različne komentarje v svetu. Na Zahodu so ga sprejeli z olajšanjem, na Vzhodu pa opozarjajo na to, da Združeni narodi ne morejo biti krinka, pod katero bo Zahod in-

terveniral v tej deželi in skušal napeljati stvari na svoj mlin. Za reševanje mednarodnih vprašanj, zvezanih z Laosom, je poklicana edino mednarodna komisija za nadzorovanje premirja, ki so jo ustanovili na ženevski konferenci, se pravi pred petimi leti.

Dejansko je še danes težko reči, za kaj gre pravzaprav v Laosu. Mednarodni dopisniki poročajo, da nimajo niti v Ventianu, prestolnici te dežele, jasne slike o tem in da so informacije raznih laoskih ministrstev često v popolnem nasprotju med seboj.

Kitajski viri govore o ameriškem vmešavanju v notranje zadeve Laosa, o ameriških oporiščih, inštruktorjih, ameriškem orožju. Ameriški listi pa trdijo prav nasprotno.

Seveda gre za pretiravanja na obeh straneh. To gotovo ni v interesu miru in mednarodnega sporazumevanja. Sedaj ko se led taja na obeh straneh sveta lahko upravičeno upamo, da se bo laosko vprašanje spremenilo v notranjo stvar Laosa samega.

Kakšen bo razvoj spora med Indijo in Kitajsko pa je še težko reči. Ton medsebojnih izjav ni prav nič diplomatski. Peking in New Delhi sta v tem sporu uporabila besede, ki jih najdemo le na dnu diplomatskega slovarja. Zato bomo raje pogledali nekoliko nazaj, saj bomo tako laže razumeli, za kaj gre sedaj.

Mejo med Indijo in Kitajsko so določili tik pred prvo svetovno vojno, vendar je Kitajsko ni nikoli priznala. Ta meja ni bila določena na terenu, marveč le na karti, saj so bili takrat vrhovi Himalaje, po katerih poteka meja, še nepremagljiva ovira in zaviti v kopreno skrivnosti. Peking je pred kratkim sicer objavil nove karte, toda na teh so bili znatni deli indijskega ozemlja označeni kot kitajsko ozemlje. Indijska vlada je takoj protestirala, vendar zastoj...

Spočetka so v Pekingju zatrjevali, da gre za reprodukcijo starih predvojnih kart, izdanih še za časa Čangkajška, pozneje pa so kar odkrito izjavili, da sedanje meje med obema državama — ki so jo dejansko začrtali še Britanci, ko so gospodarili v Indiji, — ne morejo priznati. S to mejjo so hoteli v Londonu zavarovati svoje interese v Indiji in potisniti Kitajsko na slabše pozicije, opozarjajo v Pekingju.

Ni treba še posebej poudarjati, da je vsa indijska javnost apelirala na Nehruja, naj energično brani interese Indije. Le tako si lahko razlagamo, da je Nehru uporabil tako odločen ton in zavrnil vse kitajske obtožbe, da je Indija agresor in da se morajo zato indijski vojaki takoj umakniti.

Znano je, da je indijska vlada ob vojaški zasedbi Tibeta zadržala na eno oko. V New Delhiju so bili takrat prepričani, da se bodo pozneje kitajske čete umaknile in obdržale na Tibetiski planoti le nekaj garnizonov. Toda to se ni zgodilo. Danes je v Tibetu več kitajskih vojakov kot kdajkoli v zgodovini te dežele. In Tibet je streha sveta, pod katero leži Indija.

Kazno je, da štiristomilijonska Indija ne more držati križem rok. Sedaj ne gre več za stare kuomintanške karte, marveč za prav resne stvari. To pa še ne pomeni, da se spor ne bi mogel poravnati. Zaradi nekaj zasneženih vrhov prav gotovo ne bo prišlo do nove vojne, je izjavil zadnjič Nehru.

To bi bila največja tragedija, pa tudi neumnost!

Med Indijo in Kitajsko ni bilo v zadnjih dva tisoč letih nobenih sporov — vsaj tako so še pred kratkim na ves glas zagotavljali v Peking in New Delhiju. Toda sedaj se vse manj govori o načelih Bandunške konference, o petih principih pan šile, miroljubni koeksistenci in solidarnosti azijskih držav.

V Aziji je zavel hladen veter. S Himalaje je zavel na jug, nad veliko Severnoindijsko ravnico, prispel do New Delhija in občutno ohladil odnose med dvema sosednjima državama na svetu. Morda ni slučajno, da se je pojavil prav v trenutku, ko se toliko govori o izmenjavi obiskov med Eisenhowerjem in Hruščevom, konferenci na najvišji ravni in zbliževanju evropskih in ameriških stališč. Morda se bo umaknil nazaj čez Himalajo.

To bi pozdravil ves svet. Spor med Indijo in Kitajsko bi ostal potem le še epizoda, na katero bi hitro pozabili tostran in onstran Himalaje.

V drugi polovici meseca avgusta je že drugič obiskal Jugoslavijo etiopski cesar Haile Selasie. Ob tej priložnosti sta oba državnika — predsednik FLRJ Josip Broz-Tito in etiopski cesar Haile Selasie — izrekla iskreno željo, naj bi bilo prijateljsko sodelovanje Etiopije in Jugoslavije za zgled tudi drugim državam. — Na sliki: cesar Haile Selasie v svoji delovni sobi

Topla vrel, 6. II. 1964

16

MILE PAVLIN

Nazadnje nas je ostalo v bataljonu le slaba tretjina. Ostali so se porazgubili, ko nas je zajela nemška ofenziva. Iz Žumberka smo šli mimo Črnomlja in Vinice proti Kočevju, potem pa smo se obrnili proti Starim Žagam, da bi prekoračili cesto in se prebili proti Gorjancem.

Že teden dni na poti, skoraj brez hrane, brez spanja in počitka, smo bili bolj podobni sencam kot ljudem. Tudi jaz sem večkrat kar med hojo zaspal in se zbudil šele, ko sem z glavo zadel ob drevo. Zato še zdaj ne morem vedeti, kje smo tisto mrzlo in vlažno noč zadnje dni oktobra 1943 hodili. Le tega se spominjam, da smo se nazadnje odločili hoditi kar po cesti, ker se nam je mudilo. Do jutra moramo priti na Gorjance, smo sklenili. Nismo več mogli živeti v praznih in požganih kočevskih vaseh.

Cesta se je vzpenjala, na eni strani je bil redek gozd, na drugi pa z grmovjem poraščeno pobočje, ki se je spuščalo precej strmo proti dnu kotline. Nenadoma smo zaslišali brnenje motorja in zagledali dve luči, ki sta se nam približevali. Vedeli smo — to je lahko samo sovražnik. Kot bi trenil, smo planili navkreber in se poskrili v gozdu.

Čakamo, čakamo, pa nič. Nič več brnenja, luči so izginile. Mar se nam je sanjalo? Smo že tako pri koncu, da se nam meša? Nekdo je omenil, da je tam druga cesta in da se ponoči zdi človeku luč mnogo bliže, kot je pa v resnici. Kmalu je prišlo iz štaba povelje: naprej. Spustili smo se na cesto in kmalu spet korakali. Toda glej šmenta! Komaj smo napravili dobrih sto metrov, je spet pred nami zabrněl motor in spet smo zagledali dva reflektorja kot očesi hudobnega zmaja. Spet smo planili v grmovje, spet smo zadrževali dih. Še vedno je brnelo. Potem je vse utihnilo. Čakali smo morda uro ali manj.

»Naprej! To je nekje drugje! Paničarji!« je kričal komandant bataljona. Napetost nas je nekoliko zdrnila, da smo korakali bolj čilo.

Kar je za ovinkom zabrnělo in zarohnelo. Naša kolona se je znašla osvetljena, da sem lahko prepoznal vse obraze. Kot bi nas pometlo, smo poskakali s ceste v jarek in se potuhnili. Mimo nas pa je pribzela velika jeklena pošast na treh parih koles, da me je veter oplazil in sem zaduhal izpušne pline. Topovska cev, debela kakor žrd, je nihala kot bi iskala neviden cilj. Videl sem enega izmed članov posadke, ki je držal med ustnicami skoraj dogorelo cigareto, gledal pa je nekam naprej. Če bi imel puško pripravljeno na strel, ne vem, ali bi se mogel vzdržati, da ga ne bi ustrelil. Pa čeprav bi se kaj takega najbrž slabo končalo za nas! Menda nas ni opazil, ker smo si bili preblizu.

Komaj je izginil oklopnik za ovinkom, smo planili čez cesto in jo ucvrli kar so nas noge nosile navzdol, po grmovju. Zbrali smo se šele na tistih poledenelih njivah na dnu kotline. Nekaj se jih je spet porazgubilo. Nekdo je pulil iz zemlje lansko repo in jo grizel. S ceste pa smo slišali topot mnogih korakov, hrzanje konj in škripanje voz ali topov. Šele medtem, ko smo čakali, da se vsi zberemo, smo ugotovili, zakaj smo tako neprevidno in čudno rinili oklepniku skoraj pod kolesa. V kotlini, kjer smo imeli boljši pregled, smo videli tudi dobra dva kilometra ceste. Oklepnik je bil predhodnica nemške pratežne kolone, ki je imela s seboj tudi nekaj topništva na konjsko vprego. Ker je bila njegova hitrost večja kot pa hitrost kolone, je tu in tam ugasnil luči in počakal, da ga je kolona dohitela, nato pa je odpeljal spet naprej.

Vseeno smo tisto noč prekoračili cesto pri Starih Žagah in proti jutru prišli na Gorjance.

Bilo je leta 1944, ko je X. brigada, »Ljubljanska«, napadala domobranski postojanki v Trzišču in Sv. Juriju pri Mokronogu. Kot pomočnik komisarja čete sem nadziral položaj naše čete in tudi bataljona, preden smo naskočili Sv. Jurij... V gozdu pod cerkvijo so ležali naši borci za debli in v različnih kritjih. Sovražnik nas je nadlegoval z minami iz lahkega minometa. Ko sem tako hodil okoli borcev, sem zagledal tudi našega četnega bolničarja. Stiskal se je pod nosili, ki so bila prislunjena k nekemu drevesu. Nasmejal sem se in ga vprašal, če misli, da je pod nosili varen pred minami. Samo skomignil je z rameni in me pogledal, rekel pa ni nič.

Komaj sem stopil proč, sem se prepričal, da sem se zmotil. Na nosila je namreč padla mina, jih razcefrala in raztrgala platno med obema nosilnima drogovoma, toda bolničar je ostal nepoškodovan, čeprav nekoliko prepaden, na pol gluha, s preluknjano in ožgano obleko.

17

IVO STARIN

Presenečeni roparji

BIL JE lep sončen dopoldan 28. aprila 1944. Peti bataljon I. brigade VDV je taboril v Bukovju pri Postojni. Pravkar se je pripravljala na odhod proti Brkinom. Nenadoma je pridrvel pred senik, kjer je bila nastanjena naša 2. četa, bataljonski dežurni, za njim pa še namestnik bataljonskega komandanta. Alarm!

Zvedeli smo, da je prijezdil iz bližnjega Landola v našo vas kmet z vestjo, da je prišlo v Landol kakih 300 Nemcev. Zdaj pobirajo živež in seno, je dejal.

Komandant Prešernove brigade, ki je bila že nekje blizu Bukovja, in naš komandant, sta se hitro dogovorila za skupno akcijo. Kmalu smo hiteli po stranskih, skritih poteh proti Landolu. Eno izmed naših čet pa smo pustili blizu vasi, da bi varovala pratež. V rezervi je ostal tudi bataljon Prešernove brigade.

Ustavili smo se v gozdiču blizu Landola. Od nas so se oddvojile tri čete — dve iz brigade in ena naših. Odšle so proti Postojni, da bi na prikladnem mestu postavile zasedo, ki naj bi preprečila prihod nemške pomoči iz Postojne oziroma pobeg Nemcev iz Landola.

Ostali smo začeli obkoljevati Landol. Plazili smo se proti vasi, oddelki s težkimi mitraljezi pa so se postavili na vzpetine okoli vasi. Morali smo biti zelo previdni, ker nismo vedeli, kje je sovražnik in kakšno moč ima. Nemci so opazili del brigade in začeli streljati nanj. Tako se je začel spopad.

Nemci so bili presenečeni. Po vsej verjetnosti sploh niso pričakovali napada. Begali so po sadovnjakih, iskali krita in neurejeno streljali proti nam. Naše naglo napredovanje in zoževanje obroča jih je še bolj zbegalo, da se niso mogli urediti. Končno so pustili sredi vasi skoraj vse naropano in na vozove naloženo blago ter izkoristili odprtino v našem obroču. Več mrtvih in ranjenih pa so kar zapustili.

Zasledovali smo jih. Pri begu so odmetavali težjo opremo

in orožje, nekajkrat so poskušali organizirati odpor. Izza dreves in skal so nam pošiljali nasproti krajše rafale.

Tisti dve četi iz brigade in naša četa, ki so bile določene v zasedo proti Postojni, se niso prišle do primernege mesta, ko smo se že udarili z Nemci. Kmalu zatem so že pričeli zasedati položaje ob potočku, ki se vije skozi gozd, med dvema z grmovjem obraslima bregovima.

Nenadoma so zaslišali borci v grmovju šumenje. Prisluhnili so in pričeli napeto opazovati okolice. Iz grmovja so se priplazili trije Nemci. Lase so imeli razmršene, obleko razpeto in raztrgano, oči izbuljene in preplašeno zasopli ter prestrašeni so bili. V rokah so stiskali puške.

Vodnik Izidor se je dvignil in skušal z nekaterimi borci zajeti Nemce. Pravkar jih je pozval k vdaji, ko so ga opazili. Naglo so planili v kritje in se skušali upreti. Toda Izidor je bil hitrejši. Vse tri je pokosil z rafalom iz svoje brzostrelke.

Trenutek zatem je že vsepovsod pokalo. Vnel se je oster spopad. Mirno gozdno ozračje so rezali strojnični rafali, pokale so ročne bombe in mine. Duh po smodniku se je vlekel nizko nad zemljo kot siva jutranja megla. Vodnik Izidor je poklical mitraljezca Viktorja in dva strelca. Vsi štirje so se previdno plazili med gostimi grmičevjem proti potoku, ki so ga pravkar bredli bežeči Nemci.

»Ravno na pravi kraj smo prišli,« je šepnil Viktor. »Tukaj je potok najgloblji.«

Še trenutek in Viktorjev »bren« je zapel. Strelca sta vrgla med Nemce nekaj bomb, Izidor pa jih je poškropil z rafalom iz brzostrelke. Drug za drugim so begunci izginjali pod gladino. Samo zračni mehurčki so kazali, kje so izginili.

Med tem časom sta dve četi Prešernove brigade zašli globlje v gozd. Ko sta zaslišali streljanje pri naših položajih, sta nam nemudoma prihiteli na pomoč. Tako sta prišli Nemcem nevede za hrbet. Spet se je začel boj. Streljalo se je navzkriž in dobro je bilo treba paziti, da ne bi nastala kaka pomota, da ne bi streljali po lastnih tovariših.

Nenadoma so začele padati po naših položajih težke mine in proti nam so se začele vsipati s čelne strani in obeh kril. Spoznali sm, da je prišla nemška pomoč iz Postojne. Naglo smo se morali umakniti globlje v gozd. Tepeni Nemci so ta trenutek dobro izkoristili in pohiteli proti Postojni.

Že smo mislili, da je spopada konec, ko smo opazili pred našimi položaji trumo Nemcev, ki so prišli iz Postojne. Neusmiljeno so klestili po gošči, čeprav partizanov niso videli. Ko smo jim odgovorili so se tudi oni umaknili.

Pričelo se je mračiti. Bučno streljanje je utihnilo. Zadovoljni so si borci brisali potna čela. Končal se je dan, za nas zelo uspešen. Brez lastnih žrtev smo zapuščali bojišče, sovražnik pa je imel najmanj dvajset mrtvih in dvakrat toliko ranjenih.

Drago Suhi

Jazbečev brlog — spalnica terencev

V PRVI polovici marca 1943 sem se umaknil v začasno »ilegalo« k Jerebu na Brdi. Upal sem, da se bom tako skril očem nekaterih ljudi v vasi, ki še niso znali »držati konspiracije«. Italijani so takrat uprizorjali pogoste »rastreljamente«, ki so terencem narekovali skrajno previdnost.

Tisto leto je kazalo, da bo zgodnja pomlad. Na Cerkljan-

skem in Idrijskem je bil sneg že skopnel. Pasovi zmrzlega snega so pokrivali samo še vrhove Porezna, Kojce, Blegaša in osojne strani visokih hribov. V dolinah so kmetovalci že vozili gnoj za pomladske setve. Tudi Jerebovi so ob toplih popoldnevih prenašali zemljo s spodnjih na gornje konce strmih njih. Pri tem delu sem tudi jaz pomagal. Od pomlad-

nega sonca razgreta zemlja je prijetno dišala. Po sončnih obronkih in pod drevjem so že cvetele prve trobentice. Iz suhega listja pod leskovimi grmi so kukale prve spominčice ali »mačje oči«, kot jih imenujejo ljudje v tem kraju.

Sonce je prijetno grela le kakšni dve uri. Ko se je skrilo za Pisanški greben, je mrzlo zapihalo čez Pstato. Nič čudnega, saj je bila vsa osojna stran Šebreljskega vrha še pokrita s plastjo zmrzlega snega. Še pred mrakom smo morali pustiti delo. Prijetno utrujeni smo odšli v hišo. Koše in lopate smo odložili v klonico pred hišo. Ramena so nas bolela od oprtnic. Prenašanje zemlje v majhnih oprtnikih je eno najtežavnejših pomladanskih del v goratih krajih. Čeprav je življenje na takih samotnih kmetijah »ena sama velika martra«, kot pravijo stari ljudje, so vendar prebivalci takih krajev kot priručeni na zemljo.

Po večerji smo posedli na klop okrog gorke peči in grelj hrbte. Prišla sta še dva terenca. Kot jaz, sta zaradi varnosti prenočevala zdaj tu, zdaj tam. Nastalo je vprašanje, kje bomo vsi trije prenočevali. Domači sin Tomaž je predlagal:

»Pod našim Špikom je jazbečeva jama, kjer lahko spi več ljudi. Sam sem že nekajkrat spal notri in sem se kar »prijetno« počutil. Vhod je ozek, toda se boste že kako skobacali v jamo.«

Vsi trije smo z nekakim olajšanjem sprejeli predlog. Le nekaj dni prej so Italijani uprizorili »rastrellamento« večjega obsega. Še v temi so zasedli greben Šebreljskega vrha. Komaj se je jutranja zora začela umikati dnevu, so že zagregljale strojnice in puške. V frontalni črti so začeli prodirati z vrha v dolino. Streljali so v vsak grm in v gosto grmovje. V gozdove pa se niso upali. Porabili so na tisoče in tisoče nabojev — da bi sebi pregnali strah iz kosti! Partizani, ki so imeli takrat svoje taborišče v Dolinarskem Koutu, so postavili v majhnem gozdičku izvidnice in se smejali »prodirajoči vojski« kralja in cesarja Viktorja Emanuela.

IGO GRUDEN:

Dolg hodnik

*Dolg hodnik v temi nas veže,
okna v vetru šklepetajo,
pajkov zapuščene mreže
po vseh kotih plahutajo.
Ko od sten se spušča preže
in na prsi noč nam leže,
pogradi, ki črv jih grize,
zdijo se mrliške mize:
človek gol na njih leži,
roka mu do tal visi.*

V živem razgovoru o naši spalnici — jazbečevem brlogu, smo se odpravili iz hiše. Vzeli smo vsak debelo volneno odejo in električno luč. Brlog je bil kakih petnajst metrov pod gozdnim voznikom. Drug za drugim smo se počasi splazili v jamo. Zadnji je za seboj povlekel leseni zapah, ki je bil na zunanji strani obit z mahom, da je tako še bolj skrival vhod. Rov je šel poševno navzgor in se je po nekaj metrih razširil v večjo odprtino, da smo vsi trije lahko sedeli...

Prva noč na prostem v divji gozdnati naravi... Koliko noči sem kasneje po zlomu fašistične Italije kot partizan prespal na prostem, v snegu, na zmrzli zemlji in pod kopami sena... Vendar mi je ta prva noč zapustila neizbrisne spomine...

Tovariša sta kmalu zaspala. Meni pa blagodejni spanec ni in ni hotel zatisniti oči. Človek se je moral celo ponoči skrivati v podzemlje, da bi lahko še naprej opravljal med ljudstvom svojega kraja propagandno in politično delo in pripravljaval domačine za oboroženi upor proti okupatorju. Kako težko — vendar z veliko odločnostjo in samoodpovedjo — je zapuščal gorko posteljo in mirno kmečko življenje. Ideja upora, ideja borbe za svobodo ga je vsega osvojila. Vsak dan, ki ga je preživel v »ilegalni«, ga je jeklenil, da se ni strašil naporov, žrtev in tveganja...

Vzel sem žepno svetilko in posvetil v strop naše spalnice. Debele kaplje vode so se svetlikale na kamnu. V jami je bilo mrzlo. Zagrebel sem se še bolj globoko v listje in se zavil

v odejo. Ugasnil sem svetilko in poskušal zaspati. Nič... Ta prva noč je res imela neko posebno moč.

Buden kot opoldne sem prisluhnil skrivnostnim glasovom gozda in podzemskega življenja. Zdelo se mi je, da se korenine drevoja pogovarjajo med seboj. Naša »spalnica« je bila pod plastjo korenin in korenin mogočnih bukev. Včasih se je v razpoki skale zganila debela korenina. Zunaj je pihal močan veter. Nihanje debela je nategovalo korenine. V listju pod hrbtom je od časa do časa zašumelo. Verjetno je kak črvček ali druga gozdna ličinka iskala hrane...

Končno, bilo je že proti jutru, me je premagal spanec. Zaspal sem mirno kot doma v mehki postelji. Zbudila sta me tovariša. Pokazala sta mi dve debeli ledeni sveči, ki sta viseli s stropa naše spalnice in se skoro dotikali odej. Temperatura se je ponoči še bolj znižala in so kaplje sproti zmrzovala. Sveči smo morali odlomiti, če smo hoteli vstati...

Počasi sem zlezal po rovu in »odprl« našo spalnico, da se prezračí. Nastal je prepah, vendar še nismo zlezli ven. Prejšnji večer smo se z Jerebovim Tomažem dogovorili, da nas bo opozoril, če je na terenu varno. Dogovorjeno znamenje naj bi bil kamenček, ki ga bo zagnal z voznika po listju mimo vhoda v naš rov. Čakali smo kake pol ure. Že nas je začelo skrbeti, da se nam znova obeta kaka sovražna ofenziva, ki nas bo prikovala v to luknjo. Naposled je zunaj zašušelo. Po listju se je pritrkljal kamenček. Hitro smo zlezli iz brloga — bili smo res podobni trem odraslim jazbecem — in na vozniku zagledali Tomaža. Povedal je, da je vse mirno in ni nikjer sledu po okupatorjevi vojski...

Po kratkem posvetu o nalogah tistega dne smo odšli vsak na svojo stran. Visoko v drevesnih krošnjah je veter nalahno pel skozi veje. Na smrekah vrh Kolovratov pa je kos veselo žvižgal jutranji pozdrav nastajajočemu dnevu...

P. A. Ogarev

Očeta so odgnali v ranem jutru

(Odlomek)

TONE Bogataj ni mogel zaspiti pozno v noč, burile so ga misli na dogodke prejšnjega dne. Partizani — vodil jih je Vojko — so po spopadu na Nanosu že nekaj časa v Trnovskem gozdu vznemirjali tuje drvarje in oglarje. Zdaj pa so nenadoma, ob belem dnevu, stopili za vasjo v logarsko hišo, odvezli forestalom orožje ter jih pognali v beg. — Šele ko je pri sosedu prenehalo divje bevskanje priklenjenega psa in se je na oknih zarisala sivina prve zore, se je Tone potopil v težke, blodne sanje.

Stal je sredi zelenega polja, med visoko travo in žitom. Valovilo je do kamor so segle oči. Nabrusil je koso, zamahnil, da je švignila skozi rošno travo in omahnila v zajetno redanico. Onstran na ozarah je zagledal ženo z najmlajšim v naročju. Trenutek zatem se je zeleno polje spremenilo v izušeno, rjavo prerijo. Onstran nje je buhnil požar in se bližal z vso silovitostjo. Mimo so švigile dolge kače in zveri, ki so z begom, blazno vznemirjene, iskale rešitve. (Ali ni nekaj podobnega med vojno doživel v Etiopiji?) Požar je prihajal bliže in bliže, v njem je utonila žena z otrokom. Z vso silo se je pognal njima na pomoč, a brez moči telebnil na zemljo, ki je žgala kakor žerjavica. S strahovitim naporom se je prevrnil vznak in se zastrmel v sivo nebo. Nad njim so zaplesali črni, jekleni orli. — (Ali ni nekaj podobnega doživel med vojno v Etiopiji?) Obsedla ga je taka groza, da se je majajoč kot do smrti pijan, postavil na noge. Pred njim se je iz ognja dvignil gozdar Enrico Sacco in naperil vanj karabinko. Trenutek, dva, tri ... sprožil bo naravnost vanj. Kriknil je z živalskim glasom in se prebudil. Resnice se je zavedel šele, ko je zaslišal ženo. Njen glas je bil ves mehak, božajoč in topel.

Tone jo je prižel k sebi. »Veš, trapile so me strašne sanje.« Ni se mogel otresti zlih slutenj, le počasi se je prebujal iz morečih blodenj v resničnost.

»Marjeta, da si le ob meni in da so otroci zdravi,« je dejal zaskrbljeno. Bojim se, da so izvohali mojo zvezo s partizani. Enrico ima razpredeno mrežo in neprestano vohlja za menoj. Lisjak je in zdaj se bo maščeval. Toda ne bodo me dobili, hudiči!«

»Nihče ti ne more ničesar dokazati, nikomur nisi storil nič hudega!«

»Če bi me le osumili, da imam prste vmes, ne bi več videl belega dne.«

»Sumničenje, Tone, še ni dokaz. Umiri se vendar in zaspil!«

V spalnico se je bila medtem že razširila skozi majhna okenca medla svetloba meglenega dne. Vse je bilo tiho, otroci so mirno spali in dihali, le na oknu so se vrabci ščebetajoč tepli za drobtinice. Vse je bilo kot slednje dremavo jutro. Tudi kurja družina se je kot vsak dan prebujala s kikirikanjem v hlevu v pritličju in frfotaje zletela z gred.

Zdaj so na pesku zunaj zaškrtali težki koraki, preko belega stropa in sten so se pomikale temne sence. »Nekdo prihaja,« je pomislil Tone in skočil s postelje k oknu, a se je v istem trenutku odmaknil.

»Hudiči!« je bolj zastokal kakor pa zaklел. Bajta je bila obkoljena, vanjo so bile naperjene puške. Na beg ni bilo misliti. »Hudiči!« je ponovil in stikal za obleko. Medtem so po zaklenjenih vežnih vratih zadoneli udarci puškinih kopit.

PETER LEVEC:

Naša ljubezen

*O domovina, smo te ljubili dovolj?
Kako bi te mogli ljubiti še bolj? —
Saj tisočkrat mokri in lačni, prezeblji
braneč te že vsak smo razor prehodili
tipaje pred sabo ob temnih nočeh.
Na Pohorju in po Zasavskih bregih
smo trupla prijateljev naših zagreblji.
Je kje še kak drobec slovenske prsti,
kjer naša ni kanila kri?*

*O domovina, o domovina ...
Na pragu glej mater,
ki čaka na sina,
čeprav je že lansko poletje pal.*

*O mati, naj te ne stre bolečina!
Ko stopala spet boš prek žitnih dobrav —
tako kot nekoč si pesem svobodno pojoč,
se spomni, da tamkaj tvoj sin je sejal.*

*Ker naša ljubezen je žrtev in kri,
ker naša ljubezen ni vrtna cvetica,
ker naša ljubezen je kakor pšenica,
ki bednim in lačnim naj kruh obrodi.*

Marjeta je planila iz omotičnega pol-spanca.

»Spet bodo kradli kokoši,« je dejal mož, da ne bi pokazal strahu.

»Hišo bodo zopet preiskali,« je žena predstavila upajoč, da ne bo hujšega, bolj v tolažbo možu kakor sebi.

»Kvesturini so in vojaki.«

»Naj prebrskajo bajto; revščino bodo že našli, pa kup otrok. Drugega pa itak nimamo,« so ji šklepetali zobje od mraza in srha.

»Odpret jim pojdi, čuj, kako razbijajo po vratih.«

Medtem ko je odšla žena, so otroci zlezli iz postelj in se zbrali okoli očeta.

»Kaj nam hočejo?« je vprašal Andrej.

»Nič hudega nam ne bodo storili,« je Tone ujškal najmlajšega. Vojaki so medtem napolnili kuhinjo, udrli v spalnico, iztrgali očeta otrokom ter ga zrinili v kuhinjo.

Pred njim se je razčepil mršav, izpit človeček z naredniškimi našivi in vprašal:

»Antonio Bogataj?«

Tone je povedil roke in prikimal.

»Ribelle!« je človeček z naredniškimi našivi zapičil vanj mrzle oči in pomignil skvadrstu:

»Vkljeni ga!«

»Nekdanjemu, po sili, vojaku v Etiopiji,« je dejal mirno Tone. Roke so mu od pritiska okovja nabreknile in odrevenele.

»Tako!« je siknil človeček z naredniškimi našivi. »Molil boš kozje molitvice!«

Zdaj je bilo Tonetu jasno, da od ljudi, ki so ga vklenili, ne more pričakovati dobrega. Na varnem so kakor pajki, z žrtvijo v mreži mojstri v trpinčenju. Z očmi je pobožal ženo in otroke, ki so ob materi v samih srajčkah trepetali od mraza. Ob pogledu nanje ga je prešinil tak obup pomešan s srdom, da bi se iztrgal iz lisic in udaril, čeprav bi ga potem pobili v tej kuhinji pred očmi žene in otrok. Prva misel je spodnesla drugo in ga zbodla do srca:

»Kdo bo skrbel za družino?«

Ni našel odgovora. Zazrl se je v najstarejšega, v Andreja. Zazdel se mu je velik in močan, kakor da je zrasel čez noč.

»Andrej, ko mene ne bo, pomagaj materi. Pomagaj ji kolikor moreš!«

»Saj se boš vrnil, še danes! Nimajo pravice zapirati poštenih ljudi!« Ženino zupanje v pravico je bilo tako močno, da je v njej otopela bolečina za možem, ki so ga surovo zrinili iz kuhinje v sivo mrzlo jutro.

»Ne skrbite preveč zame,« je kričnil družini, ki je drgetala na hišnem pragu. Potem je utonil med sive uniforme in puške, ki so se drenjale v kotanjastem kolniku mimo njih.

V bajti je nastala prazna tišina. Zdelo se je, da je nekdo od družine umrl in so ga pravkar odnesli na poslednjo pot. Otroci pa so še vedno tiho in boječe vpraševali:

»Mati, zakaj so odpeljali očeta?«

Utihnili so, ko so videli, da si mati briše solze v predpasnik.

»Na peč pojdite,« jih je zaprosila.

Nenavadno mirni in ubogljivi so odšli in kot piščeta posedli k peči. V pripečku je sedel ded ves zgrevan in žalosten.

»Zakaj so uklenili očeta?« so se otroci spravili nadenj.

Vprašanje ga je nekoliko zmedlo.

»I, zakaj? Ker ljubi to bajto, te njive in polje in ljudi, ki so naši in se borijo za našo srečo,« je nizal besedo k besedi.

»Kdaj pa se bo vrnil?«

»Vrnil? Morda že danes ali jutri. Gotovo pa tedaj, ko bodo zavriskali tisti, ki danes največ trpijo.«

Črtomir Šinkovec

Golčaj

Dobre pol ure je potrebno, da prideš z glavne ceste pri Blagovici do samotnega kraja, kjer stoji dandanes le majhna cerkev. O mežnariji in hlevu pri njej, ter o kozolcu, kar vse je nekdo stalo tu, pa zdaj ni več sledu. To je Golčaj, na pol poraščen rob strmega hriba...

DNE 27. oktobra 1941 so tu tabo-
rili borci Radomeljske čete
Kamniškega bataljona. Pri četi je
bil takrat tudi dr. Marijan Der-
mastia-Urban, komandant bataljo-
na, ki je tu čakal na zvezo s
Francem Rozmanom-Stanetom, te-
danjim komandantom I. Štajerske-
ga bataljona. Po nalogu Glavnega
poveljstva Slovenskih narodno-
osvobodilnih partizanskih čet je
bil Stane določen, da z bataljo-
nom, kateremu naj bi se pridru-
žila še Radomeljska četa, začne
pohod na ozemlje, kjer so začeli
Nemci izseljevati Slovence. Urban
je vzdrževal pravzaprav vse zveze
v glavnem sam. Zveza je bila do-
ločena za enajsto uro zvečer. Pri-
čakoval je, da dobi stik s Štajer-
ci; žal pa ni uspel.

Kaj naj napravi? Mora ostati!
To mu je vrtalo v možganih, kajti
s Stanetom se mora sestati.

Počasi se je svitalo; jutro
28. oktobra. V taborišču je bilo še
dokaj mirno. Straže so se menja-
vale, ostali pa so se hoteli dobro
naspati, saj so računali na dolgo
pot.

Proti jutru sta prišla dva ku-
rirja, zelo utrujena. Ponoči nista
mogla dospeti na zvezo z Urba-
nom, ker so Nemci zasledovali
Štajerski bataljon in je moral Stane
po počitku pod Vranskim na-
daljevati pot. Tako se je takoj za-
čel znameniti brežiški pohod. Ra-
domeljska četa naj bi se Stanetu
pridružila med pohodom. Kakor
sta kurirja s partizansko iznajdlji-
vostjo dospela v taborišče, tako
sta tudi odhitela, da poročata ko-
mandantu Stanetu.

Ob belem dnevu so ni bilo mo-
goče premikati. Prečkati glavno
cesto ob svetlem bi pomenilo spro-
žiti za sabo val zasledovanja, saj
so čuli o nekih sovražnih koncent-
racijah.

Mnogi borci so ponovno plegli.
Največ jih je spalo na skednju
nad hlevom, ki je stal poleg cerk-
ve in nasproti mežnarije. Nekate-
ri pa so legli poleg poda v šupo.

Sonce je medtem bilo že visoko
na nebu. Opoldne je stopil na stra-
žarsko mesto Jože Perne, doma iz

Radomelj. Opazoval je rob brega,
predvsem pa je budno pazil na
glavno cesto in dolino, ki je ležala
pred njim ter se razprostirala iz-
pod kozolca. Stražar ni opazil nič
posebnega. Glavna cesta je bila
videti prosta in tudi o orožnikih
in drugih, ki bi vohunili po oko-
lici, ni bilo sledu.

Medtem ko partizani na Golčaju
niso slutili nič nevarnega, pa so
se skrivoma pomikale nemške pa-
trulje bataljona Landschutz 322, ki
so bile ta dan precej okrepljene.
Prišlo je tudi do premikov sovra-
žne vojske in njene koncentracije
proti Moravški dolini iz Domžal,
Krumperka in drugod v smeri
Blagovice. Nekje v daljavi se je
sicer slišalo brnenje motornih vo-
zil, ni pa bilo moč vedeti, kam se
peljejo. Toda nacisti so medtem
pripeljali v bližino Radomeljske
čete okrog 30 avtomobilov, ki se-
veda niso bili prazni.

Nekateri domačini iz okolice
Golčaja so zagledali v zadnjem
hipu sumljivo premikanje števil-
nih nemških kolon. Poslali so z
dveh strani obvestilo na Golčaj,
toda ob belem dnevu in ob števil-
nih sovražnih predhodnicah in iz-
vidnicah ni bilo mogoče dobiti
zveze z Radomeljsko četo.

Po glavni cesti proti Blagovici
je prodirala močna sovražna sku-
pina s tremi izvidnicami, ki se je
prikrila v gozdu in usmerila udar-
no moč proti Golčaju, kajti izda-
jalski mežnar z Golčaja je na-
tančno opisal partizanske položaje.
Z druge strani pa se je že ožil
obroč. Sovražnik je ob belem dne-
vu počasi napredoval preko pro-
stornega gozda in neštetihih dolin.
Iznenaditi je hotel četo že opoldne
pri kosilu. Toda ozemlje ga je ne-
koliko oviralo, da je zakasnil.

Stražar Jože Perne mirno stopa
sem ter tja ob kozolcu in bistro
opazuje okolico. Večkrat se mu
zazdi, da sem ter tja po gozdu
zašumi... Nenadoma zasliši lahno
pokanje, ki se spreminja v šume-
njo podoben glas. Oči se mu za-
svetijo in zapičiijo v smer, od ko-
der prihaja šum. »To menda ne bo
znamenje?« si misli in se popraska

za ušesi. »Če bi bili naši, bi gotovo
prišli po robu, ker samo tam ima-
jo zaklon in razgled.« Pogleduje
proti mežnariji, a ne vidi niko-
gar, da bi mu pomignil. Zapusti-
ti si ne upa mesta. Sicer pa gre ura
že proti eni popoldne in se mu
ne zdi več tako nevaren čas za
presenečenje. Toda sedaj šustenje
že na levi in desni, med vejevjem,
po obeh bregovih doline. Enkrat
močnejše na levem bregu, potem
na desnem. Stvar se mu zdi resna,
zato se pomakne, si poišče zaklon
ob kozolcu in napeto čaka.

Komandir čete Tone Blejc-
Prinčkov, doma iz Mengeša, sedi
skoraj na robu in opazuje okolico,
prav posebno pa gozd proti cesti
Ljubljana—Trojane. Zastava pla-
pola ob njem. Ponosen je na to
bojno zastavo, saj jo je kot ko-
mandir prejel, ko jo je četi poklo-
nil Izvršni odbor OF v zahvalo in
priznanje za borbenost in uspehe.
Pogled mu je stalno uhajal na le-
sket uvezenih črk.

Stražarju Pernetu se nenadoma
zazdi, da je zagledal nekaj zelene-
ga, kar se prav počasi premika...
Vejevje? Kaj pa, če ni...?

»Da! Ali sem prav videl? Z ze-
lenjem pokrita švabska kapa...«
Hipoma spozna nevarnost. Krčevito
zgrabi strojnico, v mislih poiz-
kusi, če mu kazalec dobro sloni
na prožilcu in čaka kot okamenel.
Oči so uprte v kraj, kjer se že v
daljši razdalji pomika spet vejev-
je. Cev je obrnjena naravnost tja.
Vejevje zleze iz obronka gozda...

»Še kak meter jih bom pustil
k sebi, potem pa...!« si misli in
čaka. »Če prvič ne zadenem do-
bro, potem padem sam, zato...!«

Vsi v četi so bili sami dobri
strelci. Hrabri partizani, jeklenih
src. Bili so kakor eden. Vsi za ene-
ga, eden za vse. Ena sama poštna
in dobra družina je bila ta četa,
katero je čakala vroča popoldan-
ska borba z mnogo močnejšim so-
vražnikom.

Na podu je bilo slišati pritajeno
kramljanje. Urban je nestrno ča-
kal povratka Stanetovega kurirja
— vodnika, da bi že pred mrakom
odšel dalje. Tu se ni počutil nič
več varnega. »Da bi je prišla noč,
potem smo dobri,« si je mislil in
že videl, kako odhaja četa in kako
se bo prisrčno sešla s Štajerskim
bataljonom, kjer so borci Savinjs-
ke, Revirske in Pohorske čete...

Strel! Stražar Perne je dobro
pomeril... in zvalil se je prvi na-
cist... drugi... in že zapojejo
strojnice z vseh strani...

Perne kosi s svojo strojnico napadalec tik pod sabo. Le-ti pritiskajo čedalje huje in stražar se umika proti cerkvi.

Poka že z vseh strani, razen v smeri glavne ceste. Sovražnik je že na vseh najvišjih točkah. Stražar je udaril v sredino tega obroča, ko je ustrelil s položaja pri kozolcu.

Hipoma so poskakali ostali partizani iz poda in iz šupe... Sovražnik je računal na močno presenečenje in na svoj prvi in preračunani napad v sredo... Najhujša borba se razvija na travniku — brez zaklonov — med cerkvijo in mežnarijo.

Perne je omahnil v najhujšem navalu.

Edi Peleh, ki je sedel v prvem trenutku borbe pred gospodarskim poslopjem in meril v sovražnika proti dolini, je sede umolknil. Medtem pa je Stane Pirš poskusil proboj pri svinjaku v smeri proti glavni cesti na strmino, a ga je rafal zaustavil za vedno.

Vedno srditeje divja boj. Ob svinjaku zopet poskuša Jože Pirš-Luka, a se umakne, ker začuti, da od nekod leti proti njemu toča svinca. Vendar poskusi ponovno pri hlevu, da bi zavaroval hrbet. Tudi Urban, Janko Peleh, namestnik komandirja, in komisar Janez poskušajo varovati hrbet, medtem ko na travniku odmeva poveljujoči glas komandirja in zastavo-noše Blejca.

Na najslabšem položaju se tolčejo poleg zastave še Vili Rožič, Kokalj in Kobilca iz Jarš, Miha Jerman, Ciril Ravnikar in Ivan Semen iz Radomelj, Rudi Boljka s Homca, Torel s Primorske in Vajs.

Glas namestnika komandirja čete Janka Peleha skoraj utone sredi bojnega vrveža na obronkih pri cerkvi, kjer hoče za vsako ceno zavarovati hrbet... »Naprej! Za mano!» poveljuje Blejc.

Nacisti ostrme... Obkoljeni in smrti zapisani si drznejo vihrati z rdečo zastavo... In iznad najbližnjih položajev obsujejo zastavo s streli. Oglašajo se bombe in njih pogubonosni glas odmeva preko hribovja, Junaška prsa se prerivajo ped za pedjo proti robu travnika. Slehera večja ruša je skromni zaklon... Zemlja se usipa ob boke in škropi v potne obraze. Zastava še plapola, a že omahuje, kakor da bi hotela zakriti borce. Svinčenke udarjajo ob zvonove, ki pojoče brne. Prvi obroč

je že skoraj sklenjen. Blejčeva pest še bolj zgrabi zastavo, ki vsa prestreljena še vedno plapola. Trenutek premišljuje:

»Edini izhod je juriš!» in že poveljuje. Znova ponosno zaplapola dvignjena zastava.

Veriga živih prsi se dvigne in plane naprej. Toda glasen juriš utone sredi svinčenih pesmi. Sovražne bombe spregovore zadnjo besedo. Nacisti v neposredni bližini se za trenutek umaknejo. Sledi juriš za jurišem z obeh strani... Ze so partizani na robu travnika — tik pred skokom v rešilni gozd.

V prsi zadet omahne Blejc, za njim Vili, najmlajši bорец v četi, in še in še... Z najvišje točke Golčaja, z griča nad mežnarijo, jim v hrbet usipa smrtonosni svinjec sovražna strojnica...

Sredi vrveža se zažene Semen ob rob stavbe, se prerine proti robu, pograbi izpod mrtvega tovariša strojnico in z bliskovito na-

glico leže na rob vogalnega kamna mežnarije, za njim Vajs.

Na robu in pod robom obleži cvet Radomeljske čete.

Nemci hočejo pograbiti mrtve, a ustavlja jih Semenova strojnica. Njegov pomočnik ne more do nje zaradi toče svinčenk in leži še vedno ob vhodu v hlev ter mu meče kar sproti okvire.

Hrbet varujejo Urban, Peleh, Luka in Janez, in to na robu strmega pobočja proti glavni cesti. Skozi odprtino hleva pa branita položaj Miha in Rudi.

Prvi štirje se pomikajo proti zvoniku. Rezki »Vorwärtz« sovražnega poveljnika razjari Luko. Ko se prebije do roba gospodarskega poslopja, se zaradi železne toče umakne. Posvetuje se — treba bo nazaj. Luka se spomni na nemškega komandanta in njegov zoprni glas. Ob robu se zlekne, čeprav se mu nad glavo usipajo svinčenke. Meri, meri. Ob kozolcu stoji komandant sovražnega bataljona.

Se enkrat zadoni njegov rezek glas, da odmeva preko gozdov. Strel iz Lukove puške — in pove-ljujoči glas je za vedno utihnil. Nemci trenutno utihnejo. Toda iz te smeri tedaj še bolj zaropota.

Vsi štirje se morajo umakniti nazaj na rob strmine, od koder so se s težavo povlekli do sem. Mo-rajajo nekoliko niže ob rob pod svi-njakom.

»Proboj za vsako ceno!« se glasi Urbanovo povelje.

In znova začno s probojem tik zraven glavne smeri nemškega na-pada — pod strojničnim gnezdom najvišje točke Golčaja. Medtem še vedno kosi Semen s svojim po-močnikom Vajsom in obvladuje planjavo vse do cerkve. Na njego-vi levi strani sta Jerman in Bolj-ka. Začne primanjkovati streliva. Semen je ranjen. Nemško strelja-nje v zvonik ponehava. Ob na-padu so silovito udarili v gornje line, ker so računali v zvoniku na partizansko strojnico. Posamezni, vendar silno premišljeni partizan-

ski strelji odgovarjajo vedno po-redkeje.

Medtem ko se pod najvišjo toč-ko prebijajo štirje, vedno bolj primanjkuje ostalim štirim stre-liva.

Spet zaskeli Semena, ranjen je že tretjič, a ne odneha — vogalni kamen mu vzbuja zadnje upanje. Nacisti se že poganjajo v spod-njem delu pred cerkvijo vedno bliže od zaklona do zaklona. Se-men jih s čudnimi očmi opazuje in meri. Tudi s poda odmevajo le redki strelji. Vedno bolj vre par-tizanom v glavah. Najhujša ne-varnost preti z desne strani — z najvišje točke, od koder stalno ro-pota ves čas boja. Pred sabo vidi-jo rešitev le v mraku.

Še nekaj nabojev. Semen zagra-bi za samokres — za vsak pri-mer...

»Ko bi imel vsaj še nekaj bomb, potem bi jim zagodil in morda bi se prebil...« izreče ob pogledu na cel polkrog premikajo-čih se z vejevjem pokritih zelenih

čelad, ki se plazijo proti njim — in že so deset metrov od Semena. Pomočnik ima še trinajst nabojev; sam sedem, ostala dva pa niti de-set.

Tedaj opazi nemška skupina štiri partizane, ki se predrzno pre-bijajo pod najvažnejšim njihovim gnezdom.

»Sturm, sturm! vpijejo Nemci, a zaman. Prvi štirje partizani so že izven obroča.

Obroč je sklenjen — preostali štirje obkoljeni. V najbolj napetih sekundah zadevajo dragoceni po-slednji naboji — za vsak naboj en mrtev sovražnik.

V gospodarskem posloplju so ob-koljeni trije porabili zadnje na-boje. Zdaj se bojujejo le s kopiti. Semen se s težavo požene skozi okno v hlev.

Silovit udar in boj brez streliva sta uklonila tudi kopita in srca trem junakom, na katerih plečih je mrgolelo nešteto zelencev. Se-men jim je padel skozi okno na-ravnost v roke.

Ujete štiri borce zvežejo z na-vadnimi verigami, medtem ko ukažejo mežnarju, naj zbere mrtve, ki jih je s krampom zvle-kel skupaj na jaso pred cerkvijo.

Nacisti sprašujejo ujetnike, kdo so padli, kdo je komandant, kdo zastavonoša, a ne dobe nobenega odgovora.

Zenejo jih v dolino kakor živi-no. Na orožniški postaji v Blago-vici začno izsiljevati od njih be-sede z bokserji, s paličicami med prsti, s stiskanjem sklepov. Po dva in dva zvežejo skupaj, močno zastražijo, jih spehajo na kamion in že drvi avto z veliko brzino proti Domžalam, kjer jim odvza-mejo velike kmečke verige in od-peljejo naprej v Kamnik. Nekaj-krat se srečajo oči ujetnikov. V srcih še vedno tli skrito upanje. V Kamniku so. Prvi Semen, ki izgleda najslabše, za njim Miha Jerman, Rudi Boljka in zadnji Vajs. Oči se skrivoma pogovarja-jo...

Tedaj Semen z bliskovito nagli-co in silo, kar je še premore, uda-ri gestapovca po glavi in — skoči ter beži... Zavija sem, zavija tja... Za njim skoči tudi Miha. Hkrati skočita Rudi in Vajs.

Medtem ko so Miha, Rudi in Vajs, spet ujeti, omahnili v Begu-njah, pa je bil Semen že čez tri dni v objemu svobodnih gozdov.

Iztok Lipar,
ilustriral Karlo Hrovatin

Tragedija pri Belih vodah

Pred začetkom velike italijanske ofenzive, poleti 1942, smo odnesli hudo ranjene v kočevske gozdove, da bi jih tam poskrili pred fašističnimi vojaki. Med njimi je bil tudi Viktor Kraševac iz Podcerkve, moj rojak, ki je bil kot mitraljezec ranjen na Ogulju. Bil je zelo težak, ko smo ga nekoga večera nosili v bolnišnico onkraj vasi Bele vode v Loškem potoku.

Tam je bil za zdravnika tovariš s partizanskim imenom Peter. Poznali smo ga kot skrbnega in dobrega zdravnika. Njegov pomočnik je bil Rusov Metod s Hriba v Loškem potoku, iz znane Rusove družine (pozneje je kot partizan padel). Peter mi je ukazal, naj ostanem v bolnišnici, da bi pomagal skrivati hudo ra-

njene in sanitetni material, ki ga je bilo zelo veliko.

Vprašal sem zdravnika, kam naj poskrijemo ranjence. Odgovoril mi je, da je nekje blizu podzemeljska duplina, za katero ljudje ne vedo. Šla sva jo gledat in urejevat za sprejem ranjencev. Iz Suhe krajine se je že slišalo grmenje topov in regljanje mitraljezov. Hitro smo napravili močno lestev ter začeli po njej spuščati v jamo sanitetni material in postelje za ranjence. Kmalu so bili vsi ranjenci v duplini. Zdelo se nam je, da je kraj kot nalašč za ranjence, saj je bil res na skritem kraju. Na vhod smo nanosili hlodov, jih pokrili z zemljo in nasadili drevje.

Pri ranjencih je ostala tovarišica Nedeljka iz Loža. Ko

smo vse uredili, smo se po majhnih skupinah razšli. Italijani so se že pojavili v Loškem potoku.

Ko je val italijanske ofenzive že pljusnil čez naše kraje in je sovražni pritisk začel pometati, smo poiskali štab Zidanskega bataljona na Ravnici gori. Komandant Slavec je trem — meni, zdravniku Petru in Marku iz Rakeka — ukazal, da se prebijemo skozi italijanske zasede do ranjencev in pogledamo, kako so preživeli ofenzivo, ter jim nudimo pomoč, če so je potrebni. Na pot nam je dal nekaj sladkorja, konjaka in druge močne hrane za ranjence.

V mraku smo odšli na pot. Zased smo se skrbno izogibali. Ves Loški potok je bil obkrojen. Proti jutru smo se približali duplini, kjer so bili skriti ranjenci, tja pa smo prišli že, ko se je zdanilo. Pred tem smo poskrili vso opremo,

Oton Postružnik: Umorjene žrtve

da bi bili bolj gibčni, če bi se srečali s fašisti.

Že precej časa, preden smo prišli do votline, sem opazil, da je vse steptano in razmetano. Grozen prizor! Kakih petnajst metrov od vhoda je ležal Viktor Kraševac, ves razmesarjen. Vseposod je bilo polno ostankov zažgalnih bomb. Marka z Rakeka sva s Petrom postavila na stražo, jaz in Peter pa sva poiskala bukov vrh, da bi po njem splezala do ranjencev. Spet sva videla grozen prizor. Vsi ranjenci so bili mrtvi. Njihova smrt je morala biti mučeniška. Italijani so jih pokončali z zažgalnimi bombami in plinom. Ranjenci, ki so pred napadom imeli še toliko moči, da so se lahko premikali, so bili poskriti v vseh vdolbinah. Tako so se hoteli rešiti smrti. Štirje hudo ranjeni tovariši so se še mrtvi držali tako trdno skupaj, da jih nisva mogla razdvojiti, ker so otrdili. Med njimi sem prepoznal Mežnarjevega Toneta iz Gornjih Poljan. Ne morem popisati, kako so bili ranjenci razmesarjeni...

Nenadoma se nama je zgodilo, da zunaj nekaj ne more biti v redu, ker nama Marko ne daje nobenih znamenj. Zdravnik Peter je splezal iz jame gledat, kaj je. Medtem sem jaz zbiral zdravniške instrumente, ker me je Peter poučil, kako dragoceni so za nas. Ker Petra ni bilo dolgo nazaj, sem še jaz začel plezati po drevesu iz jame, da bi videl, kaj se godi zunaj.

Ko sem prišel ven, nisem videl ne Petra ne Marka. Zagledal pa sem kakih 30 metrov daleč, na robu, Italijane z bombami v rokah. Opazovali so me in, ko sem prvič skočil, sem že zagledal v zraku bombo, ki je letela proti meni. Imel sem srečo, pa tudi dobro kritje za skalami. Vse bombe, ki so sledile prvi, so padale za menoj na drugo stran skale, za katero sem čepel. Name so takoj začeli tudi streljati, vendar me niso zadeli. Seveda sem pohitel, da bi se rešil smrti. Kot lisjak sem se plazil in preskačeval s skale na skalo, Italijani pa za menoj. Bil sem hitrejši in kmalu so me izgubili izpred oči. Poiskal sem si do-

bro skrivališče in sklenil tam počakati noči. Ugibal sem, kje sta Peter in Marko in zakaj mi nista sporočila, da mi preti nevarnost. Nenadoma je zraven mene nekaj zašumelo. Sklonjena sta prihajala Peter in Marko, vesela, da sta me našla. Povedala sta, da so bili Italijani že tako blizu, ko sta jih opazila, da mi tega nista mogla sporočiti v duplino.

Vsi trije smo bili zelo potrti zaradi mučeniške smrti ranjencev. Meni pa je bilo posebno

hudo za Viktorjem Kraševcem, mojim sovaščanom.

Pozneje smo slišali, da je izdal skrivališče v jami nekí Rojc iz Loškega potoka, ki je bil v bolnišnici prej za pomočnika.

Dosti sem doživel pot partizan, vendar moram priznati, da me je strašni pokol ranjencev pri Belih vodah najbolj pretresel.

*Anton Hace, rezervni kapetan,
Loška dolina*

Zapuščeno zlato

Pred drugo svetovno vojno je jugoslovanska Narodna banka poslala del svoje zlate rezerve v tujino, v banke zaveznških držav. Ostalo zlato pa je tik pred napadom fašističnih sil na Jugoslavijo poslala iz Beograda v Užice, kjer so ga spravili v trezore tamkajšnje bančne podružnice. Zlato — zlate palice in zlat kovan denar — je bilo v močnih zabojih.

Kakšna je bila usoda tega dela zlate rezerve, ki je ostala doma?

Vsi vemo, da je ob aprilskem napadu na Jugoslavijo nastala velika zmešnjava, ki sta jo zakrivila politika takratnih oblastnikov in peta kolona. V tej zmešnjavi se takratni jugoslovanski vladi ni posrečilo rešiti niti zlate rezerve Narodne banke.

Potem ko so Nemci bombardirali Beograd in ko je vlada za-

pustila prestolnico ter se umaknila v notranjost dežele, je finančni minister ukazal, naj prepelje zlato iz Užica v Mostar, v podružnico Narodne banke. V bančne trezore v Mostarju so spravili zaklad 9. aprila. Čez dva dni pa je komandant armade poklical upravnika podružnice Narodne banke v Mostarju in mu sporočil ukaz vlade, da je treba prepeljati zlato v Nikšić. V noči med 13. in 14. aprilom so 204 zaboje naložili na kamione, ki so nato krenili na pot in se ob zori ustavili na železniški postaji v Bileći. Tu so pretovorili zlato v vagonc ozkotirne železnice, s katerimi se je odpe-ljalo v Nikšić.

Tiste dni je bil Nikšić sedež vlade in vrhovne komande. Na zasilnem letališču v bližini mesta je bilo vse živo. Kralj, vlada ter vi-

soki vojaški in državni funkcionarji so se pripravljali, da zapustijo domovino in odletijo v tujino na varno.

Na železniški postaji je vladni komisar pri Narodni banki ukazal, da se zlato pretovori na kamione in odpelje v neko jamo v bližini mesta. Ko so bili zaboji že v jami, pa je bila ukazano, da jih je treba prepeljati na letališče. Vlada, ki je 16. aprila 1941 odletela z letališča v tujino, pa je odnesla s seboj le 6 zabojev zlata. Vsi ostali zaboji so ostali na letališču, ker so bili za letala pretežki.

Deset zabojev so odnesli v samostan Ostrog in jih poskrili po celicah; 88 zabojev pa sta prevzela sreski načelnik in neki policijski pisar. Ostalih 100 zabojev so odpeljali na Cetinje, kjer naj bi poskrbel za njihovo varnost ban Zet-ske banovine.

To je bilo v noči pred prihodom prvih italijanskih vojaških enot na Cetinje. V mračni ulici so stali kamioni z zlatom (to je bil prvi transport) poleg njih pa vojaki s puškami. Neki oficir je iskal bana, ki naj bi mu dal navodila, kaj naj stori z zlatom. Vojaki niso niti slutili, da je v zabojih zlato. To so zvedeli šele, ko je en zaboj padel s kamiona in počil. Skozi razpoko so se zabliščali zlati kovanci. Do kraje pa vendar ni prišlo.

Časa za razmišljanje ni bilo. Po nalogu bana sta prevzela zlato dva predstavnika banske uprave, ki

sta ponoči skrila nekaj zabojev po hišah, pri zanesljivih ljudeh, pretežno število zabojev pa sta odpeljala k bivšemu velikemu županu in jih skrila v jamo na dvorišču.

Usoda drugega transporta pa je bila drugačna. Ko so kamioni prispeli na Cetinje, ni bilo več časa, da bi skrili zlato, ker je bila italijanska vojska že pred vrati mesta. Zato je ban ukazal, naj transport nadaljuje pot do Hercegnovega. Transport so spremljali vojaki in dva uradnika Narodne banke.

V Hercegnovem so vojaki zapustili zlato in odšli, ker so se bali,

je bilo skrito v jami na njegovem dvorišču, res odpeljali in ga spravili v poslopje banske uprave. Medtem pa je že prišel v Cetinje okupacijski guverner Črne gore Mazzolini, ki je že čez nekaj dni zvedel vse podrobnosti o zlatu. Začelo se je zasliševanje, ki pa ni dolgo trajalo. Italijani so našli vse zlato, kar ga je bilo skritega na Cetinju. Zaplenili so ga in odpeljali neznanu kam. Kmalu nato so zaplenili tudi 27 zabojev zlata v intendanturi v Hercegnovem.

Ostalo je še zlato v vodnjaku župnika Luke Janoviča (15 zabojev). O tem je obvestil Italijane podpolkovnik Tiller, za kar je dobil denarno nagrado. Italijani so takoj vdrli v hišo župnika Janoviča in odnesli od tam 13 zabojev zlata.

Kaj pa se je zgodilo z ostalima dvema zabojema? Enega so izvlekli iz vodnjaka kmalu po odhodu italijanskih vojakov iz hiše župnika Luke. Zlato iz njega so si razdelili: podpolkovnik Tiller je dobil 3 vrečice, župnik Luka 2 vrečici, bivši blagajnik intendature kapetan Perović 2 vrečici, dva vojaka vsak po 1 vrečico, častna sestra Serafina 1 vrečico, 4 vrečice pa je dobil župnik Luka za cerkvene potrebe.

Čez nekaj dni sta podpolkovnik Tiller in župnik Luka izvlekla iz vodnjaka še en zaboj zlata in si ga razdelila. Nekaj ga je dobil tudi kapetan Milan Stojković.

Italijanska oblast pa je kmalu potem zvedela tudi za ta dva zaboja ter aretirala župnika Luko Janoviča, kapetana Peroviča in vse ostale. Zlato jim je takoj zaplenila.

Podobna je bila tudi usoda zlata, ki je ostalo v Nikšiću. Dne 17. aprila je komandant italijanske vojske v Nikšiću vdrl na čelu močne vojaške patrola v prostore srezkega načelstva in opravil preiskavo. Italijani so našli vse zlato in ga zaplenili. Bivši sreski načelnik je zahteval od italijanskega komandanta, naj mu izda za zaplenjeni zaklad reverz. Komandant pa ga je nahrulil, rekoč: »To je vojni plen italijanske vojske in vaša dolžnost je bila, da ga prijavite. Za vojni plen ne dajemo reverzov. Izvolite ven!«

Tako so okupatorji zaplenili vse zlato in ga odpeljali iz Jugoslavije.

(Po članku v reviji
»300 čuda«)

da jih ne bi sovražniki ujeli in odpeljali v vojno ujetništvo. Bančna uradnika sta izročila zaboje z zlatom načelniku intendantskega odseka štaba Boke Kotorske, podpolkovniku Edvardu Tillerju. Leta je skrnil 15 zabojev v neki vodnjak, pri čemer mu je pomagal župnik Luka Janović. Ostalih 27 zabojev pa so spravili v intendaturo.

Tako se je 17. aprila 1941. leta končala pot jugoslovanskega monetarnega zlata.

Istega dne okrog 12. ure so prišli v Cetinje prvi italijanski vojaški oddelki in štab divizije »Messina« s komandantom Ciani-jem. Veliki župan, pri katerem je bil skrit del zlata, se je ustrašil in zahteval od tako imenovanega črnogorskega komiteja, naj zlato spravi iz njegove hiše, ker ga ne mara več skrivati. Kmalu nato so zlato, ki

Še vedno hlapec Jernej

Tovariš K. L. stanuje na območju občine Ljubljana-Rudnik. Star je 60 let; pristojna zdravniška komisija ga je pripoznala za 75 odstotkov nezmožnega za delo. Stanuje v preprosti koči in edina njegova družba je pes. Vse življenje je delal, zdaj tako, zdaj drugače. Najdlje je bil hlapec pri raznih kmetih, ki ga seve niso socialno zavarovali. Vrsto let je delal samo za hrano in ponošeno obleko, spal na skednju ali v hlevu. Včasih se je prebijal skozi življenje s prodajo srčkov in podobic na sejnih, včasih je gonil živino. Kakor je pač vedel in znal, živeti je bilo treba.

Ko se je začela NOV, je kot vaški proletarec vedel, kje je njegovo mesto. Maja 1942 je začel aktivno sodelovati z OF. Zato mu je ves čas od tedaj dalje pa do maja 1945 priznan v službena leta dvojno. Bil je v italijanskih zaporih, mučili so ga, pa je po kapitulaciji Italije kljub temu nadaljeval z delom. Vstopil je v NOV, pa so ga zaradi slabega zdravja odpustili in premestili v delavski bataljon. Skratka, človek je bil, ki je pošteno in po svojih močeh prispeval k naši osvoboditvi.

Od kmeta, ki je pri njem delal vrsto let, je dobil namesto plačila kos zemlje. Mogoče je bil tej darežljivosti vzrok tudi strah pred agrarno reformo, toda to zdaj ni več važno. Na

tej zemlji si je K. L. postavil kočo. Zveza borcev mu je priskrbela dokumente, da so ga upokojili.

Kmetu se je zahotelo zemlje, ki jo je užival upokojenec. Tožba. Kmet ima denarja na pretek, znajde se, lahko najame advokate, kakršne hoče. Kaj naj stori star in onemogel upokojenec? Posebno še, če nima nobene pogodbe, nobenega papirja. Pravdo je izgubil, izgubil je zemljo.

Iz hiše ga ni moč pregnati, sam pa se noče izseliti. Toda kako bi ga do tega pripravili? Preprosto, kot se dogaja v podobnih primerih: s stalnimi grožnjami in nasiljem, tožba mi in prepri. Za tožbo se hitro najde povod, če kdo hoče. Nekdo, ki ima dovolj denarja, ki ima na svoji strani večino »trdnih« kmetov, se pač lahko tudi v takih rečeh znajde.

Začelo se je, ko je prizadeti nenadoma zvedel, da je Zavod za socialno zavarovanje uvedel revizijo postopka za pokojnino. Nekdo je vztrajno oporekal, da je K. L. med vojno aktivno sodeloval z NOB. Kako je prišlo do revizije mimo občinskega odbora ZB, je posebno vprašanje. Po dolgotrajnem postopku pa se je izkazalo, da K. L. zasluži pokojnino.

V razburjenosti je K. L. očital kmetu A. S. na sodišču, da je izdajal partizane. Tožba. Končno je A. S. privolil v spravo.

Potem je nekdo ustrelil psa, last K. L. Pri tem je zelo vestno izpolnjeval svoje dolžnosti lovca, čeprav drugi psi letajo po hostah, pes, last K. L. pa je bil komaj nekaj metrov od gospodarja.

Take reči so se pri nas in drugje po svetu dogajale in se še dogajajo. Popolnoma razumljivo za prejšnje čase in za druge družbene oblike. Toda pri nas, kjer imamo vrsto ustanov in organizacij, ki bi lahko kaj takega preprečile? Vsi socialistično misleči državljani in ne samo člani ZB so dolžni pomagati, da se preneha s takim postopkom!

Izrečeno in zapisano...

V »Pomurskem vestniku« sem zasledil v rubriki »40 let KPJ« — važnejši dogodki iz zgodovine delavskega gibanja in KPJ« vrsto trditev, ki niti najmanj ne ustrezajo resnici in v nasprotju z obstoječimi dokumenti. Ali res ni mogoče, da bi »podatke« pred objavo primerjalni in ugotovili resnico? Nekaj primerov...

Nepravilno:

Dne 22. julija 1941 so bili aretirani prvi aktivisti in člani KPJ v Murski Soboti in Prekmurju (Mirko Bagar, Ali Kardoš, Tone Šadl, Ludvik Vljaj itd.).

Pravilno:

Dne 20. julija 1941 sta bila aretirana člana KPJ Geza Boldžar iz Markišavci in Stefan Hozjan iz Dolge vasi.

Dne 22. julija 1941 so bili aretirani aktivisti in člani KPJ iz Murske Sobotne in Prekmurja: Marko Bagar iz G. Petrovce, Rudolf Čarni iz Nemčevce, Ali

Kardoš iz Murske Sobotne in Gustav Kuhar iz Puconcev.

Za temi so bili aretirani še nadaljnji: Viktor Banko s Tišine, Ludvik Vljaj iz D. Lendave in Alojz Šadl iz Ropoče.

Nepravilno:

Dne 29. julija 1941 je bila aretirana skupina Aleksandra Perša iz G. Petrovce in predana civilnemu sodišču v Szombathelyju, nato pa kmalu izpuščena.

Pravilno:

Dne 28. julija 1941 je bila aretirana skupina Aleksandra Perša iz G. Petrovce ter po nalogu vojnega sodišča (M. Kir. szombathelyi III. honvéd hadtest parancnok-ság birosága — št. H 870-41 z dne 28. julija 1941) predana kazenske-mu zavodu iste komande. Toda ker so bili vojaški zapori preveč polni, so to skupino zapirli v zapore civilnega sodišča. Odtod so bili izpuščeni 11. avgusta 1941.

S. Kuhar, Ljubljana

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Spet o spomenikih

V zadnji številki revije »Borec« je bil objavljen članek »Sence na naših spomenikih«, ki graja vihravost in nesmotrnost na področju spomeniške dejavnosti. »Borec« pa ni bil še izšel, ko smo zvedeli, da je spet prišlo do svojeglavosti na tem področju: v Radmirju pri Ljubnem so odkrili dva spomenika, ki še zdaleč ne ustrezata svojemu namenu.

Preden so omenjena dva spomenika postavili, so predložili sekretariatu Glavnega odbora Zveze borcev tehnično poročilo in vso dokumentacijo

zanju. Ko je sekretariat vse to pregledal, je spomenika odklonil. Poglejmo, zakaj.

Iz dokumentacije je bilo razvidno, da gre v prvem prime-

ru za spomenik na Holmu, v gozdu ob cesti, nedaleč od Radmirja, kjer je pokopanih 16 neznanih borcev. Projektant si je zamislil spomenik v obliki nekakšne piramide iz okroglih naravno oblikovanih kamnov, povezanih z betonom, okrog spomenika pa ograjo iz železne verige, pritrjene na kamnite stebričke. Za spomenik so predvideli naslednje verzze:

*»Smo družno se tovariši borili
in skupaj tu smo srčno kri
prelili,
ker smo svobodo vsi nadvse
ljubili,
zdaj mirno spimo združeni
v gomili.«*

Poleg navedenih verzov pa še tale napis: »Tukaj leži 16 neznanih borcev, ki jih je smrt zajela pri Ljubnem v decembru 1944.«

Vsakomur je lahko jasno, da tak spomenik niti po obliki niti po trajnosti ne more ustrezati svojemu namenu. Z betonom povezani kamni — to traja nekaj let, potem pa začne pokati in počasi razpadati. Skratka — trajno to ni. Spomenikov pa ne postavljamo zato, da bi stali samo nekaj let ali nekaj desetletij, ampak zato, da bi tudi bodoče generacije spominjali na padle borce in na dogodke iz NOB. Tudi z obliko spomenika ne moremo biti zadovoljni, zlasti pa ne z ograjo iz verig, s stebrički in podstavki — vse to nas preveč spominja na starinske nagrobnike bogatih ljudi na pokopališčih. In da ne govorimo o predloženih verzih, ki zelo malo povedo in nas s svojo preproščino spominjajo na pesmi-ke iz čitalniške dobe! Kdor jih je sestavljal, se je krčevito držal rime, oziroma je dal rimi prednost pred vsebino.

Iz druge dokumentacije je bilo razvidno, da gre za spomenik 20 padlim borcem v Zarazborju (na kraju, kjer so pokopani). Projektant si je zamislil nizek, prav tako z verigo ograjen spomenik, ki še bolj spominja na starinske pokopališke nagrobnike, saj ima obliko nekakšne majhne kapelice. In kajpak — obilo cementa in

Spomenik 16 neznanim partizanom na Holmu

Spomenik v Zarazborju

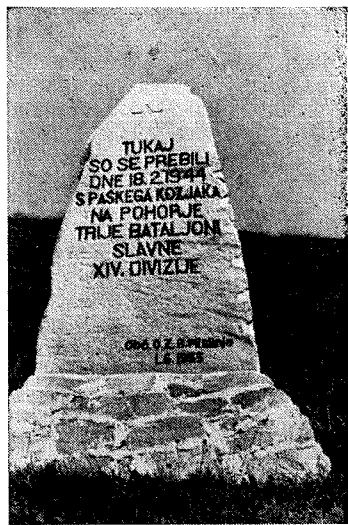
Ta spomenik so hoteli postaviti »Na Vahti«

malte za povezavo podstavkov in stebričkov...

Iz tega kratkega opisa obeh spomenikov je dovolj razvidno, da ju je sekretariat Glavnega odbora Zveze borcev upravičeno odklonil. Razloge je sekretar GO natančno obrazložil članu občinskega odbora ZB iz Ljubnega. In kljub temu so oba spomenika posta-

vili in slovesno odkrili... Njena oblika in napisi so sicer nekoliko drugačni kakor v projektu, zaradi česar pa nista dosti manj neustrezna. Zlasti pa je primitiven napis na spomeniku na Holmu.

Istočasno je Glavni odbor Zveze borcev odklonil še dva projekta. Oglejmo si prvega. To je projekt za spomenik »Na vahti«. Projektant si je zamislil spomenik iz lesa. V utemeljitvi je navedeno, da bo stal spomenik na vzpetini, kamor bi bil prevoz kamna težaven, medtem ko bodo les zlahka spravili tja. Oblika spomenika je sama po sebi še kar lepa, trajen pa tak spomenik

Spomenik na kraju, kjer so se leta 1944 prebili na Pohorje trije bataljoni XIV. divizije

Komentar k tako primitivno izdelanemu napisu menda ni potreben. Človek se vpraša: ali ne zna v Ljubnem in okolici nihče toliko slovenščine, da bi izdelovalcem napisa povedal, kakšen bi moral biti napis?!

Tega spomenika na srečo niso še odkrili. Zdaj stoji pred

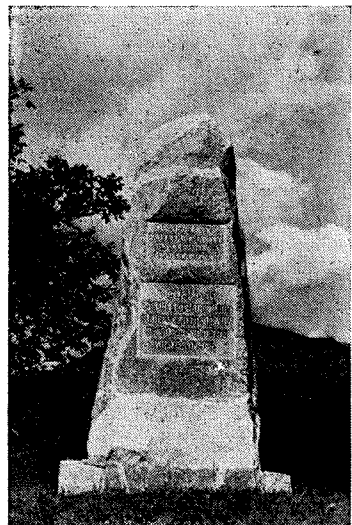
Spomenik na Rovtarici (na Gorenjskem)

ni, kakor ni trajen noben spomenik iz lesa. Oblika spomenika bi torej ustrezala — toda kaj, ko jo kazni napis! Resnici na ljubo moramo povedati, da je to najslabši napis, kar smo jih kdaj videli. Slab je bil že v projektu, zdaj, ko je že izdelan, pa je še slabši. Oglejmo si ga:

V SPOMIN 3EM PADLIM BORCEM IZ PARTIZANSKE BOLNIŠNICE IN ANGL. PILOTU

Če ta »rebus« razvozlamo, dobimo tele besede:

»V spomin trem padlim borcem iz partizanske bolnišnice in angleškemu pilotu.«

Spomenik na kraju, kjer je bila ustanovljena Stajerska brigada VDV

Tabla ob cesti blizu Dobrne. Napis »Partizanski grobovi« je že precej načet

šolo v Ljubnem, če ga niso že kam drugam spravili.

Vse tri spomenike — tista dva, ki sta že odkrita, in lešenega, ki še ni odkrit — smo si ogledali na kraju samem in jih fotografirali, da jih boste lahko primerjali s tem opisom oziroma kritiko. Opis pa ne bi bil popoln, če ne bi o spomeniku v Zarazborju povedali še nekaj: že tako in tako je majhen, povrh tega je pa še skrit za robom jase, da ga zagledaš šele tedaj, ko prideš na nekaj deset metrov razdalje do njega. Mar ne bi bilo lepše, če bi postavili na to mesto oziroma kakšnih deset metrov dalje preprost graniten steber, ki bi bil viden tudi s ceste? Tak steber s primernim napisom bi marsikomu vzbudil pozornost, medtem ko bo »kapelica« žalostno samotarila in bodo vedeli zanjo le tisti, ki so jo postavili.

Na poti po Gornji Savinjski dolini smo si ogledali še nekaj spomenikov, pa tudi na grobišča nismo pozabili. Zato naj nam prebivalci Gornje Savinjske doline ne zamerijo, če bomo spregovorili o spomeniški dejavnosti v njihovih občinah nasploh, pri čemer bomo tisto, kar je hvale vredno, pohvalili, tisto, kar je graje vredno, pa grajali. Vsekakor je hvale vredno, da je v tej dolini obeleženih mnogo zgodovinskih mest in urejenih mnogo grobišč. Zanemarjenega spomenika ali grobišča nismo nikjer videli. Graje pa je vredno to, da med spomeniki zamašimo isčeš takega, o katerem bi lahko rekel, da vsestransko ustreza svojemu namenu.

Oglejmo si spomenik na kraju, kjer je bila 25. avgusta 1944 ustanovljena Štajerska brigada VDV. To je graniten steber, ki bi bil mnogo lepši, če ga ne bi kazil podstavek in če ne bi bili zgladili kamna za napis v obliki dveh štirioglatih plošč. Spomenik pri Mislinjah, kjer so se dne 18. februarja 1944 prebili s Paškega Kozjaka na Pohorje 3 bataljoni 14. divizije NOV, prav tako kazi z betonom zalit podstavek. Za primerjavo objavljamo poleg fotografij omenjenih dveh spomenikov fotografijo spomenika padlim partizanom na območju Rovtarice (Gorenjska). Ali ni

Spomenik iz betona pred Zadržnim domom v Vitanju

ta spomenik lepši od onih dveh? To je steber, ki tako rekoč raste iz zemlje, spomenik brez vsiljivo neskladnega, z betonom zalitega podstavka.

Pojdimo malo dalje — na cesti proti Dobrni zagledamo tablo v obliki puščice, na kateri je napis »Partizanski grobovi — 10 min.« Vsekakor je hvale vredno, da je odbor ZB v Dobrni postavil ta napis —

Spomenik ustreljenim talcem v Vitanju

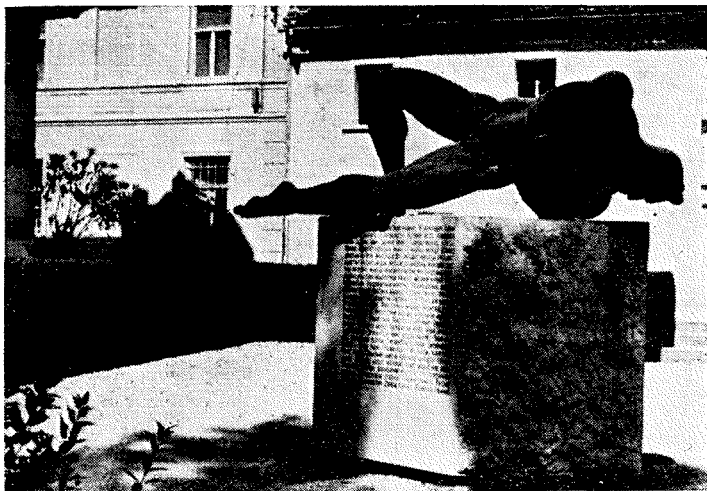
ni pa hvale vredno, da ga je pozabil obnoviti. Črke na eni strani table so namreč že na pol izbrisane in jih komaj prebereš. In če greš po gozdni poti v smeri puščice, zamaš ugihaš, kje so grobovi partizanov, ker se pot nenadoma razdeli na tri koloaze in nikjer ne vidiš znaka, kateri izmed njih drži do grobišča. Šele od ljudi, ki jih srečaš na cesti, lahko zveš, kam moraš kreniti. Po dolgem iskanju zagledaš na hribčku nizkega spomenik, nad njim pa tablo z napisom: »Tukaj počivajo trije borci Tomšičeve brigade. Ki so dali svoja mlada življenja za našo svobodo 1. julija 1944.«

Napiši na spomenikih, ploščah in tablah so sploh zelo slabi. Med verzji na njih nismo našli niti enega, ki bi bil kaj vreden (razen Borovih in Kajuhovih verzov). Zato svetujemo občinskimi odborom ZB, ki se ukvarjajo s pripravami na postavitev novih spomenikov, naj bodo spomeniki raje brez verzov, kakor da bi bili opremljeni s slabokrvno zvenječimi pesmicami. In še nekaj: preden napis vklešejo, naj ga prebere in popravi kak profesor ali učitelj, da bo vsaj slovnično in pravopisno pravilen.

Na nadaljnji poti smo se ustavili v Vitanju. Pred Zadržnim domom smo zagledali figuralni spomenik iz betona. To je primer likovno zelo slabega spomenika. Kdor ga je izdelal, je skušal bržčas posnemati stare klasične mojstre oziroma njihove Pietà, pa se mu to, na žalost, ni posrečilo.

Razen tega pa je spomenik že ves razjeden in razpokan, ker je iz betona in ne more kljubovati vremenu. Skratka: to je primer spomenika, ki ni niti lep niti trajen. — Drugi spomenik je na koncu vasi: trioglat kamen s podstavkom, poleg njega pa na vsaki strani cipresa. Spet se vprašamo: čemu neokusen podstavek, ko bi bil spomenik brez njega mnogo lepši? In čemu dve cipresi ob spomeniku, ki stoji že tako in tako sredi zelenja, v sadovnjaku? Bolje bi bilo, če bi njegovo okolico opleli in jo znova zasadili z rožami.

Z občinskimi odbori ZB se nismo mogli pogovoriti o vseh teh stvareh. Pogovorili smo se

Spomenik v Mozirju, obrnjen s hrbtno stranjo proti cesti

edinole s predstavniki ZB v Mozirju, ki so naposled razumeli, da njihova dosedanja spomeniška dejavnost ni bila dovolj smotrna, da se je treba za postavitve novih spomenikov bolje in dalj časa pripravljati in da morajo biti novi spomeniki taki, kakršne Gornja Savinjska dolina zasluži, saj se ponša z bogato zgodovino iz NOB.

Med razpravo je sicer nekdo ugovarjal, da so ljudem sedanjí spomeniki pogodu in da bi se jim bili zamerili, če ne bi bili odkrili spomenika na Holmu in spomenika v Zarazbor-

ju. Nekdo drug pa je dejal, da to ni res, oziroma, da niso vsi sedanjí spomeniki ljudem všeči. Kot primer je navedel spomenik v Mozirju, delo kiparja Cesarja, ki so mu ljudje že pred odkritvijo nasprotovali, zdaj mu pa še bolj. Zato je spomenik (ležeč lik golega padlega borca) tako obrnjen, da kaže na cesto hrbtno stran.

In tako smo prišli do figurálnih, bronastih spomenikov, ki jih je v Gornji Savinjski dolini več. To pa je posebno poglavje, o katerem bomo spregovorili drugič.

France Šušteršič

Kako uveljavljajo svoje pravice

Zvezna ljudska skupščina je sprejela zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o socialnem zavarovanju. S tem zakonom so pridobili udeleženci NOB in španski borci, ki so zaposteni, pa prejemajo manj kakor 16.200 dinarjev mesečno, pravico do razlike, ki jo bodo izplačevali Zavodi za socialno zavarovanje. Naš sodelavec je zbral podatke o tem, kako zavarovanci koristijo svoje pravice v posameznih okrajih in kakšna vprašanja nastajajo v zvezi z uveljavljanjem njihovih pravic.

LJUBLJANA:

Ljubljanski Zavod za socialno zavarovanje obsega ozemlje nekdanjih okrajev Ljubljana-okolica, Kočevje in Ljubljana-mesto. V Trbovljah še vedno obstaja nekdanji okrajni zavod (zaradi oddaljenosti iz sre-

dišča). Zato v podatkih o delu zavoda v Ljubljani ni podatkov o delu s področja nekdanjega trboveljskega okraja.

Zavod je do konca avgusta prejel 112 zahtevkov zavarovancev za izplačilo razlike v prejemkih. Med temi je največ

koristnikov z ožjega območja mesta in bližnje okolice. Odločb še niso začeli izdajati, ker še niso dotiskali ustreznih obrazcev. Zavarovanci vlagajo zahtevke deloma neposredno, to se pravi naravnost v Zavodu, deloma pa jih pošiljajo tja podjetja.

Iz vsega tega sledi, da še vedno niso vsi zavarovanci, ki imajo pravice do višjih prejemkov, oziroma do izplačila razlike, seznanjeni z dopolnitvijo zakona. Delno se tudi pozna, da so bili mnogi zavarovanci poleti na dopustih. Število prošelj za priznanje dvojnih službenih let v zvezi z dopolnitvijo zakona o socialnem zavarovanju pa spet narašča.

Nekaterim prizadetim ni vse jasno. So primeri, ko posamezní zavarovanci vlagajo zahtevke, ker imajo osnovno plačo nižjo kakor 16.200 dinarjev, če pa prištejemo položajno plačo in druge sorodne prejemke, pa imajo večjo plačo, kakor je predpisana vsota.

NOVO MESTO:

Okrajni odbor ZB se je temeljito lotil priprav, da bi lahko vsi člani, ki jim pripada dodatek, lahko uveljavili svoje pravice. Ustanovljena je bila posebna komisija. V njej so zastopniki okrajnega ljudskega odbora, Zavoda za socialno zavarovanje, okrajnega odbora ZB NOV, Zveze vojaških vojnih invalidov in Združenje rezervnih oficirjev. Komisija bo lahko opravila vse delo v zvezi z izdajanjem odločb. V novomeškem okraju pričakujejo precejšnje število prošelj, ker v njem živi dosti starih partizanov. Zaradi gospodarske zaostalosti Dolenjske, ki pa je zdaj že preteklost, ti ljudje niso imeli bogate izbire delovnih mest, pa tudi njihove šolske kvalifikacije niso bile kdo ve kakšne. Pričakujejo, da bodo v nekaterih podjetjih in ustanovah morali spremeniti tudi tarifno politiko glede bivših borcev, ki niso na ustreznih delovnih mestih, imajo potrebno strokovnost in so znani kot marljivi in dobri delavci, imajo pa nižje prejemke, kot jim pripadajo. Z novim zakonom bi ti ljudje morda postali

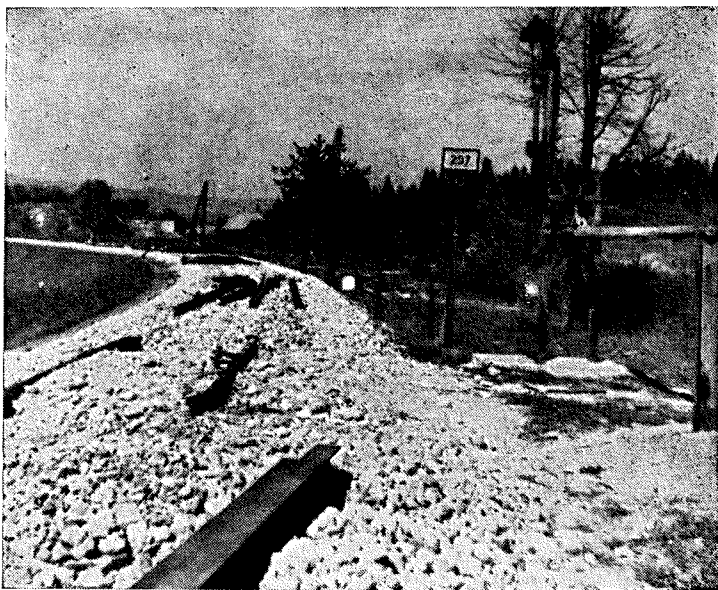
manj zainteresirani in bi iskali lažjih delovnih mest. Vsekakor bo treba v vsakem takem primeru postopati v skladu s potrebami in željami posameznika, pa tudi delovnega kolektiva, oziroma skupnosti.

KRANJ:

Zavod za socialno zavarovanje je doslej prejel samo 36 prošenj za izplačilo dodatka. To je delno odraz gospodarske moči okraja, kjer je močno razvita industrija in je zato narodni dohodek razmeroma visok. Dopolnitev zakona, ki je izšla v Uradnem listu, ni bila v začetku popolnoma jasna in je zato Zavod moral zaprositi za dodatno pojasnilo pri republiškem zavodu. Zato doslej še niso izdali nobene odločbe.

Posamezniki vlagajo prošnje naravnost pri Zavodu ali pa preko podjetij. Zavod je v dvomu, kako bo z izplačevanjem dodatka za delavce in uslužbence gospodarskih organizacij, ki dobivajo plače v skladu z ostvarjenim dohodkom. Zelo težko in komplicirano bi bilo za vsak mesec sproti določati, ali je prosilec upravičen do izplačila razlike ali ne. Znano je namreč, da v podjetjih delavci in uslužbenci pogosto dobijo različne premije in dobiček iz plačane za nazaj.

Med prosilci za izplačilo razlike nas preseneča zlasti število tovarišic, ki jih je skoraj polovica med dosedanjimi prosilci. To je posledica nižjih šolskih kvalifikacij žensk. Podobno je med prosilci dokaj veliko število oseb, priseljenih v kranjski okraj iz drugih, manj razvitih okrajev Slovenije, ali iz drugih, manj razvitih republik. Pogosto se v praksi dogaja, da tovariš, ki je kot bivši borec upravičen do raznih olajšav in ugodnosti, začne iskati dokaze za svojo upravičenost (potrdilo o dvojnem štetju let) šele takrat, ko mu na pristonem mestu povedo, da teh olajšav ali koristi ne bo deležen, če ne uredi prej vprašanja priznanja svojstva borca. Tako je nekaj primerov, ko šele zdaj bivši borci iščejo taka potrdila, kar pa je včasih že zelo težko zaradi časovne oddaljenosti.

Tako so partizani porušili železniško progo

Knjige o mladinskem gibanju

Komisija za zgodovino mladinskega gibanja CK Ljudske mladine Jugoslavije je pripravila za tisk drugi zvezek druge knjige zbornika »Dokumenti zgodovine mladinskega gibanja Jugoslavije«. Prvi zvezek je izšel že leta 1953, zajema pa razdobje med leti 1941 in 1942. Knjiga je razdeljena v sedem poglavij, z njeno izdajo pa bo izpopolnjeno gradivo o medvojni zgodovini mladinskega gibanja pri nas.

Zadnje mesece so izšli tudi trije priročniki za zgodovino

mladinskega gibanja. Prvega je napisala Voja Pekić, obravnava pa zgodovino SKOJ med letoma 1919 in 1941. Druga knjiga obravnava zgodovino mladinskega gibanja med narodnoosvobodilno vojno, tretja pa delo mladinske organizacije v povojnih časih.

Pred kratkim je izšla tudi mladinska bibliografija »SKOJ in mladinsko gibanje od leta 1919 do 1957«, obsega pa seznam vseh člankov o revolucionarnem mladinskem gibanju, ki so bili objavljeni.

Nekaj misli o Loškem muzeju

Slučajni popotnik ne bi pričakoval v tako majhnem mestu kot je Škofja Loka, tako velikega in lepo urejenega muzeja. To je dokaz pravičnega odnosa in velikega razumevanja Škofjeločanov za kulturne potrebe, ki bi bilo lahko za zgled mnogim večjim mestom.

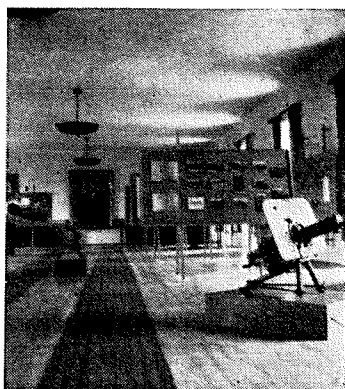
V muzeju, ki so ga odprli v gradu dne 16. avgusta v okviru proslav ob 40. obletnici ustanovitve KPJ, je tudi oddelek, ki kaže razvoj naprednega gibanja in NOB.

Oddelek NOB je dobil prostor v največji grajski dvorani v drugem nadstropju. Dvorana je na novo urejena v modernem slogu, kar nekoliko moti. Bolje bi bilo, če bi vso muzejsko notranjost vskladili z zunanostjo in okoljem. Toda o tem bi bilo treba misliti prej!

Bogastvo razstavne zbirke so fotografije, ki jih je mnogo. Med njimi je dosti takih, ki jih vidimo skoraj v vseh muzejih in na vseh razstavah. Muzejski delavci so najbrž skušali z

njimi povedati, da napredno gibanje v Škofji Loki in okolici ni bilo oddvojeno od dogodkov v drugih krajih Slovenije in Jugoslavije. Obiskovalec dobi tudi vtis, da je razstava prirejena za tiste domačine, ki še nikoli niso bili v nobenem drugem muzeju NOB. Zato bi morda bolj kazalo razstaviti več takih fotografij, ki jih nimajo nikjer druge in ki so značilne samo za škofjeloško muzejsko področje. Takih fotografij je nedvomno dovolj i v muzejskih depojih i pri posameznikih. Načelo krajevnih muzejskih razstav naj bi bilo, pokazati kar se da več značilnosti in redkosti v tistem kraju! Po drugi strani pa je razstavljanje predmetov in fotografij, ki kažejo razvoj NOB tudi v drugih krajih, primerno za šolsko mladino, ki ima tako v dosegljivi bližini dragocen in napreden učbenik zgodovine NOB. Toda to spet velja le za mladino nižjih razredov osemletk, ker imajo višji razredi v sedanjih pogojih večje možnosti za obisk republiških središč, kakor smo jih imeli mi.

Področje Loškega muzeja-Selška in Poljanska dolina z obrobniimi področji — predstavlja za Gorenjsko to, kar predstavlja za Dolenjsko Bela krajina — ozemlje, ki je bilo prvo in najdlje osvobojeno. To so večinoma kmečki predeli, le v večjih krajih in središčih je bilo pred zadnjo vojno nekaj industrije, ki pa je imela stare tradicije. V okolici Škofje Loke je bilo nekaj tekstilnih

*Iz Škofjeloškega muzeja
(oddelek NOB)*

tovarn. Kljub temu se je delavsko gibanje vkoreninilo tudi tu in našlo obilo simpatizerjev tudi med kmečkim prebivalstvom. Zaradi ugodnega vojaškega položaja obeh dolin (zaradi gozdnatega in hribovitga zemljišča, redkih prometnih zvez in naslonitve na primorsko osvobojeno ozemlje) je bilo to področje tudi akcijska baza za vso Gorenjsko. Niso

bile tam čisto slučajno ustanovljene mnoge naše vojaške enote, med njimi tudi Prešernova brigada!

Vse tako dogajanje je našlo odraz v razstavnih zbirkah v oddelku NOB Loškega muzeja. Morda pa je nekoliko preveč skromno, da so za ves oddelek NOB določili samo eno dvorano!

V muzejski zbirki pa naletiš tudi na nekaj predmetov, ki jim ne več pomena, ker ni ob njih ustreznih napisov. Tako sem videl nekje pištolo iz osemnajstega stoletja med orožjem iz NOB. Mogoče so jo uporabljali partizani spričo pomanjkanja drugega orožja — vsekakor bi bilo treba pritrditi zraven ustrezno pojasnilo. Nadalje je v vitrinah še nekaj predmetov, ki so nedvomno pripadali partizanom — toda katerim, kdaj in kje in kakšen zgodovinski pomen imajo?

Seveda pe je treba upoštevati, da deluje muzej šele dva meseca in da vsega še niso mogli urediti. Spričo ugodnih pogojev za delo bodo muzejski delavci nedvomno še marsikaj izboljšali.

S počitnic na Poljskem

Tovarišica Vera Drakulič iz Črnomlja, dijakinja učiteljšča v Novem mestu, je bila letos poleti kot hči padlega borca NOV nekaj časa na Poljskem. V obširnem pismu, ki nam ga je poslala, opisuje svoje bivanje na Poljskem ter pot tja in nazaj.

Iz Ljubljane je potovala v Beograd skupno s tovarišico iz Maribora. V Beogradu se je zbrala vsa jugoslovanska skupina in se odpeljala mimo Subotice v Budimpešto in naprej čez Češkoslovaško v Varšavo. Po ogledu mesta so se odpeljali v turistični kraj Piwniczno v Karpatih. Tam so jih nastanili v vili Orleta. Seznanili so se s skupinami Francozov, Nemcev in Poljakov, otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, ki so prav tako tam letovali.

Večkrat so člani jugoslovanske skupine priredili pevske in glasbene nastope. Hodili so tudi na izlete v bližnjo okolico in navezali prijateljske stike s prebivalstvom. V začetku se niso mogli razumeti, toda kas-

neje je šlo, samo če so Poljaki govorili počasi.

Vse je bilo lepo in dobro, edino dogodek ob odhodu nemške skupine je skalil vzdušje. Jugoslovanska skupina je spremljala nemško skupino na železniško postajo, ker so Nemci odpotovali nekaj dni prej kot drugi. Ko so se naše mladinke vrnile, so našle na vratih svoje sobe narisano mrtvaško glavo s kljukastim križem na čelu. Kdo je to napravil, niso mogle dognati. Prav tako ni bilo mogoče pojasniti, kaj je storilec s svojo risbo hotel.

Slovo je bilo težko, posebno od poljskih otrok, ki so imeli Jugoslovane tako radi, da so ob odhodu jokali. Bivanje v Piwniczni je ostalo vsem v lepem spominu.

*Iz Škofjeloškega muzeja
(oddelek NOB)*

KRATKE NOVICE

● **KOPER** — Občinska odbora ZB Koper in Buje sta odkrila v Hrvojah, na meji med LRH in LRS, spomenik borcem NOV, padlim v tem kraju. Spomenik je izdelan iz kraškega kamna. To je obelisk, visok 5 metrov, ki so vanj vklesana imena padlih, posvetilo pa je v slovenščini, srbohrvaščini in italijanščini.

● **BEograd** — V vasi Tekeriš je bila proslava 45-letnice legendarne zmage srbskih čet nad avstro-ogrsko vojsko v I. svetovni vojni. Prebivalci so sklenili, da se bo odslej osnovna šola v vasi imenovala v spomin na poveljnika srbske vojske, ki je poveljeval v bitki na Ceru »Šola vojvode Stepe Stepanovića«, cesta, ki pelje na Cer pa se bo imenovala Cesta bojevnikov.

● **SARAJEVO** — V Han Plesku so 8. avgusta ob obletnici prve osvoboditve mesta, odkrili spomenik in kostnico padlih borcev NOV, ki so padli v bližini januarja 1942. Med njimi sta bila tudi legendarni heroj Slaviša Vajnerčič in Milan Ilić-Ciča.

● **SENOVO** — Konec avgusta so na Bohorju odkrili v spomin na 15.-obletnico zbora kozjanskih aktivistov spominsko ploščo na planinski koči, ki so jo odprli ob tej priliki.

● **NOVA GORICA** — Ob obletnici ustanovitve partizanskega bataljona »Simon Gregorčič«, ki so ga ustanovili leta 1942, so v Vitovljah pri Sempasu odkrili spominsko ploščo padlim borcem NOV in žrtvam fašističnega nasilja.

● **IVANEC** — Svečano so proslavili 120. obletnico ustanovitve šole v tem kraju in jo ob tej priliki imenovali v »Solo narodnega heroja Josipa Kraša«. Josip Kraš je bil sam učenec v tej šoli, izmed ostalih učencev pa jih je bilo 40 v NOB, od tega števila jih je 15 padlo. Na poslopiju so odkrili tudi spominsko ploščo Josipu Krašu.

● **VARAZDIN** — V Sektinu so odkrili spominsko ploščo Valentu Garandeku in Ivanu Tenksu, članoma okrajnega komiteja KPH Varaždin, ki sta padla v tej hiši leta 1944, potem ko sta se bojevala do zadnjega naboja.

● **DOBOJ** — V Donji Dubici so 16. avgusta odkrili spominsko ploščo padlemu sekretarju aktiva SKOJ iz tega kraja Živku Dragiču.

● **KOPRIVNICA** — v Plavšincu so sredi avgusta odkrili spomenik pad-

lim borcem in žrtvam fašističnega nasilja.

● **SPLIT** — Na trdnjavi Klis so odkrili spominsko ploščo v spomin na junaško smrt Martina Bobana, enega prvih partizanov iz tega okraja.

● **NOVI SAD** — Ob cesti med Mošorinom in Sajakšom so odkrili spomenik Iliji Nešinu, študentu iz Kovilja, članu okrožnega komiteja SKOJ za južno Bačko. Spomenik stoji na kraju, kjer je Nešin padel v boju 2. avgusta 1942.

● **MOSKVA** — Na moskovskem filmskem festivalu je razsodišče podelilo diplomu jugoslovanskemu kratkometražnemu filmu »Trije spomeniki«. Ta film je posnel Viba-film iz Ljubljane v režiji Dušana Povha.

● **BEograd** — V dvorani ljudskega odbora Beograd je konec avgusta predsednik tega odbora Djurica Jojkić odkril doprni kip Filipa Filipovića, ki je bil leta 1920 kot komunista izvoljen za predsednika občine Beograd, a je policija po nalogu ministra za notranje zadeve Milorada Draškovića preprečila, da bi komunistični predsednik prevzel svoje mesto. Zaradi preganjanja je po-zneje Filip Filipović emigriral v SZ, kjer je za časa Stalinskih »čistk« izginil.

● **SARAJEVO** — Republiški odbor ZVVI LR Bosne in Hercegovine je lani izdal za štipendije 22 milijonov dinarjev. Lani je dobivalo štipendije 650 otrok, v letošnjem letu pa računajo, da jih bo dobivalo 750, zato se bo vsota, namenjena za šti-

pendije, povečala na 24 otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja milijonov dinarjev.

● **NIŠ** — Pri občinskih volitvah leta 1920 so v Nišu zmagali komunisti. V spomin na to politično zmago je bilo konec avgusta v mestu velika proslava, odkrili pa so tudi spominsko ploščo na starem občinskem poslopiju, kjer je bila prva seja komunističnega sveta.

● **KRAGUJEVAC** — Konec avgusta so odkrili na hiši Boža Petrovića, člana KPJ, spominsko ploščo. Petrović je padel pri opravljanju partijske naloge kot prva žrtev fašističnega nasilja v tem mestu dne 22. avgusta 1941. Nemci so ga ujeli skupno s Stevanom Zorićem, oba ustrčili, trupla pa obesili sredi mesta.

● **LIVNO** — V mestnem parku so odkrili spominske doprsne kipe narodnim herojem Vojnu Zirojeviću, Mustafi Latifiću in Anti-Radi Šariću. Ob tej priliki je bil v mestu velik miting, ki se ga je udeležilo več tisoč državljanov.

● **DOBOJ** — Sredi avgusta so v navzočnosti več tisoč ljudi iz mesta in okolice odkrili spominski doprni kip narodnemu heroju Josipu Jovanoviću, ki je padel leta 1942 v boju na Konjuh planini. Bil je organizator vstaje v okraju, pred tem pa prvi sekretar KP v Doboju.

● **BANJA LUKA** — Na stadionu »Borca« so odkrili spominsko ploščo nekdanjim nogometašem, ki so padli med NOV kot borci ali žrtve fašistične-

ga nasilja. Med temi je bil tudi narodni heroj Rade Ličina.

● **VARŠAVA** — Dne 2. IX. se je začel II. kongres Zveze borcev za svobodo in demokracijo Poljske. Prisotne delegate je pozdravil predsednik poljskega ministrskega sveta Cyrankiewicz. Jugoslovansko delegacijo na tem kongresu je vodil Predrag Ajtić.

● **LJUBLJANA** — Pred začetkom šolskega leta so v Šiški odprli novo šolo, ki nosi ime po naprednem slikarju in karikaturniku Hinku Smrekarju. Smrekarja so italijanski fašisti ustrelili oktobra 1942, ker so pri njem našli partizanski časopis. Pred novo šolo so odkrili spominski doprni kip Hinka Smrekarja, ki ga je napravil Ciril Cesar.

● **LJUBLJANA** — Prve dni septembra so na Rudniku odkrili spominsko ploščo 28 padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Na kraju, kjer je zdaj plošča, so med vojno fašisti postavili bunker in zapor, od koder so pošiljali zavedne Barjane v internacijo. Proslave se je udeležilo večje število državljanov.

● **CELJE** — Občinski odbor ZB Sentjur je v počastitev 40-letnice KPJ in SKOJ svečano odprl obnovljeno partizansko bolnišnico »Zima« v Cerovcu nad Sentjurjem.

● **NOVO MESTO** — V Dolenskih Toplicah je bila septembra 1940 partijska konferenca v hiši čevljarja Henigmama. Zato so na tem poslopiju sredi septembra odkrili spominsko ploščo.

● **TIVAT** — Na poslopiju remontnega podjetja »Sava Kovačević« so odkrili za Dan mornarice spominsko ploščo z imeni 119 članov delovnega kolektiva tega podjetja, ki je bilo znano kot Arzenal. Teh 119 ljudi je padlo med NOB. Ze leta 1918 ob znanim uporu mornarjev v Boki so se le-tem v njihovem boju pridružili tudi delavci iz Arzenala.

● **PULA** — V spomin na sklep mestnega sveta, s katerim so sklenili, naj se mesto in okolica priključita Jugoslaviji, so na zgradbi okrajnega ljudskega odbora v Puli odkrili spominsko ploščo.

● **KOČEVJE** — Dne 13. septembra so v Lapinjah odkrili spominsko obeležje na kraju, kjer je bila leta 1942 ustanovljena Cankarjeva brigada. Po proslavi, na katero so bili povabljeni stari Cankarjevci, je bilo partizansko srečanje.

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

*In tu ležiš s krvjo oblita,
ubil te krvosce je Vlas,
nad tako svoboda se svita,
vse dala si za novi čas!*

(CREŠNJEVCI)

Nas združil je pravice silni ukaz,
Branili smo svoj dom,
prostost sveta,
storili, kar je terjal strašni čas,
zdaj nam ljubezen grob ravna.

(JAVORSKI PIL)

Zgodbe o »turjaškem kanonu«

MENDA se rezervnemu naredniku Prajerjevemu Jožetu s Turjaka niti sanjalo ni, ko je ob razpadu bivše jugoslovanske vojske skril nekaj vreč artilerijskega smodnika, kaj se bo kasneje s smodnikom zgodilo.

Blizu domače hiše, na robu gozda, je skopal bunker in vanj skril nekaj sto svetlečih nabojev, nekaj ročnih granat, kotel masti in dve vreči smodnika. Kakih štirinajst dni kasneje je pridrla na Turjak italijanska divizija. Njen komandant, general, se je nastanil v Jožetovem stanovanju. Vsi vrtovi in travniki so bili polni vojakov in mul. Po vasi so odmevali topi udarci — vojaki so zabijali količke za šotore. Nenadoma krik in vik. Vse je drlo na rob gozda. Jožetu je zledenela kri v žilah. Odkrili so njegov bunker. Vojak si je hotel ondi postaviti šotor, zabil je količek v zemljo in naletel na desko. Ko jo je dvignil, je pod njo zazijala temna odprtina...

Jožeta so zgrabili in ga začeli zasliševati. Rekel je, da so to napravili vojaki ob kapitulaciji. Tako se je izmazal.

Odkritje pa je prišel pogledat tudi general. Naboje in bombe so poslali v Ljubljano. Masti se niso lotili, ker so se menda bali, da je zastrupljena. S smodnikom pa je bilo drugače: obe vreči so odnesli v kuhinjo in ju postavili komaj meter od ognja. Prajerjevemu Jožetu in njegovim sosedom so se ježili lasje od strahu. Previdno so se umaknili za hišne vogale in čakali eksplozije. Toda nič takega se ni zgodilo. Pol vreče smodnika, ki je imel obliko sivkastih krpic, so italijanski kuharji stresli v kotel, kjer so si za večerjo kuhali krompir. Večerja se je dolgo kuhala, toda čudne »testenine« niso hotele postati prav nič mehkejše. Prišel je spet general, vzel kuharju žlico in pokusil večerjo. Skremžil je obraz, pljunil »testenine« v ogenj, žlico pa je vrgel v kuharja.

»Maledetta pasta jugoslava!« je zakričal in jezno odšel.

Naslednjega dne se je divizija odpravila nekam proti Kočevju. Tedaj je kuhar poklical Jožeta in mu ukazal prinesiti skledo. Vanjo mu je namerital vso mast iz kotla, kotel pa so obdržali v kuhinji.

Po odhodu vojakov je Jože pospravljaval domače dvorišče. Kuhani smodnik je zmetal na gnoj. Vojaki so namreč krompir pojedli, smodnik pa izpljuvali. Pod nekimi deskami pa je našel obe vreči smodnika. Neužitnih »testenin« kuhar ni hotel vlačiti s seboj in jih je zato pustil kar na Turjaku.

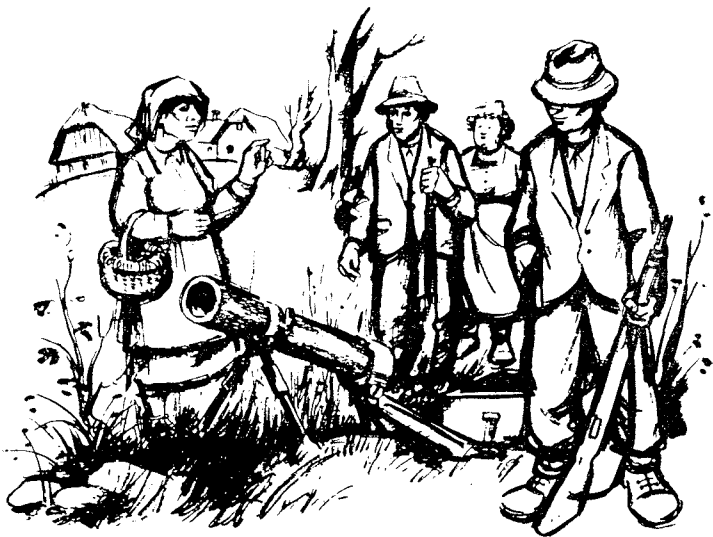
Jože jih je pretresel iz vreč v pločevinaste posode in jih vrgel med staro železo za kovačijo.

Bilo je o kresu. Spet je bil na Turjaku italijanski štab. Patrulje so po vaseh raznašale velike lepake. Na njih je bilo

go progo smodnika. Zažgal je in skočil proti domu. Bil je že skoraj v postelji, ko je na griču zaprasketalo in silen plamen je za nekaj sekund osvetlil vso bližnjo okolico.

Trobentač je razburjeno zatrobil in vojaki so v naglici hiteli na zborna mesta. Nihče ni prav točno vedel, kje je gorel kres. Vso noč so patrolje stikale po hribih, vojaki pa so bili na položajih v najstrožji pripravnosti. Tačas je Jože doma mirno spal in niti njegovi domači niso vedeli, da je on zakuril kres.

Preteklo je leto dni. Na Turjaku ni bilo več Italijanov, le včasih se je po cesti pripodila kolona kamionov s tanki in oklepnimi avtomobili. V kovačiji so po zamisli Prajerjevega Jožeta izdelovali iz cevi jugoslovanskega minometa in različnih delov voz in orodja partizanski top. Ljudska govorica je iz teh poskusov napravila

napisano v slovenščini in italijanščini, da je po ukazu poveljstva v Ljubljani prepovedano kuriti kresove.

Zvečer je Jože vzel izza kovačije eno izmed posod s smodnikom in se splazil na griček za vasjo. Smodnik je stresel na tla in nanj naložil mokrih cunj. Trobentač je v vasi ravnokar trobil znak, naj vojaki ležejo, ko je Jože pospal po tleh dol-

tovarno orožja, ki ga izdeluje topove v serijah po dvanajst naenkrat. Nekdo je vse skupaj povedal Italijanom v Laščah. Ti so se začeli pospešeno utrjevati, kopati globlje zaklone in se maskirati.

Ko je bil top že skoraj gotov, so napravili njegovi tvorci prvi poskus kar v kovačnici. Uporabili so prav tisti smodnik, ki ga je bila italijanska vojska

pustila na Turjaku kot neužitne »testenine«. Čev so zamašili kar s papirjem. Treščilo je, da so bili nekaj minut vsi gluhi, v kovačiji je posnelo s sten vse police in pometlo ves prah.

Drugič so šli na cesto in streljali z lesenimi »granatami«. Zdaj so poskušali, kakšna oblika bi bila najbolj primerna za granate. Vsakokrat se je zbrala ob topu množica domačinov.

Naposled so bile granate izdelane. Zdaj je bilo potrebno regulirati merilne naprave. Najprej za smer. Pomerili so v Prajerjev kozolec. Granata je zgrešila za pol metra, odtrgala deske in se zabila v hrastov stebel kozolca. Torej smer je dobra. Zdaj še po globini!

Top je stal pred kovačijo. Stranico gnojnega voza so odnesli na pobočje hriba proti Zapotoku in pomerili. Smodnik so imeli v vrečicah, ki so jih sešile Turjačanke. Zaman je stari topničar Jože prepričeval »novopečene« partizanske topničarje, naj ne dajo v top preveč smodnika. Poznal je njegovo moč, mladi topničarji pa niso mogli verjeti, da tako majhna količina lahko daleč požene granato. Nazadnje je Jože klonil. »Bodo že videli hudiča, ko ne verjamejo izkušnemu človeku,« si je dejal.

Merilec je potegnil za vrstico, strašno je počilo, top je zletel več metrov nazaj in se prevrnil. Čakali so, kje se bo pokadilo in počilo, toda zaman. Nikjer poka, nikjer dima. Je mar granata zatajila? Skoraj sto gledalcev jo je šlo iskat. V strelcih so prehodili njive in travnike, se glasno opozarjali na previdnost in brskali po vsaki luknji. Granate ni bilo nikjer! Že so obupali in se začeli vračati.

Kar se je v vasi znašla patrolja iz Zapotoka in začela pozivovati, kje so Italijani. Váščani in turjaški »izdelovalci topov« so debelo gledali in se čudili. Nihče ni nič vedel o Italijanih, ki naj bi bili kje blizu. Toda patrolja je trmasto trdila, da so bili Italijani še pred pol ure na Turjaku. »Kako vendar, saj smo bili ves čas tukaj?« je rekel nekdo izmed domačinov. »Da, bili so na Turjaku in so streljali s topom proti Zapotoku. Sredi vasi je padla granata blizu neke dru-

žine, ki je pravkar kosila. Saj smo videli, kako se je na Turjaku zabliskalo...«

Zdaj je na mah vse postalo jasno. Zaradi prevelike količine smodnika je granata letela preveč naravnost, preletela hrib in odletela v Zapotok. Kmečki družini pri kosilu so se na srečo ustavili samo grizljaji v ustih, ko je zažvižgalo in treščilo na vrtu; opraskalo pa ni nikogar. Le del Glavnega štaba, ki se je takrat mudil blizu Zapotoka, je imel po nepotrebnem alarm in »topničarji« so jih zaradi tega precej slišali.

*

Zadnje poglavje svoje zgodovine je turjaški top napisal nekaj dni pred julijsko italijansko ofenzivo leta 1942. Prepleškan z rjavimi in zelenimi lisami je na tovrnem sedlu, ki ga je nosil konjič, prišel pred Iško vas, kjer se je utaboril polk Italijanov. Prva granata je zadela zvonik. Potem so se

topničarji zaradi naglice nekoliko zmedli in začeli streljati kar »približno«. Granate so tuleč švigale čez glave presenečene italijanske posadke, ki je brž pogasila vse luči in vasi in se razbežala po kletih in zakloniščih, saj so granate turjaškega topa grdo cvilile, prav tako, kot bi klali prašiča. Nepravilna oblika granate in ostrí robovi krile so jim dali tak glas. Čeprav so granate cepale v močvirje onstran vasi in jih več kakor polovica ni eksplodirala, so vendarle Italijani drugo jutro pobrali šila in kopita in jo odkurili v Ljubljano. Vrnili so se šele čez nekaj dni, ko jih je bilo mnogo več.

Takrat je bil »turjaški top« skrit na nekem gričku ob cesti. Italijani so napravili na gričku bunkerje in partizani po končani ofenzivi niso mogli do topa. Kmalu se je razvedelo, da so ga Italijani odkrili in ga poslali v Rim.

D. P.

Za kazen

Lukovi spremljevalci, hrabri fantje, toda včasih nekoliko nedisciplinirani, so ga včasih kaj preveč polomili. Nekoč jih je Luka spet klical na zavor. Stali so pred njim v vrsti in poslušali. Toda zazdelo se mu je, da njegovi očitki premalo zaležejo, zato jim je zagrozil:

»Le počakajte! Vse bom naglal nazaj v brigade, od koder ste prišli, da veste, pobje!« Tedaj se je spomnil, da si

fantje ravno tega želijo in da so ga že večkrat prosili, naj jih premesti. Bili so mladi in vneti, željni bojev in pohodov. Ko so slišali, kako »kruto« jih bo kaznoval, so se jim obrazi razlezi v zadovoljen nasmeh.

Toda Luka si je kmalu opomogel. Izkušenih starih borcev ni hotel izgubiti. Zato je rekel v eni sapi:

»Kaj? V brigade želite? Figo, če hočete. Kar tukaj boste ostali. Za kazen!«

V Ljubljano jih nikoli ne bo

Vojna se je naglo bližala koncu. To je spoznal že marsikak zagrizenec, da ne govorimo o dobrodušnem bavar-skem kmetiču, ki ga je Hitler na stara leta pognal v Jugoslavijo stražit mlada dekleta, da so kopala strelske jarke v ljubljanski okolici. Kmetič v vojaški suknji je vedel, da je vse skupaj neumnost in je zato dekleta ščitil, kolikor se je dalo, da jim ni bilo treba preveč delati.

Nekoč proti koncu aprila 1945 je bil posebno dobre volje. Ogledoval je strelske jarke pri Zalogu in s pogledom meril njihovo širino. Potem je dejal dekletom:

»Vem, da pričakujete vsak dan, kdaj bodo prišli vaši partizani v Ljubljano. Toda tja jih nikoli ne bo!«

»Zakaj?« je vprašala ena

»Ker bodo od smeha popokali, ko bodo videli tele strelske jarke!« je rekel Nemec.

KNJIŽNI PROGRAM ZA LETO 1959 — Z VARNOSTI ČASU

ZALOŽBA »BOREC« STOPA Z LETOM 1959 V NOVO OBDOBJE SVOJE ZALOŽNIŠKE DEJAVNOSTI. V TEM LETU BO ZAČELA IZDAJATI KNJIGE, V KATERIH BODO ZAJETI NAŠI NAJBOLJ USODNI ČASI SISTEMATIČNO IN NAČRTNO. KNJIGE IZ TEGA VELIČASTNEGA OBDOBJA NAŠE ZGODOVINE BODO VEČNO ŽIVE. ZATO NAPROŠAMO VSE ORGANIZACIJE ZVEZE BORCEV, VSE DR-

V LJUBLJANI, 1. MAJA 1959

Cena knjigi za prednaročnike: 680 din

Knjižniška cena: 820 din

PROGRAM ZALOŽBE »BOREC« OBSEGA:

- I. Knjižna zbirka »BOREC« — 5 knjig.
s tematiko NOB
- II. Knjižna zbirka »DOKAZI« — 4 knjige.
- III. Posamezna dokumentarna dela slovenskih in drugih pisateljev — 5 knjig.
- IV. Mladinska literatura s tematiko narodno-osvobodilne borbe — 2 knjigi.
- V. Mesečna revija »BOREC«, glasilo Glavnega odbora Zveze borcev NOV LRS — 12 števil.

Cena knjigi za prednaročnike: 100 din

Knjižniška cena: 840 din

I. KNJIŽNA ZBIRKA »BOREC«

V letu 1959 pričinja Založba »BOREC« z načrtnim izdajanjem literature s tematiko narodnoosvobodilne borbe. Zbirka obsega pet knjig, sama originalna dela pisateljev, ki so opisane dogodke tudi sami doživeli. Vseh pet knjig bo izšlo v letošnjem letu. Vse knjige bodo tiskane v enotnem formatu in vezane v polplatno. Oprema bo lepa s ščitnim ovitkom.

Knjižniška cena: 840 din

Cena knjigi za prednaročnike: 100 din

Celotna cena: 800 din

OPIS KNJIG IZ KNJIŽNE ZBIRKE »BOREC«

1. Radko Polič: ČUDEŽNA POMLAD — I. del

To je knjiga spominov na razvoj pomembnih dogodkov v grosupeljškem in stiškem okrožju od prvega dne okupacije do začetka roške ofenzive. Ti spomini, ki so verne beleženi z

ŽAVNE USTANOVE, VSA PODJETJA, VSA KULTURNOPROSVETNA DRUŠTVA, LJUDSKE KNJIŽNICE, ŠOLE IN POSAMEZNIKE, DA SE NAROČE NA NAŠE REDNE IN IZREDNE PUBLIKACIJE. PREBERITE NAŠ PROSPEKT IN POSLJITE NAROČILNICO ZLASTI ZATO, KER BODO KNJIGE V SUBSKRIPCiji PRECEJ CE-

NEJŠE KOT V PRODAJI!

Založba »BOREC«

LJUBLJANA

Cena knjigi za prednaročnike: 480 din

Knjižniška cena: 580 din

- VI. Stenske slike predsednika Federativne ljudske republike Jugoslavije tovariša Tita — 2 posnetka.
- VII. Mapa z reprodukcijami slik naših umetnikov, v velikem formatu — 10 posnetkov.
- VIII. Voščilnice za razne prilike: 29. november, Novo leto, 20. april, 1. maj, 4. julij, za sožalja, za vabila na proslave itd.
- IX. Barvne razglednice naših krajev in mest ter kulturnih in zgodovinskih znamenitosti.
- X. Knjige Založbe »BOREC«, ki so še v zalogi.

Cena knjigi za prednaročnike: 610 din

Knjižniška cena: 730 din

Cena celotne zbirke — 5 knjig — je 2820 din za vse prednaročnike, ki lahko to vsoto plačajo v 7 (sedmih) obrokih. Ta cena velja samo za naročnike na celotno zbirko. Knjižniška cena bo znatno višja in znaša 3650 din.

Naklada je omejena, zato pohitite z naročili. Knjige bodo izšle kot pomožna literatura za študij in raziskave. Vse knjige bodo tiskane v enotnem formatu in vezane v polplatno. Oprema bo lepa s ščitnim ovitkom.

dokumentacijo o nastanku in razvoju prvih partizanskih enot v tem predelu Slovenije, so napisani izredno lepo in prepričljivo.

Cena knjigi za prednaročnike: 480 din

Knjižniška cena: 580 din

2. VIHARNI ČASI — I. knjiga

Spomini na partizanska leta

Vsi radi poslušamo radijske oddaje »Še pomnite, tovariši«. Da ne bi te tako zanimive in priljubljene oddaje utonile v globini pozabe, bomo izdali vsako leto najboljšo oddajo v knjigi z naslovom »Viharni časi«. Prva knjiga bo obsegala 23 kratkih zapiskov iz borb naših partizanov, aktivistov, internirancev, na smrt obsojenih — skratka: to je knjiga prepričljivih in pretresljivih zapiskov borcev samih. Knjiga »Viharni časi« naj postane vseljudska čitanka NOB, zlasti pa naj sega po knjigi mladina, da bo začutila zvestobo ljudstva do domovine, kadar je v nevarnosti.

Cena knjigi za prednaročnike: 350 din

Knjigotrška cena: 420 din

3. Drago Suhi: ZAMREŽENA OKNA

Spomini

Mnogo tisoč naših ljudi je šlo skozi italijanske ječe. Avtor knjige »Zamrežena okna« je bil obsojen na dosmrtno ječo. V knjigi zelo zanimivo in prikupno opisuje, kako so naši ljudje živeli, trpeli in se borili v teh ječah za zmago, v katero so tudi za zamreženimi okni neomajno verovali. Dogodki se razvijajo v dramatsko razgibanih poglavjih vse do kapitulacije Italije.

Cena knjigi za prednaročnike: 610 din

Knjigotrška cena: 730 din

II. »DOKAZI« — REDNA KNJIŽNA ZBIRKA

S to redno knjižno zbirko hoče založba odpomoči zadregi zaradi pomanjkanja strnjene gradiva o najvažnejših kovačnicah, v katerih se je kovala naša svoboda. Te priročne, okusno opremljene knjige majhnega formata bodo zlasti kot pomožno učno čtivo služile učiteljstvu, pa tudi vsem drugim bo ta knjižna zbirka odlično rabila kot zanimivo branje. Vsaka knjiga bo obsegala 100 do 120 strani. Knjige bodo tudi ilustrirane.

III. POSAMEZNA DOKUMENTARNA DELA SLOVENSКИH IN DRUGIH PISATELJEV

1. Partizanska pesmarica — za moške zборе

Zbrali in uredili: Radovan Gobec, Karol Pahor, Rado Simoniti.

4. Karel Grabeljšek: MOST

Roman

»MOST« je tretji partizanski roman priljubljenega pisatelja Karla Grabeljške, ki je zlasti zaslovel po svojem prvem romanu »Dolomiti se krushijo«. Dogajanje tega romana sovпада v obdobje strahovlade belogardistične okrutne organizacije »Črna roka« na Vrhniki in v njeni bližnji okolici. Stampetov most, ki ga partizani rušijo in tako vedno bolj slabe udarno moč okupatorja in njegovih domačih hlapcev, postane strahovanim simbol dokončnega obračuna z okupatorjem in izdajalci. Roman je napisan z izredno močno umetniško sugestijo.

Cena knjigi za prednaročnike: 680 din

Knjigotrška cena: 820 din

5. Bratuž-Oki: DNEVNIK PARTIZANA — I. del Dnevnik

Dnevnik iz časov NOB so zelo redki, kar pa jih je, so pomanjkljivi, prekinjeni z daljšimi presledki ali pa kako drugače okrnjeni. Okljev »DNEVNIK« obsega obdobje od julija 1942 pa vse do osvoboditve. Avtor je pisal dnevnik vsak dan. Beleške, ki jih je vnašal v ta dnevnik, tvorijo danes neprecenljivo dokumentarno gradivo o borbah posameznih partizanskih enot. Posamezna obdobja v dnevniku so napisana tako občuteno, pošteno in pravično, da bo ta knjiga zakladnica, iz katere bodo črpali umetniki gradivo za svoja umetniška dela.

Cena knjigi za prednaročnike: 700 din

Knjigotrška cena: 840 din

Letos bodo izšle v tej zbirki naslednje knjige:

1. »Celjski stari pisar — Frankolovo«.

2. »V objemu podzemlja«, diverzantska akcija v Postojski jami 1944.

3. »Partizanske tiskarne v Rogu«.

4. »Begunje«.

Cena knjig od 150 do 200 din.

Celotna zbirka od 600 do 800 din.

Tako bomo dobili vendarle v eni knjigi zbrane vse partizanske in ostale borbene pesmi — 100 po številu. Knjiga bo obsegala poleg zgodovinskega uvoda tudi historiat

sleherne pesmi, kje in kdaj je nastala, kdo jo je spesnil in kdo uglasbil. Zato pomeni ta knjiga dragoceno pridobitev za razmah naše prosvetne razgibanosti. Knjiga bo posvečena 40-letnici Komunistične partije Jugoslavije.

Cena knjigi: vezana v polplatno 420 din,
vezana v celo platno 460 din,
vezana v celo usnje 830 din.

2. J. Petek: S XIV. DIVIZIJO

To je ponatis slovitega albuma najboljših umetniških fotografij partizanskega življenja, istočasno pa slavospev zmagoviti poti udarne XIV. divizije na Štajerako, ki pomeni v razdobju NOB eno najbolj herojskih poglavij. Album je izredno bogat s fotografijami, ki jim ni primere po svoji pretesljivi umetniški izrazitosti. Knjiga bo velikega formata.

Cena tega reprezentančnega albuma je 2500 din.

3. Aleksander Vojinović: PONOVRNO SVOBODNI

Spomini

Narodni heroj Aleksander Vojinović opisuje v tej knjigi usodo topliškega odreda. Zaradi izdajstva ujeti partizani topliškega odreda so bili odgnani v koncentracijska taborišča v Avstrijo, od koder bi morali iti naprej na Norveško. Vse strahote taborišča so mojstrsko orisane v tej knjigi, najbolj pa silovita volja, da pobegnejo in se spet priključijo partizanom. Tudi Vojinović pobegne in po dolgem tavanju po avstrijskih gozdovih mu

uspe dobiti zvezo s Pohorskim bataljonom in tako se dokaj časa bori v slovenskih partizanskih enotah s partizanskim imenom Vojin.

Cena knjigi 750 din.

4. Veljko Kovačević: V OKOPIH ŠPANIJE

Knjiga narodnega heroja Veljka Kovačevića bo izšla v počastitev 40-letnice KPJ, prav tako pa bo s to knjigo izčrпно dopolnjeno eno od slavnih poglavij zgodovine KPJ, saj se je borilo na mednarodnem bojišču na strani španskega ljudstva nad 1800 jugoslovanskih revolucionarjev. Pisatelju se je posrečilo, da na izredno lep način oriše mnoge herojske bitke španskih in jugoslovanskih borcev, njihovo trpljenje in umiranje v borbi za lepši svet španskega ljudstva.

Cena knjigi 700 din.

5. Joe J. Heydecker in J. Leeb: NURNBERŠKI PROCES

Posebej opozarjamo na to knjigo, ki jo bo izdala v prevodu naša založba. Knjiga je sestavljena na podlagi dokumentov s tega procesa, ki nam odkriva strahotno mašinerijo uničevanja milijonov in milijonov ljudi pod zverinskim režimom nemškega fašizma. Knjigi bo dodan opis vseh nemških taborišč, posebej pa bo opisano življenje in trpljenje v teh taboriščih.

Knjiga bo izšla v dveh delih.

Cena: I. del 1100 din.

II. del 1100 din.

IV. MLADINSKA LITERATURA S TEMATIKO NOB

1. Tone Seliskar:

MARTINČEK — SIN BRIGADE

Vaški fantiček, sin kovača Martina, ki ga fašisti ustrelje, postane maščevalec svojega očeta. Pisatelj je združil v preprosti fabuli usodo vaškega dečka, ki ga vojna vihra prebudi v neustrašenega partizanskega kurirja in borca brigade. Lik Martinčkove babice, pristne partizanske matere, daje povesti še prav poseben čar. Slike k povesti (ki jih je 250), je narisala Marjanca Jemec.

Cena knjigi 250 din.

2. PARTIZANSKA SLIKANICA v risbah J. Vidica

bo zlasti najmlajšim na preprost in human način pripovedovala o junški borbi jugoslovanskih partizanov.

Cena knjigi 250 din.

Naša mladina, zlasti najmlajša, ki je že daleč od velikih in usodnih dogajanj narodno osvobodilne borbe, se težko vživlja v usodno preteklost naše domovine. Zato bo založba izdala zgoraj navedeni slikanici, ki bosta z besedo in sliko pripovedovali mladini o herojski borbi naših partizanov.

V. MESEČNA REVILJA »BOREC« glasilo Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije

Izhaja mesečno, letno 12 števil.

Letna naročnina 600 din.

VI. STENSKÉ SLIKE PREDSEDNIKA FLRJ, MARŠALA TITA

Založba »BOREC« je založila dve barvati
slike našega predsednika z namenom, da se
opremijo šole, prosvetne ustanove, javni
lokali uradi itd. z res primernimi slikami v
lepih okvirih.

Slike dobavljamo same in tudi kompletne
v okvirih s steklom.

Cene: format 48 × 60 rjav okvir 4.400 din
format 48 × 60 zlato-bel okvir 4.700 din
format 48 × 60 srebrn okvir 5.500 din
format 64 × 81 rjav okvir 5.600 din
format 64 × 81 zlato-bel okvir 5.900 din
format 64 × 81 srebrn okvir 7.200 din
format B3 1.200 din
format B2 1.600 din

V ceni ni vračunana dostava in emba-
laža za slike v okvirih in s steklom.

VII. MAPA Z REPRODUKCIJAMI SLIK NAŠIH UMETNIKOV V VELIKEM FOR- MATU

Pričeli smo z reprodukcijo slik, ki naj
služijo za okras uradnih prostorov, lokalov in
stanovanj.

Reprodukcije so izbrani motivi iz NOB,
pokrajinski in drugi, dela naših umetnikov.

Prve slike bodo v prodaji v mesecu
septembru.

VIII. Doslej je Založba »BOREC« izdala 123 reprodukcij originalnih del naših slikarjev kot voščilnice za vse priložnosti

Reprodukcije so natisnjene na umetniškem
papirju in kartonu v najrazličnejših formatih.

Cene od 25 do 130 din.

IX. Razglednice — barvne — naših krajevnih
zanimivosti in prirodnih lepôt. V tisku so
barvne razglednice, ki naj izpolnijo vrzel
glede lepih in reprezentativnih razglednic za
popularizacijo turizma v Jugoslaviji.

X. KNJIGE ZALOŽBE »BOREC«, KI SO ŠE V ZALOGI

- a) Vezani letnik revije »BOREC«
za leto 1958, polunje 1500 din
- b) Flander B. Klusov J.: »Bataljona«
zbrano delo 595 din
- c) Koroška v borbi,
zbornik 250 din
- d) Letopis muzeja NOB
zbornik 500 din
- e) Suteska pripoveduje 75 din
- f) Kuhar J.: Partizanske koračnice
za harmoniko 200 din

Navodila naročnikom

Naročnik lahko naroči celotno zbirko ali
pa samo posamezne knjige iz zbirke, in izven
nje. Prednaročniki na knjižno zbirko »Borec«
ali pa na posamezne knjige iz te zbirke, prei-
mejo knjige takoj po iziduna stroške založbe
in po znižani ceni.

Zbirke in knjige lahko plačuje naročnik v
obrokih, in sicer najmanj 400 din mesečno.
Vsak obrok mora biti poravnán najkasneje do
10. v vsakem mesecu.

Vsako spremembo naslova naj naročnik
v lastnem interesu takoj sporoči poverjeniku
ali pa Založbi »BOREC«.

V primeru nepredvidenih težko si pri-
držuje založba pravico spremembe programa
in vrstnega reda izšlih knjig.

Važno

Prosimo, da vsak prednaročnik navede v
naročilnici: skupno vsoto naročenih knjig,
kako bo plačeval (takoj ali v obrokih), ime,
priimek, poklic, kje je zaposlen, naslov in
svojeročni podpis.

Založba »BOREC«, Ljubljana, Titova c. 17

600-70

Račun pri KB Ljubljana 3-1195